КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА НОВОЇ ТА НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН
УКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ АМЕРИКАНІСТИКИ

АМЕРИКАНСЬКА ІСТОРІЯ ТА ПОЛІТИКА

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

2017 – № 4

Американська історія та політика: науковий журнал. – № 4. – К., 2017. – 258 с.

ISSN 2521-1706 **УДК 94+32**

Висвітлюються історія США, Канади, країн Латинської Америки, Карибського басейну, їхня зовнішня та внутрішня політика, міжамериканські відносини, етнокультурні та соціальні процеси.

ЖУРНАЛ ВИДАЄТЬСЯ ЗА ПІДТРИМКИ
«УКРАЇНСЬКОЇ АСОЦІАЦІЇ АМЕРИКАНІСТИКИ»

Редакційна колегія

Машевський О. П. д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка) *(голова редколегії)*
Ткач О. І. д-р. політ. наук., проф. (КНУ імені Тараса Шевченка) *(заступник голови редколегії)*
Грищенко Т. А. к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка) *(заступник голови редколегії)*
Корнієнко А.Ю. к.і.н., ас. (КНУ імені Тараса Шевченка) *(відповідальний секретар)*
Банті Р. доктор філософії (історія) (Міністерство освіти Ізраїлю, Єрусалим, Ізраїль)
Біленький С. доктор філософії (історія), доц. (Університет Торонто, Канада)
Борділовська О. А. д-р. політ. наук., проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Гасимли М. Джафар огли д-р іст. наук, проф. (Бакинський Державний Університет, Азербайджан)
Горбань Т. Ю. д-р. політ. наук., проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Городня Н. Д. д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Дудко І. Д. д-р. політ. наук., проф. (КНЕУ імені Вадима Гетьмана)
Добронські А. Ч. д-р габілітований, проф. (Університет м. Білосток, Республіка Польща)
Дьомін О. Б. д-р іст. наук, проф. (Одеський національний університет імені І. Мечникова)
Зихович Д. доктор філософії (історія), доц. (Університет Мічигану, США)
Кожокару Л. Д. д-р іст. наук, проф. (Державний університет Молдови, Кишинів, Молдова)
Купчик О. Р. к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Малько В. доктор філософії (історія) (Каліфорнійський університет, Фресно, США)
Миронович Є. д-р габілітований, проф. (Університет м. Білосток, Республіка Польща)
Насіров Е. Худам огли д-р. політ. наук., проф. (Академія Державного Управління при Президентові Азербайджанської Республіки, Азербайджан)
Патриляк І. К. д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Потєхін О. В. д-р іст. наук, проф. (ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»)
Пронь С. В. д-р іст. наук, проф. (Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика)
Таран М. А. к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Сайчук М. М. к.і.н., член правління ГО «Українська асоціація американістики»
Сава-Чайка Е. д-р габілітований (Вища школа міжнародних відносин і американістики, Варшава)
Шевченко Н. І. к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Шевчук О. В. д-р. політ. наук., проф. (ЧДУ імені Петра Могили)
Хакаміес П. д-р іст. наук, проф. (Університет Турку, Фінляндія)
Цвих В. Ф. д-р. політ. наук., проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)

Рекомендовано до друку Вченою радою історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол №3 від 26 жовтня 2017 р.)

Науковий журнал «Американська історія та політика» включений до переліку фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальністю «історичні науки».
(Наказ МОН України від 24.10.2017 № 1413)

Рецензенти:

Космина В. Г. д-р іст. наук, проф. (Таврійський національний університет імені В. Вернадського); Мартинов А. Ю. д-р іст. наук, проф. (Інститут історії України НАНУ); Зернецька О. В. д-р політ. наук, проф. (ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»); Худолій А. О. д-р. політ. наук., проф. (Національний університет «Острозька академія»)

Адреса редакційної колегії:

01601, Київ, вул. Володимирська, 60, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, історичний факультет, кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн
Тел. (044) 239 34 24, e-mail: americanist2016@gmail.com ; olegmashev@ukr.net

Засновник: Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Видавець: історичний факультет, кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн. Періодичність – двічі на рік.
Свідоцтво про державну реєстрацію КВ 21927-11827 Р видане Міністерством юстиції України 12.03.2016 р.

TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV
FACULTY OF HISTORY
DEPARTMENT OF MODERN AND CONTEMPORARY HISTORY OF FOREIGN COUNTRIES
UKRAINIAN ASSOCIATION OF AMERICAN STUDIES

AMERICAN HISTORY & POLITICS

ACADEMIC JOURNAL

2017 – № 4

American history and politics: academic journal. – № 4. – K., 2017. – 258 p.

ISSN 2521-1706 **UDK 94+32**

Highlights history of USA, Canada, Latin America, Caribbean, their domestic and foreign policy, Inter-American relations, ethnocultural and social processes.

THE JOURNAL IS PUBLISHED BY SUPPORT
"UKRAINIAN ASSOCIATION OF AMERICAN STUDIES"

Editorial board

Mashevskyi O. P. Dr.habil. (History), Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv) *(Chairman of Editorial Board)*
Tkach O. I. Dr.habil. (Political Sciences), Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv) *(Deputy Chairman of Editorial Board)*
Hryshchenko T. A. Ph.D. (History), Associate Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv) *(Deputy Chairman of Editorial Board)*
Kornienko A. Y. Ph.D. (History), Assistant Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv) *(Executive Secretary)*
Banti R. Ph.D (History) (Ministry of Education of Israel, Jerusalem, Israel)
Bilenky S. PhD (History), Associate Professor, (University of Toronto, United States, Canada)
Bordilovska O.A. Dr.habil.(Political Sciences), Prof. (Taras Shevchenko National University of Kyiv)
Cojocaru L. D. Dr.habil. (History), Professor (State University of Moldova, Chisinau, Moldova)
Dobronski Charles A. Dr.habil. (History), Professor (University of Bialystok, Poland)
Diomin O. B. Dr.habil. (History), Professor (Odessa Mechnikov National University)
Dudko I. D. Dr.habil. (Political Sciences), Prof. (Kyiv National Economic Vadym Hetman University)
Gasimli M. Jafar oglu Dr.habil. (History), Professor (Baku State University, Azerbaijan)
Hakamies P. Dr.habil. (History), Professor (University of Turku, Finland)
Horban T.Yu. Dr.habil. (Political Sciences), Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv)
Horodnya N. D. Dr.habil. (History), Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv)
Kupchyk O. R. Ph.D. (History), Associate Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv)
Malko W. Ph.D. (History), Associate Professor (University of California, Fresno, United States)
Myronovych E. Dr.habil. (History), Professor (University of Bialystok, Poland)
Nasirov E. Hudam oglu Dr.habil. (Political sciences), Professor (Academy of Public Administration under the President of Azerbaijan Republic, Azerbaijan)
Patryliak I. K. Dr.habil. (History), Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv)
Potiekhin O. V. Dr.habil. (History), Professor, Chief Researcher (Institute of World History NASU)
Pron S. V. Dr.habil. (History), Professor (Pylyp Orlyk International Classical University)
Sawa-Czajka E. Ph.D. (History), Associate Professor (The Academy of International Relations and American Studies, Warsaw, Poland)
Saychuk N. N. Ph.D. (History), board member of the «Ukrainian Association for American Studies»
Schevchenko N. I. Ph.D. (History), Associate Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv)
Schevchuk O. V. Dr.habil. (Political Sciences), Professor (Black Sea State Peter Mogila University)
Taran M. A. Ph.D. (History), Associate Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv)
Tsvykh V. F. Dr.habil. (Political Sciences), Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv)
Zychowicz J. Ph.D (Political Science), Associate Professor (University of Michigan)

Recommended to publishing by the Academic Council of faculty of history
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Protocol №3 of October *26, 2017)*

Reviewers:

Kosmyna V. G. Sc. D. (History), Professor (Diplomatic Academy of Ukraine); Martynov A. Y. Sc. D. (History), Professor (Institute of History of Ukraine NASU); Zernetska O. V. Sc. D. (Political Sciences), Professor, (Institute of World History NASU); Khudoliy, Sc. D. (Political Sciences) Professor, (Ostroh Academy National University).

Editorial address:

01601, Kyiv, Vladimirska Str., 60, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Faculty of History, Department of Modern and Contemporary History of Foreign Countries Phone: (044) 239 34 24, e-mail: americanist2016@gmail.com ; olegmashev@ukr.net Founder: Taras Shevchenko National University of Kyiv
Frequency of scientific journal – two times a year.
State registration certificate KB 21927-11827 P issued by the Ministry of Justice of Ukraine 03.12.2016.

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ США	
Ірина Братко Міжнародна допомога США: правові та політичні аспекти	9
Михайло Кірсенко, Тетяна Балабушевич Політика Сполучених Штатів у Першій світовій війні	17
Ramila Bahlul Dadashova The foreign policy of the USA: the USA – Russia contradictions in the UN Security Council	32
Олег Кондратенко Сполучені Штати Америки та Російська Федерація: геостратегія відносин	39
Микола Сайчук Басейн Чорного моря в оперативно-стратегічному плануванні Збройних Сил США під час Холодної війни	58
Олександр Шевчук Позиціонування США на міжнародній арені за президентства Д. Трампа: глобальний та регіональний виміри	76
ЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІТИКА США	
Андрій Грубінко Американо-британські відносини та участь Великої Британії у політиці безпеки Європейського Союзу в контексті процесу «Brexit»	85
США ТА УКРАЇНА	
Сергій Пронь Сучасні зовнішньополітичні орієнтири України: між американським молотом і російським ковадлом	98
США ТА КРАЇНИ СХОДУ	
Наталія Городня Багатосторонні торговельні стратегії США у Азійсько-Тихоокеанському регіоні: від Дж. Г. У. Буша до Д. Трампа	104
Ірина Зубаренко Американсько-єгипетські відносини після Арабської весни	117
Gunel Musayeva The role of the USA in the implementation of the project Baku-Tbilisi-Ceyhan	125
Євген Пінак Підготовка Сполучених Штатів Америки до війни з Японією: плани та реальність	131
Макар Таран Китайська ініціатива «Один пояс – один шлях» та стратегічні виклики для США	139

Gunay Feyziyeva Azerbaijan in the South Caucasus policy of great powers	151
Farahile Babaeva Shukurova The Karabagh conflict in the context of the United States' global policy	160
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ США	
Артем Кошелєв Трансформація теорії та методології біографічних досліджень в американському та західноєвропейському академічному середовищі впродовж 1980-2016-х рр.	169
Тетяна Орлова Фактор американського національного характеру у перемозі Дональда Трампа	175
Ігор Смирнов Ресурсна база військового туризму США та її регіональні особливості (на прикладі пам'яток війни за незалежність та громадянської війни)	187
Natalia Yakovenko, Galyna Piskorska Strategic communications of the USA	198
КАНАДА	
Марина Бессонова Спільні виклики та загрози національним інтересам США та Канади (кінець XX – початок XXI ст.)	208
Володимир Бондаренко Український вільнокозацький рух у США і Канаді у 1960 – 1993 рр.	216
Марія Бурцева Закон про імміграцію 1976 р. та початок нової ери державної політики Канади	227
Олег Булка Позиції політичних еліт Канади щодо процесу північноамериканської інтеграції (кінець 1980-х – середина 1990-х рр.)	237
Олег Машевський, Андрій Кобалія Причини та передумови Квебекських «великодніх бунтів» на тлі мобілізаційної кризи в Канаді в роки Першої світової війни	244
НАУКОВА ХРОНІКА	
Марія Кравченко Друга міжнародна наукова конференція «Україна і США: досвід та перспективи співпраці», присвячена 25-річчю встановлення дипломатичних відносин між Україною та США	254

CONTENTS

US FOREIGN POLICY HISTORY	
Iryna Bratko US international assistance: legal and political aspects	9
Mykhailo Kirsenko, **Tetiana Balabushevych** The United States policy in the First World War	17
Ramila Bahlul Dadashova The foreign policy of the USA: U.S. – Russia contradictions in the UN Security Council	32
Oleg Kondratenko The United States of America and the Russian Federation: geostrategy of relations	39
Nikolai Saychuk The Black Sea basin in the operational and strategic planning of the US Armed Forces during the Cold War	58
Olexander Shevchuk USA positioning on international arena during D. Tramp's presidency: global and regional aspects	76
US EUROPEN POLICY	
Andrii Hrubinko American-British relations and the Great Britain in the European Union's security policy in the context of the Brexit process	85
UKRAINE AND USA	
Serhiy Pron' Contemporary external political landmarks of Ukraine: between the American scylla and the Russian charybdis	98
USA AND EASTERN COUNTRIES	
Nataliya Gorodnia U.S. multilateral trade strategies in Asia-Pacific: from G. H. W. Bush to D. Trump	104
Irina Zubarenko The American-Egyptian relations after the Arabic Spring	117
Gunel Musayeva The role of the USA in the implementation of the project Baku-Tbilisi-Ceyhan	125
Eugene Pinak Preparation of US Armed Forces for the war with Japan: plans and reality	131
Makar Taran China`s «One Belt – One Road» Initiative and Strategic Challenges to the USA	139

Gunay Feyziyeva Azerbaijan in the South Caucasus policy of great powers	151
Farahile Babaeva Shukurova The Karabagh conflict in the context of the United States' global policy	160
ACTUAL ISSUES OF US HISTORY	
Artem Kosheliev Transformation of the theory and methodology of biographical studies in the American and Western European academic environment during 1980-2016	169
Tetiana Orlova The factor of American national character in the victory of Donald Trump	175
Igor Smyrnov The resource base of US military tourism and its regional features (case study: memories of the War for Independence and the Civil War)	187
Natalia Yakovenko, Galyna Piskorska Strategic communications of the USA	198
CANADA	
Maryna Bessonova Common challenges and threats to the national interests of the United States and Canada (late 20th – early 21st century)	208
Volodymyr Bondarenko The Ukrainian Free Cossacks movement in the USA and Canada in 1960 – 1993	216
Mariia Burtseva The Immigration Act 1976 and the beginning of the New Era of Canadian state policy	227
Oleh Bulka The positions of Canadian political elites towards process of the North American integration (late 1980-s – middle 1990-s)	237
Oleg Mashevskyi, Andriy Kobalia The Quebec «Easter riots» against the mobilization crisis in Canada during the First World War	244
НАУКОВА ХРОНІКА	
Mariia Kravchenko Second International Scientific Conference «Ukraine and the USA: Experience and Prospects for Cooperation (Dedicated to the 25th Anniversary of Establishment of Diplomatic Relations)»	254

ІСТОРІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ США

УДК 94(4) 341.1

Ірина Братко,
кандидат юридичних наук, доцент,
Київський університет
імені Бориса Грінченка

МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА США: ПРАВОВІ ТА ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ

Анотація. *У статті розглядаються історичні, політичні та праві аспекти надання та використання міжнародної неоплатної та безповоротної допомоги, що надходить від Уряду США країнам-реципієнтам.*

Розглянуто історичні та політичні процеси надання міжнародної допомоги відповідно до плану Маршалла після Другої світової війни. Досліджуються політичні умови надання міжнародної допомоги від Уряду США. Приділяється увага міжнародно-правовим механізмам врегулювання відносин між Україною та США у сфері надання та використання міжнародної допомоги. Детально проаналізовано договірні відносини між Україною та США у сфері надання та використання міжнародної допомоги. Визначено організаційну складову зовнішньої політики США по відношенні до країн-реципієнтів у сфері надання та використання міжнародної допомоги та правові засади діяльності установ Уряду США.

Досліджується організаційно-правовий механізм надання міжнародної допомоги США, що представлений такими організаціями та установами як Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), відомствами Уряду США, приватною організацією Western NIS Enterprise Fund, а також Комітетом з сприяння розвитку ОЕСР, якій забезпечує надання міжнародної допомоги США на багатосторонній основі.

У статті виділяються особливості співробітництва між країнами-реципієнтами та США у сфері надання міжнародної допомоги. Вказується на військово-технічну допомогу від Уряду США як компоненту партнерства та співробітництва. Доводиться, що пріоритетною формою надання допомоги від Уряду США являється грантова допомога.

Ключові слова: *міжнародна допомога, міжнародна угода, донор, країна-реципієнт, Уряд США, офіційна допомога у розвитку.*

В умовах глобалізації співробітництво між країнами з різним рівнем економічного розвитку у сфері надання та використання міжнародної допомоги поступово стає ключовим фактором співробітництва та дає змогу вирішувати глобальні проблеми людства, які потребують значних матеріальних та людських ресурсів.

Сполучені Штати Америки – один з найпотужніших донорів, що надає міжнародну допомогу країнам з низьким рівнем економічного розвитку з метою їх економічного зростання та демократизації суспільства. Підтримка США країнам, в тому числі Україні, одна з дієвих складових зовнішньої політики США, що потребує детального вивчення та аналізу.

Мета статті полягає у визначені особливостей зовнішньої політики США у сфері надання та використання міжнародної допомоги країнам-реципієнтам та особливостей договірно-правового регулювання співробітництва між Україною та США у сфері надання та використання міжнародної допомоги.

Дослідженню процесів надання та використання міжнародної допомоги США присвятили свої роботи зарубіжні та вітчизняні вчені. Зокрема, особливості реалізації плану Маршалла розглядав польський дослідник З.Клепацький. Політичні питання надання міжнародної допомоги досліджували такі зарубіжні та вітчизняні вчені як С.Браун, Р.Брюнел, М.Робінсон, А.Шакіров, Т.Кожухова.

Практика США надання зовнішньої допомоги (foreign assistance) країнам, що потребують економічної та інституційної підтримки, має глибокі корені та насичену історію, яка починається з Плану Маршалла. Як загальновідомо „План Маршалла" отримав свою назву від імені державного секретаря Джорджа Кетлетта Маршалла, який після Другої світової війни під час свого виступу 5 червня 1947 р. у Гарвардському університеті у загальних рисах сформулював ідею допомоги країнам Європи [1]. План Маршалла здійснювався Урядом США з 1948 по 1951 рік на основі Конвенції про європейське економічна співробітництво 1948 року та створеною згідно її положеннями Організації європейського економічного співробітництва. Після закінчення цього масштабного проекту, коли Уряд США прийняв рішення припинити надання допомоги країнам Європи, Рада Організації європейського економічного співробітництва у березні 1952 року прийняла рішення подовжити діяльність цієї організації та розширити напрями співробітництва. Представники 18-ти країн-членів ОЄЕС, а також США та Канади 14 грудня 1960 року підписали у Парижі Угоду про створення Організації економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР). Фактично з цього моменту ОЕСР почала планомірну діяльність у сфері надання міжнародної допомоги країнам, що розвиваються. Польський дослідник З. Клепацький звертав увагу на те, що це було новою сферою оперативної діяльності для цієї міжнародної організації, а найбільш дієвим результатом діяльності ОЄЕС було саме створення Організації економічного співробітництва та розвитку [2, с. 338–340].

У другій половині 50-х років американська та радянська допомога надавалася майже всім країнам, що розвиваються. Радянський Союз, з одного боку, та США і капіталістичні країни Європи, з іншого боку, фактично змагалися між собою у наданні міжнародної допомоги новим незалежним постколоніальним країнам. Міжнародна допомога у відносинах між СРСР та США перетворилася на елемент суперництва за вплив на нові незалежні держави, що визнають американські дослідники – С. Браун [3, с. 23] та П.Бюнел [4, с. 6–7]. Саме у ці роки розроблялись та втілювались базові форми та проявлялась політична складова надання допомоги країнам, що знаходились у кризових ситуаціях та потребували зовнішньої допомоги. Серед видів офіційної допомоги того періоду слід виділити продовольчу допомогу, що передбачає постачання сільськогосподарської продукції та сировини, допомогу у вигляді промислової продукції для населення країни-реципієнта.

Найпоширеніший термін, що застосовується у міжнародних відносинах з надання та використання міжнародної допомоги це поняття «офіційна допомога у розвитку» (official development assistance). Це поняття включає грантову допомогу та міжнародну технічну допомогу, що надається офіційними органами країн-донорів та міжнародними організаціями відповідно до міжнародних угод та спрямована на економічний та соціальний розвиток країни-реципієнта.

Серед термінів, що використовуються законодавством США для визначення безоплатної та безповоротної допомоги для країн, що розвиваються, домінує термін «зарубіжна допомога» (foreign assistance). Цей термін узагальнює два види допомоги, що надається країнам. У першу чергу це офіційна зарубіжна допомога,

що передбачає передачу на безоплатній та безповоротній основі ресурсів у вигляді товарів, послуг, капіталу за рахунок державних джерел фінансування, зокрема федерального бюджету США. Одночасно законодавство США допускає надання приватної допомоги на тих самих умовах, але за рахунок приватних джерел фінансування.

Допомога США країнам-реципієнтам завжди відповідає її національним інтересам і це поняття трактуються дуже широко. До національних інтересів США, що визначають характер зарубіжної допомоги США та її спрямування, відносяться наступні інтереси:

- відкриття нових ринків для американських виробників, покращення економіки країн, що розвиваються,
- розвиток політичних відносин з країнами-партнерами,
- підтримка демократії,
- зниження рівня бідності в країнах, що розвиваються,
- підтримка миру та безпеки в конфліктних регіонах тощо.

Регулювання міжнародних відносини США та процедури надання міжнародної допомоги здійснюються на основі міжнародних угод та федерального законодавства цієї держави. Базовим законом США у цій сфері є Закон «Про іноземну допомогу» 1961 року [5].

Закон США «Про іноземну допомогу» 1961 року визначає основні цілі, спрямовуючі зовнішню політику США на надання зовнішньої допомоги заради добробуту, миру та безпеки, а саме: скорочення крайньої бідності; створення сприятливих економічних умов для країн, що розвиваються; заохочення та посилення демократії; інтеграція країн, що розвиваються, до світової економічної системи на справедливих засадах; боротьба з корупцією та належне врядування у країнах-реципієнтах [5, с. 2].

Виходячи з цієї офіційної позиції Уряду США та її національних інтересів, зарубіжна допомоги включає в себе надання як економічної так і військово-технічної допомоги. Якщо офіційна економічна допомога передбачає постачання продукції для цивільного населення, консультування, навчання та передачу досвіду, то військово-технічна допомога, це допомога у сфері підвищення рівня оборони та безпеки країни-реципієнта. Військово-технічний компонент допомоги при цьому розглядається як компонент, що знижує бюджетні витрати країни-реципієнта на підвищення її військового потенціалу. Це певної мірою відрізняється від загальної тенденції надання міжнародної допомоги країнам-реципієнтам, що існує у світі, та яка базується на впровадженні концепції сталого розвитку і виключає надання військово-технічної допомоги. Проте, в останні роки намітилась тенденція надання військової допомоги донорів іншими країнами, що потерпають від агресії, зокрема, активно реалізуються в Україні проекти міжнародної технічної допомоги НАТО, Уряд Швеції розглядає можливість надати військову допомогу Україні.

За повідомленням Посольства України у США від 16 листопада 2017 Сенат США схвалив проект закону про “Бюджет США на 2018 р. на потреби національної оборони”, який містить дозвіл на виділення 350 млн. дол. для надання безпекової допомоги Україні. Таким чином, Конгрес завершив процедуру ухвалення зазначеного документа, який відтепер спрямовується на підпис Президентові США. Ця грантова допомога відповідно до Схваленого проекту нового бюджету США на оборону передбачає реабілітацію в медичних закладах

США поранених українських військовослужбовців, навчання і підготовку українських медичних фахівців у цій сфері, а також посилення повітряних і військово-морських сил України [6].

Ще однією характерною особливістю американської допомоги являється наявність так званої «зв'язаної допомоги» – допомоги, що надається за умови виконання певних зобов'язань, зокрема, закупівлі за кошти міжнародної допомоги товарів та послуг у організацій країни-донора, або прийняття країною-реципієнтом політичних зобов'язань, що відповідають національним інтересами США.

Однієї з найперших угод, укладених між США та Україною, як незалежною державою, була Угода між Урядом України і Урядом Сполучених Штатів Америки про гуманітарне та техніко-економічне співробітництво 1992 року (далі - Угода 1992 року) [7]. Ця невелика за обсягом угода містить лише 6 статей, але не основі її положень США надають допомогу протягом 25 років.

Угода про гуманітарне та техніко-економічне співробітництво була укладена 07.05.1992 року до прийняття Закону України «Про міжнародні договори України» 1994 року та Конституції України 1996 року, що дозволяє застосовувати її без ратифікації Верховною Радою України. При укладанні Угоди 1992 року не оговорювався її рамковий характер, але практика її застосування та посилання на її положення в кожній наступній угоді вказують саме на це. На думку автора у першу чергу це пов'язано з тим, що стаття 1 Угоди «Податки та інші збори» звільняє від оподаткування будь-яку діяльність, пов'язану з наданням та використанням міжнародної допомоги США. Це одна з причин того, що у подальших угодах між Україною та США у сфері надання та використання міжнародної допомоги міститься посилання на зазначену угоду як на таку, що врегульовує питання оподаткування. В Угоді 1992 року також міститься положення про правовий статус цивільного та військового персоналу Уряду Сполучених Штатів, що перебуває в Україні у зв'язку із здійсненням програм допомоги Сполучених Штатів. Відповідно до положень угоди цивільному на військовому персоналу надається статус, еквівалентний тому, який надається адміністративному та технічному персоналу дипломатичних представництв відповідно до Віденської конвенції про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 року.

У подальшому між Урядом України та Урядом США було укладено низку угод, що визначають предметні особливості надання міжнародної допомоги, зокрема:

- Угода між Урядом України між Урядом Сполучених Штатів Америки про здійснення програми "Корпус миру США в Україні" від 06.05.1992 р.;
- Угода між Україною та США щодо надання допомоги Україні в ліквідації стратегічної ядерної зброї, а також запобігання розповсюдженню зброї масового знищення від 25.10.1993р.;
- Угода між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо реалізації програм та проектів міжнародної допомоги у військовій сфері від 02.11.2000 р.;
- Угода між Міністерством охорони здоров'я України та Міністерством оборони Сполучених Штатів Америки стосовно співробітництва у галузі запобігання розповсюдженню технологій, патогенів та знань, які можуть бути використані в ході розробки біологічної зброї від 29.08.2005 р.;

- Угода про виконання завдання у сфері розвитку між Урядом США та Урядом України для сприяння більш прозорим та підзвітним процесам врядування за широкої участі громадян та додаткові угоди до неї 2012 р.;

- Угода про виконання завдання у сфері розвитку між Урядом Сполучених Штатів Америки та Урядом України для сприяння стійкому економічному розвитку на широкій суспільній основі як засобу забезпечення сталої демократії в Україні та додаткові угоди до неї 2012 року [8].

Російський дипломат А Шакіров звертає увагу на особливості застосування грантової допомоги США як такої, що найчастіше застосовується у міжнародних відносинах з країнами-реципієнтами. За його підрахунками частина грантової допомоги складає біля 87 % від загальної офіційної допомоги США [9]. Дійсно, в останніх угодах, укладених між Україною та США у сфері міжнародної допомоги, які конкретизують механізми та взаємодію між партнерами на рівні урядів, у якості основної форми надання міжнародної допомоги США застосовується грантова допомога. Так, Угода про виконання завдання у сфері розвитку між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки для сприяння стійкому економічному розвитку на широкій суспільній основі як засобу забезпечення сталої демократії в Україні (Угода АМР США № 121-0002-АА) (далі - Угода 2012 року) передбачає розгорнутий механізм застосування грантової допомоги США [10]. В Угоді 2012 року також передбачено, що Сторони можуть оформлювати обопільно узгоджені імплементаційні листи для підтвердження і письмового закріплення їхніх взаємних домовленостей стосовно виконання положень Угоди, а також закріплення виправлень або виключень за угодою. Загалом Угода 2012 року містить значну кількість елементів проектного менеджменту, що забезпечують спільну роботу урядів та передбачають нагляд за виконанням проектів допомоги з боку установ та організацій української та американської сторін угоди.

Організаційна структура управління процесами надання міжнародної допомоги США це важливий елемент комунікації між державними установами країн-партнерів. Офіційною і найбільш дієвою установою, що виконує функції надання міжнародної допомоги від імені Уряду США, є Агентство США з міжнародного розвитку (USAID).

У 2013 році USAID заявила про реалізацію нової місії, спрямованої на ліквідацію крайньої бідності і підтримку стійких демократичних суспільств. Ця робота включає кроки з диверсифікації потоків капіталу, які фінансують розвиток, покращують хід вимірювання і інвестують в потужні сили, такі як наука, інновації та партнерства для збільшення впливу на позитивний розвиток країн. У 2016 році Уряд США надав Україні через USAID допомоги на суму 145 млн. дол. США [11].

Крім USAID допомогу Уряду України надають наступні установи Уряду США: безпосередньо Уряд США виділяє 1.704 млн. дол. США, Міністерство оборони США – 525 млн. дол. США, Міністерство оборони США/Агентство зменшення загрози – 130 млн. дол. США, Міністерство енергетики США – 227 млн. дол. США, Департамент охорони здоров'я та соціального забезпечення США – Центри контролю та профілактики захворювань США – 0.5 млн. дол. США. Державний департамент США – 22 млн. дол. США. Державний департамент США – Бюро з міжнародних питань у боротьбі з незаконним обігом наркотиків та правоохоронних питань – 63 млн. дол. США. Комісія ядерного регулювання США – 1, 050 млн. дол. США., Корпус миру США – 0,1 млн. дол. США [12].

Враховуючи те, що міжнародна допомога США може надходити з приватних джерел, цікавим досвідом надання такої допомоги являється діяльність Western NIS Enterprise Fund (WNISEF). Ця організація – перший в Україні та Молдові регіональний фонд прямих інвестицій з капіталом 150 млн. доларів США, заснований за фінансуванням Уряду США через USAID. Фонд працює на території України понад 20 років і за його даними інвестував 168 млн. доларів США у 118 компаній із приблизно 25 000 працівників та зробив можливим залучення 1,5 млрд. доларів в компанії України та Молдови. З 2015 року Фонд реалізовує програму технічної допомоги в Україні та Молдові на загальну суму 35 млн. доларів США, основними елементами якої є сприяння експорту, місцевий економічний розвиток, соціальне інвестування та економічне лідерство [13].

У рамках співробітництва між донорами – міжнародними організаціями та країнами-донорами США активно надає допомогу на багатосторонній основі. У цьому випадку надання допомоги найчастіше здійснюється через міжнародні організації. Утім, при наданні такої багатосторонньої допомоги завжди відчувається вплив Уряду США на характер такої допомоги та особливості її реалізації.

Найбільша частина багатосторонньої допомоги Уряду США реалізується через Комітет з сприяння розвитку Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) та надходить країнам, що внесено у перелік країн-реципієнтів. Комітет сприяння розвитку ОЕСР має своє ставлення до міжнародної допомоги та визначає міжнародну допомогу як джерела ресурсів, що надаються офіційними установи з наміром сприяти економічному розвитку країни-реципієнта. Ресурси можуть мати економічний характер, наприклад, фінансові внески, але можуть включати також технічну допомогу та товари (наприклад, продовольчу допомогу або сільськогосподарську техніку). При цьому ресурси міжнародної допомоги мають бути надані на пільгових умовах, але принаймні 25% допомоги - це кошти гранту. Витрати на гуманітарну допомогу в рамках операцій з підтримання миру також можуть вважатися міжнародною допомогою, але ОЕСР конкретно зазначає, що офіційний допомога у розвиток не повинна включати військову допомогу або антитерористичну діяльність.

ОЕСР здійснює моніторинг надання міжнародної допомоги за напрямами та країнами-реципієнтами і цей поточний моніторинг оприлюднюється на веб-сайті ОЕСР [14]. США одна з небагатьох країн-донорів, що дотримується зобов'язання виділяти на міжнародну допомогу 7% ВВП [15]. За даними цієї організації міжнародна допомога США складала у 2016 році 31 мільярд дол. США, що дещо менше показників 2015 року – 33 мільярдів дол. США. Країнами, що отримують найбільшу міжнародну допомогу являються Афганістан (1,7 мільярд), Йорданія (1 мільярд), Пакистан (779 млн.) [16].

Висновки. Для США надання міжнародної допомоги країнам-реципієнтам являється невід'ємною складовою та інструментом реалізації її зовнішньої політики. Сполучені Штати – один з найбільших донорів, що надає міжнародну допомогу. Ця країна дотримуються міжнародного зобов'язання виділяти 7% ВВП на надання міжнародної допомоги країнам-реципієнтам. У першу чергу США надають допомогу відповідно до своїх національних інтересів, які трактуються дуже широко.

Допомога надається за різноманітними формами, але переважає допомога у формі гранту. Особливостями міжнародної допомоги США також являється

наявність військово-технічної допомоги як компоненту партнерства та співробітництва.

Врегулювання міжнародних відносини між Україною та США у сфері надання та використання міжнародної допомоги базується на Угоді про гуманітарне та техніко-економічне співробітництво 1992 року та низки угод, укладених відповідно до умов цієї рамкової угоди. При укладанні та виконанні угод сторони активно використовують правові механізми та процедури, притаманні проектному менеджменту.

Література

1. U.S.History [Electronic Resource]. – Mode of Access: http://www.ushistory.org/us/52c.asp (last access: 10th November 2017). – Title from the Screen.

2. Клепацкий З. М. Западноевропейские международные организации / З. Клепацкий. – М., 1973. – С. 338–340.

3. Браун С. Іноземна допомога на практиці / С.Браун. – К.: Основи, 1994. – 185 с.

4. Burnell P. Foreign aid in a changing world / P. Burnell. – Buckingham.: Open University Press, 1997. – 268 p.

5. U.S. foreign assistance act of 1961 [Electronic Resource]. – Mode of Access: https://legcounsel.house.gov/Comps/Foreign%20Assistance%20Act%20Of%201961.pdf (last access: 12th November 2017). – Title from the Screen.

6. Embassy of Ukraine in the USA [Electronic Resource]. – Mode of Access: www.facebook.com/ukr.embassy.usa (last access: 17th November 2017). – Title from the Screen.

7. Угода між Урядом України і Урядом Сполучених Штатів Америки про гуманітарне та техніко-економічне співробітництво 1992 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/840_295.– Дата звернення: 17.11.2017. – Назва з екрану.

8. Офіційний портал координації міжнародної допомоги України Open Aid Ukraine. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://openaid.gov.ua/uk/donors– Дата звернення: 17.11.2017. - Назва з екрану.

9. Шакиров А. США: официальная помощь развитию / А.Шакиров // Мировая экономика и международные отношения. – М., 2012. – № 3. – С. 43–51.

10. Угода про виконання завдання у сфері розвитку між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки для сприяння стійкому економічному розвитку на широкій суспільній основі як засобу забезпечення сталої демократії в Україні (Угода АМР США № 121-0002-АА) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://openaid.gov.ua/uploads/redactor/documents/redactor_rails/document/24/DOAG_121-0002-AA_EG_Ukr.pdf.– Дата звернення: 17.11.2017. – Назва з екрану.

11. Офіційний сайт USAID. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://explorer.usaid.gov/cd/UKR?implementing_agency_id=1&measure=Obligations&fiscal_year=2016.– Дата звернення: 17.11.2017. – Назва з екрану.

12. Офіційний портал координації міжнародної допомоги України Open Aid Ukraine. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://openaid.gov.ua/uk/donors. – Дата звернення: 17.11.2017. – Назва з екрану.

13. Офіційний сайт Western NIS Enterprise Fund [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – http://wnisef.org/uk/ – Дата звернення: 17.11.2017. – Назва з екрану.

14. Офіційний сайт OCED [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://data.oecd.org/development.htm.– Дата звернення: 17.11.2017. – Назва з екрану.

15. Офіційний сайт OCED [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.oecd.org/statistics/datalab/oda-recipient-sector.htm.– Дата звернення: 17.11.2017. – Назва з екрану.

16. Офіційний сайт OCED [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.oecd-ilibrary.org/development/development-co-operation-report-2017/united-states_dcr-2017-42-en– Дата звернення: 17.11.2017. – Назва з екрану.

References

1. *U.S. history* [Online]. Available from: http://www.ushistory.org/us/52c.asp [Accessed: 10th November 2017].
2. KLEPACKEJ, Z. (1973) *Zapadnoevropejskye mezhdunarodnыe orhanyzacyy.* Moscow: Progress.
3. BRAUN, S. (1994) *Inozemna dopomoha na praktyci.* Kiyv: Osnovy.
4. BURNELL, P. (1997) *Foreign aid in a changing world. Buckingham*: Open University Press.
5. *U.S. foreign assistance act of 1961* [Online]. Available from: https://legcounsel.house.gov/Comps/Foreign%20Assistance%20Act%20Of%201961.pdf [Accessed: 12th November 2017].
6. *Embassy of Ukraine in the USA* [Online]. Available from: www.facebook.com/ukr.embassy.usa [Accessed: 17th November 2017].
7. *Uhoda mizh Uryadom Ukrayiny i Uryadom Spoluchenyx Shtativ Ameryky pro humanitarne ta texniko-ekonomichne spivrobitnyctvo 1992 roku* [Online]. Available from: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/840_295 [Accessed: 17th November 2017].
8. *Open Aid Ukraine. Oficijnyj portal koordynaciyi mizhnarodnoyi dopomohy Ukrayiny Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrayiny [Online]*. Available from: http://openaid.gov.ua/uk/donors [Accessed: 17th November 2017].
9. SHAKYROV, A (2012) *SShA: ofycyaln'aya pomoshh razvytyyu. Myrovaya эkonomyka y mezhdunarodnыe otnoshenyya.* [Online] 3, p. 43–51. Available from: https://www.imemo.ru/jour/meimo/index.php?page_id=685&id=757&jid=747&jj=49 [Accessed: 17th November 2017].
10. *Uhoda pro vykonannya zavdannya u sferi rozvytku mizh Uryadom Ukrayiny ta Uryadom Spoluchenyx Shtativ Ameryky dlya spryyannya stijkomu ekonomichnomu rozvytku na shyrokij suspil"nij osnovi yak zasobu zabezpechennya staloyi demokratiyi v Ukrayini* (Uhoda AMR SShA № 121-0002-AA). [Online]. Available from: http://openaid.gov.ua/uploads/redactor/documents/redactor_rails/document/24/DOAG_121-0002-AA_EG_Ukr.pdf [Accessed: 17th November 2017].
11. *USAID.* [Online]. Available from: https://explorer.usaid.gov/cd/UKR?implementing_agency_id=1&measure=Obligations&fiscal_year=2016 [Accessed: 17.11.2017].
12. *Open Aid Ukraine. Oficijnyj portal koordynaciyi mizhnarodnoyi dopomohy Ukrayiny Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrayiny [Online]*. Available from: http://openaid.gov.ua/uk/donors [Accessed: 17th November 2017].
13. *Western NIS Enterprise Fund [Online]*. Available from: http://wnisef.org/uk/ [Accessed: 17th November 2017].
14. *OCED* [Online]. Available from: https://data.oecd.org/development.htm [Accessed: 17th November 2017].
15. *OSED* [Online]. Available from: http://www.oecd.org/statistics/datalab/oda-recipient-sector.htm [Accessed: 17th November 2017].
16. *OCED* [Online]. Available from: http://www.oecd-ilibrary.org/development/development-co-operation-report-2017/united-states_dcr-2017-42-en [Accessed: 17th November 2017].

Надійшла до редколегії 10.06.2017

Iryna Bratko, Ph.D. (law), Assistant professor, Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv

US INTERNATIONAL ASSISTANCE: LEGAL AND POLITICAL ASPECTS

Abstract. *The cooperation between countries with different levels of economic development in the field of the provision and use of international assistance becomes a key factor in international relations. The international assistance solves the global problems of mankind that require significant material and human resources.*

The United States of America is one of the most powerful donors providing the international assistance to the countries with poor economic development. This assistance is aimed at the economic growth and democratization of the society. The US support for these

countries, including Ukraine, is one of the key areas of the US foreign policy, which requires detailed analysis and study.

The main goal of the article is to investigate the key item and direction of international relations between the United States and the recipient states in the sphere of application and using of international assistance.

This article includes the main theoretical and practical issues of the official development of assistance from the United States. The historical and political processes of providing international assistance according to the Marshall Plan after the Second World War have been considered.

The empirical part of the investigation focuses on the international contract relations between Ukraine and the United States in the field of the provision and use of international assistance. The author also determines the political aspects of implementation and application of the foreign aid from the United States.

The issues of the provision and use of assistance that Ukraine had been receiving over the years have been explored. The author also determines the political and legal aspects of implementation and application of international aid from the United States.

The main content of the foreign policy of the United States has been determined in relation with the recipient states in spheres of application and using of international assistance. Special attention is paid to the issue of providing grants as the most effective form of assistance from the United States.

As a conclusion, the author notes the peculiarities of providing foreign assistance by the United States, as well as the provision of military technical assistance and a broad interpretation of US national interests in the provision and use of assistance from the US Government.

Key words: *international assistance, foreign aid, international agreement, donor, recipient states, the United States, US government, official development of assistance.*

УДК 94 (73)

Михайло Кірсенко,
доктор історичних наук, професор,
Національний університет
«Києво-Могилянська Академія»
Тетяна Балабушевич,
кандидат історичних наук, доцент,
Національний університет
«Києво-Могилянська Академія»

ПОЛІТИКА СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ У ПЕРШІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

Анотація*. З нагоди сторіччя вступу США до Першої Світової війни і Чотирнадцяти Пунктів Вудро Вільсона згадаймо передумови і обставини цих подій. Ізоляціонізм переважав у зовнішній політиці США XIX сторіччя поряд з експансією у Тихоокеанському і Карибському басейнах. З етичних міркувань президент Вільсон волів нейтралітет щодо збройних конфліктів в Європі, хоч його симпатії були на боці Британії та Франції. Громадська думка вагалась між інтервенціонізмом (Уолл-стріт, республіканці, рух Готовності) і пацифізмом (демократи, Церкви, профспілки, жіноцтво). Наприклад, ірландці були лояльні до США, але ворожі до Англії після придушення Великоднього Повстання.*

Американців обурили злочини німців проти цивільних осіб. Британська морська блокада вадила торгівлі з Центральними Державами, а постачання Антанти перетворило США з боржника на кредитора. Контррозвідка викрила німецьке

шпигунство, саботаж, диверсії, потоплення пасажирських пароплавів. Лютнева революція в Росії усунула погромницьке самодержавство, моральну перешкоду прилученню США до Британії та її Союзників.

Необмежена підводна війна Німеччини і пропозиція Мексиці відвоювати втрачені в XIX сторіччі терени схилили Конгрес оголосити війну Центральним Державам. Чотирнадцять Пунктів Вільсона пропонували скасувати таємну дипломатію, гарантувати безпеку і справедливість. Паризькій конференції не поталанило здійснити шляхетні сподівання, проте треба вивчати цей досвід.

***Ключові слова**: США, Німеччина, Світова війна, нейтралітет, Чотирнадцять Пунктів, перемир'я.*

Президент-засновник Джордж Вашингтон заповів виконувати взяті зобов'язання й не квапитися з набуттям нових, а Доктрина Монро 1823 року проголосила невтручання в Європі. В США поряд з експансією у Північній Америці переважав ізоляціонізм. Виявами активності стали примус Японії до торгівлі, прилучення Гаваїв, Доктрина відкритих дверей в Китаї, зона каналу в Панамі, анексія Пуерто-Ріко і Філіпін, узалежнення Куби після війни з Іспанією, тактика великого дрючка і дипломатія канонерок. Початок Світової війни збігся з завершенням рецесії 1913-14 років. Це кульмінація Прогресивної Доби (Progressive Era) з її гаслом фаховості, реформ і демократії [1].

Президент відіграє чільну роль у США. Томас Вудро Вільсон (Woodrow Wilson) плекав нехіть до німців, але прагнув уникнути жахів війни [2]. Сполучені Штати 4 серпня 1914 року оголосили нейтралітет. Економіка керувалася засадами вільної конкуренції (laissez-faire). Банки надавали позики британцям і французам на купівлю сировини, харчів і зброї. Державний секретар Браян (William Jennings Bryan) хотів заборонити кредитування і цим спинити війну [3], але французи довели законність позик на придбання товарів.

У Липневій кризі 1914 року експерт Форін Офіс по Німеччині, Ейр Кроу (Sir Eyre Alexander Barby Wichart Crowe, згодом керівник політичної секції делегації на Паризькій конференції та сталий заступник міністра) казав, що якби Британія залишилась осторонь, то в разі успіху німців не мала би друзів, а якщо переможуть Франція і Росія, то дошкулятимуть в Індії та Середземномор'ї за те, що британці кинули їх напризволяще в скруті. Посли Британії та Франції у вересні потай узгодили мету війни з міністром закордонних справ Росії.

Напередодні війни британці відтяли ворогові трансатлантичний кабель, але німці мали зв'язок з радіовеж США. Королівський флот між Норвегії та Шотландії блокував довіз харчів і сировини до Німеччини та, незважаючи на нейтралітет американців спиняв їхні судна, що пливли до неї. Втім британці поводились чемно [4]. Америка вимагала шанувати свободу морів й не чіпати мирні пароплави. Радник Вільсона, полковник Хауз (Edward M.House) застеріг, що в разі перемоги німців Сполучені Штати стануть військовою нацією.

За планом Шліффена (Schlieffen), німці вдерлись до Бельгії, щоб обійти Париж. Вони стратили 6,5 тис. цивільних французів і бельгійців 1914 року [5]. Набув розголосу розстріл медичної сестри-англійки (Edith Cavell). Вживання отруйних газів і бомбування Лондону з дирижаблів «Цепелін» обурили світ. Вільсон картав егоїзм німців і брак духовності, руйнування, порушення угод, та попри симпатії до Антанти, прагнув врятувати США від війни. Він закликав до неупередженості, аби почуття і вчинки не було витлумачено на користь якоїсь

сторони. Квакер Герберт Гувер (Hoover, президент США 1929-33 років) провів репатріацію 100 тис. американців, яких війна захопила в Європі.

Командувач флоту Німеччини адмірал Тірпіц (Alfred von Tirpitz) радив кайзерові закоркувати і виснажити блокадою Англію, яка залежала від імпорту харчів і сировини. Німці спустили сотні підводних човнів і всупереч морському праву торпедували без попереджень, пасажири не встигали до шлюпок. Берлін пояснив, що субмарини не ризикують сплисти з-під води, бо британці ставлять гармати на торгівельні судна. Німці 4 лютого 1915 року назвали пароплави нейтральних країн у водах навколо Британії законними цілями для нападів.

Німеччина обіцяла відшкодувати вартість загиблих суден і вантажу, а її посольство у Вашингтоні 22 квітня 1915 року радило американцям не плисти до Британії й не наражатися на небезпеку. Підводний човен U-2 потопив 7 травня неозброєний лайнер «Лузитанію». Загинули 1198 людей, зокрема 128 громадян США. Вільсон зажадав припинити напади і грозив суворою відповідальністю за потоплення пароплавів. Берлін звелів субмаринам уникати пасажирських суден.

Конференція Антанти в Парижі від 1915 року координувала фінанси, озброєння, нормування сировини. Через Нідерланди і Швецію контрабанда потрапляла до Німеччини. Ейр Кроу розбудував міністерство блокади. Британці створили комісію контролю мореплавства, почали обшуки суден з нейтральних країн, уклали чорний і сірий списки фірм, зокрема 85 компаній США, які вели чи могли вести торгівлю з ворогом. Пов'язані з Німеччиною кола (Rockefeller, Guggenhiem) вимагали вжити заходів проти британської блокади, жертвами якої ставали пароплави США з нафтою, міддю і бавовною. Сполучені Штати протестували, але Вільсон толерував ці запобіжні заходи, бо співчував Антанті.

Президент зміцнив флот, та не дбав про армію на суходолі. Він виряджав полковника Хауза в Європу, але обидві сторони нехтували всіма миротворчими зусиллями, певні перемоги [6]. Вільсон зазнавав дедалі більшого тиску таких «яструбів війни» (war hawks), як екс-президент Теодор Рузвельт (Theodore Roosevelt), що картав «піратство» німців [7], і з боку посла Великої Британії (Sir Cecil Spring Rice, у США 1912-1918 років) та її міністра закордонних справ Грея (Edward Grey). Зневірений пацифіст Браян пішов у відставку в червні 1915 року, а заступник держсекретаря Роберт Лансинг (Lansing) став наступником.

На Північному сході США новий рух «Готовність» (Preparedness) вимагав негайно зміцнити військо, адже незабаром доведеться воювати. Літні табори у Платсборо (Plattsburgh, New York) та інде навчали 40 тисяч випускників шкіл, майбутніх офіцерів [8]. Профспілки марно пропонували взяти туди робітників. За лаштунками активно діяли Теодор Рузвельт, генерал Леонард Вуд (Wood) [9], колишній воєнний міністр Стімсон (Henry Stimson), сенатори від Масачузетса і Нью-Йорку (Henry Cabot Lodge, Elihu Root), прокурори (Joseph Hodges Choate), журналісти (Walter Lippman) [10]. Агітували Ліга армії, Ліга військового флоту, Ліга національної безпеки, Комітет американських прав, Товариство оборони, Американський легіон (що дав свою назву 1919 року спілці ветеранів війни).

Прихильники вступу до війни в міцному союзі з Британією підтримали «Готовність» і англофілів, мовляв потуга важливіше за ідеали демократії. Армія налічувала 100 000, а Національна гвардія 112 000 вояків, в 20 разів менше від німців. Британська імперія, Франція, Росія, Австро-Угорщина, Італія, Османи, навіть Болгарія, Румунія, Сербія, Бельгія, Японія і Греція мали кожна більше вояків. «Реалісти» закликали мерщій впровадити загальну службу, аби 600 000

чоловіків з 18-річного віку щороку відбували шість місяців навчання, аби потім зараховувати їх до резерву. Регулярна армія була б осередком для тренування. Національна гвардія здавалася кволою і схильною до авантюр [11].

Громадська думка вагалась. Прогресивна партія розклалась, Демократи вбачали небезпеку в русі «Готовності». Вільсон спонукав військовиків бадьоро звітувати про боєздатність. Насправді бракувало вояків і досвіду. Флот міг злякати хіба що Мексику. Броненосці «Техас» і «Нью-Йорк» не вели стрільб. Не було знань траншейної війни, щойно винайдених танків, літаків, отруйних газів. Конгресмени-демократи прагнули зменшити військовий бюджет 1915 року, але після потоплення «Лузитанії» обіцяли подбати про збройні сили.

Військовий міністр Ґарисон (Lindley Garrison) схвалив пропозиції руху «Готовності» збільшити федеральні резерви і занехаяти Національну гвардію. Політики картали думку лібералів (Progressive movement), нібито войовничість приховує економічні спонуки паліїв-банкірів (J. P. Morgan), виробників броні (Bethlehem Steel) і пороху (DuPont) в жадобі ринків. Сенатори (R.M.La Follette) лаяли консерваторів Республіканської партії за егоїзм. Точилися суперечки, чи план Ґарисона відповідає потребам. Арсенали і верфі давали гармати, набої, броненосці, а харчі, транспорт і одностроїї військо купувало в цивільних фірм.

Морган 1913 року успадкував банк (J. P. Pierpont Morgan & Co.) у Нью-Йорку. Цей Дім (23 Wall Street), що панував у фінансах, хімії, металургії (United States Steel Corporation). Вже в серпні 1914 року його партнер (Henry Pomeroy Davison) домовився з Банком Англії (Bank of England), що Морган монопольно гарантує сплату облігацій Антанти коштом американців. Два банки навзаєм стали фіскальними агентами. За лобіюванням від посла Спрінг-Райса це став кредитор Британії, а через свою філію (Morgan, Harjes & Co) і Франції після переговорів з англо-французькою фінансовою комісією. За час війни Морган їм позичив 1,5 (за нинішнім курсом 21) млрд. доларів і мав зиски з інвестицій.

Жвавішав попит. Щоправда, після вступу до війни Торгівельна комісія контролюватиме ціни, аби все передусім одержали свої військовики. «Бетлехем Стіл» постачала Антанту бронею, дала 60% зброї США і 40% артилерійських набоїв у війні. Попри контроль цін і нижчий зиск з готових виробів, прибутки перетворили її на третю найбільшу компанію США. Експорт 1913-1917 років більшав втричі. Америка здобула третину світового золотого запасу (2,7 млрд. дол.). Та за мізерність Збройних сил США Японія 1915 року знехтувала млявим демаршем їх на захист Китаю, якому нав'язала важкі «Двадцять одну вимогу».

Моральні пацифісти лаяли будь-чий імперіалізм і вимагали роззброєння. За мир виступали Браян, видавець Херст (William Randolph Hearst), сенатори-республіканці (George W. Norris), антимілітаристи-прогресисти (Victor L. Berger, Morris Hillquit). Правник з Нью-Йорку, Кравat (Paul D. Cravath) в русі «Готовності» вбачав у співпраці з Британією засаду ширшої організації світу. Автомобільний король Форд (Henry Ford) очолив місію інтелектуалів 1915 року на Кораблі миру (лайнер «Оскар II») для зустрічі з лідерами обох угруповань в Європі. Глузування преси з «корабля дурнів», сварки, спалах грипу по прибутті до Норвегії змарнували цю ідеалістичну спробу замирення [12].

Ліберали-інтернаціоналісти обох чільних партій вважали можливою війну США проти Німеччині, аби потім створити міжнародну організацію заради колективної безпеки, мирного розв'язання суперечок і сприяння ліберальним вартостям. Ці ідеї плекали групи на кшталт Ліги примусу до миру (League to

Enforce Peace), сам Вільсон, Хауз, екс-президент Тафт (William Howard Taft), винахідник Белл (Alexander Graham Bell), фінансист Барух (Bernard Baruch), президент Гарвардського університету (Abbott Lawrence Lowell) [13].

Німці надсилали дипломатичні депеші американським кабелем. Лансинг зажадав давати копії радіограм флоту США. Ця вимога не стосувалась Антанти. В липні 1915 року торгівельний аташе (Heinrich Albert) Німеччини загубив у поїзді в Нью-Йорку, а агент Секретної служби (Frank Burke) взяв теку. Вільсон надав пресі ці документи про систематичне субсидування газет США і завади купівлям британців. Офіцер морської розвідки німців Рінтелен (Franz Dagobert Johannes von Rintelen von Kleist) витрачав мільйони на влаштування саботажу в Канаді, підбурення напруги між США і Мексикою та робітничих страйків.

В агітаційній поїздці 1916 року за переобрання Вільсон справив вплив на середній клас, але не на робітників. Аграрний Середній Схід волів ізоляціонізм. Британія обтяла поставки Німеччині, та субсидувала бавовнярів США, і штати Півдня схилились на користь інтервенції. Втім демократи панували в Комітеті з військових справ Палати представників. Його голова, конгресмен з Вірджинії (James Hay) гальмував озброєння, буцімто для безпеки США досить флоту і невеличкої армії. Керівниці жіноцтва (Jane Addams) також обстоювали мир [14]. Мілітаристи журились, шо Європа зневажає кволу Америку.

Під час революції в Мексиці арешт матросів США в квітні 1914 року дав привід посісти Веракрус, але восени морська піхота звідти пішла. Щодо зв'язку, транспорту, валюти міркували Панамериканські конференції у Вашингтоні та Буенос-Айресі. Знаний за нарисами Джона Ріда (John Silas Reed) ватажок селян Панчо Вілья (José Doroteo Arango Arámbula, Francisco Villa) отримав звідкілясь німецьку зброю, зопалу напав на поїзд з американцями 1916 року, спалив місто Колумбус в штаті Нью-Мексико. Вільсон послав з Форту-Бліс 12 тис. вояків генерала Першинга (John J.Pershing) з артилерією, вантажівками і літаками. Та Вілья мав допомогу населення, уряд Мексики не бажав інтервенції США, і в лютому 1917 року американці повернулися, так і не покаравши повстанців.

Міністр військового флоту Деніелс (Josephus Daniels) розвинув фахову освіту, мав раду інженерів, науковців, промисловців (Naval Consulting Board) на чолі з Едисоном (Thomas Alva Edison), але не послав спостерігачів до Європи вивчати підводну війну. Лише 10% кораблів мали цілі екіпажі, решті бракувало понад 40% моряків. Замало було есмінців. «Чорний план» війни не врахував британського флоту, ніби лінкори німців загрожують Атлантиці й Панамському каналові [15]. Вади міністра компенсував заступник Франклін Делано Рузвельт.

Проповідники, професори, фермери і профспілки картали Президента за «касту» військовиків. Замість Ґарисона в травні став міністром демократ-мер Клівленда, противник «Готовності» Бейкер (Newton Baker). Вирішено подвоїти армію до 11 300 офіцерів і 208 000 вояків без резерву, збільшити Національну гвардію до 440 000 [16]. Палата депутатів занапастила план розбудови флоту: 189 проти 183 голосів. Після загибелі американців на торпедованому пароплаві «Сасекс» Держдепартамент погрожував відкликати посла і розірвати стосунки. Німеччина пообіцяла спинити підводну війну, якщо Англія вгамує блокаду.

В січні 1916 року полковник Хауз запропонував у столицях Антанти, аби в разі безвиході Вільсон висунув план мирної конференції на неприйнятних для Німеччини умовах, а після її сподіваної незгоди Америка вступить до війни. Лансинг нотами вимагав від усіх шанувати міжнародне морське право. Хауз і

британський міністр Грей підписали 22 лютого таємну угоду про ймовірний вступ США до війни на прохання Антанти. Європейці нібито не помічали, що друг президента не обіймає жодної посади і формально є приватною особою.

Вільсон мав намір довести флот США до рівня Великої Британії в 20-х роках. Один з батьків геополітики, адмірал Меген (Alfred Thayer Mahan) тоді справив вплив книжкою (The Influence of Sea Power Upon History, 1660-1783), всюди виступав за морські озброєння і мріяв про ескадри лінкорів, байдужий до субмарин і есмінців. Ютландська (Jutland) битва німецького Флоту Відкритих Морів з британським Великим Флотом влітку 1916 року без чиєїсь вирішальної перемоги нібито довела слушність Мегена. Конгрес ухвалив план будівництва броненосців до 1919 року і кошти на створення морської авіації.

У бухті Нью-Йорку (Black Tom Island) поруч статуї Свободи в липні 1916 року вибух тисячі тон снарядів (Lehigh Valley munitions depot) струсонув луною Конектикут, Меріленд і Філадельфію, завдав шкоди на 20 млн. [17]. Диверсанти посла Німеччини графа Бернсторфа (Johann Heinrich von Bernstorff) і Рінтелена клали міни «сигари» хіміка-німця (Walter Sheele) на пароплави з вантажем для Антанти. Контррозвідка США вистежила ірландців (Clan na Gael) та індусів (Ghadar Party). (Німецько-американська комісія 1939 року визнала 50 млн. дол. відшкодування, нацисти відмовились, а Федеративна Республіка 1953-79 років сплатила з відсотками 95 млн.) Пожежа в січні 1917 року вщент знищила фабрику фірми канадців з Монреалю в Нью-Джерсі (Kingsland, нині Lyndhurst), де звідусіль зібрано вибухівку для Росії. Німці заперечили свою провину.

Іміграти з Європи більше цікавилися політикою рідних країн, ніж США, і сподівалися, що Антанта несе свободу. Мадяри мріяли про незалежність Угорщини, албанці про визволення від Османів. Поляки, чехи і словаки також солідаризувалися з Британією [18]. Американські німці та скандинави натомість воліли ембарго на зброю. Німці Вісконсину (Milwaukee) були проти війни. Дехто спершу гадав до німецької армії, а в Чикаго 1916 року бучно відзначено день народження кайзера, чого раніше не було. На початку 1917 року не дуже пов'язані з батьківщиною предків німці-прихильники нейтралітету декларували свою лояльність до США, але згодом зазнали чимало кривд [19].

Ірландці були впливові в Демократичній партії й байдужі до Британії, яка законом 1914 року з урядування Ірландії (Government of Ireland Act) обіцяла самоврядування (Home Rule) після війни. Заява Джона Редмонда з Ірландської парламентської партії (IPP) на підтримку Антанти наразилася на критику: бо не час зміцнювати імперію. Націоналісти контактували з німцями, які буцімто би сприяли визволенню, але тисяча ірландців загинули в боях у лавах армії США. В квітні 1916 року британці придушили Великоднє Повстання в Дубліні, а його ватажків розстріляли. Громадська думка США на боці Лондону гадала, чи не німці підбурили. Вільсон мав мету самовизначення (але не підтримав Ірландію й 1919 року, бо вважав це внутрішньою справою Сполученого Королівства).

В Нью-Йорку на Конвенті ірландців (Irish Race Conventions, 1881-1994) у готелі «Астор» за півтора місяці перед Великоднім Повстанням у суперечках більшість 2300 делегатів була за нейтралітет і проти союзу з Британією. На виборах 1916 року ірландці підтримали гасло Вільсона не вступати до війни і кликали сприяти визволенню Ірландії. Виник осередок (Friends of Irish Freedom) координації зусиль за незалежність, розвиток індустрії, заохочення виробів і культури Ірландії. Наступний Конвент у травні 1918 року виявив конфлікт між

лояльністю до США і анти-британськими групами (Sinn Féin). Опір профспілок, націоналістів і католиків зірвав мобілізацію до британської армії в Ірландії [20].

Мільйони католиків жили обабіч фронту. Парафії Сходу і Середнього Заходу (Midwest) служили громадам ірландців, німців, італійців, поляків. Папа Бенедикт XV намагався сприяти миру, але Союзники і німці відкинули спроби. Протестанти (Oswald Garrison Villard, David Starr Jordan, Lillian Wald, Carrie Chapman Catt) переконували посередничати. Ліберали Суспільного Євангелія (Social Gospel) вдалися до етики проти злиднів, алкоголізму, злочинів, расизму, нетрищів, бруду довкілля, дитячої праці, кепських шкіл, млявих профспілок. В дусі винятковості (American Exceptionalism) вони казали, що Бог обрав США знаряддям спокути. Методисти, квакери, інші протестанти, крім єпископальної Церкви, були за мир. Пресвітеріанин Вільсон закликав битися проти лиха [21].

Британці мріяли про міжнародну організацію з запобігання війнам. В грудні 1916 року валлієць Девид Длойд Джордж (Lloyd George) очолив уряд. Міністр закордонних справ Артур Бальфур (Balfour) домагався санкцій проти агресорів. Американці співчували Британії, рясно постачали і фінансували, але самотужки вели свою дипломатію. В Берліні фельдмаршал Гінденбург (Paul von Hindenburg) і генерал Людендорф (Erich Ludendorff) досягли ухвали почати необмежену підводну війну 1 лютого. Німці квапилися виснажити Британію, доки лінкори США зійдуть зі стапелів, але не врахували появи конвоїв.

Міністр закордонних справ Німеччини Цимерман (Arthur Zimmermann) телеграфував її послу в Мехіко (Heinrich von Eckardt) 19 січня 2017 року потай запропонувати президентові Мексики кошти на відвоювання Каліфорнії, Аризони, Колорадо, Невади, Нью-Мексико, Техасу і Юти, що Сполучені Штати анексували 1848 року (мир у Guadalupe Hidalgo). Британці контролювали кабелі в Атлантиці, розшифрували документ. Американці знали коди і довідалися про депешу з Мехіко й Лондону. Вони мали сумнів, чи це не підробка, та публікація в пресі обурила США (casus belli) [22]. Президент заявив у Конгресі про розрив з Німеччиною 3 лютого. Цимерман визнав 3 березня, що телеграма справжня.

Лютнева революція і крах царату подолали нехіть Вільсона воювати пліч-о-пліч з самодержавством. Тимчасовий уряд Росії обіцяв продовжити війну, і Америка 9 березня 1917 року визнала його. Вільсон озброїв гарматами торгові судна проти нападів на поверхні, що не зарадило проти занурених субмарин [23]. Потоплено ще сім пароплавів. На спільній сесії Палат 2 квітня Вільсон казав, що в разі перемоги Німеччини вона домінувала би в Європі й на морях, а мрія про демократію, лібералізм і самовизначення загинула б. Якби самотужки перемогли Союзники, то перекроїли би світ без урахування інтересів США.

Третім розв'язанням є «мир без перемоги» і моральний обов'язок без егоїзму, Вільсон пропонував у Конгресі «війну, аби покінчити з усіма війнами» і «забезпечити світ для демократії» [24]. Сполучені Штати 6 квітня 1917 року оголосили війну Німеччині. В Сенаті за були 82 проти 6, в Палаті 373 проти 50. Президент Мексики (Venustiano Carranza) 14 квітня відхилив запит Цимермана. Вільсона «бентежила завада» (embarrassing obstacle) неясності щодо партнерів німців. Війну Австро-Угорщині оголошено 7 грудня (в Сенаті 74 за і жодного проти, в Палаті 365:1). Америка не оголосила війну Болгарії та Османській імперії, а відтак уникла участі в боях на Балканах, в Азії й Африці [25].

Угода Сайкс-Піко (Sykes–Picot) 1916 року намітила поділ Османської імперії на сфери впливу Британії та Франції, яка мала контролювати південно-східну

Туреччину, північний Ірак, Сирію, Ліван. Кредитоспроможність Франції зазнала краху, британці позичали їй, кредитували Росію і менші держави, а коли забракло коштів, американці 1917 року заступили їх рясними дотаціями. Банк Моргана в Нью-Йорку восени взяв контроль за французькими позиками, а зі вступом Сполучених Штатів до війни, передав урядові. В жовтні більшовики здобули силоміць владу в Петрограді, відмовилися платити борги і почали оприлюднювати в пресі таємні договори про переділ світу.

Емігрант з Австро-Угорщини, капітан США Воска (Emanuel Victor Voska) зі схвалення Вільсона розгорнув мережу розвідки і контррозвідки, протидіяв агентурі німців, інтригам між ірландців та індусів, влаштував мандрівку Голови Чехословацької Національної ради Томаша Ґарика Масарика (Masaryk) з Парижу до Росії зміцнити боєздатність Чехословацького корпусу і через Сибір та Сан-Франциско репатріювати 60 тис. легіонерів. (Згодом Воска був з чехами-антифашистами в Іспанії, в званні полковника керував у Туреччині розвідкою США на Балканах, засуджений в Чехословаччині комуністами у віці 75 літ був десять років у в'язниці та помер за кілька днів після виходу на волю).

Сполучені Штати приєднались до Союзників, не уклавши договорів, але з контактами високого рівня. Британія в квітні-травні 1917 року направила місію Бальфура, а французи водночас свою місію. Бальфур розглянув з Вільсоном і Хаузом таємні угоди Британії й Франції з іншими державами. Гості балакали з фінансистами, промисловцями і політиками. Британія прохала допомоги проти субмарин, але не вояків з огляду на кволість війська Америки. Броненосці США пішли до бази Англії (Scapa Flow), есмінці до Ірландії (Queenstown), підводні човни на захист океанських конвоїв, морська піхота (Marines) до Франції.

Британці мобілізували ресурси, аби забезпечити фронт вояками, харчами, зброєю, набоями і грошима. Сполучені Штати не передбачали цієї халепи, та за рік поталанило все налагодити. У тимчасових установах кількасот тисяч людей пристосували господарство до потреб війни. Харчова адміністрація (United States Food Administration) розподіляла продукти, регулювала ціни. Гувер надавав гуманітарну допомогу і після війни (Commission for Relief in Belgium, American Relief Administration, Comité National de Secours et d`Alimentation) [26].

Уродженець Лондону, промисловець Семюел Інсул (Insul) з Чикаго давав кошти волонтерам для Канади і очолив Раду оборони штату (Illinois State Council of Defense) [27]. Комітет громадської інформації (Committee on Public Information) Кріля (George Creel) мав кількадесят тисяч промовців [28]. Групи пильності (American Protective League) цькували пацифістів. Чутки, ніби німці підбурять афро-американців, спричиняли лінчування. Чорний ватажок Дюбуа (W.E.B.Du Bois) боровся за рівні права. Кіно, фото, періодика, митці (Louis D. Fancher, Henry Reuterdahl) кликали до війни. Підлітки (Boy Scouts of America) поширили облігації [29]. Ухвалено закон з вибіркової служби (Selective Service Act). Надано громадянство пуерторіканцям (Jones Act) за вступ до війська.

Робітники і фермери не дуже цікавилися. Лідер Американської федерації праці (AFL) Гомперс (Samuel Gompers) звав її неприродньою, проте схвалив обмежені оборонні заходи 1916 року [30]. Профспілки підтримали Вілсона, але проігнорували питання війни. Соціалістична партія Юджина Дебса (Eugene V. Debs) картала капіталізм. Половина соціалістів (як конгресмен Меєр Лондон) підтримала Антанту. Решта лишились непримиренні; Дебс і багато хто зазнали арешту за підозри зі зради після закону про шпигунство (Espionage Act of 1917).

Фракція з інтелектуалів (John Spargo, William English Walling, E. Haldeman-Julius) утворила Соціал-демократичну лігу Америки і підтримала війну [31].

Прибульці-євреї вживали ідиш; дехто вважав Британію ворожою. В Нью-Йорку 1,5 млн. їх співчували жертвам погромів, русофобія сприяла настроям за німців. Лютнева революція усунула заваду мобілізації, пожвавішали вимоги створити Ізраїль [32]. Бальфур розмовляв з сіоністами (Chaim Weitzman) і з Ллойд Джорджем, а в листопаді 1917 року заявив: «Уряд його величності співчутливо бачить облаштування в Палестині національної домівки для єврейського народу і докладатиме всіх зусиль, аби полегшити досягнення цієї мети, ясно розуміючи, що не буде нічого зроблено, що може завдати шкоди громадським і релігійним правам наявних не-єврейських спільнот у Палестині або правам і політичному статусові, що мають євреї в будь-якій іншій країні» [33]. Вільсон доручив Хаузові схвалити це. Державний Департамент побоювався за арабів.

Президент у січні 1918 року оприлюднив програму повоєнного устрою (Wilson's Fourteen Points). Він засудив таємну дипломатію, вимагав скасування секретних і укладення відкритих угод, аби без приватних змов відверто вести переговори з метою зруйнувати мілітаризм. Нема миру, доки потужні агресори. Для вільного світу нема компромісу. Америка б'ється за демократію, аби не воювати проти дедалі сильніших ворогів. Потрібні свобода торгівлі, усунення економічних бар'єрів, безпека навігації (крім випадків за міжнародним правом). Це не скасовує рівних для всіх мит, залізничного фрахту і обмежень у портах.

Чотирнадцять Пунктів намічали повернення Ельзасу-Лотарингії Франції, виправлення кордонів Італії, визволення Бельгії, Румунії, Сербії, Чорногорії й решти з німецької окупації. Взаємини на Балканах мусять бути дружні. Незалежна Польща на етнічних теренах матиме вихід до моря і гарантії цілості. Обіцяно самовизначення Росії. Коментар застеріг: російськими є не всі терени Російської імперії. Турки матимуть суверенітет, а решта народів Османської імперії самоврядування. Народам Австро-Угорщини, чиє місце між націй має бути забезпечено, буде надано вільну можливість автономного розвитку [34].

Гарантоване скорочення національних озброєнь до внутрішньої безпеки охопило і захист від вторгнень зовні. Неупереджене розв'язання колоніальних суперечок мало виходити з прагнень населення і слушних вимог урядів. Ліга Націй мусила виникнути на захист незалежності й територіальної цілісності. Прем'єр-міністри Британії (Lloyd George), Франції (Georges Benjamin Clemenceau), Італії (Vittorio Emanuele Orlando) скептично сприйняли ці 14 Пунктів. Клемансо саркастично казав, що Бог дав лише десять заповідей.

Брестський мир 3 березня 1918 року з більшовиками дав німцям контроль у Східній Європі. Німеччина та її партнери мали рільничі терени і сировину, але мобілізація розхитала господарство. Забракло раціонів містам і воякам. Опір України занапастив сподівання на харчі. Сполучені Штати мобілізували 4 млн. вояків і щодня везли 10 тис., влітку в Європі було 2 млн. Англо-французи квапили, а командувач Першинг зволікав дрібнити на фронті експедиційні сили (AEF) між Антанти, крім афро-американців. «Пекельні бійці Гарлему» (Harlem Hellfighters) у 16 французькій дивізії здобули Воєнний Хрест (Croix de Guerre).

У багатьох боях (Cantigny, Château-Thierry, Belleau Wood, Séchaul, Marne, Saint-Mihiel, Argonne) американці давали відсіч німцям з березня до липня і зіграли роль у завершальному Стоденному Наступі з серпня до листопаду. Та генерал Першинг наражав їх на вогонь у фронтальних атаках і втратив 110 тис. (зокрема 43

тис. на грип). У велетенській битві загинули 380 тис. французів, британців та італійців. Навальний тиск приголомшив. Людендорф 1 жовтня зажадав негайно прохати припинення вогню, принц Макс Баденський очолив уряд Німеччини і звернувся до Президента Вільсона на підставі Чотирнадцяти Пунктів. Ця єдина публічна заява стала основою капітуляції.

Гасло миру сполучалося з честю (Peace with Honor). Вільсон скористався з нагоди і найважливішої миті відмовився передати Антанті прохання, бо не певен щирості. Він вправно вжив зброю зволікань: про жодне перемир'я не йтиметься, доки нема задовільних гарантій переваги армій Союзників. Умови мають бути вироблені командувачами армій. Німці повинні здатися, беззахисні та беззбройні, на ласку переможців. Протягом місяця тривали переговори, а на Західному і решті фронтів тимчасом Союзники невпинно просувалися вперед.

Ерцгерцог-командувач з Італії вимагав негайно миритись, аби вояки не пішли на Відень. Міністр закордонних справ Австро-Угорщини барон Буріан (István Burián von Rajecz) просив 14 жовтня 1918 року про перемир’я на підставі Чотирнадцяти Пунктів. Маніфестом 16 жовтня цісар Карл обіцяв, що польська частина Галичини (Koenigreich Galizien und Lodomerien) відокремиться, а решта Цислейтанії стане федерацією німців, чехів, югослов’ян і українців. Угорщина сподівалася втриматись. Державний секретар Лансинг 18 жовтня відповів, що автономії недосить, Союзники підтримують чехів, словаків і югослов’ян, з якими Відню доведеться також вести переговори.

Професор Масарик уклав угоду зі Словацькою лігою США по автономії Словаччини в майбутній республіці, під Дзвін Свободи у Філадельфії оголосив унію Східно-Центральної Європи і узгоджував у Вашингтоні з Лансингом текст Декларації незалежності чехів. Юрисконсульт General Motors Гриць Жаткович провів сумнівний (з правової точки зору) плебісцит русинів-українців Америки про Угорську, або Підкарпатську Русь (нині Закарпатська область України), і найчисленніший відсоток схвалив автономію в Чехословаччині. Генеральний секретар Чехословацької Національної ради, соціолог Едвард Бенеш (Beneš) з Парижу вирушив до Женеви на зустріч з делегацією Чеського національного комітету, що координував співпрацю партій в Празі.

Під час розмов надійшла звістка, що Австро-Угорщина 28 жовтня згодилась на перемир’я без застережень, а в Празі проголошено Чехословацьку державу. Голова уряду Угорщини, граф-ліберал Карої (Mihály Károlyi) скасував 31 жовтня унію з Австрією. У Дунайських і Альпійських Землях Державна Рада виступила проти цісаря. Приголомшені впевненістю Вільсона, англо-французи дали йому змогу вести переговори від Союзників. Якби німці водночас ще воювали, сенс умов було би конкретизовано. Та виснаження і стрімкий крах змусили їх до перемир'я без засобів захисту. Це перевершило сподівання Союзників. Вони диктували своє тлумачення Чотирнадцяти Пунктів.

Завдяки завбачливості Хауза, американці в Парижі уклали коментар до Чотирнадцяти Пунктів, що схвалив президент. Колонії не мали бути повернені Німеччині, опікуни тубільців керуватимуть під наглядом Ліги Націй. Клемансо, Ллойд-Джордж, Бальфур, барон Сонніно (Sidney Costantino Sonnino) і Хауз 29 жовтня радились, як відповісти на ноту Вільсона. Британців турбував пункт про свободу морів, що вадив би переможній блокаді. Італієць і француз згодилися. Напруга тривала тиждень. Врешті Хауз висунув ультиматум: якщо Союзники відкинуть умови Президента, то Сполучені Штати уклали би сепаратний мир.

Ллойд-Джордж і Клемансо висловили жаль: якщо Сполучені Штати на це зважаться, запанує хаос, але Союзники воюватимуть. Не можна відмовитися від морської сили, що дала змогу везти військо США до Європи. Флот становить захист Британії, яка мовляв не зловживала цим на шкоду будь-кому. Клемансо буркотів про неприйнятні німецькі тлумачення. Вільсон не згадав компенсації за умисне руйнування Бельгії й Франції. Хауз погодився на розгляд зауважень. Президент мав на увазі повернення Ельзас-Лотарингії до Франції. Репарації на користь Бельгії та Франції передбачено, бо ці країни має бути евакуйовано і «відновлено». Таку засаду треба застосувати і до потоплення суден.

Вільсон наполягає, аби німці пристали на умови в його промовах, звідки можна вичитати проти Німеччини будь-що. Британський проект відповіді на листування Президента з німецьким урядом висловив готовність укласти мир на умовах послання Вільсона Конгресові 8 січня 1918 року і його наступних промов. Та пункт щодо свободи морів зазнає різних тлумачень, і британці тут залишають собі свободу дій на мирній конференції. Президент 8 січня заявив, що окуповані ворожою навалою терени мусять бути визволені та відновлені. Британія вважає, що сенс треба з'ясувати переконливо. Німеччина відшкодує всі збитки, заподіяні її військом населенню і могутності Союзників.

На зауваження італійців з’ясовано, що переговори стосовно Німеччині не стосуються Австро-Угорщини. Клемансо схвалив британський проект наради. Вільсон 5 листопада надіслав німцям меморандум Союзників, де Чотирнадцять Пунктів взято з застереженнями за основу. Умови перемир'я надійдуть від маршала Фоша (Ferdinand Foch). Німці роззброїлися на підставі Чотирнадцяти Пунктів та інших промов Президента, а застереження змінили їх. Та німці не мали права тлумачити документи. Переможці інтерпретували Чотирнадцять Пунктів вельми широко, що згодом призвело до непорозумінь і закидів.

Під тиском війни і надій на мир довелося коритись. Людендорф подав у відставку і втік до Швеції. Повстали матроси. Кайзер 8 листопада зрікся трону. Німці 11 листопада в Комп’єні підписали перемир’я. Чотирнадцять Пунктів стали програмою США на Паризькій конференції. Німців обурили розбіжності між Чотирнадцятьма Пунктами і Версальським договором. Невдоволення репараціями незабаром дало поживний ґрунт агресивній пропаганді націонал-соціалізму. Вільсон здобув Нобелівську премію миру 1919 року.

Перша Світова війна почала новітню історію політики і дипломаті [36]. Сполучені Штати перетворилися з боржника на найбільшого в світі кредитора. Конгрес 1920 року ухвалив дев’ятнадцяту поправку до Конституції про виборче право жінок. Перемога позитивно вплинула на економіку і міжнародний вплив. Та республіканці в Сенаті завадили ратифікації Версальського Договору і вступові США до Ліги Націй, а Вільсон відкинув компромісний проект. США уклали окремо мир 1921 року з Німеччиною, Австрією і Угорщиною. Америка заглибилась у себе, і самовдоволеність тривала навіть після Великої Депресії, доки Друга Світова війна змусила знов активно залучитись до подій в Європі.

Література

1. Link A. Woodrow Wilson and the Progressive Era, 1910–1917 / A.Link. – New York: Harper & Row, 1972. – 379 p.

2. May E. The World War and American Isolation, 1914-1917 / E.May. – Cambridge: Harward University press, 1959. – 482 p.; Cooper, J. (2009). Woodrow Wilson: A Biography /J.Cooper. – New York: Knopf Doubleday Publishing Group, 2009. – 720 p.; Ferrel, R. Woodrow Wilson and World War I, 1917-1921 /R.Ferrel. – New York: Harper and Row Publishers, 1986. – 346 p.; Zieger R. America's

Great War: World War I and the American Experience /R.Zieger. – Boston: Rowman & Littlefield, 2000. – 272 p.; Floyd, M. Abandoning American Neutrality: Woodrow Wilson and the Beginning of the Great War, August 1914-December 1915 /M.Floyd. – New York: Palgrave Macmillan, 2013. – 251 p. ; Knock T. To End All Wars: Woodrow Wilson and the Quest for a New World Order /T.Knock. – New York: Oxford University Press, 1992. – 381 p.; Tucker R. (2007) Woodrow Wilson and the Great War: Reconsidering America's Neutrality, 1914–1917 /R.Tucker. – Charlottesville: University of Virginia Press, 2007. – 256 p.

3. Cherny R. A righteous cause: the life of William Jennings Bryan /R.Cherny. – Norman: University of Oclahoma Press, 1994. – 225 p.

4. Osborne E. Britain's economic blockade of Germany, 1914–1919 /E.Osborne. – London: Routledge, 2004. – 232 p.

5. Horne J. German Atrocities, 1914: A History of Denial /J.Horne, A.Kramer. – New Haven: Yale University Press, 2001. – 450 p.

6. The intimate Papers of Colonel House, Vol. 1. 1912-1915 [/ edited by Charles Seymour]. – Boston – New York: Houghton Mifflin Company, 1926. – 300 p.; The intimate papers of Colonel House: Vol 2 [/ edited by Charles Seymour]. – Boston – New York: Houghton Mifflin Company, 1928. – 511 p; Hodgston G. Woodrow Wilson's Right Hand: The Life of Colonel Edward M. House /G. Hodgston – New Heaven: Yale University Press, 2006. – 335 p.

7. O'Toole P. When Trumpets Call: Theodore Roosevelt after the White House /P. O'Toole. – New York: Simon & Schuster, 2005. – 512 p.

8. Clifford J. Citizen Soldiers: The Plattsburgh Training Camp Movement, 1913–1920 /J. Clifford. – Lexington: University Press of Kentucky, 1972. – 326 p.

9. McCallum J. Leonard Wood: Rough Rider, Surgeon, Architect of American Imperialism / J. McCallum. – New York University Press, 2006. – 357 p.

10. Peterson H. Propaganda for war: The campaign against American neutrality, 1914–1917 /H.Peterson. – Port Washington, New York: Kennikat Press, 1968. – 357 p.

11. Finnegan J. (1975) Against the Specter of a Dragon: The Campaign for American Military Preparedness, 1914–1917 / J.Finnegan. – Westport: Greenwood, 1975. – 266 p.

12. Kraft B. The peace ship: Henry Ford's pacifist adventure in the First World War / B.Craft. – New York: Macmillan, 1978. – 367 p.

13. Floyd M. Abandoning American Neutrality: Woodrow Wilson and the Beginning of the Great War, August 1914-December 1915 / M.Floyd. – New York: Pakgrave Macmillan, 2013. – 251 p.

14. Early F. A World without War: How U.S. Feminists and Pacifists Resisted World War I / F.Early. – Syracuse University Press, 1997. – 288 p.; Davis A. American Heroine: The Life and Legend of Jane Addams / A.Davis. – New York: Oxford University Press, 1975. – 339 p.

15. Craig L. Josephus Daniels: His Life and Times / L.Craig. – University of North Carolina Press, 2013. – 474 p.

16. Beaver D. Newton D. Baker and the American War Effort, 1917-1919 / D.Beaver. – University of Nebraska Press, 1966. – 273 p.

17. Witcover J. Sabotage at Black Tom: Imperial Germany's Secret War in America / J. Witcover. Chapel Hill, NC: Algonquin Books of Chapel Hill. – 339 p.

18. Panayi P. Minorities in Wartime: National and Racial Groupings in Europe, North America, and Australia During the Two World Wars / P. Panayi. – Oxford: Berg, 1993. – 328 p.

19. Luebke F. Bonds of Loyalty: German-Americans and World War I Dekalb /F.Luebke. – Northern Illinois University Press, 1974. – 383 p.; Kazal R. Becoming Old Stock: The Paradox of German-American Identity / R.Kazal. – Princeton University Press, 2004. – 416 p.

20. Campbell M. Ireland's New Worlds / M.Campbell. – University of Visconsin Press, 2007. – 249 p.; O'Grady J. The Immigrants' Influence on Wilson's Peace Policies / J. O'Grady. – Lexington: University of Kentucky Press, 1967. – 329 p.

21. Piper J. The American Churches in World War I / J.Piper // Journal of the American Academy of Religion. – Vol. XXXVIII, Issue 2. – June 1970. – P. 147 – 155; Appelbaum P. Kingdom to Commune: Protestant Pacifist Culture between World War I and the Vietnam Era / P. Appelbaum. – The Univeersity of North Carolina Press, 2009. – 344 p.; Gamble R. The War for Righteousness: Progressive Christianity, the Great War, and the Rise of the Messianic Nation / R.Gamble. – Wilmington: ISI Books, 2003. – 300 p.

22. Boghardt T. The Zimmermann Telegram: Intelligence, Diplomacy, and America's Entry into World War / T. Boghardt. – Annapolis: Naval Institute Press, 2012. – 320 p.

23. Carlisle R. Sovereignty at Sea: U.S. Merchant Ships and American Entry into World War I / R. Carlisle. – Gaineswville: University Press of Florida, 2011. – 240 p.

24. Coffman E. (1998) The War to End All Wars: The American Military Experience in World War I / E.Coffman. – Lexington: University Press of Kentucky, 1998. – 440 p.; Knock T. To End All Wars: Woodrow Wilson and the Quest for a New World Order / T.Knock. – Princeton University Press, 1995. – 400 p.

25. Doenecke J. Nothing Less Than War: A New History of America's Entry into World War I / J. Doenecke. – Lexington: University of Kentucky Press, 2011. – 436 p.

26. Nash G. The Life of Herbert Hoover: Master of Emergencies, 1917-1918 / G.Nash. – New York: W.W.Norton and Company, 1996. – 672 p.

27. McDonald F. Insull: The Rise and Fall of a Billionaire Utility Tycoon / F.McDonald. – Washington: Beard Books, 2004. – 400 p.

28. Vaughn S. Holding Fast the Inner Lines: Democracy, Nationalism, and the Committee on Public Information / S. Vaughn. – Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1980. – 411 p.

29. Mechling J. On My Honor: Boy Scouts and the Making of American Youth / J. Mechling. – University of Chicago Press, 2004. – 360 p.

30. Grubbs F. The Struggle for Labor Loyalty: Gompers, the A. F. of L., and the Pacifists, 1917–1920 / F.Grubbs. – Durham: Duke University Press, 1968. – 172 p.

31. Lipset S. It didn't happen here: why socialism failed in the United States / S.Lipset, G.Marks. – New York: W.W.Norton and Company, 2001. – 384 p.; McCartin J. Labor's Great War: The Struggle for Industrial Democracy and the Origins of Modern American Labor Relations, 1912–1921 / J. McCartin. – The University of North Carolina Press, 1998. – 320 p.

32. Szajkowski Z. Jews, Wars, and Communism. Vol. I: The Attitude of American Jews to World War I, the Russian Revolutions of 1917, and Communism (1914–1945) / Z. Szajkowski. – New York: KTAV, 1973. – 714 p.; Sterba C. Good Americans: Italian and Jewish Immigrants during the First World War / C.Sterba. – Oxford University Press, 2003. – 288 p.; Feingold H. (2007). “Silent no more”: Saving the Jews of Russia, the American Jewish Effort, 1967-1989 / H.Feingold. - Syracuse UP, 2007. – 400 p.

33. His Majesty's Government view with favor the establishment in Palestine of a national home for the Jewish people and will use their best endeavors to facilitate the achievement of that object, it being clearly understood that nothing shall be done which may prejudice the civil and religious rights of existing non-Jewish communities in Palestine, or the rights and political status enjoyed by Jews in any other country.

34. Esposito D. The Legacy of Woodrow Wilson: American War Aims in World War I / D.Esposito. – Westport: Praeger, 1996. – 176 p.; Kennedy R. The Will to Believe: Woodrow Wilson, World War I, and America's Strategy for Peace and Security / R.Kennedy. – Kent State University Press, 2009. – 312 p.; Kazin M. War Against War: The American Fight for Peace, 1914-1918 / M.Kazin. – New York: Siman & Schuster, 2017. – 400 p.

35. Foreign Relations of the United States, 1917–1972, Public Diplomacy, World War I. Documents 1-44. [/Howard A.]. – United States Government Printing Office, Washington, 2014 – 106 p.

References

1. LINK, A. S. (1972). *Woodrow Wilson and the Progressive Era, 1910–1917*. New York: Harper & Row.

2. MAY, E. (1959) *The World War and American Isolation, 1914-1917.* Cambridge: Harward University Press; COOPER, J.M. (2009). *Woodrow Wilson: A Biography*. New York: Knopf Doubleday Publishing Group; FERREL, R. (1986) *Woodrow Wilson and World War I, 1917-1921.* New York: Harper and Row Publishers; ZIEGER, R. (2000) *America's Great War: World War I and the American Experience.* Boston: Rowman & Littlefield; FLOYD, M. (2013); *Abandoning American Neutrality: Woodrow Wilson and the Beginning of the Great War, August 1914-December 1915*; New York: Palgrave Macmillan; KNOCK, T. (1992) *To End All Wars: Woodrow Wilson and the Quest for a New World Order* New York: Oxford University Press; TUCKER, R. (2007) *Woodrow Wilson and the Great War: Reconsidering America's Neutrality, 1914–1917*. Charlottesville: University of Virginia Press.

3. CHERNY, R. (1994) *A righteous cause: the life of William Jennings Bryan*. Norman: University of Oclahoma Press.

4. OSBORNE, E. (2004), *Britain's economic blockade of Germany, 1914–1919*. London: Routledge.

5. HORNE, J.; KRAMER, A. (2001). *German Atrocities, 1914: A History of Denial*. New Haven: Yale University Press.

6. SEYMOUR, C. (ed.) (1926) *The intimate Papers of Colonel House, Vol. 1. 1912-1915.* Vol 1. Boston – New York: Houghton Mifflin Company; SEYMOUR, C. (ed.) (1928), *The intimate papers of Colonel House*: Vol 2. Boston – New York: Houghton Mifflin Company; HODGSON, G. (2006). *Woodrow Wilson's Right Hand: The Life of Colonel Edward M. House*. New Heaven: Yale University Press.

7. O'TOOLE, P. (2005) *When Trumpets Call: Theodore Roosevelt after the White House.* New York: Simon & Schuster.

8. CLIFFORD, J. (1972) *Citizen Soldiers: The Plattsburgh Training Camp Movement, 1913–1920*. Lexington: University Press of Kentucky.

9. McCALLUM, J. (2006) *Leonard Wood: Rough Rider, Surgeon, Architect of American Imperialism*. New York University Press.

10. PETERSON, H. (1968) *Propaganda for war: The campaign against American neutrality, 1914–1917.* Port Washington, New York: Kennikat Press.

11. FINNEGAN, J. (1975) *Against the Specter of a Dragon: The Campaign for American Military Preparedness, 1914–1917*. Westport: Greenwood.

12. KRAFT, B. (1978) *The peace ship: Henry Ford's pacifist adventure in the First World War*. New York: Macmillan.

13. FLOYD, M. (2013) *Abandoning American Neutrality: Woodrow Wilson and the Beginning of the Great War, August 1914-December 1915.* New York: Pakgrave Macmillan.

14. EARLY, F. (1997) *A World without War: How U.S. Feminists and Pacifists Resisted World War I.* Syracuse University Press; DAVIS, A. *American Heroine: The Life and Legend of Jane Addams*. Oxford University.

15. CRAIG, L. (2013). Josephus Daniels: His Life and Times. U. North Carolina Press.

16. BEAVER, D. (1966) *Newton D. Baker and the American War Effort, 1917-1919*. University of Nebraska Press.

17. WITCOVER, J. (1989) *Sabotage at Black Tom: Imperial Germany's Secret War in America*. Chapel Hill, NC: Algonquin Books of Chapel Hill.

18. PANAYI P. (1992) *Minorities in Wartime: National and Racial Groupings in Europe, North America, and Australia During the Two World Wars*. Oxford: Berg.

19. LUEBKE, F. (1974) *Bonds of Loyalty: German-Americans and World War I*. Dekalb: Northern Illinois University Press; KAZAL, R. (2004) *Becoming Old Stock: The Paradox of German-American Identity*. Princeton University Press.

20. CAMPBELL, M. (2008) *Ireland's New Worlds*. University of Visconsin Press; O'GRADY, J. (1967). *The Immigrants' Influence on Wilson's Peace Policies.* Lexington: University of Kentucky Press.

21. PIPER, J. (1985) The American Churches in World War I. *Journal of the American Academy of Religion.* Vol. XXXVIII, Issue 2, p. 147–155; APPELBAUM, P. (2009) Kingdom to Commune: *Protestant Pacifist Culture between World War I and the Vietnam Era.* The Univeersity of North Carolina Press; GAMBLE, R. (2003). *The War for Righteousness: Progressive Christianity, the Great War, and the Rise of the Messianic Nation.* Wilmington: ISI Books.

22. BOGHARDT, T. (2012) *The Zimmermann Telegram: Intelligence, Diplomacy, and America's Entry into World War*. Annapolis: Naval Institute Press.

23. CARLISLE, R. (2010) *Sovereignty at Sea: U.S. Merchant Ships and American Entry into World War I*. Gaineswville: University Press of Florida.

24. COFFMAN, E. (1998) *The War to End All Wars: The American Military Experience in World War I.* Lexington: University Press of Kentucky; KNOCK, т. (1995). *To End All Wars: Woodrow Wilson and the Quest for a New World Order.* Princeton University Press.

25. DOENECKE, J. (2011) *Nothing Less Than War: A New History of America's Entry into World War I*. Lexington: University of Kentucky Press.

26. NASH, G. (1996) *The Life of Herbert Hoover: Master of Emergencies, 1917-1918*. New York: W.W.Norton and Company.

27. McDONALD, F. (2004). *Insull: The Rise and Fall of a Billionaire Utility Tycoon.* Washington: Beard Books.

28. VAUGHN, S. (1980) *Holding Fast the Inner Lines: Democracy, Nationalism, and the Committee on Public Information*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.

29. MECHLING, J. (2004) *On My Honor: Boy Scouts and the Making of American Youth*. University of Chicago Press.

30. GRUBBS, F. (1968) *The Struggle for Labor Loyalty: Gompers, the A. F. of L., and the Pacifists, 1917–1920*. Durham: Duke University Press.

31. LIPSET, S., MARKS, G. (2001) *It didn't happen here: why socialism failed in the United States.* New York: W.W.Norton and Company; McCARTIN, J. A. (1998) *Labor's Great War: The Struggle for Industrial Democracy and the Origins of Modern American Labor Relations, 1912–1921*. The University of North Carolina Press.

32. SZAJKOWSKI, Z. (1973) *Jews, Wars, and Communism. Vol. I: The Attitude of American Jews to World War I, the Russian Revolutions of 1917, and Communism (1914–1945).* New York: KTAV; STERBA, C. (2003) *Good Americans: Italian and Jewish Immigrants during the First World War*. Oxford University Press; FEINGOLD, H. (2007). *"Silent no more": Saving the Jews of Russia, the American Jewish Effort, 1967-1989.* Syracuse UP.

33. His Majesty's Government view with favor the establishment in Palestine of a national home for the Jewish people and will use their best endeavors to facilitate the achievement of that object, it being clearly understood that nothing shall be done which may prejudice the civil and religious rights of existing non-Jewish communities in Palestine, or the rights and political status enjoyed by Jews in any other country.

34. ESPOSITO, D. (1996) *The Legacy of Woodrow Wilson: American War Aims in World War I.* Westport: Praeger; KENNEDY, R. (2009), *The Will to Believe: Woodrow Wilson, World War I, and America's Strategy for Peace and Security*. Kent State University Press; KAZIN, M. (2017) *War Against War: The American Fight for Peace, 1914-1918*. New York: Siman & Schuster.

35. HOWARD, A. (ed.) *Foreign Relations of the United States, 1917–1972, Public Diplomacy, World War I* (2014). Documents 1-44. United States Government Printing Office. Washington.

Надійшла до редколегії 10.07.2017

Mykhailo Kirsenko, Dr. habil. (history), Professor, National University of "Kyiv-Mohyla Academy"

Tetiana Balabushevych, Ph.D. (history), Associate Professor, National University of "Kyiv-Mohyla Academy"

THE UNITED STATES POLICY IN THE FIRST WORLD WAR

Abstract*. On the anniversary of the USA entrance to the WWI, let us remind its circumstances. Back in the 19th century, isolationism dominated in the USA despite the expansion in the Pacific and Caribean basins. For moral reasons, President Wilson preferred to keep neutral about Europe though his sympathies were on the side of Britain. The public opinion included interventionists (Wall Street, Republicans, and Preparedness movement) and pacifists (Democrats, Churches, labour leaders, feminists). The Irish were loyal to the USA but hostile to England after the Easter Uprising.*

America was indignant about German atrocities committed to the civilians in occupied areas. The British naval blockade made impossible any trade with the Central Powers, while supplying the Entente with weapons proved profitable, transforming the USA into the World creditor. The conter-intelligence revealed German espionage, sabotage, destruction of depots by explosions, and torpedoing passenger ships. The February revolution in Russia had overthrown autocracy and removed moral obstacle to the USA joining Britain and her Allies at the crucial moment.

The renewal of unlimited submarine warfare by Germans and their provocative proposal to Mexico to attack the USA in order to reconquer territories lost in the 19th century persuaded the Congress to declare war on the Central Powers with a slogan to end all wars. Wilson offered his Fourteen Points in an attempt to abolish secret diplomacy, to safeguard security, and to establish morality in international affairs. Unfortunately, the Paris Peace Conference proved unable to justify and fulfill noble expectations, yet this experience has to be studied.

Key words*: USA, Germany, World War I, Entente, neutrality, Navy, espionage, Fourteen Points, armistice.*

УДК 94:327 (73)

Ramila Bahlul Dadashova,
Dr. habil., Associate Professor,
Chief of the department of Caucasus politics,
Institute of Caucasus Studies, ANAS
Republic of Azerbaijan

THE FOREIGN POLICY OF THE USA: THE USA - RUSSIA CONTRADICTIONS IN THE UN SECURITY COUNCIL

Abstract. *The article analyzes the priorities of the US' foreign policy. It is envisaged that the formation of the new system of international relationships of the USA did not only tend to keep hegemony, but it also tended to strengthen its position in the regions of the world which are economically developed and strategically important. The priorities of the US' foreign policy are to get a foothold in the former Silk Way roots connecting the Atlantic and the Pacific oceans and take control over the central communication system of the Eurasia, expansion of the NATO towards the East. The USA supports the idea of Germany and Japan being the permanent members of the Security Council for securing the US` security in EU and in the Far East.*

Currently, the US interests in Asia find themselves in a conflict with those of any country tending to get domination in the region, especially of Russia. Given the USA and Russia using veto power against the decisions of the UN for the benefit of the own geopolitical interests, making inputs to the other government's internal affairs, violating the international law norms, the weakness of the UN on resolving the member nations conflicts may lead to the collapse of this organization as well. Recently the USA supports the defense of the sovereignty right of the UN states and having reforms in the organization with this purpose.

Key words: *the US foreign policy, diplomatic and economic relationship, the veto power*.

In the formation of the new system of international relationships the USA does not only tend to keep hegemony, it also tends to strengthen its position in the regions of the world which are economically rich and strategically important.

One of the strategic targets of the USA is to get strengthen in the former Silk Way place connecting the Atlantic and the Pacific oceans and have a control over the central communication system of the Eurasia. The Russian researcher A.F. Panarin states that the USA cannot maintain his hegemony longer without connecting the China and India [9, p. 42]. As the China gets power, Japan becomes more important for the USA. The USA needs a new powerful companion for creating the new world shape. That's why he strengthens the cooperation with Japan on the security in the Eastern Asia, the unity with Japan remains the primary policy of the USA in the Asia and the USA supports the claim of Japan for election as a member of the Security Nation. Z. Bzejinskiy writes about that: "As one of the economically developed countries, Japan doesn't take the advantage of being its potential of leadership, he doesn't tend to be a regional dominant state, he prefers to lead a policy under dependency of the USA. The role of the USA on maintaining the security in the Far East depends on relationship with Japan. The USA which is in need of the powerful companion for creating the new shape of the world, strengthens the security relationship with Japan in the Eastern Asia, actively demonstrates for gaining powerful companions [15, p. 61]". Along with the strong diplomatic and economic relationships between two countries, assignment of the Japan as a strategic companion indicates the support of the USA to Japan [14]. It should be noted that the USA pushed forward the idea of including Japan and Germany to the permanent

membership of the Security Council on 1970. It has importance for the USA both for increasing the number of his companions in the Security Council and decreasing the cost of the capital spending for the UN. Z.Bjezinskiy writes: “By making strong relationships with the USA on solving the global problems Japan can become a state with the power to influence in a world level. The USA administration should help to Japan on this. The USA-Japan agreement on free trade dealing with making common economic place can strengthen the relationship between the two countries. By making close relationship with Japan the USA can stop the trials of China in the region [15, p. 247].

The economic strategy is one of the priorities of the modern policy of the USA and the exploration of the hydrocarbon sources of the Caspian sea makes the Southern Caucasus one of constituent of the USA’s geopolitics of Caspian region. The same time, one of the aim of the USA in the Southern Caucasus policy is to displace Russia from the region as a geopolitical opponent. Considering the foreign policy of Southern Caucasus of the USA to be the policy concerning to the Caspian region, the Azerbaijani researcher E.Nasibov writes that the USA leading its Southern Caucasus policy in 3 directions: 1. The USA builds direct relationships with the region countries. 2. Takes advantage of the assistance of the international organizations of the Europe and the leading governments of the Europe for implementing its strategy in the region. 3. Takes advantage of the potentials of Turkey in the region [2, p. 29]. The USA gives priority to all directions of international relationship in the Southern Caucasus, especially in Azerbaijan. In the conversation of the president Ilham Aliyev with the ex-Security council of the USA Zbignev Bjezinskiy and its followers Bzejinskiy explained the reason of his frequent visit to Azerbaijan as following: It is not coincidence that we have chosen the Azerbaijan republic in this region as the primary partner of the USA. We admit that Azerbaijan is an important country for the USA and we understand that well [1, p. 36].

One of the priorities of the USA’s foreign policy is expansion of the NATO towards the East. As the borders of the NATO expanded, the authority of the USA in the Europe increased. Similar to European Union, joining the central European countries, Baltic Countries and Ukraine to the NATO is within the interests of the USA. The same time, European countries are reasonably dependent of the USA on insurance of their security. H.Kissinger considers that, the USA will have an integrating role in the XXI century international system although 6 power center exist in the world: the USA, Europe, China, Japan, Russia and India [4, p. 14]. The Russian researcher A. D. Bogaturov states that the aim of the USA in the policy of Europe to be the security and the aim of Near and Middle East, Caspian sea, Central Asia policy to be the environmental security, the aim of the Russia, Japan, Koreya, China and Indian policy to be the former and new strategical interests [10, p. 362].

One of the leaders of the EU – Germany keeps its global influence by means of this union. He is the main counterpart of the USA, the loyal partner of him, an important military base and a close contributor in the intelligence field. The USA supports the idea of Germany being a permanent member of the Security Council. Bjezinskiy writes about that: “In order to achieve the USA leadership in Europe the Germany leadership in the Europe should be supported. Germany supports the formula of “forgiveness + security =Europe + America”. According to this formula Germany is the main partner of America in Europe [15, p. 80]. “Strengthening of the military forces, strengthening of the partnership with the governments supporting its foreign policy, leading more acute policy against those who might be perilous for him, identification of its interests in relationships with transition type state organs, former opponents and partners in the matters related

with the other countries, strengthening its global position in the bankrupt countries where different dictators are hegemons, although he pretends to be against that, maintaining the nuclear weapon and modernize it are the main priorities of the foreign policy of the USA.

Currently, the USA and Russia using veto against the decisions of the UN for the benefit of the own geopolitical interests, making inputs to the other government's internal affairs, violating the international law norms, the weakness of the UN on resolving the member nations conflicts can lead to the collapse of this organization as well. The veto right of the permanent members is one of the biggest gaps of the activity of the Security Council. This power of veto made the organization non-democratic one, turned it to the discussion club. The permanent members take advantage of the veto right as a political tool on the diplomatic and political struggle against each other. The aim of giving veto right to the permanent members of the Security Council was setting up the principle of unity between hegemon states when the UN was established. Although he supported the veto power himself, the president of the USA F.Roosevelt stated that the American people and Senate will not support this proposal as the veto right of the power states might break the security of the smaller states [12, p. 433–434]. But the USA uses the right of veto to realize the NATO centralism policy and Russia uses it for implementing its intentions in the former soviet countries. Out of the Security Council all permanent members The USA's status is different, which finances the UN more than others. The USA might lose its power and especially its economic dominance, but it is still considered as a super power. Some permanent members like Great Britain, France and Russia doesn't have that kind of advantage. Taking over the decision making process of UN by the USA, interfering the internal jurisdiction matters of the other states, violating the international law norms could lead to the collapse of the UN which is already losing its reputation. As it is known, the process under name of "Arabian spring" is directed to occupation of the Near and Middle East which situated in the advantageous geographic-political location and are rich with oil. The intervention of the USA into the internal affairs of Iraq, Afghanistan, Egypt, Libya, Syria and Yemen confirmed that the USA tends to control the world alone. His strategic interests are above all. The USA tends to resolve the conflicts in the regions through the NATO in favor of own interests taking advantage of the regional agreement right given by 52th paragraph of the Charter as the UN doesn't have enough military force. The USA and Great Britain proposed the Security Council to submit a different resolution to get a permission for military attack to Iraq. But the USA, Great Britain and Australia started the war against to Iraq without having consent of the Security Council and international community. One year after the war beginned Kofi Annan called for illegal infestation of Iraq and claimed that the Security Council will identify the consequences of not fulfilling the commitments by Iraq [13, p. 23]. Kofi Annan several times announced that the occupation "doesn't comply with the UN charter". Later on it was revealed that the main reason to start the war was Iraq having the weapons of mass destruction. But the Security Council didn't adopt any resolution condemning the USA and Great Britain's actions. For the permanent members of the Security Council would use a veto power against such a decision. The same time, potential of any member, especially the USA to leave the UN would be a serious blow to his legitimacy.

Recently the USA supports the defense of the sovereignty right of the UN states and having reforms in the organization with this purpose. The USA is also supporting the UN reforms. The 72th session of the UN General Assembly was held on 19-25 September 2017. 120 government heads, foreign ministers, diplomatic representatives attended in

this session. The meeting dedicated to the UN reforms was held by the initiative of the USA. The USA president Donald Trump in his speech stated that the Secretary General Antonio Guterreshin supports the initiatives of reforms. 120 member states signed the declaration of supporting the UN reforms together with the USA. D.Trump stated that the efficiency of the UN activity is dependent of the dependency of the governments, the international right norms must be followed, the rule of law must be accepted, the sovereignty of the nations must be respected. We support the UN ensuring the sovereignty, security, development of all the countries [3].

Currently the USA's interests in Asia conflicts with the interests of any country tending to get domination in the region, especially of Russia. With this regards H. Kissinger writes that, the main principles of the Asia policy of the USA are: Firstly, the interests of America conflicts with interest of any country tending to get dominance in the region. Secondly, for the USA the best way of defending the Asia from any threat is the existence of powerful Asian countries with the military superiority to lead a foreign policy coinciding with the intentions of the USA. Thirdly, the union with Japan remains to be the main policy of the USA in Asia. Japan has to understand that he doesn't have an important ally in Asia rather than the USA. The fourth, it is necessary to lead a close dialogue with India which can have influence on the events going on the Islamic world. In the current situation the interests of India conflict with the USA's interests of Eurasia. Fifth, China-USA relationships can be determined by the USA. These relationships should be in favor of the common interests. The sixth, the relationships with Korea should be adjusted. Seventh, the limitation of the nuclear weapon in the interest of the USA and to involve the Asia states to this process as well. The USA should have the clear policy in Asia in order to take an active part on control of the world. The USA should participate in this region but shouldn't have a dominant affection. He must have a crucial role on preventing different threats without staying in the center of the conflicts [7, p. 172–173].

Russia on its turn doesn't stop the claims of recovering the domination over the new independent states. Russia tries to benefit to ensure its geopolitical, geo-economic and other interests by taking advantage of mediation mission in the resolution of the Southern Caucasus conflicts and Nagorno-Karabakh conflict created by Armenia's military aggression. Russia breaks the territorial integrity of Ukraine by merging Crimea to itself and by not recognizing the independency of Abkhazia he breaks the integrity of territory of Georgia, tries to take over the conflict in Moldavia Transdniester region. Mediating between the government and separatist organizations, Russia in fact has many own interests. This new condition itself also makes necessary to carry out reforms in the UN. Each action of the UN should be for the favor of the defense of peace and security, to stop the conflicts and to prevent Americanism, NATO-centrism and intentions of Russia to build its empery in the former Soviet countries. Russia's vetoing to adoption of the resolutions of sovereignty and territorial integrity of these countries confirms that veto right breaks the equality principle of the states in the UN. Russia doesn't deny his claims and tends to recover his reputation within the former Soviet Union region and tries to hinder the development of new independent countries. Russia tries to achieve this by means of historically traditional methods such as crating ethnic, religious conflicts. Similar to the USA Russia also takes advantage of the UN for protection of its own interests. It is no coincidence that the USA and Ukraine didn't support plan of Russia about deployment of the UN peacekeepers in Donbas [11].

Although the Crimea problem has been discussed in the Security Council 7 times, the final resolution couldn't be adopted due to not achieving the unique consent between the permanent members. Despite of the fact that 13 states voted in the meeting on 15th of March 2014, the resolution was not adopted because Russia vetoed that decision. The UN representative of the USA Samantha Power described the imposing veto by Russia: "Russia has got veto right for resolutions of the Security Council of the UN. But it doesn't have a right to veto the truth [16]." France representative of the UN Gerard Araud also stated that he doesn't support the position of Russia on Crime problem [16]. On 27th of March the General Assembly adopted a resolution about the territorial integrity of Ukraine [17]. In this resolution, the objection to actions of breaking the territorial integrity of Ukraine has been unfolded. 58 states out of 100 participating in the General Assembly didn't support the position of Russia. 10 states defended the position of Russia including Armenia. Due to not having a veto right for the resolutions of the General Assembly being different the resolutions of the Security Council, Russia couldn't veto the mentioned resolution. Thus, the UN did not recognize the integration of the Crimea into Russia. Although the General Assembly's recommendation is of a recommendatory character, it warns Russia that it violates international law.

Not agreeing with the NATO centralism policy Russia prefers the UN for the security in the continent and prefers alone control or the UN for "resolution" of the former soviet region conflicts. The Southern Caucasus remains in the focus of attention of Moscow with regards of insurance of the national security of Russia. Its mediation on adjustment of the region conflicts, co-chairing in the Minsk group of the UN or its zeal on sending the peacekeepers of Commonwealth of Independent States to the conflict region is also explained by this. After the collapse of the USSR, the USA got a great influence in the Southern Caucasus along with Russia. Russia gives priority to Armenia among the Southern Caucasus states and makes agreement with him on military. Russian researcher N. Nartov writes: "U.S. assistance to the development of Ukraine, Azerbaijan, and Georgian republics aimed at weakening Russia's centralization policy [8, p. 268]."

Russian researchers S. Jilchov and I. Zonn write: " One of the main tools of the foreign policy of the USA is applying pressure on the regions under the pretext of developing the human rights and democracy [5]." A divergence existing between the researchers of the USA on explanation lied in the reason of the USA assisting the new independent countries. Most of the American researchers consider that the USA doesn't have strategic interests in the middle Asia and Caucasus region which don't have such a large energy resources and they state the USA policy in this region directed to strengthening of democratic institution, research of the energy resources and resolution of the conflicts in the region [6, p. 241]. Z. Brzezinski writes: "The USA assists the new independent countries in order to prevent Russia to become a powerful state again [15, p. 242]". Russia refers to the compactness of the Security Council and considers maintaining the Charter status of the existing permanent members to be necessary with regards to expansion of the Security Council membership.

Література

1. Əliyev İ.H. İnkişaf – məqsədimizdir:18 kitabda, 2-ci kitab / I. Əliyev. – Bakı:Azərnəşr, 2009. – 432 s.

2. Nəsibov E.M. ABŞ və Türkiyənin Qafqaz geosiyasi regionunda strateji maraqları və Azərbaycan Respublikası / E. Nəsibov. – Bakı:Çıraq, 2006. – 312 s.

3.Выступление Дональда Трампа на Генеральной Ассамблее ООН [Електронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.golos-ameriki.ru/a/president-trump-speech-at-unga/4035236.html – Дата обращения: 19.09.2017. – Название с экрана.

4. Ашенкмпаф Н.Н. Геополитика: Антология / Н.Ашенкампф, С.Погорельская. – М.: Академический Проект Культура, 2006, 1004 с.

5. Жильцов С. С. США в погоне за Каспием / С. С. Жильцов, И. С. Зонн. – М.: Международные отношения, 2009. – 200 с.

6. Жильцов С. С. Геополитика Каспийского региона / С. С. Жильцов, И. С. Зонн, А. М. Ушков. – М. : Международные отношения, 2003. – 280 с.

7. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? / Г.Киссинджер. – М.: Ладомир, 2002. – 352 с.

8. Нартов Н.А. Геополитика: Учебник для вузов / Н.Нартов. – М.: Единство, 2003. – 439 с.

9. Панарин А. Ф. Стратегическая нестабильность в XXI веке / А. Панарин. – М.: Алгоритм, 2003. – 450 с.

10. Современная мировая политика: Прикладной анализ /Отв. Ред. А. Д. Богатуров. – М.: Аспект Пресс, 2010. – 592 с.

11.США и Украина не поддержали российских план по миротворцам в Донбасе [Електронний ресурс]. – Режим доступа: https://tvzvezda.ru/news/vstrane_i_mire/content/201709180759-2qqe.htm. – Дата обращения: 18.09.2017. – Название с экрана.

12. Уткин А. И. Дипломатия Франклина Рузвельта / А. Уткин. – Свердловск: Издательство Урал. Университета, 1990. – 544 с.

13. Okhovat S. The United Nations Security Council: Its Veto Power and Its Reform. CPACS Working Paper No. 15/1December 2011 / S. Okhovat. – Australia: The Centre for Peace and Conflict Studies, 2012. – 74 p.

14. Bahar Bakir Birleşmiş Milletler Örgütü'nde Sancılı Reform Süreci [Electronic Resource]. – Mode of Access: http://www.tasam.org/trTR/Icerik/285/birlesmis_milletler_orgutunde_sancili_reform_sureci (last access: 18.09.2017) – Title from the Screen.

15. Бжезинский З. Великая шахматная доска (Господство Америки и его геостратегические императивы) / З.Бжезинский. – М.: Междунар. отношения, 1998. – 255 с.

16. Споры по Крыму в Совбезе ООН: США говорили о санкциях, а Россия – о правах [Электронный ресурс]. – Режим доступа: glavred.info/politika/spory-po-krymu-vsovbeze-oon-ssha-govorili-o-sankciyah-a-rossiya-o-pravah-274140.html – Дата обращения: 15.03.2014. – Название с экрана.

17. UN General Assembly adopts resolution affirming Ukraine's territorial integrity [Electronic Resource]. – Mode of Access: http://web.archive.org/web/20160304092536/http://news.xinhuanet.com/english/world/2014-03/28/c_126325576.htm (last access: 28th March 2014). – Title from the Screen.

References

1. ALIYEV, İ. (2009) İ*nkishaf – megsedimizdir: 18 kitabda, 2-ci kitab,* Baki:Azerneshr.

2. NESIBOV, E. (2006) *ABSH və Turkiyenin Qafqaz geosiyasi regionunda strateji maraqlari və Azerbaycan Respublikasi*. Baki:Çıraq.

3.Vistuplenie Donalda Trampa na Generalnoy Assambleye OON [Online]. Available from: https://www.golos-ameriki.ru/a/president-trump-speech-at-unga/4035236.html [Accessed: 19th September 2017].

4. ASHENKAMPF, N., POGOREL'SKAYA, S. (eds.) (2006) *Geopolitika: Antologiya.* M.:Akademicheskiy Proyekt Kultura.

5. JILCHOV, S., ZONN, I. (2009) *SSHA v pogone za Kaspiyem*. M.: Mejdunarodnie otnosheniya.

6. JILCHOV, S., ZONN, I. & USHKOV, A. (2003) *Geopolitika Kaspiyskogo regiona.* M.: Mejdunarodnie otnosheniya.

7. KISSINDJER, G. (2002) *Nujna li Amerike vneshnyaya politika?* M.: Ladomir.

8. NARTOV, N. (2003) *Geopolitika: Uchebnik dlya vuzov* M.: Edinstvo.

9. PANARIN, A. (2003) *Strategicheskaya nestabilnocti v XXI veke*. M.: Algoritm.

10. BOGATUROV, A. (ed.) (2010) *Sovremennaya mirovaya politika: Prikladnoy analiz*. M.: Aspekt Press.

11. *SSHA i Ukraina ne dodderjali rossiyskix plan po mirotvorcham v Donbase* [Online]. Available from: https://tvzvezda.ru/news/vstrane_i_mire/content/201709180759-2qqe.htm [Accessed: 18th September 2017].

12. UTKIN, A. (1990) *Diplomatiya Franklina Ruzvelta*. Sverdlovsk: Izdatelstvo Ural. Universiteta.

13. OKHOVAT, S. (2012) *The United Nations Security Council: Its Veto Power and Its Reform. CPACS Working Paper No. 15/1December 2011*. Australia: The Centre for Peace and Conflict Studies.

14. *Bahar Bakir Birleshmish Milletler Örgütünde Sancili Reform Süreci 21.07.2005.* [Online]. Available from: http://www.tasam.org/trTR/Icerik/285/birlesmis_milletler_orgutunde_sancili_reform_sureci [Accessed: 18 September 2017]

15. BJEZINSKIY, Z. (1998) *Velikaya shakhmatnaya doska (Gospodstvo Ameriki I ego geostrategicheskaya imperativi)* M.: Mejdunar. otnosheniya.

16. *Spori po Krimu v Sovbeze OON:SSHA govorili o sankchiyakh, a Rossiya – o pravash.* [Online]. Available from: glavred.info/politika/spory-po-krymu-vsovbeze-oon-ssha-govorili-o-sankciyah-a-rossiya-o-pravah-274140.html [Accessed: 15th March 2014].

17. *UN General Assembly adopts resolution affirming Ukraine's territorial integrity.* [Online]. Available from: http://web.archive.org/web/20160304092536/http://news.xinhuanet.com/english/world/2014-03/28/c_126325576.htm [Accessed: 28th March 2014].

Надійшла до редколегії 09.10.2017

Раміла Бахлул Дадашова, доцент, доктор історичних наук, начальник відділу Кавказької політики Інституту кавказьких досліджень НАНА, Азербайджанська Республіка.

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА США: ВІДНОСИНИ США - РОСІЇ В РАМКАХ БЕЗПЕКИ ООН

Анотація. *У статті аналізуються пріоритети зовнішньої політики США. Автор зазначає, що при формуванні нової системи міжнародних відносин США не лише прагнуть зберегти гегемонію, але й прагнуть зміцнити свої позиції в регіонах світу, які є економічно багатими та стратегічно важливими. Пріоритетами зовнішньої політики США є посилення колись відомого «шовкового шляху», що з'єднує Атлантику та Тихоокеанський регіон, контроль над центральною системою комунікації Євразії, розширення НАТО на Схід. США підтримують Німеччини та Японію, будучи постійним членом Ради Безпеки, для забезпечення безпеки в ЄС та на Далекому Сході.*

Сьогодні інтереси США в Азії суперечать інтересам будь-якої країни, яка прагне отримати домінування в регіоні, особливо Росії. США та Росія, які застосовують вето проти рішень ООН на користь власних геополітичних інтересів, втручаються у внутрішні справи інших урядів. Слабкість ООН щодо врегулювання конфліктів між державами-членами, може призвести до краху цієї організації. Нещодавно США підтримали захист суверенних прав держав-членів ООН та проведення реформ в організації з цією метою.

Ключові слова: *зовнішня політика США, дипломатичні та економічні відносини, право вето.*

УДК 327.56(73+470)

Олег Кондратенко,
кандидат історичних наук, доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ ТА РОСІЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ: ГЕОСТРАТЕГІЯ ВІДНОСИН

Анотація. *Розглянуто ключові аспекти відносин між США та Росією у період після завершення холодної війни і до сучасності. Встановлено, що у перші роки постхолодного миру Російська Федерація взяла курс на зближення зі США для врегулювання низки безпекових питань, передусім скорочення арсеналів стратегічних наступальних озброєнь. Тоді Вашингтоном та Москвою було підписано документи, які декларували, що сторони більше не розглядають один одного у якості супротивників. Тим самим сторони взяли курс на встановлення стратегічного партнерства з метою попередження викликів нового світопорядку, зокрема міжнародного тероризму. Однак з'ясовано, що вже на на поч. 2000-х років між сторонами виникла низка суперечностей, пов'язана із розширенням НАТО на схід та розгортання США системи протиракетної оборони (ПРО) в Східній Європі та на Далекому Сході. На думку російських військових експертів система ЄвроПРО здатна нівелювати російські стратегічні ядерні сили всієї європейської частини РФ аж до Уралу та порушити існуючий баланс у сфері стратегічних озброєнь на користь США. Ситуація ще більш ускладнилася із активацією зіткнень геостратегічних інтересів США та РФ на пострадянському просторі, апогеєм чого стало збройне втручання Росії в Грузію у 2008 р. та Україну у 2014 р.*

Ключові слова: *США, Російська Федерація, геостратегія, міждержавні відносини, ПРО, НАТО, протистояння.*

Питання взаємин/суперечностей США та РФ у постхолодний період є чи не одним з ключових у становленні нового світового порядку, яке супроводжується перманентними кризами та конфліктами як на пострадянському просторі, так і в інших регіонах. Прикладом зазначеного став Близький Схід де втручання Росії в сирійський конфлікт лише ускладнило ситуацію із його врегулюванням. З'ясовано, що одразу після закінчення холодної війни США та Російська Федерація (як новий суб'єкт міжнародного права і спадкоємиця СРСР) встановили двосторонні дипломатичні стосунки. РФ на той час задекларувала те, що більше не розглядає США у якості геополітичного суперника. На той час РФ важливо було заручитися підтримкою Білого Дому у становленні як демократичної держави, що поважає ліберально-демократичні цінності, а також отримати доступ до західних кредитів і технологій за умов наростання соціально-економічної кризи. Не менш нагальним завданням для обох сторін було продовження діалогу щодо подальшого скорочення наступальних стратегічних ядерних арсеналів, відомого також як СНО, розпочатого в добу пізнього СРСР. Тож першочерговим завданням після краху Радянського Союзу як для нової Росії, так і США постала оптимізація двосторонніх стосунків з метою уникнення геополітичних криз та загострень у сфері глобальної безпеки. На цьому тлі дві ядерні наддержави взяли на себе зобов'язання гарантувати міжнародну безпеку й стабільність, передусім шляхом протистояння глобальним викликам постбіполярному світові.

Політиці двосторонніх відносин РФ та США присвячено низку як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Розпочнімо з аналізу праць

представників вітчизняної соціогуманітарної думки. Щодо стосунків Росії та США, а також їх політиці варто виділити досить інформативні наукові праці таких українських істориків та політологів як С. Галака [1], Б. Гончар [2], Ю. Гончар [3], Н. Городня [4], Є. Камінський [5], Б. Канцелярук [6], І. Коваль [7], О. Ковальова [8], О. Пархомчук [9], І. Погорська [10], Н. Погоріла [11], О. Потєхін [12], Т. Рибченко [13], М. Рижков [14], П. Сіновець [15], С. Толстов [76], С. Юрченко [16] та ін. Роботи названих авторів стосуються двосторонніх відносин РФ і США зокрема щодо питань нерозповсюдження ядерної зброї, денуклеаризації та конверсії, інформаційної політика США та РФ, політики США щодо Російської Федерації та ряду інших аспектів. Еволюції позицій США щодо інтеграційних проектів Росії на пострадянському просторі присвячені праці С. Гвоздкова [17]. Роботи вказаних вчених дають уявлення про ядерну картину світу та участь Росії у підтримці системи ядерної безпеки. Дисертації та монографічні роботи А. Луценко [18], М. Мурашкіної [19], Н. Слободян [20], О. Шевчука [21] переважно висвітлюють суперництво Росії, Китаю та США в ЦА і Перській затоці.

У разі якщо говорити про західну політичну та історичну думку, то тут варто згадати фундаментальне дослідження американської професорки А. Стент, яка починаючи з 1991 р. намагається простежити, виявити та проаналізувати проблеми, що стали причиною того «Чому Америка і Росія не чують один одного» (М., 2015). Авторка вказує на боротьбу двох геополітичних парадигм щодо закріплення сфер впливу Росії та США. Разом з тим, про генезис та сутність геополітичного суперництва Росії із Заходом у сфері геостратегічних інтересів колишнього СРСР йдеться у публікаціях відомого американського політолога Р. Легвольда [22]. Відносно зацікавленості Росії у побудові світового хаосу та безладу заради збереження своєї «автономії» у зовнішній політиці висловлює свою думку згаданий політолог С. Коткін та згаданий професор Р. Саква; про новий виток загострення стосунків Росії із Заходом після анексії Криму у 2014 р. говорить американський політолог О. Мотиль [23]; про кібератаки Росії під час виборчої кампанії в США йдеться у статті французького експерта М. Нексона.

Стосовно конкретних аспектів взаємин двох ядерних наддержав варто назвати монографічне дослідження американського політолога Дж. Гудбі, який значну увагу приділяє проблематиці ядерного роззброєння у рамках діалогу СНО. Ретроспективний аналіз відносин Росії з НАТО проведено у статті Р. Кенета [24]. Витоки суперечностей між РФ та США відносно розширення НАТО на схід, зокрема за рахунок колишніх країн ОВД та Балтії, аналізує у своїй статті американський політолог М. Сароте та британський науковець М. Крамер, який звертає увагу на розпалювання Росією сепаратизму у пострадянських країнах як можливих потенційних кандидатах на членство в євроатлантичних структурах [25]. Необхідність вступу Росії до НАТО наприкінці 1990-х рр. обґрунтував у своїй статті американський політолог А. Страус; про співпадіння та розбіжність інтересів Росії й НАТО, які головно були пов'язані зі вступом до Альянсу країн ЦСЄ та Балтії, пише канадський політолог О. Фортен та вказаний Я. Бугайскі; про неприйнятність для Росії вступу до НАТО України та Грузії відзначає у своїй монографії американський політолог Е. Румер; про конфлікт інтересів Росії і США довкола розміщення системи ПРО в Європі йдеться у роботах американських експертів К. Суїні та К. Рейфа; про намагання Росії дезінтегрувати Євросоюз йдеться у статті Т. Снайдера [26] та працях американського вченого Дж. Міршаймера, нідерландського професора М. Хааса, британського дослідника

Д. Аверре, брюссельської експертки В. Поп, болгарських вчених Д. Бечева і І. Крастьова, новозеландського науковця Дж. Хедлі [27] та ін.

Зважаючи на виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, якій зокрема присвячується стаття, потрібно зауважити, що тематика американсько-російських стосунків потребує подальшої наукової розробки у зв'язку із подальшим їх загостренням та швидкою зміною глобальної геополітичної обстановки.

Метою даної статті є аналіз зіткнення російської та американської геостратегій у різних безпекових та геополітичних площинах.

Досягнення поставленої мети обумовлює вирішення наступних завдань:

– з'ясувати становлення російсько-американських відносин після краху біполярності та виокремити їх ключові завдання;

– проаналізувати ключові причини наростання суперечностей у відносинах між США та СРСР на поч. 2000-х рр.;

– розкрити сутність агресивної поведінки Росії у контексті її відносин зі США.

Першим серйозним кроком до прагматизації відносин двох ядерних держав після краху СРСР та світової соціалістичної системи стало підписання в лютому 1992 р. «Декларації про закінчення холодної війни» в Кемп-Девіді, якою закріплювався новий формат відносин та положення про співпрацю двох держав, які більше не розглядають одна одну як супротивників [28, с. 226]. У червні цього ж року Росією та США було підписано «Хартію російсько-американської співпраці і дружби», яка стала ще одним кроком до пом'якшення у відносинах обох сторін. Зазначений документ, по суті, регламентував партнерство двох держав через встановлення «кодексу поведінки» та широкого двостороннього діалогу задля забезпечення міжнародної стабільності та безпеки в обмін на підтримку Сполученими Штатами внутрішніх трансформацій у Росії. Усе ж допомоги від провідних міжнародних фінансових інституцій – МВФ та Світового банку (СБ), Росія тоді так і не отримала. З огляду на це РФ мала провести системні реформи у сфері забезпечення верховенства права, демократії та побудови ринкової ліберальної економіки [29, с. 442–443].

Одразу після розпаду СРСР Росія, як його правонаступниця, намагалася встановити рівноправні відносини із США та спільно формувати світоустрій, міжнародну систему безпеки та разом реагувати на глобальні виклики і загрози. Як зауважував креативний американський геостратег З. Бжезинський: «Після того, як американці запустили лозунг «про зріле стратегічне партнерство» між Вашингтоном і Москвою... Росії здалося, що відбувається формування російсько-американського кондомініуму, що прийшов на зміну колишньому суперництву. Таким чином, Росія буде не лише законною правонаступницею колишнього Радянського Союзу, але й *de-facto* партнером у світовому устрої, заснованому на істинному рівноправ'ї. Як не втомлюються стверджувати російські лідери, це означає не лише те, що інші країни світу мають визнати Росію рівною Америці, але й те, що жодна глобальна проблема не може обговорюватися чи вирішуватися без участі чи дозволу Росії» [30, с. 123]. Росія прагнула налагодження діалогу з Вашингтоном на рівних у врегулюванні ключових геополітичних безпекових питань [31, с. 18]. Приміром, перманентне втручання Росії у конфлікт на Балканах, в Україні та Сирії було спрямоване передусім на демонстрацію того, що США змушені так чи інакше мати справу з Москвою на Близькому Сході [32, с. 26]. Про це, зокрема, ще у 2009 р. зауважував професор Колумбійського університету Р. Легвольд: «Російські лідери обґрунтовано вимагають надання їм реального

голосу під час критичних міжнародних обговорень, а також можливості самим визначати національні інтереси Росії» [33, с. 83].

Розглядаючи відносини РФ зі Сполученими Штатами, варто звернути увагу на тотальну асиметрію потенціалів двох держав та їх можливості проектувати свій геополітичний вплив у світі. За фактичної відсутності в Росії *«soft power»* у класичному її розумінні, вона змушена вдаватися до обмеженого використання військової сили. Росія зацікавлена у підриві перехідного світопорядку та проектуванні керованого світового хаосу, де б вона посіла ключове місце в управлінні такою нестабільністю – тобто координацією переходу транзитивної світ-системи із одного нестабільного стану в інший [34].

Одним із завдань для РФ було продовження переговорів зі США, розпочатих іще за часів СРСР, щодо контролю та скорочення ядерного озброєння з метою встановлення і підтримки стратегічної стабільності. Реальні кроки щодо скорочення ядерного озброєння двох держав стартували на початку 1990-х рр. Так, Договір СНО-1, підписаний Дж. Бушем-старшим та М. Горбачовим у липні 1991 р., передбачав скорочення для кожної зі сторін засобів доставки ядерних боєзарядів на 30–40 % або до 1,6 тис. одиниць носіїв та 6 тис. боєголовок у межах так званої стратегічної тріади [35]. Упродовж 1993–2010 рр. було підписано ще два договори (СНО-2 та СНО-3) про скорочення стратегічних наступальних озброєнь до 1500–1675 одиниць ядерних боєзарядів та до 500–1100 од. носіїв [36–40]. У 2002 р. США вийшли з Договору ПРО, а тому у відповідь Росія заявила про припинення зобов'язань щодо Договору СНО-2. Вихід США із договору був насамперед пов'язаний із їхніми намірами щодо розширення власної системи ПРО в Європі. Як тимчасова альтернатива, Вашингтоном було запропоновано Договір про скорочення наступальних потенціалів (СНП), котрий було укладено цього ж року. Договір СНП, що став перехідною альтернативою до відновлення діалогу щодо СНО [41].

Водночас заява МЗС РФ у 2012 р. про те, що «...програма «Нанна – Лугара» (спрямована на сприяння утилізації ядерних боєзарядів та часткове списання боргів Москві – *О.К.*) та пропозиції США з її продовження більше не відповідають інтересам Москви», по суті призупинила процес скорочення та утилізацію ядерних боєголовок в РФ [42]. Отже, подібна позиція російського політикуму жодним чином не сприяє діалогу щодо подальшого скорочення стратегічних наступальних озброєнь, який до того ж унеможливлюється обопільною недовірою між сторонами. Більше того, Росія, навпаки, останнім часом намагається вдаватися до нарощування ядерних озброєнь у контексті прийняття на бойове чергування десятків новітніх балістичних міжконтинентальних ракет [43]. Усе це знижує глобальну безпеку на тлі кризи світового порядку, що, зокрема, підтверджує заява В. Путіна про готовність Росії застосувати ядерну зброю під час анексії Криму за умов сценарію протистояння із країнами НАТО [44]. Нині у разі, якщо США розпочнуть реалізацію програм масштабного ядерного переозброєння, то Росія змушена буде втягнутися у гонку озброєнь, яку виграти в умовах економічної рецесії у Кремля немає жодних шансів. Загалом же Росія спровокувала ситуацію, коли вона вже незабаром змушена буде вести переговори про скорочення ядерних озброєнь з украй невигідних для себе позицій [45].

Тим часом РФ виступила із критикою ідеї США щодо стратегії виокремлення країн «осі зла», оскільки це давало можливість США на свій розсуд застосовувати силу до тих держав, які можуть, на думку Вашингтона, нести загрозу

цивілізованому світу через підтримку тероризму та виробництво зброї масового ураження, насамперед хімічної та біологічної. Причиною подібного занепокоєння з боку Росії було те, що РФ потенційно ризикує потрапити до «чорного списку» країн, які несуть загрозу глобальній безпеці [46]. На думку Д. Треніна, Кремль дедалі частіше розглядає воєнну політику США як цілковито антиросійську. У військових колах РФ починає активно відроджуватися образ супротивника/агресора США, від якого Росія має захищатися у такий спосіб, як це було за радянських часів [47].

Надзвичайно гострим тоді ще в радянсько-американських відносинах було питання місця об'єднаної Німеччини в НАТО, що фактично стало точкою відліку подальшого розширення Альянсу та в підсумку різко загострило відносини вже Російської Федерації зі Сполученими Штатами. Зрештою, М. Горбачов тоді дав згоду Дж. Бушу-старшому на вступ об'єднаної Німеччини до НАТО (яке відбулося 3 жовтня 1990) за умов поступового виведення радянських військ із її східних земель упродовж чотирирічного терміну [48]. Під час процесу об'єднання Німеччини радянському лідеру не було надано жодних офіційних чи будь-яких документально підтверджених гарантій того, що НАТО не буде розширюватися на схід. Виступаючи проти розширення НАТО, Росії пізніше фактично нічого не залишалося, як апелювати до усних гарантій, зроблених США у 1989–1990 рр. щодо обмеження сфери діяльності Альянсу Західною та Центральною Європою [49, с. 33].

За всього, РФ не полишала надії зблизитися з НАТО на рівноправних засадах у період так званого медового місяця російсько-американських відносин. Принаймні, на 1992 р. РФ навіть не відкидала плану вступу до НАТО, про що, зокрема, заявляв російський президент Б. Єльцин: «...Росія розділяє цілі Північноатлантичного союзу і саме це є основною причиною її бажання вступити до НАТО» [50, с. 51]. Американський політолог А. Страус, який координував питання вступу до НАТО країн Східної Європи та Росії, обґрунтовував механізм вступу РФ до Альянсу синхронно з її сусідами, з огляду на те, що останнє могло б стати благом для всіх сторін, а малим країнам було б таким чином надано гарантії неповернення до минулого. Росії ж, відповідно до цієї стратегії, мав бути гарантований загальний простір безпеки в її колишній імперії, а приєднання до євроатлантичних структур повинно б сприяти її загальній демократизації. Більше того, вступ Росії до НАТО розглядали на Заході вже у 1990-х рр. як механізм балансування впливу Китаю як нового геополітичного центру. Зі свого боку, Москва вбачала в НАТО потенційний інструмент захисту від можливих китайських геополітичних амбіцій на російському Далекому Сході [50, с. 61].

З 1994 р. було започатковано програму «Партнерство заради миру» (ПЗМ) і до літа цього року до неї приєдналися понад 20 країн ЦСЄ, у тому числі і члени СНД. 22 червня 1994 р. до програми приєдналася й Росія. Паралельно було складено графік виведення російських військ із країн ЦСЄ – Польщі, Угорщини, Чехії та Словаччини. У серпні 1994 р. останні російські військові частини залишили східні землі Німеччини. Американська стратегія щодо НАТО стала квінтесенцією фундаментальних розбіжностей між РФ і провідними західними країнами з питань безпеки на євроатлантичному просторі. Утім, США так і не надали тоді чіткого сигналу Москві щодо того, що Росія буде якимось чином залучена до процесу розширення НАТО на партнерських засадах [51, с. 155–156]. До того ж, у 1993 р. Росія була ще не проти вступу до НАТО Польщі, попри заяву міністра закордонних

справ А. Козирєва про те, що вся східноєвропейська зона залишається сферою життєво важливих інтересів Росії.

Однак у 1996 р., коли Вашингтон вирішив зробити розширення НАТО центральним завданням політики Америки зі створення безпечнішої європейської спільноти, Росія зайняла досить жорстку позицію стосовно колишніх сателітів СРСР, особливо із приходом до МЗС РФ Є. Примакова [30, с. 125]. Саме за рахунок східноєвропейських країн Росія мала стратегічні плани щодо створення буферної зони між сферами впливу, відповідно – США в Європі та Росії на пострадянському просторі. Зважаючи на це, «рух» НАТО на схід і звуження нейтральних зон розцінювали в Москві не інакше як основну загрозу російським геостратегічним інтересам [52, с. 3–13].

Під час зустрічі Б. Єльцина та У. Клінтона в Гельсінкі у 1997 р. російський президент запропонував лідеру США своєрідну негласну угоду, яка би допускала вступ до НАТО тільки колишніх членів ОВД, однак не пострадянських республік, передусім країн Балтії. У. Клінтон не погодився з такою пропозицією, мотивуючи появою в Європі нового розколу – тепер уже «...між західним простором, що розширився, та простором колишньої радянської імперії, яка звузилася». В обмін на непротивлення розширенню Альянсу президент США пообіцяв тоді Б. Єльцину підтримку при вступі до «Великої сімки» [53, с. 570]. Зрештою, першими позитивними підсумками тогочасних двосторонніх відносин між Москвою та Вашингтоном стало прийняття РФ до клубу G-7 у травні 1997 р. та підписання Основоположного акту про співпрацю між РФ і НАТО від 27 травня того ж року. Провідною ціллю зазначеної угоди стала програма адаптації Росії до специфіки дільності Альянсу в контексті оптимізації співпраці сторін. Також сторони неофіційно домовилися про нерозміщення Альянсом ядерної зброї на території колишніх країн – членів ОВД [54].

Північноатлантичний Альянс, як відомо, розглядає Росію як союзника в боротьбі з міжнародним тероризмом та екстремізмом, а також партнера в розв'язанні проблем нерозповсюдження ЗМЗ. Крім того, інтереси РФ і США збігаються щодо низки таких проблем глобальної безпеки, як ядерні програми Ірану та КНДР, зміна клімату, поширення хвороб і бідності тощо. Проте в зоні особливої відповідальності (пострадянського простору) простежується конфлікт геостратегічних інтересів двох держав. Значні суперечності сторін зберігаються у Східноєвропейському регіоні. Так, у 1999 р. під час чергового – четвертого розширення НАТО, його членами стали Угорщина, Польща та Чехія, які свого часу були членами ОВД. РФ розцінила такі дії як порушення домовленостей, досягнених у ході процесу об'єднання Німеччини. Власне ж розширення НАТО на схід розглядається Москвою як підрив присутності Росії у країнах ЦСЄ та її геополітичного статусу [55][*].

Чергове ситуативне зближення Росії зі США відбулося після терористичних атак вежі Всесвітнього торговельного центру у Нью-Йорку 11 вересня 2001 р. Тоді В. Путін був чи не першим, хто запропонував Дж. Бушу свої «добрі послуги» в боротьбі з міжнародним тероризмом як новим викликом світовій безпеці. Саме в

[*] З початку 2000-х рр., коли Москва усвідомила свою геостратегічну помилку щодо алгоритму розширення сфери впливу НАТО, дискурс ведеться в контексті того, що Радянському Союзу варто було би тоді запропонувати варіант виходу ФРН із НАТО в обмін на об'єднання Німеччини вже як нейтральної держави, що на думку російських експертів зупинило би просування Альянсу на схід.

цих подіях Росія вбачала свій черговий шанс з утвердження одного із впливових геополітичних центрів багатополярного світу. До ініційованої США антитерористичної коаліції було залучено і Росію, яка також намагалася узяти посильну участь у нейтралізації ісламського фундаменталізму в Афганістані. Необхідність останньої, як уже зауважувалося, було пов'язане з дотичністю кордонів цієї держави із країнами ЦА, з якими в Москви була домовленість щодо спільного захисту зовнішніх кордонів СНД. Проте в підсумку, РФ не брала участі в бойових діях проти руху «Талібан», а обмежилася наданням свого повітряного простору та військово-технічної допомоги Альянсу [56]. Додамо, що і з приходом нової адміністрації Д. Трампа, ключовим фактором оптимізації російсько-американських відносин стала саме стратегічна перспектива спільної боротьби проти світового тероризму в особі ІДІЛ.

Зрештою, у 2001 р. після доступу НАТО до транспортної інфраструктури країн ЦА були розморожені відносини Альянсу з Росією, а 30 травня 2002 р. з підписанням «Декларації відносин Росія – НАТО: нова якість» («Римська декларація») була створена Рада Росія – НАТО [57]. Однак згодом лідери Північноатлантичного Альянсу підтвердили, що розширення НАТО на схід відбудеться в заздалегідь визначені терміни, незважаючи на участь Росії в антитерористичній коаліції проти режиму «Талібан» в Афганістані. У квітні 2004 р. було прийнято сім нових членів НАТО [58, с. 665].

Москва досить хворобливо відреагувала на п'яте розширення Північноатлантичного Альянсу у 2004 р., під час якого членства у ньому, окрім Болгарії, Румунії, Словаччини та Словенії, набули і країни Балтії, що означало вже просування інфраструктури НАТО на пострадянський простір. Застереженням для Москви стала у 2005 р. заява держсекретаря США К. Райс, яка зауважила, що Росія має визнати наявність у США законних інтересів на пострадянському просторі з її стратегічними партнерами [59]. Своїми діями Москва намагається ослабити НАТО через недопущення приєднання сусідніх країн до Альянсу, поширення його інфраструктури на терени пострадянського простору, нейтралізацію просування «м'якого впливу» на пострадянські країни з боку ЄС, а також нівелювання та дискредитацію діяльності ліберально-демократичних інституцій у Європі, на кшталт ОБСЄ [60].

У квітні 2008 р. відбувся Бухарестський саміт Північноатлантичного Альянсу, під час якого, зокрема, йшлося про перспективи членства України та Грузії, що, звісно, не могло не служити додатковим геополітичним подразником для Росії, від імені якої В. Путін, тодішній прем'єр-міністр, заявив про неприйнятність майбутнього членства України та Грузії в НАТО, оскільки це, за його словами, несе безпосередню загрозу безпеці та стратегічним інтересам Росії [61, с. 10]. Саме це стало однією з причин неприхованої російської агресії по відношенню до Грузії у серпні 2008 р. з метою підтримки сепаратистських республік – Абхазії та Південної Осетії та перешкоджання зближення Грузії з НАТО. Разом із тим, члени – засновники НАТО продемонстрували, що в майбутньому Росія не матиме права вето на рішення стратегічних питань, пов'язаних із набуттям членства новими країнами. Кремль свого часу також засуджував плани Вашингтона з розміщення в Північному та Балтійському морях системи перехоплення іранських ракет середньої і меншої дальності, розцінюючи це не інакше, як загрозу Росії [62]. Попри те, що у 2009 р. відбулася чергова – шоста хвиля розширення НАТО із прийняттям до нього Албанії та Хорватії, Вашингтон намагався будувати

відносини з Росією із чистого аркуша, а лідери Росії та США – відповідно Д. Медведєв та Б. Обама розглядалися світовою громадськістю як представники нового покоління, які, зрештою, могли би знайти конструктив у відносинах двох великих держав.

Починаючи із 2014 р., двосторонні стосунки між двома державами різко погіршитися з розгортанням кризи довкола України. З огляду на це, НАТО турбує Росію не стільки як військово-політичний блок, а переважно через те, що Альянс служить як цивілізаційна сила та полюс тяжіння для низки пострадянських країн, які, з одного боку, вбачають можливість оптимізації своєї національної безпеки лише під парасолькою НАТО, а з іншого, можливість долучитися до ліберально-демократичних цінностей західного світу, адже саме членство в НАТО служило для багатьох країн Східної Європи своєрідною «перепусткою» до набуття членства в ЄС. Варто також виокремити дисонанс суперечностей, які випливають зі стратегій Росії та Заходу щодо подальшого розширення НАТО на схід. Скажімо, якщо Росія розглядає розширення НАТО насамперед як загрозу своїй безпеці та трактує цей процес як відверто ворожий крок щодо себе, то на Заході доводять, що саме розширення Північноатлантичного Альянсу забезпечить зміцнення зони безпеки та стабільності «від Ванкувера до Владивостока». Окремі представники європейського істеблішменту також намагаються тиражувати ідею про мирне співіснування двох безпекових блоків – НАТО та ОВД [61, с. 8].

З метою запобігання сценарію дестабілізації в Балтійському субрегіоні Північноатлантичний Альянс нарощує свою військову присутність у Східній Європі, що може лише підтверджувати доктрину Х. Маккіндера стосовно надзвичайної її геополітичної важливості та ролі плацдарму для поширення впливу на Євразію. Крім того, у вересні 2014 р. на саміті НАТО Росію вперше із часів холодної війни було визнано «загрозою для Альянсу та європейської безпеки» [63]. Саме така заява фактично започаткувала додаткове розміщення на ротаційній основі американських військових контингентів та об'єктів НАТО у Прибалтиці, Польщі, Румунії та Болгарії. Також Вашингтон планує посилити східний геополітичний фланг НАТО за рахунок розміщення в зазначених країнах американської танкової бригади [64].

Етапним у російсько-американських стосунках став дискурс щодо розгортання Сполученими Штатами системи ПРО в ЦСЄ, який активізувався із 2007 р. під приводом імовірної загрози з боку Ірану та Північної Африки. У свою чергу, російські експерти порівнювали розгортання системи ЄвроПРО у Східній Європі зі спікменівською стратегією «Зашморг анаконди», зазначаючи, що: «...біля кордонів РФ уперше буде розміщений стратегічний об'єкт збройних сил США, що діє в тісному взаємозв'язку з потужними угрупованнями передового базування, які входять до складу нового контрастового потенціалу США. З урахуванням наявних загроз з боку Північної Кореї Вашингтон коригував і географію перспективного розміщення системи ПРО в Ізраїлі, Румунії, Болгарії, Туреччині, Саудівській Аравії, Грузії, Індії, Пакистані, Монголії, Японії, Австралії» [65, с. 116].

США роблять заяви щодо розміщення системи ПРО в Південній Кореї у відповідь на дії КНДР з випробувань балістичних ракет. У свою чергу, Росія таку геостратегію трактувала як створення замкнутого протиракетного кільця. За такої ситуації, розгортання ПРО в Європі трактується російським істеблішментом як еквівалент стримування її ядерного потенціалу. Плани щодо розгортання ЄвроПРО у Чехії та Польщі стали одним із мотивів для підписання В. Путіним у липні

2007 р. указу про призупинення дії Договору про звичайні збройні сили в Європі (ДЗЗСЄ від 1990) до кінця зазначеного року в односторонньому порядку. Також у відповідь на розташування системи ПРО у Східній Європі РФ навіть погрожувала націлити свої ядерні ракети на військові об'єкти в Європі, а колишнім своїм сателітам висловила те, що вони першими потраплять під російський ракетний удар. Саме тому президентом Д. Медведєвим у 2008 р. та 2011 р. було зроблено відповідні заяви про розгортання тактичних ядерних ракетних комплексів «Іскандер» у Калінінградській обл. та Білорусі у відповідь на розміщення ЄвроПРО [66]. Останнє має служити додатковим засобом тиску на Польщу, Чехію та Прибалтику, як країни, що перспективно погодили надання своєї території для розміщення американських протиракетних систем [67].

Водночас російський президент тоді заявив про можливий варіант виходу РФ із договору СНО-3 [68]. Також Росія неодноразово робила заяви про розгортання в Калінінградській обл., як у своєрідному геостратегічному тилу НАТО, новітнього зенітно-ракетного комплексу С-400 «Тріумф» з дальністю знаходження цілі до 400 км. У 2016 р. РФ було ухвалено рішення про дислокацію в Калінінградській обл. берегових протикорабельних систем «Бастіон» для контролю територіальних вод. З допомогою цих систем Росія технічно здатна блокувати Данські протоки для ВМС НАТО в разі її агресії проти Прибалтійських країн. Також зазначений комплекс може охопити всі можливі цілі на території Польщі [69].

Загалом же система ЄвроПРО, на думку російських військових фахівців, здатна нівелювати російські стратегічні ядерні сили всієї європейської частини РФ аж до Уралу та порушити існуючий баланс у сфері стратегічних озброєнь на користь США. До того ж, цю систему планували розміщувати в колишніх країнах ОВД, що із психології та російської геополітики було для Москви категорично неприйнятним. За таких обставин російські ядерні сили, за твердженням окремих військових експертів, втрачають статус засобу стримування потенційних загроз для РФ [70]. Проте адміністрація Б. Обами, не бажаючи далі ускладнювати й так украй загострені відносини з Москвою, усе ж відмовилася від розміщення радарів у Чехії та ракет-перехоплювачів у Польщі [71].

Питання зміцнення системи ПРО в Європі було вкотре актуалізовано з розгортанням «гібридної агресії» проти України, анексії Криму (де РФ розмістила новітні озброєння, здатні нести ядерні боєзаряди) та з початком участі Росії в сирійському конфлікті. Таким чином, мережа ПРО в Європі покликана тепер убезпечити США та їх союзників від російських міжконтинентальних ракет. Кроком до цього стало розгортання у 2016 р. на бойове чергування в Румунії наземного комплексу «Aegis Ashore» з метою перехоплення ракет різного класу. Не випадково у відповідь на чергову актуалізацію питання розміщення системи ПРО у Східній Європі В. Путін зробив заяву щодо можливостей російських військ за лічені тижні захопити столиці східноєвропейських країн. Тим часом США з великою ймовірністю будуть проштовхувати проект побудови ешелонованої системи ПРО задля стримування країн-ізгоїв. Згідно із заявами Москви, до 2020 р. система ПРО буде охоплювати близько 1000 ракет наземного та морського базування як у Європі, так і в Азії з метою стримування Росії та Китаю [72]. Зважаючи на це, РФ формує стратегію кооперації спільних дій із Китаєм, виступаючи, таким чином, проти порушення балансу сил у світі, яке за словами Москви та Пекіна несе побудова глобальної системи ПРО під егідою США.

Мається на увазі те, що Вашингтон зберігає наміри щодо розміщення елементів системи ПРО як у Європі, так і на території країн – союзниць в АТР. Зокрема, ідеться про подальше розгортання в Південній Кореї та Японії протиракетних комплексів «THAAD» з метою запобігання пусків балістичних ракет з боку КНДР [73].

Із приходом у Білий дім Б. Обами у 2009 р. розпочалася нова сторінка двосторонніх відносин, іменована як чергове «перезавантаження», автором якого був тодішній віце-президент Дж. Байден*. Усе це мало, зрештою, продемонструвати прагнення США повернути відносини з Росією в русло прагматизму та позбутися на пострадянському просторі комплексу політики «гри з нульовою сумою», про що було заявлено Дж. Байденом під час офіційного візиту до Києва 21 липня 2009 р. [74]. Ключовими досягненнями російсько-американських відносин у 2012 р. став вступ Росії до СОТ та скасування дії поправки Джексона – Веніка, що була введена ще в 1974 р. проти СРСР та передбачала заборону надання режиму найбільшого сприяння в торгівлі й отримання доступу до міжнародної системи кредитування у зв'язку з обмеженням прав на еміграцію громадян єврейської національності [75].

Ревізіоністська політика Росії щодо зміни світового порядку збіглася із послабленням глобального геополітичного впливу США та розмиванням їхньої «*soft power*» у сенсі поширення ліберально-демократичних цінностей. На думку окремих експертів, задля демонстрації своєї геополітичної ваги РФ може навіть вдатися до завдання обмеженого ядерного удару за умов участі в регіональних конфліктах, на кшталт сирійського. Саме з метою заперечення домінуючої ролі Вашингтона, однополярної світ-системи та західних безпекових інституцій Росія пішла на цілеспрямоване загострення відносин із США та НАТО ціною порушення низки міжнародно-правових нормативів [76, с. 31].

Також РФ останнім часом здійснює активне втручання в інформаційний простір США. Зокрема, з боку американських спецслужб лунала інформація та розгорівся скандал про кібератаки на виборчий штаб Х. Клінтон з метою змінити ситуацію на користь республіканця Д. Трампа [77]. Росія намагається здійснювати непрямий вплив на політику США через лояльних до неї осіб в адміністрації президента Д. Трампа, зокрема таких як екс-радник з безпеки М. Флінн, що свого часу працював на телеканалі «Russia Today», а також колишній президент відомої енергетичної компанії «ExxonMobil» та нинішній держсекретар США Р. Тіллерсон, який ще донедавна виступав проти антиросійських санкцій, вважаючи їх неефективними [78].

*Американська професорка А. Стент вважає, що у відносинах між Росією та США у постхолодний період відбулося не одне, а цілих чотири «перезавантаження». Першим «перезавантаженням» варто вважати зближення РФ і США під час завершення президентського терміну Дж. Буша-старшого у 1993 р., коли були прийняті реальні кроки до усунення ядерної небезпеки після розпаду СРСР; друге «перезавантаження» відбулося з приходом у Білий дім У. Клінтона, яке передбачало істотну участь США у трансформації російської економіки та політичної системи; третє «перезавантаження» відбулося після терактів в Нью-Йорку 11 вересня 2001 р., коли обидві держави виявили солідарність у боротьбі з міжнародним тероризмом як новим викликом міжнародній безпеці; четверте «перезавантаження» пов'язано з початком президентства Д. Медведєва у РФ з 2008 р. та Б. Обами у США з 2009 р. Обидва політика відзначилися спробою вибудувати відносини двох держав із позиції прагматизму. Останнє перезавантаження тривало 2012 р. – тобто до повернення у президентське крісло В. Путіна.

Колишній головнокомандувач НАТО в Європі Ф. Бридлав в одному з виступів назвав Росію «екзистенційною загрозою» для США, їхніх союзників та всього світового порядку. Генерал визнав, що попри високий рівень збройних сил НАТО в Європі, військові недостатньо підготовлені до нових викликів сучасності, зокрема і до російської «гібридної агресії». У зв'язку із цим, генерал надав перевагу посиленню позицій НАТО у Східній Європі, аргументуючи такий крок агресивними діями Москви [79]. Водночас було обмежено дію Основоположного акта Росія – НАТО та фактично згорнуто безпекову співпрацю Альянсу з РФ. За анексію Криму та «гібридне вторгнення» до південно-східної України проти РФ країнами Заходу, а також Японією та Австралією були введені санкції, внаслідок яких Росія лише у 2014 р. втратила близько 100 млрд дол. За прогнозами російської Вищої школи економіки за період 2014–2017 рр. РФ може втратити внаслідок дії санкцій близько 600 млрд дол [80].

Досить потужним іміджевим ударом Заходу по Росії стало її усунення у 2014 р. із клубу держав G-8. Окрім того, були введені санкції проти низки компаній РФ, зорієнтованих переважно на експортну продукцію та багатьох російських чиновників, які підтримали анексію Криму та є причетними до війни на Донбасі [81]. Уведення чергових санкцій улітку 2017 р. проти РФ Сполученими Штатами і Євросоюзом відбулося синхронно з уведенням таких обмежень проти КНДР та Ірану. Останнє стало свідченням того, що Росію Захід *de-facto* вніс до категорії країн-ізгоїв. Проте введені Заходом антиросійські санкції докорінно не змінюють поведінки РФ на міжнародній арені, а відтак стратегічні здобутки для Москви є пріоритетнішими за економічні вигоди.

Загалом же, як стало зрозуміло, Захід виявився неготовим до дій В. Путіна в Україні та частково в Сирії. Проте, як стверджує ще один американський аналітик, професор Принстонського університету С. Коткін: «...військова перевага в регіоні (Євразійському. – *О.К.*) й економічні важелі впливу в Євразії не гарантують Росії стійкого великодержавного статусу» [34]. Після вторгнення РФ в Україну у 2014 р. розпочався новий виток загострення протистояння між Росією і США. При цьому такий крок не приніс Росії нічого, окрім того, що й так перебувало під її фактичним контролем – проросійські Крим та Донбас [23]. На засіданні Ради безпеки РФ від 22 липня 2014 р. В. Путіним були виголошені тези про те, що Захід не враховує інтереси Росії та розмовляє мовою ультиматумів, маючи на увазі запровадження санкцій [82].

Таким чином, що із крахом СРСР Росія взяла курс на зближення із США та Заходом, оскільки потребувала значних кредитів та інвестицій в умовах трансформації економіки та переведення її із планової на ринкову модель. Відносини зі Сполученими Штатами за весь постхолодний період набули характеру маятникової циклічності, змінюючи перезавантаження та потепління черговим загостренням. Насамперед, оптимізації та поліпшенню стосунків РФ і США сприяв діалог у межах СНО, який покликаний був виробити механізм перманентного скорочення ядерних наступальних озброєнь. Утім, погіршення двосторонніх відносин було пов'язане передусім із початком реалізації США стратегії з розміщення систем ПРО у країнах ЦСЄ та розширенням НАТО на схід. Останнім часом стосунки РФ та США набули свого піку погіршення за весь період постбіполярності, насамперед через агресивну російську політику на пострадянському просторі, Близькому Сході на Балканах тощо. Виходячи з означеного можна стверджувати, якщо США стоять на варті світового порядку, то

Росія своїми діями намагається підірвати транзитивний світопорядок через проектування хаосу та нестабільності.

Література

1. Галака С.П. Проблема нерозповсюдження ядерної зброї у міжнародних відносинах / С. Галака – К.: ВПЦ «Київський університет», 2002. – 278 с.
2. Гончар Б.М. Регіональні пріоритети зовнішньої політики адміністрації Барака Обами / Б. Гончар // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2013. – Вип. 112. – Ч. 1. – С. 36–44.
3. Гончар Ю.Б. Еволюція політики США щодо інтеграційних процесів у Західній Європі (кінець 80-х – 90-ті роки): автореф. дис. … канд. іст. наук: 07.00.02 / Ю.Б. Гончар. – К., 1997. – 24 с.
4. Городня Н.Д. Східна Азія у зовнішній політиці США (1989–2013 рр.) / Н. Городня. – К.: Прінт-Сервіс, 2014. – 526 с.
5. Камінський Є.Є. Світ переможців і переможених. Міжнародні відносини і українська перспектива на поч. XXI ст. / Є. Камінський. – К.: Центр вільної преси, 2008. – 336 с.
6. Канцелярук Б.І. Східноєвропейська дилема Америки / Б. Канцелярук. – К.: Ін-т світової економіки та міжнародних відносин НАН, 1995. – 200 с.
7. Коваль І.М. Концептуальне оформлення східноєвропейської політики США на початку процесу глобальних трансформувань: автореф. дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.04 / І.М. Коваль. – К., 2000. – 35 с.
8. Ковальова О.І. Російська військово-стратегічна загроза домінуванню США в Латинській Америці: наміри та реальність / О.І. Ковальова // Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки». – 2015. – №5. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2515/2245 (дата звернення: 18 листопада 2017 р.) – Назва з екрану.
9. Пархомчук О.С. Системна еволюція міжнародних відносин і процеси демілітаризації та конверсії / О. Пархомчук. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2006. – 194 с.
10. Погорська І.І. Міжнародно-політична дія американського глобалізму: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня докт. політ. наук: 23.00.04 / І.І. Погорська. – Київ, 2010. – 32 с.
11. Погоріла Н. Стратегії національної безпеки США за президентства Б. Обами [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/strategiji-nacionalnoji-bezpeki-ssha-za-prezidentstva-b (дата звернення: 18 листопада 2017 р.) – Назва з екрану.
12. Потєхін О.В. США: присмерки імперської парадигми / О. Потєхін, І. Вєтринський // США і світ XXI століття: кол. Монографія / Під ред. Ю. Пахомова. – К.: Центр вільної преси, 2013. – С.144–164.
13. Рибченко Т.О. Зовнішня політика адміністрації президента США Б. Обами щодо Російської Федерації: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Т.О. Рибченко. – К., 2011. – 20 с.
14. Рижков М.М. «Grand Strategies»: актуалізація американського досвіду стратегічного планування / М. Рижков. – К.: Вид-тво «Алькор», 2006. – 247 с.
15. Сіновець П.А. Ядерне стримування в політиці США і Росії в постбіполярний період: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / П.А. Сіновець. – К., 2004. – 20 с.
16. Юрченко С.В. Геостратегія США в процесі становлення глобальної держави: автореф. дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.04 / С.В. Юрченко. – К., 2001. – 36 с.
17. Гвоздков С. Зони нестабільності на теренах СНД як інструмент реалізації геополітичних цілей Росії / С. Гвоздков // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. – 2014. – Вип. 1. – Ч. 3. – С.88–92.
18. Луценко А.В. Стратегії «м'якої сили» в геополітиці Сполучених Штатів Америки, Європейського Союзу та Російської Федерації: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / А.В. Луценко. – К., 2010. – 20 с.
19. Мурашкіна М.З. Взаємодія та суперництво Росії, США і Китаю в Центральній Азії: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / М.З. Мурашкіна. – Миколаїв, 2015. – 20 с.
20. Слободян Н.В. Сполучені Штати Америки та Російська Федерація в Перській затоці: союзники – суперники / Н. Слободян. – К.: ООО «Поліграф плюс», 2014. – 396 с.
21. Шевчук О. Китай між США та Росією: геостратегічні відносини / О. Шевчук. – Миколаїв: Іліон, 2008. – 447 с.

22. Legvold R. Russian Foreign Policy During Periods of Great State Transformation / R. Legvold // In Book: Russian Foreign Policy in the Twenty-first Century and the Shadow of the Past. – New York: Columbia University Press, 2007. – P. 77–144.

23. Мотиль О. Наступні 25 років для України: виклики і цілі [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://gazeta.ua/blog/49187/nastupni-25-rokiv-dlya-ukrayini-vikliki-i-cili (дата звернення: 18 листопада 2017 р.) – Назва з екрану.

24. Kanet R. NATO and Russia: A Perpetual New Beginning / R. Kanet, H. Larive // Perceptions. – 2012. – Vol. XVII. – No 1. – P. 75–96.

25. Kramer M. NATO, the Baltic states and Russia: a frameworkf or sustainablee nlargement / M. Kramer // International Affairs. – 2002. – Vol. 78. – No 4. – P. 731–756.

26. Snyder T. The Real Reason Russia Is 'Helping' Syria / T. Snyder // Time. – 2015. [Electronic resource] – Mode of Access: http://time.com/4054941/putin-russia-syria (Last Access: 19 th November 2017). – Title from the Screen.

27. Headley J. Russia and the Balkans: Foreign Policy from Yeltsin to Putin / J. Headley. – New York: Columbia University Press, 2008. – 552 p.

28. Декларация о завершении холодной войны // Внешняя политика России: сб. док. (1990–1992) / Под. ред. А.С. Чернышева. – М.: Междунар. отношения, 1996. – С. 225–226.

29. Хартия российско-американского партнерства и дружбы // Внешняя политика и безопасность современной России (1991–1998): хрестомат. в 2 т. / сост. Т.А. Шаклеина. – М.: МОНФ, 1999. – Т. 2: Документы. 1999. – С. 442–447.

30. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы / З. Бжезинский. – М.: Междунар. отношения, 1998. – 256 с.

31. Михеев В. Восточноазиатская «многополярность»: треугольник «Россия – Китай – США» / В. Михеев // Мировая экономика и международные отношения. – 2009. – № 1. – С. 17–25.

32. Trenin D. The Revival of the Russian Military / D. Trenin // Foreign Affairs. – 2016. – Vol. 95. – No 3. – May/June. P. 23–29.

33. Legvold R. The Russia File: How to Move Toward a Strategic Partnership / R. Legvold // Foreign Affairs. – 2009. – Vol. 88. – No 4. – July/August. – P. 78–93.

34. Коткин С. Вечная геополитика России [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://inosmi.ru/politic/20160822/237601288.html (дата обращения: 18 ноября 2017 г.) – Название с экрана.

35. Документы, связанные с договором СНВ-1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.armscontrol.ru/start/rus/docs/start-11.htm (дата обращения: 19 ноября 2017 г.) – Название с экрана.

36. Lepingwell J. Start-II and the Politics of Arms Control in Russia / J. Lepingwell // International Security. – 1995. – Vol. 20. – No 2. – P. 63–91.

37. Договор между Российской Федерацией и Соединенными Штатами Америки о дальнейшем сокращении и ограничении стратегических наступательных вооружений (СНВ-2) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.armscontrol.ru/start/rus/docs/dogovor.htm (дата обращения: 19 ноября 2017 г.) – Название с экрана.

38. Договор СНВ-3 вступил в силу [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://graniru.org/Politics/World/US/RF/m.185990.html (дата обращения: 19 ноября 2017 г.) – Название с экрана.

39. Ивашов Л. Нынешний договор СНВ-3 погубит Россию [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://via-midgard.info/news/in_russia/2687-leonid-ivashov-nyneshnij-dogovor-snv-3-pogubit.html (дата обращения: 20 ноября 2017 г.) – Название с экрана.

40. Мясников Е. О взаимосвязи стратегических ядерных и неядерных вооружений в новом Договоре СНВ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.armscontrol.ru/pubs/em071610.htm#fn13 (дата обращения: 20 ноября 2017 г.) – Название с экрана.

41. Договор между РФ и США о сокращении стратегических наступательных потенциалов 24 мая 2002 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.businesspravo.ru/Docum/DocumShow_DocumID_29832.html (дата обращения: 20 ноября 2017 г.) – Название с экрана.

42. РФ оценит ущерб своей обороноспособности от программы Нанна-Лугара

[Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ria.ru/defense_safety/20151218/1344333736.html (дата обращения: 20 ноября 2017 г.) – Название с экрана.

43. Їжак О. Спекотне і дощове літо в обложеній фортеці / О. Їжак // Дзеркало тижня. – 2016. – 20–26 серпня. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/international/spekotne-i-doschove-lito-v-oblozheniy-forteci-_.html (дата звернення: 21 листопада 2017 р.) – Назва з екрану.

44. Ignatius D. Back to the future in Putin's Europe / D. Ignatius // The Washington Post. – 2015. – 17th March. [Electronic resource] – Mode of Access: https://www.washingtonpost.com/opinions/back-to-the-future-in-putins-europe/2015/03/17/6c8dbb94-cce9-11e4-8c54-ffb5ba6f2f69_story.html (Last Access: 21th November 2017). – Title from the Screen.

45. Їжак О. Ядерний кут Росії / О.Їжак // Дзеркало тижня. – 2016. – 11–18 березня. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/international/yaderniy-kut-dlya-rosiyi-_.html (дата звернення: 21 листопада 2017 р.) – Назва з екрану.

46. США включают Россию в «ось зла» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://forum-msk.org/material/news/13410.html (дата обращения: 21 ноября 2017 г.) – Название с экрана.

47. Тренін Д.В. Зовнішня політика Росії: самоствердження чи інструмент модернізації? / Д. Тренін // День – 2008. – 3 червня.

48. Sarotte M. A Broken Promise? What the West Really Told Moscow About NATO Expansion / M. Sarotte // Foreign Affairs. – 2014. – Vol. 93. – No 5. – September/October. [Electronic resource] – Mode of Access: https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2014-08-11/broken-promise (Last Access: 19th November 2017). – Title from the Screen.

49. Орлик И.И. Россия и Восточная Европа: проблемы и перспективы / И. Орлик // Международная жизнь. – 1992. – № 7. – С. 27–35.

50. Страус А. НАТО. С Россией или без нее? / А. Страус // Международная жизнь. – 1998. – № 4. – С. 51–61.

51. Ельцин Б. Президентский марафон. Размышления, воспоминания, впечатления / Б. Ельцин. – М.: Изд-во АСТ, 2000. – 428 с.

52. Примаков Е.М. На горизонте – многополюсный мир / Е. Примаков // Международная жизнь. – 1996. – № 10. – С. 3–13.

53. Clinton B. My Life / B. Clinton. – N. Y.: Random House, 2004. – 1008 p.

54. Основополагающий акт о взаимных отношениях, сотрудничестве и безопасности между Российской Федерацией и Организацией североатлантического договора от 27 мая 1997 года [Элетронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.mid.ru/obsie-voprosy-mezdunarodnoj-bezopasnosti-i-kontrola-nad-vooruzeniami/-/asset_publisher/6sN03cZTYZOC/content/id/608584 (дата обращения: 19 ноября 2017 г.) – Название с экрана.

55. Фортен О. Россия и Запад: без драки не обойтись [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://inosmi.ru/politic/20170209/238697827.html (дата обращения: 20 ноября 2017 г.) – Название с экрана.

56. Россия называет рамки, в которых готова помогать США [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.pravda.com.ua/rus/news/2001/09/24/4363060 (дата обращения: 21 ноября 2017 г.) – Название с экрана.

57. Иванов П. Россия – НАТО: европейская безопасность на рубеже столетий / П. Иванов, Б. Халоша // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – № 4. – С. 3–13.

58. Рукавишников В.О. Холодная война, холодный мир. Общественное мнение в США и Европе о СССР/России, внешней политики и безопасности Запада / В. Рукавишников. – М.: Акад. Проект, 2005. – 864 с.

59. Кондолиза Райс попросила Россию не мешать США в «освоении» постсоветского пространства [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.irony.ru/2006/05/05/kondo_liza.html (дата обращения: 21 ноября 2017 г.) – Название с экрана.

60. Bugajski J. Russia's Pragmatic Reimperialization / J. Bugajski // Caucasian Review of International Affairs. – 2010. – Vol. 4 (1). – P. 3–19.

61. Rumer E. Russia and the Security of Europe / E. Rumer. – Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 2016. – 56 p.

62. Європа як «пороховий льох» і ядерний арсенал Росії [Електронний ресурс]. – Режим

доступу:
http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:kdw8iN9MhVgJ:www.newsru.ua/arch/press/30may2007/inopressa.html+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua (дата звернення: 21 листопада 2017 р.) – Назва з екрану.

63. Wales Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales 5th September 2014 [Electronic resource] – Mode of Access: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm?selectedLocale=en (Last Access: 20th November 2017). – Title from the Screen.

64. Американська танкова бригада дислокуватиметься біля кордону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://glavcom.ua/video/amerikanska-tankova-brigada-dislokuvatimetsya-bilya-kordonu-ukrajini-375925.html (дата звернення: 21 листопада 2017 р.) – Назва з екрану.

65. Лата В. ПРО: Искусственный тупик или окно возможностей во взаимоотношениях НАТО – Россия? / В. Лата, В. Мальцев // Индекс безопасности. – № 1(96). – Т. 17. – С. 113–122.

66. Росія VS США: відносини з нуля (За матеріалами NBC, The Financial Times, Труд, The Times, The Washington Post, Le Monde) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.intv-inter.net/news/article/?id=57754009 (дата звернення: 22 листопада 2017 р.) – Назва з екрану.

67. Блескин М. Россия – новая сверхдержава? [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://inosmi.ru/russia/20131219/215864782.html#ixzz3Pe22hI70 (дата обращения: 22 ноября 2017 г.) – Название с экрана.

68. Мухин В. Американская ПРО в Европе уже под прицелом Москвы / В. Мухин // Независимая газета. – 2016. – 13 мая.

69. РФ развернула ракеты Бастион под Калининградом [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://korrespondent.net/world/3777283-rf-razvernula-rakety-bastyon-pod-kalynynhradom (дата обращения: 18 ноября 2017 г.) – Название с экрана.

70. Sweeney C. Russia still cool on new U.S. anti-missile scheme / C. Sweeney // Reuters. – 2009. – 29th September. [Electronic resource] – Mode of Access: http://www.reuters.com/article/us-russia-usa-shield-idUSTRE58S2YY20090929 (Last Access: 20th November 2017). – Title from the Screen.

71. Reif K. The European Phased Adaptive Approach at a Glance [Electronic resource] – Mode of Access: http://www.armscontrol.org/print/4392 (Last Access: 22nd November 2017). – Title from the Screen.

72. США хотят обезглавить РФ: в Минобороны раскрыли подробности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://news-glance.com/43813-ssha-xotyat-obezglavit-rf-v-minoborony-raskryli-podrobnosti-full.html (дата обращения: 20 ноября 2017 г.) – Название с экрана.

73. США подтвердили готовность продолжить размещение систем THAAD в Южной Корее [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.interfax.ru/world/557099 (дата обращения: 20 ноября 2017 г.) – Название с экрана.

74. The Vice President Meets with Ukrainian President Yushchenko [Electronic resource] – Mode of Access: https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2009/07/21/vice-president-meets-with-ukrainian-president-yushchenko (Last Access: 21st November 2017). – Title from the Screen.

75. Verona E. The True Cost of Jackson – Vanik / E. Verona // The National Interest. – 2012. – 29th March. [Electronic resource] – Mode of Access: http://nationalinterest.org/commentary/the-true-cost-jackson-vanik-6702 (Last Access: 19th November 2017). – Title from the Screen.

76. Толстов С.В. Сучасні міжнародно-політичні процеси як відображення еволюції міжнародної системи / С. Толстов // Країни пострадянського простору в умовах формування багатополюсного світу: історичні уроки та перспективи: зб. наук. праць / за заг. ред. А.Г. Бульвінського. – К.: ДУ «Ін-т всесвітньої історії НАН України», 2016. – С. 26–39.

77. Обама заявил о доказательствах причастности России к кибератакам на США [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rbc.ru/politics/17/11/2016/582de34b9a79473df26d2a55 (дата обращения: 19 ноября 2017 г.) – Название с экрана.

78. Нексон М. Путин – Супервзезда. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://inosmi.ru/politic/20170115/238524148.html (дата обращения: 21 ноября 2017 г.) – Название с экрана.

79. Экс-главком НАТО в Европе объявил Россию «экзистенциальной угрозой» для США [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

http://www.infox.ru/authority/defence/2016/06/27/Eks_glavkom_NATO_v_Y.phtml?utm_source=vz.ru&utm_medium=partner&utm_campaign=right_240 (дата обращения: 21 ноября 2017 г.) – Название с экрана.

80. Шереметьева С. Российское самодержавие всегда будет угрожать развитию Украины [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://inosmi.ru/politic/20160927/237924246.html (дата обращения: 21 ноября 2017 г.) – Название с экрана.

81. Sanctions after Crimea: Have they worked? [Electronic resource] – Mode of Access: http://www.nato.int/docu/review/2015/Russia/sanctions-after-crimea-have-they-worked/EN/index.htm (Last Access: 22nd November 2017). – Title from the Screen.

82. Заседание Совета Безопасности РФ от 22 июля 2014 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.kremlin.ru/transcripts/46305 (дата обращения: 22 ноября 2017 г.) – Название с экрана.

References

1. HALAKA, S. (2002) *Problema nerozpovsyudzhennya yadernoyi zbroyi u mizhnarodnyx vidnosynax*. Kyiv: VPC "Kyivskyj universytet".

2. HONCHAR B. (2013) *Rehionalni priorytety zovnishnoyi polityky administraciyi Baraka Obamy.* Aktualni problemy mizhnarodnyx vidnosyn. 112.1, p. 36–44.

3. HONCHAR, YU. (1997) *Evolyuciya polityky SShA shhodo intehracijnyx procesiv u Zaxidnij Yevropi (kinec 80-h – 90-ti roky)*. Unpublished Thesis (PhD), Kyivskyj nacionalnyj universytet imeni Tarasa Shevchenka.

4. HORODNYA, N. (2014) *Sxidna Aziya u zovnishnij polityci SShA (1989–2013 rr.).* Kyiv: Print-Servis.

5. KAMINSKYJ, YE. (2008) *Svit peremozhciv i peremozhenyx. Mizhnarodni vidnosyny i ukrayinska perspektyva na poch. XXI st.* Kyiv: Centr vilnoyi presy.

6. KANCELYARUK, B. (1995) *Sxidnoyevropejska dylema Ameryky.* Kyiv: In-t svitovoyi ekonomiky ta mizhnarodnyx vidnosyn NAN.

7. KOVAL, I. (2000) *Konceptualne oformlennya sxidnoyevropejskoyi polityky SShA na pochatku procesu hlobalnyx transformuvan. Unpublished Thesis (PhD),* Odeskyj derzh. un-t im. I.I. Mechnykova.

8. KOVALOVA, O. *Rosijska vijskovo-stratehichna zahroza dominuvannyu SShA v Latynskij Ameryci: namiry ta realnist. Mizhnarodni vidnosyny. Seriya "Politychni nauky"* [Online]. Available from: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2515/2245 [Accessed: 18 th November 2017].

9. PARXOMCHUK, O. (2006) *Systemna evolyuciya mizhnarodnyx vidnosyn i procesy demilitaryzaciyi ta konversiyi.* Kyiv: VPC "Kyyivskyj universytet".

10. POHORSKA, I. (2010) *Mizhnarodno-politychna diya amerykanskoho hlobalizmu Unpublished Thesis (PhD),* In-t svit. ekonomiky i mizhnar. vidnosyn NAN.

11. POHORILA, N. *Stratehiyi nacional"noyi bezpeky SShA za prezydentstva B. Obamy* [Online]. Available from: http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/strategiji-nacionalnoji-bezpeki-ssha-za-prezidentstva-b [Accessed: 18 th November 2017].

12. POTYEXIN, O. (2013) *SShA: prysmerky imperskoyi paradyhmy. SShA i svit XXI stolittya: kol. monohrafiya.* Kyiv: Centr vilnoyi presy.

13. RYBCHENKO, T. (2011) *Zovnishnya polityka administraciyi prezydenta SShA B. Obamy shhodo Rosijskoyi Federaciyi. Unpublished Thesis (PhD),* In-t svit. ekonomiky i mizhnar. vidnosyn NAN.

14. RYZHKOV, M. (2006) *"Grand Strategies": aktualizaciya amerykans"koho dosvidu stratehichnoho planuvannya.* Kyiv: "Vyd-tvo Alkor".

15. SINOVEC, P. (2004) *Yaderne strymuvannya v polityci SShA i Rosiyi v postbipolyarnyj period. Unpublished Thesis (PhD),* Odeskyj derzh. un-t im. I.I. Mechnykova.

16. YURCHENKO, S. (2001) *Heostratehiya SShA v procesi stanovlennya hlobalnoyi derzhavy. Unpublished Thesis (PhD),* In-t svit. ekonomiky i mizhnar. vidnosyn NAN.

17. HVOZDKOV, S. (2014) *Zony nestabilnosti na terenax SND yak instrument realizaciyi heopolitychnyx cilej Rosiyi.* Naukovi zapysky TNPU im. V. Hnatyuka. Seriya: Istoriya. 1.3, P. 88–92.

18. LUCENKO, A. (2010) *Stratehiyi "m'yakoyi syly" v heopolityci Spoluchenyx Shtativ Ameryky, Yevropejskoho Soyuzu ta Rosijskoyi Federaciyi. Unpublished Thesis (PhD),* In-t svit. ekonomiky i mizhnar. vidnosyn NAN.

19. MURASHKINA, M. (2015) *Vzayemodiya ta supernyctvo Rosiyi, SShA i Kytayu v Centralnij Aziyi. Unpublished Thesis (PhD),* Chornomor. derzh. un-t im. Petra Mohyly.

20. SLOBODYAN, N. (2014) *Spolucheni Shtaty Ameryky ta Rosijska Federaciya v Perskij zatoci: soyuznyky – supernyky*. Kyiv: OOO "Polihraf plyus".

21. SHEVCHUK, O. (2008) *Kytaj mizh SShA ta Rosiyeyu: heostratehichni vidnosyny*. Mykolayiv: Ilion.

22. LEGVOLD, R. (2007) *Russian Foreign Policy During Periods of Great State Transformation In: Russian Foreign Policy in the Twenty-first Century and the Shadow of the Past.* New York: Columbia University Press, P. 77–144.

23. MOTYL, O. *Nastupni 25 rokiv dlya Ukrayiny: vyklyky i cili* [Online]. Available from: http://gazeta.ua/blog/49187/nastupni-25-rokiv-dlya-ukrayini-vikliki-i-cili [Accessed: 18 th November 2017].

24. KANET, R.; LARIVE, H. (2012) *NATO and Russia: A Perpetual New Beginning*, Perceptions. Vol. XVII.1, P. 75–96.

25. KRAMER, M. (2002) *NATO, the Baltic states and Russia: a frameworkf or sustainablee nlargement.* International Affairs. Vol. 78.4, P. 731–756.

26. SNYDER, T. *The Real Reason Russia Is 'Helping' Syria* [Online]. Available from: http://time.com/4054941/putin-russia-syria [Accessed: 19 th November 2017].

27. HEADLEY, J. (2008) *Russia and the Balkans: Foreign Policy from Yeltsin to Putin*. New York: Columbia University Press.

28. CHERNYSHEV, A. (ed) (1996) *Deklaracyya o zavershenyy xolodnoj vojny. In: Vneshnyaya polytyka Rossyy: sb. dok. (1990–1992)*. Moskva: Mezhdunar. otnoshenyya, P. 225–226.

29. SHAKLEINA, T. (ed) (1999) *Xartyya rossyjsko-amerykanskoho partnerstva y druzhby.* In: Vneshnyaya polytyka Rossyy: sb. dok. (1991–1998): xrestomat. v 2 t. Moskva: MONF, T. 2: Dokumenty.

30. BZHEZYNSKYJ, Z. (1998) *Velykaya shaxmatnaya doska. Hospodstvo Ameryky y eho heostratehycheskye imperatyvy.* Moskva: Mezhdunar. otnoshenyya.

31. MIHEEV, V. (2009) *Vostochnoazyatskaya "mnohopolyarnost": treuholnyk "Rossyya – Kytaj – SshA"*. Myrovaya эkonomyka y mezhdunarodnыe otnoshenyya. 1, P. 17–25.

32. TRENIN, D. (2016) *The Revival of the Russian Military*. Foreign Affairs. Vol. 95.3. May/June, P. 23–29.

33. LEGVOLD, R. (2009) *The Russia File: How to Move Toward a Strategic Partnership.* Foreign Affairs. Vol. 88.4. July/August, P. 78–93.

34. KOTKIN, S. *Vechnaya heopolytyka Rossyy* [Online]. Available from: http://inosmi.ru/politic/20160822/237601288.html [Accessed: 18 th November 2017].

35. *Dokumenty, svyazannye s dohovorom SNV-1* [Online]. Available from: http://www.armscontrol.ru/start/rus/docs/start-11.htm [Accessed: 19 th November 2017].

36. LEPINGWELL, J. (1995) *Start-II and the Politics of Arms Control in Russia*. International Security. Vol. 20.2, P. 63–91.

37. Dohovor mezhdu Rossyyskoy Federatsyey y Soedynennymy Shtatamy Ameryky o dalneyshem sokrashchenyy y ohranychenyy stratehycheskykh nastupatelnыkh vooruzhenyy (SNV-2) [Online]. Available from: https://www.armscontrol.ru/start/rus/docs/dogovor.htm [Accessed: 19 th November 2017].

38. *Dohovor SNV-3 vstupyl v sylu* [Online]. Available from: http://graniru.org/Politics/World/US/RF/m.185990.html [Accessed: 19 th November 2017].

39. YVASHOV, L. *Nyneshnyj dohovor SNV-3 pohubyt Rossyyu* [Online]. Available from: http://via-midgard.info/news/in_russia/2687-leonid-ivashov-nyneshnij-dogovor-snv-3-pogubit.html [Accessed: 20 th November 2017].

40. MIASNIKOV, E. *O vzaymosvyazy stratehycheskykh yadernykh y neyadernykh vooruzhenyy v novom Dohovore SNV* [Online]. Available from: http://www.armscontrol.ru/pubs/em071610.htm#fn13 [Accessed: 20 th November 2017].

41. Dohovor mezhdu RF y SShA o sokrashchenyy stratehycheskykh nastupatelnykh potentsyalov 24 maya 2002 h [Online]. Available from: http://www.businesspravo.ru/Docum/DocumShow_DocumID_29832.html [Accessed: 20 th November 2017].

42. *RF otsenyt ushcherb svoey oboronosposobnosty ot prohrammy Nanna-Luhara* [Online]. Available from: https://ria.ru/defense_safety/20151218/1344333736.html [Accessed: 20 th November 2017].

43. YIZHAK, O. (2016) *Spekotne i doshchove lito v oblozheniy fortetsi. Dzerkalo tyzhnya* [Online]. 20–22 serpnya. Available from: http://gazeta.dt.ua/international/spekotne-i-doschove-lito-v-

oblozheniy-forteci-_.html [Accessed: 21 th November 2017].

44. IGNATIUS, D. (2015) *Back to the future in Putin's Europe. The Washington Post. 17 th March* [Online]. Available from: https://www.washingtonpost.com/opinions/back-to-the-future-in-putins-europe/2015/03/17/6c8dbb94-cce9-11e4-8c54-ffb5ba6f2f69_story.html [Accessed: 21 th November 2017].

45. YIZHAK, O. (2016) *Yadernyy kut Rosiyi. Dzerkalo tyzhnya* [Online]. 11–18 bereznya. Available from: http://gazeta.dt.ua/international/yaderniy-kut-dlya-rosiyi-_.html [Accessed: 21 th November 2017].

46. *SShA vklyuchayut Rossyyu v "os zla"* [Online]. Available from: http://forum-msk.org/material/news/13410.html [Accessed: 21 th November 2017].

47. TRENIN, D. (2008) *Zovnishnya polityka Rosiyi: samostverdzhennya chy instrument modernizatsiyi?* Den 3 chervnya.

48. SAROTTE, M. (2014) *A Broken Promise? What the West Really Told Moscow About NATO Expansion.* Foreign Affairs. Vol. 93.5. September/October [Online]. Available from: https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2014-08-11/broken-promise [Accessed: 19 th November 2017].

49. ORLYK, Y. (1992) *Rossyya y Vostochnaya Evropa: problemy i perspektyvy.* Mezhdunarodnaya zhyzn. 7, P. 27–35.

50. STRAUS, A. (1998) *NATO. S Rossyey yly bez nee?* Mezhdunarodnaya zhyzn. 4, P. 51–61.

51. ELTSYN, B. (2000) *Prezydentskyy marafon. Razmyshlenyya, vospomynanyya, vpechatlenyya.* Moskva: Yzd-vo AST, 2000.

52. PRIMAKOV, E. (1996) *Na horyzonte – mnohopolyusnyy myr.* Mezhdunarodnaya zhyzn. 10, p. 3–13.

53. CLINTON, B. (2004) *My Life.* New York: Random House.

54. *Osnovopolahayushchyy akt o vzaymnykh otnoshenyyakh, sotrudnychestve y bezopasnosty mezhdu Rossyyskoy Federatsyey y Orhanyzatsyey severoatlantycheskoho dohovora ot 27 maya 1997 hoda* [Online]. Available from: http://www.mid.ru/obsie-voprosy-mezdunarodnoj-bezopasnosti-i-kontrola-nad-vooruzeniami/-/asset_publisher/6sN03cZTYZOC/content/id/608584 [Accessed: 19 th November 2017].

55. FORTEN, O. *Rossyya y Zapad: bez draky ne oboytys* [Online]. Available from: http://inosmi.ru/politic/20170209/238697827.html [Accessed: 20 th November 2017].

56. *Rossyya nazyvaet ramky, v kotorykh hotova pomohat SshA* [Online]. Available from: http://www.pravda.com.ua/rus/news/2001/09/24/4363060 [Accessed: 21 th November 2017].

57. IVANOV, P. (2001) *Rossyya – NATO: evropeyskaya bezopasnost na rubezhe stoletyy.* Myrovaya эkonomyka y mezhdunarodnыe otnoshenyya. 4. P. 3–13.

58. RUKAVYSHNYKOV, V. (2005) *Kholodnaya voyna, kholodnyj myr. Obshchestvennoe mnenye v SShA y Evrope o SSSR/Rossyy, vneshney polytyky y bezopasnosty Zapada.* Moskva: Akad. Proekt.

59. *Kondolyza Rays poprosyla Rossyyu ne meshat SShA v "osvoenyy" post·sovet·skoho prostranstva* [Online]. Available from: http://www.irony.ru/2006/05/05/kondo_liza.html [Accessed: 21 th November 2017].

60. BUGAJSKI, J. (2010) *Russia's Pragmatic Reimperialization.* Caucasian Review of International Affairs. Vol. 4 (1), P. 3–19.

61. RUMER, E. (2016) *Russia and the Security of Europe*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace.

62. Yevropa yak "porokhovyy lokh" i yadernyy arsenal Rosiyi [Online]. Available from: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:kdw8iN9MhVgJ:www.newsru.ua/arch/press/30may2007/inopressa.html+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua [Accessed: 21 th November 2017].

63. Wales Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales 5 th September 2014 [Online]. Available from: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm?selectedLocale=en [Accessed: 20 th November 2017].

64. *Amerykanska tankova bryhada dyslokuvatymetsya bilya kordonu Ukrayiny* [Online]. Available from: http://glavcom.ua/video/amerikanska-tankova-brigada-dislokuvatimetsya-bilya-kordonu-ukrajini-375925.html [Accessed: 21 th November 2017].

65. LATA, V.; MALTSEV, V. (2011) *PRO: Yskusstvennyj tupyk yly okno vozmozhnostey vo vzaymootnoshenyyakh NATO – Rossyya?* Yndeks bezopasnosty. 1(96). T. 17, P. 113–122.

66. *Rosiya VS SShA: vidnosyny z nulya (Za materialamy NBC, The Financial Times, Trud, The*

Times, The Washington Post, Le Monde) [Online]. Available from: www.intv-inter.net/news/article/?id=57754009 [Accessed: 22 th November 2017].

67. BLESKYN, M. *Rossyya – novaya sverkhderzhava?* [Online]. Available from: http://inosmi.ru/russia/20131219/215864782.html#ixzz3Pe22hI70 [Accessed: 22 th November 2017].

68. MUKHYN, V. (2016) *Amerykanskaya PRO v Evrope uzhe pod prytselom Moskvy.* Nezavysymaya hazeta. 13 maya.

69. *RF razvernula rakety Bastyon pod Kalynynhradom* [Online]. Available from: http://korrespondent.net/world/3777283-rf-razvernula-rakety-bastyon-pod-kalynynhradom [Accessed: 18 th November 2017].

70. SWEENEY, C. (2009) *Russia still cool on new U.S. anti-missile scheme. Reuters. 29 th September* [Online]. Available from: http://www.reuters.com/article/us-russia-usa-shield-idUSTRE58S2YY20090929 [Accessed: 20 th November 2017].

71. REIF, K. The European Phased Adaptive Approach at a Glance [Online]. Available from: http://www.armscontrol.org/print/4392 [Accessed: 22 th November 2017].

72. SShA khotyat obez·hlavyt RF: v Mynoborony raskryli podrobnosty [Online]. Available from: http://news-glance.com/43813-ssha-xotyat-obezglavit-rf-v-minoborony-raskryli-podrobnosti-full.html [Accessed: 20 th November 2017].

73. SShA podtverdyly hotovnost prodolzhyt razmeshchenye system THAAD v Yuzhnoy Koree [Online]. Available from: http://www.interfax.ru/world/557099 [Accessed: 20 th November 2017].

74. *The Vice President Meets with Ukrainian President Yushchenko* [Online]. Available from: https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2009/07/21/vice-president-meets-with-ukrainian-president-yushchenko [Accessed: 21 th November 2017].

75. VERONA, E. (2012) *The True Cost of Jackson – Vanik. The National Interest. 29 th March* [Online]. Available from: http://nationalinterest.org/commentary/the-true-cost-jackson-vanik-6702 [Accessed: 19 th November 2017].

76. TOLSTOV, S. (2016) *Suchasni mizhnarodno-politychni protsesy yak vidobrazhennya evolyutsiyi mizhnarodnoyi systemy.* Krayiny postradyanskoho prostoru v umovakh formuvannya bahatopolyusnoho svitu: istorychni uroky ta perspektyvy: zb. nauk. Prats. Kyiv: DU "In-t vsesvitnoyi istoriyi NAN Ukrayiny", P. 26–39.

77. *Obama zayavyl o dokazatelstvakh prychastnosty Rossyy k kyberatakam na SshA* [Online]. Available from: http://www.rbc.ru/politics/17/11/2016/582de34b9a79473df26d2a55 [Accessed: 19 th November 2017].

78. NEKSON, M. *Putyn – Superzvezda* [Online]. Available from: http://inosmi.ru/politic/20170115/238524148.html [Accessed: 21 th November 2017].

79. *Eks-hlavkom NATO v Evrope obъyavyl Rossyyu "эkzystentsyalnoy uhrozoy" dlya SshA* [Online]. Available from: http://www.infox.ru/authority/defence/2016/06/27/Eks_glavkom_NATO_v_Y.phtml?utm_source=vz.ru&utm_medium=partner&utm_campaign=right_240 [Accessed: 21 th November 2017].

80. SHEREMETEVA, S. *Rossyyskoe samoderzhavye vsehda budet uhrozhat razvytyyu Ukrayny* [Online]. Available from: http://inosmi.ru/politic/20160927/237924246.html [Accessed: 21 th November 2017].

81. Sanctions after Crimea: Have they worked? [Online]. Available from: http://www.nato.int/docu/review/2015/Russia/sanctions-after-crimea-have-they-worked/EN/index.htm [Accessed: 22 th November 2017].

82. *Zasedanye Soveta Bezopasnosty RF ot 22 ijulja 2014 h.* [Online]. Available from: http://www.kremlin.ru/transcripts/46305 [Accessed: 22 th November 2017].

Надійшла до редколегії 23.10.2017

Oleg Kondratenko Ph.D. (history), Associate Professor, Kyiv Taras Shevchenko National University, Kyiv, Ukraine

THE UNITED STATES OF AMERICA AND THE RUSSIAN FEDERATION: GEOSTRATEGY OF RELATIONS

Abstract. *The key aspects of the relations between the USA and Russia in the period since the end of the Cold War to the present have been considered. It is underlined that in the early*

years of the post-Cold-War period, the Russian Federation took the course of rapprochement with the United States to resolve a number of security issues, primarily the reduction of strategic weapons.

Washington and Moscow signed the documents declaring that the parties no longer consider each other as opponents. To this end, the parties established a strategic partnership to face the challenges of a new world order, in particular international terrorism.

It is outlined that at in the early 2000s, a number of contradictions related to the expansion of NATO to the east and the deployment of the US missile defense system in Eastern Europe and the Far East arose between the parties.

The European MDS (missile defense system) is capable of leveling Russia's strategic nuclear forces throughout the European part of Russia to the Urals and breaking the existing balance of strategic weapons in favor of the United States.

Later on, the fifth and the sixth NATO expansion took place. These were marked by admittance of the Baltic countries in particular. The situation grew even more complicated after the clash of geostrategic interests between the USA and Russia on the post-Soviet territory happened. It took its climax when Russia infringed Georgia in 2008 and Ukraine in 2014.

Key words: *the USA, the Russian Federation, geo-strategy, interstate relations, missile defense system (MDS), NATO, confrontation.*

УДК 332 (498)

Микола Сайчук
кандидат історичних наук,
член правління громадської організації
«Українська асоціація американістики»

БАСЕЙН ЧОРНОГО МОРЯ В ОПЕРАТИВНО-СТРАТЕГІЧНОМУ ПЛАНУВАННІ ЗБРОЙНИХ СИЛ США ПІД ЧАС ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ

Анотація*. В статті розглянуто, яке місце відводилося завданням встановлення та утримання контролю над басейном Чорного моря та Чорноморськими протоками в оперативному та стратегічному плануванні Збройних Сил США під час Холодної війни. Наголошено, що Чорноморський регіон вважався одним з двох головних напрямів ведення американської стратегічної наступальної опрерації проти СРСР у Європі. Але в 1960-х роках внаслідок розгортання постійної присутності радянського флоту в Середземному морі та загальне посилення Радянської Армії басейн Чорного моря виявився закритим для Збройних Сил США і НАТО. В американському плануванні відбулися суттєві зміни через перехід до стратегічної оборони в зоні Чорноморських проток. Активні дії в басейні Чорного моря допускалися лише на другому-третьому етапі війни після досягнення рішучого успіху в Центральній Європі та завдання поразки угрупуванню радянсько-болгарських військ на Балканах. Через неможливість турецьких гарнізонів самостійно утримати оборону Чорноморських проток передбачалося прибуття сильних американських резервів.*

На початку 1980-х років через наближення Збройних Сил США до військово-технічної переваги над Радянською Армією у звичайних озброєннях, американське командування повернулося до задуму ведення операцій в басейні Чорного моря. Свідченням розробки нових оперативних концепцій стало регулярне проведення так званих «Black Sea Ops» – оперативних служб американського 6-го флоту в Чорному морі.

Ключові слова: *США, СРСР, Чорне море, Чорноморські протоки, НАТО, Варшавський Договір.*

Постановка проблеми та завдання дослідження. Одним з багатьох можливих театрів воєнних дій (ТВД) під час Холодної війни був басейн Чорного моря. Відповідно до розподілу зон відповідальності в межах НАТО, цей регіон відносився до Головного Командування Об'єднаних Збройних Сил НАТО на Південно-Європейському ТВД, а також до Об'єднаного командування Збройних Сил США в Європейській зоні. Головним американським оперативним з'єднанням, котре відповідало за цей регіон, був 6-й флот, що постійно дислокувався в Середземному морі з 1950 року. До останнього часу було невідомо, які роль та місце відводилися Чорноморському регіону в коаліційному та американському оперативно-стратегічному плануванні часів Холодної війни. Тому висвітлення цієї теми є актуальною науковою проблемою.

Досягнення поставленої мети обумовлює вирішення таких завдань:

– з'ясувати характер завдань, які ставилися перед американськими збройними силами в басейні Чорного моря на випадок можливої війни проти СРСР та Організації Варшавського Договору;

– виявити склад американських сил, котрий постійно дислокувався в регіоні в мирний час та готувався до перекидання сюди в особливий період.

Аналіз дослідження проблеми. Слід зазначити, що вказана проблема раніше не була предметом вивчення. Лише у 2004 р. після приєднання Румунії та Болгарії до НАТО постало питання щодо подальшої стратегії США в даному регіоні у зв'язку з появою постійних військових союзників в колишній зоні дії Варшавського Договору. В контексті розробки поглядів на цю майбутню стратегію виникла необхідність з'ясувати, яких поглядів на регіон раніше дотримувалися у воєнному плануванні США. На сьогодні цієї теми торкалися лише в Румунії в межах обговорення питань безпеки країни [22, с. 108-161].

Частково наприкінці 1970-х рр., а особливо починаючи з 2000 року в США і НАТО відкрився доступ до раніше секретних документів оперативно-стратегічного планування, сценаріїв військових маневрів та розвідувальних рапортів за період 1949-1968 рр. Ці документи [23; 31; 33; 34; 35; 36; 37] та наукові дослідження на їх базі [22; 29], а також болгарські та румунські джерела [5; 9; 26], торкаються нашого питання, хоча для американців Чорноморський басейн, вочевидь, не був об'єктом дослідницького інтересу. Як свідчить їх аналіз, басейн Чорного моря попри його флангове розташування та віддаленість від головного ТВД періоду Холодної війни – Центральної Європи – насправді перебував у центрі уваги органів стратегічного планування та об'єднаних штабів збройних сил США від кінця 1940-х рр.

Радянська експансія на південь через Грецію та Туреччину дозволяла забезпечити безпеку південних районів СРСР, контролювати Східне Середземномор'я, поставити під загрозу Суецький канал і нафтові промисли Перської затоки. Тому в розумінні американського планування вважалося необхідним надати максимальну підтримку «турецькому бар'єру» на шляху радянської експансії. В разі успішної блокади радянського наступу в басейні Чорного моря відкривалася можливість проводити з території Туреччини повітряні операції проти індустріальних центрів півдня СРСР. При цьому американські літаки-винищувачі з аеродромів в турецькій Анатолії могли забезпечити повітряний супровід стратегічних бомбардувальників в ході операцій, аналогічних стратегічним бомбардуванням Німеччини під час Другої світової війни.

22 травня 1947 р. президент США Г.Трумен підписав закон про програму допомоги Греції та Туреччині, звернувся до Конгресу з проханням надати на ці цілі

$400 млн. Це стало початком добре відомої «доктрини Трумена». Вже в липні ця допомога стала надходити до Туреччини (1947/1948 фінансовий рік США), сягнувши $100 млн., і повністю призначалася для військових потреб. У жовтні 1947 р. До країни почали прибувати американські військові та цивільні особи для координування робіт [11, с. 272-273]. На той момент, як зазначалося в доповіді ЦРУ «Поточна ситуація в Туреччині», турецька армія досягла максимума можливої чисельності – 550 тис. чол. (кожний шостий турецький чоловік у віці від 19 до 44 років). Однак при цьому армія не мала можливості витримати радянський наступ через застарілість свого озброєння, а також його різнотипність та великий різнобій в калібрах [37, с. 4-5]. Тому з $2,9 млрд. допомоги, котрі отримала Туреччина з США в 1948-1959 рр., 2/3 складала пряма військова допомога. Зокрема, до Туреччини було відправлено американське озброєння та спорядження, що накопичилося під час Другої світової війни на складах в Італії та на Близькому Сході [7, с. 530]. Решта допомоги пішла на будівництво мережі автошляхів для забезпечення маневра військами в регіоні та іншої інфраструктури в інтересах НАТО [11, с. 296]. Крім того, була створена американська військова місія в Туреччині, що сприяла розбудові її збройних сил до кінця Холодної війни.

Загальна американська оцінка розвитку стратегічної обстановки в регіоні залишалася негативною, оскільки значних контингентів американських військ на постійній основі тут не було. Завдання утримати Чорноморські протоки вважалося безперспективним (оперативні плани «Pincer», «Caldron», «Gridle», «Broiler», «Floric», «Grankshaft», «Halfmoon», «Cogwheel» и «Offtackle», доповідь Об'єднаного Комітету Військового Планування №486/7, що відображали зміни стратегічної обстановки у світі в 1946-1949 рр.). Наприклад, згідно оперативного плану «Broiler», котрий був подальшим розвитком концепції плану «Pincer», збройні сили США повинні були зосередити в регіоні Середземного моря до Д+2 місяці сили, достатні для зупинки радянського наступу, а протягом наступних 7 місяців накопичити сили для свого наступу. Якщо до цього часу СРСР не піде на припинення війни під впливом американських стратегічних бомбардувань (в тому числі ядерних) по містах, індустріальних об'єктах, нафтопромислах і транспортній системі, то західні союзники розпочинали наступ з метою зайняти Грецію, Македонію та європейську частину Туреччини в якості підготовчого кроку до наступного вторгнення до СРСР. Після цього на Д+18 місяців союзники входили до Чорного моря й наступали на Україну з півдня. Як і в «Pincer», союзники не намагалися звільняти від радянських військ Західну Європу, а спрямовували свій головний удар через Чорне море безпосередньо в південні райони СРСР [29, с. 70].

Так відбулося через кардинальні зміни в балансі сил на Балканському півострові внаслідок конфлікту між Й.Сталіним та керівником Югославії маршалом Й.Тіто. Паралельно з затвердженням плана «Offtackle» розпочалася розробка цілком нової оперативної концепції, для чого 16 серпня 1948 р. Комітет Начальників Штабів збройних сил США призначив спеціальну групу з вищого генералітету армії, ВПС та флоту. Ця група 31 січня 1949 р. представила на Комітеті свою доповідь, що називалася «Dropshot». Після врахування зауважень Комітету 19 грудня 1949 г. постав оперативний план «Dropshot». Як і раніше, в ньому передбачалося, що в разі радянського наступу західні союзники швидко втратять Західну та Південну Європу, але зможуть зберегти свій контроль над Британськими островами, а на континенті утримаються на Піренейському півострові [29, с. 122]. Передбачалося, що внаслідок повітряних ударів

американської авіації радянські війська будуть відчувати складнощі з матеріально-технічним забезпеченням, проте зберігатимуть високу боєздатність [29, с. 129].

З врахуванням цієї стратегічної ситуації, сценарій контрнаступу західної коаліції був повністю перероблений. Комітет відхилив старий варіант, затверджений в плані «Pincer», і відтворений в решті планів аж до «Halfmoon» і «Offtackle»: перемога над радянськими військами в Єгипті й поступове просування на північ по лінії Егейське море – Чорноморські протоки – Чорне море – Україна. Слабким місцем цього сценарію вважалося те, що наступ на СРСР з півдня створював значне навантаження на комунікації союзників. Постачати ударне угрупування військ та флоту в такому віддаленому регіоні буде можливо тільки після вигнання Радянської Армії із Західної Європи. В концепції «Dropshot», котра стала основою всього оперативно-стратегічного воєнного планування США до 1957 р., сценарій контрнаступу західної коаліції передбачав три операційних альтернативи: план «Nord», план «Pincher» і план «South». Усі вони представляли масовану наступальну операцію із застосуванням тільки звичайних озброєнь з метою знищити радянські сили у Східній Європі. Безпосередньо на радянську територію вторгнення не передбачалося за винятком території Молдавії. Ймовірно, існували сподівання, що знищення радянських та союзних сил у Східній Європі спричинить капітуляцію СРСР [29, с. 129].

З трьох планів басейн Чорного моря був присутній у двох – «Pincher» та «South». Операція «Pincher» передбачала наступ військ США та їх союзників з Рейна на схід у поєднанні з допоміжним наступом іншого зведеного угрупування з Близького Сходу через Егейське море та Чорноморсткі протоки на північ «Pincher» потребував 117 піхотних, 30 танкових і 9 повітряно-десантних дивізій, 110 групп бойової авіації.

Південна армія переходила у наступ першою. Повітряна потуга союзників повинна була знищити радянські морські сили та Туреччині і в Греції. Силами 27 дивізій за підтримки 25 авіаційних групп і палубної авіації 12 авіаносців оволодівали Грецією, Македонією, Фракією та зоною Чорноморських проток. Після закріплення на досягнутих рубежах, війська західних союзників у регіоні отримували посилення завдяки перекиданню по морю 15 дивізій і поновлювали наступ на північ в загальному напрямі на на Бухарест. Одне угрупування просувалося вздовж узбережжя Болгарії, а інше висаджувалося на чорноморському березі Румунії. Загалом до цієї операції залучалося 30 дивізій за підтримки 26 авіаційних групп та 12 авіаносців. Задумана десантна операція в Чорному морі за своїми масштабами не поступалася морському десанту в Нормандії в 1944 р! У результаті, західні союзники мали оволодіти Бухарестом, встановити свій контроль над територією Румунії та, прикриваючи свої фланги уздовж Дністра та Південних Карпат, розгорнути наступ в загалному напрямі на польський Краків.

Через 2-3 місяці після початку південного наступу союзники завдавали удар і в Центральній Європі: 78 дивізій та 52 авіаційні группи наступали на Берлін, 12 дивізій – уздовж узбережжя Північного моря з завданням звільнити Данію, 25 дивізій і 40 авіагрупп – на Відень. Після здобуття Берліну розпочиналася друга фаза стратегічної наступальної операції: 40 дивізій з району Берліну розвивали наступ в напрямі портів західної частини Балтійського моря, 20 дивізій – на Варшаву, а ще 20 – на Краків на з'єднання з військами, що наступали після захоплення Відня. З Кракова наступ продовжувався на південь на з'єднання з армією, що просувалася з регіону Чорного моря та Балкан [29, с. 130].

Операція «South» відрізнялася від «Pincher» тим, що головний удар завдавався не з Рейну в Центральній Європі, а з півдня – через Чорне море та румунське узбережжя в напрямі Польщі та Східної Німеччини на з'єднання з військами, що наступають з Рейну. Загалом до операції «South» залучалися 182 дивізії й літаки 124 авіаційних групп. Проте ця операція розглядалася як крайній варіант. Віддаленість театру воєнних дій та слабко розвинута інфраструктура вимагали тривалого часу для створення ударних угрупувань в басейні Чорного моря. Розтягнуті морські та сухопутні комунікації ставили під сумнів можливість матеріально-технічного забезпечення широкомасштабного наступу [29, с. 131].

Схема 1. Застосування американських сил у основних операціях проти СРСР згідно оперативного плану «Dropshot» [23, с. 260-261]

На розвиток цього планування у квітні 1952 р. у Школі американських бронетанкових військ у Форт Нокс запропонували дослідження на тему «План застосування танкового корпусу на Балканах», в якому вважалося за доцільне зосередити війська біля грецького порту Александруполіс й наступати через долину річки Мариця у північному напрямі до болгарського чорноморського узбережжя й далі вздовж західного берегу Чорного моря з метою оволодіти основними портами (Бургас, Варна, Констанца). [21, с. 22, 25-26] Ця доповідь демонструє, що в збройних силах США детально опрацьовувався план майбутньої операції в басейні Чорного моря з урахуванням досвіду війни в Кореї.

З включенням до складу НАТО в лютому 1952 р. Греції та Туреччини відбулися зміни в західних стратегічних оцінках щодо Чорного моря. 23 вересня 1952 р. з Верховного Головнокомандування ОЗС НАТО в Європі до Неаполя для командуючого союзними військами в Південній Європі надійшла директива «Стратегічне керівництво обороною Греції та Туреччини». Вона визначала, щоб до 1956 року оборона цих країн базувалася на існуючому грецькому і турецькому

воєнному плануванні, проте з врахуванням низки принципових факторів. З причин фізичної географії північні кордони Греції і Туреччини було надзвичайно важко захищати. У цих місцях болгари неодноразово завдавали поразок візантійцям у средньовічні часи, а в XX ст. відбулися три успішних болгарських вторгнення до Греції: в 1913, 1916 і 1941 рр. Очікувалося, що у випадку нового радянсько-болгарського наступу грецькі території Македонії та Фракії будуть здані болгарам учетверте!

Передбачався швидкий вихід болгарської армії на узбережжя Егейського моря у Північній Греції в смузі між містами Александруполіс і Кавала, що ставило в катастрофічне становище турецькі війська на підступах до Чорноморських проток. Болгарські війська отримували можливість завдати удар у відкритий лівий фланг і тил турецьких позицій через відкритий 206-кілометровий грецько-турецький кордон, де не було значних природних перешкод. У цьому разі турецькі війська залишали свої позиції у Східній Фракії та з боями відступали до Чорноморських проток. Там остання оборона спиралася на побудовані під час Другої світової війни та після неї укріплені райони: Босфорський, Чаталджинський, Гелибольський і Дарданельський. На всіх укріпленнях побудували довготривалі вогневі точки, позиції артилерії, окопи й протитанкові перешкоди. Організований відступ турецьких військ з європейського на азійський берег Чорноморських проток не передбачався.

Залежність місцевої оборони від швидкого прибуття резервів союзників по НАТО була очевидною. Однак нерозвинутість інфраструктури та портів Північної Греції та європейської частини Туреччини унеможливлювали швидкий вихід на лінію фронта військ, що прибувають морським транспортом. Ця проблема проіснувала до самого кінця Холодної війни [25, с. 41]. Оскільки постійне розміщення в регіоні військ США було неможливим, то опрацьовувався єдиний можливий варіант швидкої доставки резервів, – морська десантна операція.

Уперше її репетиція відбулася в листопаді 1952 р. на маневрах «Long Step» в межах серії осінніх навчань НАТО. Загалом було залучено 170 бойових кораблів і до 500 літаків з США, Великої Британії, Франції, Греції та Туреччини [20, с. 20]. Союзні війська НАТО, зазначені як «сині», вибили противника (СРСР і його союзникі, зазначені як «зелені») із захоплених ними позицій у Східному Середземномор'ї. Потім морські сили «синіх», в основі котрих був американський 6-й флот з двома авіаносцями, сформували конвой, котрий прийняв у портах Італії війська для десанту в зоні Чорноморських проток. На переході морем конвой піддавався атакам італійської авіації, що грала за «зелених», а також успішно прорвався крізь завісу підводних човнів «зелених». Поки 6-й флот провадив протичовнову операцію, забезпечуючи прикриття конвою, американська палубна авіація нав'язала італійцям серію повітряних боїв і завдала умовних ударів по їх берегових аеродромах. У фіналі операції висаджувався морський десант в бухті Лебідос на південь від турецького Ізміру силами 3 тис. чол. – 3-й батальон 2-го полку 2-ї дивізії морської піхоти США, французькі та італійські «коммандос», а також спеціальний загін грецької армії. Турки та італійці за годину до висадки основних сил здійснили шість диверсійних нападів на острові Доганбей. За ними послідували американці, французи і греки. Після оволодіння плацдармом на березі та організації його оборони, маневри було закінчено [20, с. 21]. Їх особливістю було те, що десант передбачався на вже захоплене радянськими військами азійське узбережжя Туреччини з метою допомоги турецькій обороні.

Сценарій маневрів був розроблений під впливом досвіду війни в Кореї: надавалася допомога туркам в утриманні плацдармів на південному узбережжі країни за аналогією з Пусанським плацдармом у Південній Кореї та висадка в тилу радянських військ за аналогією з Інчхонською десантною операцією з метою зриву їх агресії та створення умов для переходу військ НАТО в контрнаступ. Хоча радянського флоту в Середземному морі ще не було, враховувалася перспективна загроза з його боку. Так, відпрацьовувалася оборона кораблів і транспортів від атак підводних човнів і надводних рейдерів, а в районі висадки десанту – від атак торпедних катерів [2, с. 69]. Ці перспективні загрози швидко справдилися. Радянська бригада підводних човнів з'явилася в регіоні буквально через кілька років, створивши базу в Албанії. А в болгарському плануванні часів Холодної війни, як згадував у своїх мемуарах начальник штабу ВМФ Болгарії Й.Йотов, дійсно передбачалося швидке перевезення суходолом на автомобілях з Чорного до Мармурового і Егейського морів рейдових тральщиків для розблокування Чорноморських проток перед кораблями радянського Чорноморського флоту і торпедних катерів для прикриття узбережжя, поки флот пройде протоками [9, с. 143-144]. Наявні у болгар радянські торпедні катери проекту 123К з водотоннажністю до 23 тонн можна перевезти на автомобільних причепах або залізничним транспортом.

У березні та жовтні наступного 1953 р. проводилися навчання НАТО «Rendezvous» і «Weld Fast», де відпрацьовувалася морська десантна операція у Північній Греції. Десантні загони виходили з портів Франції, Італії, а іноді з Північної Африки, біля Сицилії об'єднуючись в амфібійне з'єднання. Його охороняв американський 6-й флот [2, с. 69]. Досвід навчань демонстрував реальну здатність НАТО надати підтримку союзникам в зоні Чорноморських проток навіть шляхом проведення складних десантних операцій. У 1956 р. це підтвердили й практичні дії військ НАТО під час операції «Мушкетер» проти Єгипту.

Найбільшими та першими в серії аналогічних маневрів, що регулярно проводилися наступні 30 років, стали «Deep Water» 24-28 вересня 1957 р. Керував ними командуючий американським 6-м флотом віце-адмірал Ч.Браун. Залучалися 96 бойових кораблів, біля 200 літаків та спеціально прибулі з США морська піхота і транспортно-десантні вертольоти. Зважаючи на особливу важливість цих маневрів для оперативного планування на театрі, зупинимося на них докладно. Головною метою маневрів було відпрацювання оборони півострова Галіполі та блокування протоки Дарданели на випадок прориву радянського флоту з басейну Чорного моря. Відповідно до сценарію, противник з території Болгарії вдерся до Фракії та відтиснув турецькі війська до Галіполі.

Уранці 25 вересня флагман американського 6-го флоту крейсер «Salem» на чолі загону з 30 бойових кораблів ВМС США, Великої Британії, Франції, Італії, Греції та Туреччини увійшов до Сароської затоки на захід від протоки Дарданели. Далі йшов зведений загін з 38 десантних кораблів чотирьох країн НАТО для висадки 8 тис. морських піхотинців. Висадці передувала артилерійська й авіаційна підготовка, де взяли участь два ударних авіаносці, два крейсери, есминці, а також англійські бомбардувальники «Valiant» и «Avro Shackleton» з аеродромів на Мальті та Кіпрі. За 35 хвилин до підходу до берега першої «хвилі» десанту було завдано ядерного удару (імітація скидання літаком ядерної бомби) в 4,5 км від місця висадки в глибині суходолу. О 7 годині ранку американська морська піхота закінчила висадку й на бронетранспортерах почала просування по спустошеній

«ядерним вибухом» території на з'єднання з турецькими військами. О 8-30 ранку була застосована друга ядерна бомба в районі міста Кешан за 29 км від узбережжя. Приблизно через 15 хвилин розпочалася высадка повітряного десанту в Кешане. Завданням парашутистів було підготувати прийом вертольотного десанту. В 9-00 біля 40 вертольотів розпочали висадку в Кешані американського батальону морської піхоти. За дві години перевезли до тисячі чоловік з повним озброєнням. Їх прикривала палубна авіація з авіаносців «Randolph» і «Roosevelt». Десант мав завдання зірвати спроби противника зосередитися для протидії наступу морського десанту. В середині дня другий батальон морської піхоти був перекинутий на вертольотах для посилення плацдарму.

Така операція дійсно могла вплинути на оперативну обстановку в Чорному морі та сприяти блокуванню проток Босфор і Дарданели. Починаючи з «Deep Water» й до самого кінця Холодної війни (точніше, до навчань «Displey Determination-89») командування НАТО буде планувати й відпрацьовувати висадку морського десанту в Сароській затоці на захід від Галіполійського півострова для підтримки турецької оборони Чорноморських проток. Склад військ цього десанту неодноразово мінявся. Наприклад, наступний великий десант в Сароській затоці – біля 5 тис. чол. – висаджувався восени 1961 р. на навчаннях «Checkmate». Щоб були зрозумілі масштаби цих десантів, для порівняння скажемо, що на самих крупних в історії радянського флоту навчаннях «Океан-70» в ході чотирьох десантів було загалом висаджено на берег лише 2,5 тис. морських піхотинців [8, с. 375].

У 1960-ті рр. встановилася система маневрів НАТО, що діяла до кінця Холодної війни. Один раз на два роки провадилися командно-штабні навчання ОЗС НАТО в Південній Європі «Distant Drum». Тут досліджувалися питання ведення бойових дій в умовах обмеженої війни із застосуванням ядерної зброї. Один раз на рік провадилися навчання «Dawn Patrol». На «Dawn Patrol-70» війська та сили флотів з самого початку діяли в умовах застосування озброєння масового ураження. Але в подальшому на навчаннях цієї серії опрацьовували дії військ лише в обмеженій війні без ядерної зброї або ж на початковому «доядерному» етапі великої війни. Головними маневрами НАТО на Південно-Європейському театрі вважалися щорічні «Displey Determination». Зазвичай вони пов'язувалися по часу і задуму з аналогічними комплексними навчаннями НАТО на інших театрах. «Displey Determination» охоплювали всю територію Південної Європи, включаючи й басейн Чорного моря, і включали в себе низку місцевих навчань. Відпрацьовували переведення військ і штабів з мирного на воєнне становище, їх вихід і розгортання в районах оперативного призначення, проведення повітряних і морських десантів з метою збільшення угрупувань військ на загрозливих напрямках, а також ведення спільних бойових дій коаліційними угрупуваннями. Масштаб характеризується кількістю залучених військ і сил:

- на «Displey Determination-77» 25 тис. військовослужбовців, понад 250 бойових літаків та біля 100 кораблів і суден [6, с. 25];
- на «Displey Determination-80» понад 30 тис. військовослужбовців, 200 бойових літаків та біля 70 кораблів і суден [4, с. 13];
- на «Displey Determination-81» 22 тис. військовослужбовців, понад 250 бойових літаків та біля 100 кораблів і суден [12, с. 8].

Традиційно в них брали участь збройні сили США, Великої Британії, Франції (практично безперервно), Італії, Туреччини, Португалії та Греції (з перервою у 2-й

пол. 1970-х). Як правило, «Displey Determination» закінчувалися висадкою морського десанту біля Чорноморських проток. Наприклад, 30 вересня 1977 р. на «Displey Determination-77» зведений десант морської піхоти нараховував 5 тис. чол. [6, с. 26] На «Displey Determination-84» авіаносець «America» прикривав морський десант 3000 чол. [17, с. 72] Зазвичай в зоні Чорноморських проток висаджувалася американська, англійська, італійська й турецька морська піхота На «Displey Determination-89» до них додалися іспанці [13, с. 15]. Береги в Сароській затоці, де відбувалися морські десанти, всю Холодну війну залишалися незмінними. Тут заборонялося будівництво, окрім автомобільних шляхів до місць вивантаження військ на пляжах. Офіційно ця місцевість вважалася заповідником, тому після Холодної війни стала курортом, популярним у мешканців Стамбулу.

Найбільш вірогідним напрямом головного удару військ Організації Варшавського Договору з Болгарії вважалася долина річки Мариця, що розділяла Грецію і Туреччину. Як зауважував в 1972 р. головнокомандуючий Об'єднаними Збройними Силами НАТО в Південній Європі американський адмірал Г.Ріверо, очікувався наступ в зоні Чорноморських проток танкових і мотострілецьких з'єднань з Болгарії за підтримки одной-двох повітряно-десантних дивізій. Співвідношення сил він оцінював як 2 до 1 на користь Варшавського Договору за чисельністю військ і 3 до 1 – за кількістю танків [27, с. 5]. У 1985 р. вважалося, що на Південно-Західному стратегічному напрямі Радянська Армія має 26 дивізій, а союзники по Варшавському Договору ще 24 [32, с. 14]. З них для наступу у Фракії могли бути застосовані 34 дивізії, тоді як греки і турки разом могли протиставити максимум 25 дивізій [24, с. 213]. Тому для їх посилення, за досвідом навчань НАТО, перекидалися до зони Чорноморських проток 82-га повітряно-десантна дивізія і 2-га дивізія морської піхоти з континентальної території США, повітряно-десантна бригада і бригада морської піхоти з Великої Британії [3, с. 29]. Крім того, на навчаннях «Displey Determination» в 1987 і 1989 рр. до Турецької Фракії перекидалися підрозділи зі складу американської 24-ї піхотної дивізії «подвійного базування» (в США і ФРН): до 1 тис. чол. і 900 одиниць бойової техніки, включаючи танки М-1 «Abrams» [30, с. 70]. Згодом було прийнято рішення побудувати на початку 1990-х рр. На південь від Кешану в районі Сароської затоки 11 складів для озброєння і бойової техніки американської 24-ї дивізії, щоб прискорити її прибуття до Фракії в разі початку війни [5, с. 562].

Військово-повітряні сили США мали не тільки право на використання аеродромів в Греції та Туреччині, але й постійно знаходились в регіоні. В Туреччині базувалася 39-та тактична авіагрупа зі складу американської 16-ї повітряної армії. На базі в турецькому Інджирліку, зазвичай, знаходилося до 20 винищувачів-бомбардувальників F-4C [1, с. 45]. У 1980-ті рр. їх замінили літаки F-16C. Їх обслуговуванням займалися фахівці 10-го загону Групи забезпечення ВПС США в Туреччині TUSLOG (штаб в Анкарі). У 1980-ті рр. США отримали право на одночасне знаходження в Туреччині до 48 літаків тактичної авіації – дві ескадрильї. Згідно з планом посилення угрупувань об'єднаних ВПС НАТО в Європі передбачалася передислокація до Туреччини ще кількох авіаційних ескадрилій з США. Зокрема, в якості стратегічного резерву Головного Командування ОЗС НАТО на Південно-Європейському ТВД могли бути задіяні 7 ескадрилій винищувачів-бомбардувальників F-111 зі складу американської 3-ї повітряної армії [16, с. 54]. Також наприкінці 1980-х рр. з аеродромів в Туреччині

під час маневрів НАТО завдавали ударів звичайними бомбами по об’єктах півдня СРСР американські стратегічні бомбардувальники В-52.

Передислокація американської авіації на посилення Туреччини [16, с. 54]

день мобілізації	кількість ескадрилій винищувачів-бомбардувальників	кількість розвідувальних ескадрилій	літаки	аеродром прийому	загалом, ескадрильї / літаки	в т. ч. ядерні носії, ескадрильї / літаки
в глобальній війні						
День М	-	-	-	-	-	-
М+5	-	-	-	-	-	-
М+10	-	-	-	-	-	-
М+20	4	1	24 F-4E	Сиврихісар	5 / 108	3 / 72
			24 F-4D	Чиглі		
			18 А-10	Енишехір		
			18 RF-4	Ескішехір		
			24 F-4E	Баликесір		
М+30	5	1	24 F-4E	Сиврихісар	6 / 132	4 / 96
			24 F-4D	Чиглі		
			18 А-10	Енишехір		
			18 RF-4	Ескішехір		
			24 F-4E	Баликесір		
			24 F-4E	Акхисар		
в обмеженій війні на півдні						
М+30	1	-	24 F-4D	Акхисар	6 / 138	5 / 120

	1	-	24 F-4D	Баликесір		
	2	-	48 F-4E	Чиглі		
	-	1	18 RF-4	Ескішехір		
	1	-	24 F-4E	Сиври-хісар		

Це підсилення американською авіацією було необхідне, оскільки без нього авіація НАТО в регіоні швидко б зазнала поразки. Сильні ВПС і ППО в Болгарії та СРСР спричинили б важкі втрати в літаках і підготовлених екіпажах, які мали компенсувати резерви із США. Перевага Організації Варшавського Договору відмічалася вже «Capabilities Plan ACE 1957», коли в небі над Туреччиною очікували появи до 2500 радянських, болгарських і румунських літаків проти максимум 479 натівських [33, Enclosure "I", с. 3, 4]. У 1972 р. згадуваний вище американський адмірал Г.Ріверо оцінював перевагу Варшавського Договору над НАТО в бойових літаках над зоною Чорноморських проток і Північній Греції як 3,5 до 1. При цьому він зазначав і про якісну перевагу за рахунок наявності в бойовому складі авіації країн Варшавського Договору на театрі значної кількості літаків МіГ-21 і Су-7 [27, с. 5]. В регіоні могли кинути їм виклик тільки пілоти палубної авіації з авіаносців американського 6-го флоту.

Взагалі американський 6-й флот у Середземному морі був головною реальною військовою силою, котру альянс постійно мав в регіоні від початку Холодної війни. На початку 1950-х рр. до його складу входили два авіаносці, три крейсери, два з'єднання есмінців та допоміжні сили. Згідно «Capabilities Plan ACE 1957» авіаносці повинні були надати підтримку сухопутним військам в наступному обсязі [33, Enclosure "D", с. 12]:

період від дня початку бойових дій	кількість авіаносців	бойові вильоти літаків палубної авіації	
		на штурмовку	на повітряне прикриття
від Д до Д+4	2	52	77
від Д+4 до Д+13	2	315	130
від Д+13 до Д+30	4	1456	504

Крім цього, палубна авіація залучалася до стратегічного повітряного наступу проти території СРСР із застосуванням ядерної зброї. Перші ядерні бомби, котрі могли застосовувати літаки P2V-3C і AJ-1, з'явилися на 6-му флоті в Середземному морі наприкінці 1951 р. Після цього флот отримав можливість завдавати окремих ядерних ударів на відстані до 600 миль – головним чином проти стратегічних об'єктів на радянському Кавказі. Хоча це були ще символічні можливості, але участь ядерної зброї 6-го флоту в стратегічному повітряному наступі проти СРСР

була погоджена Військовим комітетом НАТО вже в грудні 1952 р. Таким чином, головні сили флоту на Середземному морі мали пріоритетну підпорядкованість операціям проти СРСР в Чорноморському басейні. Враховуючи особливу цінність авіаносців, на початковому етапі війни їх позиції мали розташуватися на південь від Криту [33, Enclosure "D", с. 16].

З-за «лінії фронту» пильно спостерігали за пересуваннями кораблів 6-го флоту. Норматив підтвердження розвідкою місця знаходження його авіаносців становив 4-6 разів на добу! Згідно «Плану дій Розвідувального управління Генерального штабу Болгарської Народної Армії при ускладненні обстановки» від 1957 р., поява авіаносців і крейсерів 6-го флоту на північ від лінії Родос – Крит вважалася ознакою підготовки американців до раптового початку війни [5, с. 49].

Бойова підготовка турецького флоту, основні сили котрого базувалися в Мармуровому морі, під впливом Першої світової війни орієнтувалися на оборону протоки Дарданели від ударів з півдня. У Чорному морі крім берегової охорони проводилися лише навчання підводних човнів. У 1951 р. відбувся розворот головних зусиль флоту на північ до Чорного моря. Головними факторами, котрі впливали на планування НАТО бойових дій в Чорному морі, були такі:

- висока ймовірність блокади протоки Босфор збройними силами країн-учасниць Організації Варшавського Договору вже у перший день війни, що призведе до перекриття єдиного шляху для ВМС країн НАТО від своїх баз до Чорного моря й назад. Крім того, для Стамбулу було важливо утримати вхід до Чорного моря відкритим, оскільки, як і в роки Першої світової війни, він залежав від транспортування вугілля з турецьких чорноморських портів; [34, с. 377]

- наявність у країн-учасниць Організації Варшавського Договору в Чорному морі розвинутої системи базування флотів і майже повна відсутність такої у НАТО. Це створювало не переборні проблеми для забезпечення морських операцій НАТО в Чорному морі;

- відсутність достатніх військово-морських сил НАТО в Чорному морі для успішної боротьби з чисельно переважаючими флотами СРСР та його союзників.

Турецький віце-адмірал Алтинкан під час зустрічі в 1952 р. з Верховним Головнокомандуючим ОЗС НАТО і майбутнім президентом США генералом Ейзенхауером оцінював бойових склад основних сил радянського Чорноморського флоту в 2 лінкори, 7 крейсерів та 16 есмінців [34, с. 377]. У 1954 р. при складанні натівського «Capabilities Plan ACE 1957» бойове ядро Чорноморського флоту оцінювалося в 2 лінкори, 9 крейсерів, 33 есмінці і 28 сторожових кораблів [33, Enclosure "D", с. 3]. Порівнявши цю розвідувальну інформацію з відкритими сьогодні радянськими даними, можна сказати, що поінформованість НАТО була близькою до точної. На 1954 р. до складу ескадри Чорноморського флоту і 50-ї дивизії крейсерів, що були ядром надводних сил, входили понад 40 кораблів: 2 лінкори, 8 крейсерів, 18 есмінців проекту 30-біс та 12 нових сторожових кораблів [14, с. 451-452].

Щоб успішно їм протистояти, за підрахунками 1952 року було необхідним постійне знаходження в Чорному морі 19 підводних човнів. Щоб турецький флот міг впоратися з таким оперативним напруженням, загальна кількість боєздатних підводних човнів у його складі мала бути не менше 38 одиниць. Щоб створити такий підводний флот, Туреччині знадобилося б 27 років! [34, с. 377] Згідно «Capabilities Plan ACE 1957» потреба в силах для дій в Чорному морі ще додатково зросла [33, Enclosure "B", с. 3, 5]:

	Потреба для дій на радянських морських комунікаціях за розрахунками на 1954		Оперативні можливості флотів НАТО за розрахунками на 1957	
	День М	М+15	День М	М+15
Підводні човни	11	49	6	36
Торпедні катери	8	8	3	8

Як бачимо з наведених в таблиці даних, можливості значно відставали від потреби. Турецькі підводні човни могли бути розгорнуті в Чорному морі завчасно й вступити до бою практично одразу. На день М вони складали всі 6 запланованих човнів, з яких 2-3 могли знаходитися в базах. Решта 30 підводних човнів зосереджувалися в Егейському морі й направлялися до Чорного моря після дня М як тільки будуть готові до походу. Початково це були човни з Франції, Греції та Італії, але поступово їх мали замінити американські човни, як тільки вони прибудуть на театр. Передбачалося, що на 15-й день війни в Чорному морі будуть одночасно діяти 12 човнів. Окрім того, в радіолокаційному дозорі в північній частині моря будуть 2-3 човна. Ще 1-2 човна застосовувалися в якості підводних мінних загороджувачів [34, с. 6, 7]. Після проходу Босфору американські човни мали діяти, покладаючись лише на самих себе, без прикриття та забезпечення. Для заправки та поповнення запасів вони повинні були відходити назад через Босфор до Мармурового моря. Якщо внаслідок обстановки на сухопутному фронті Босфор буде закритий, екіпажі американських і натівських підводних човнів у Чорному морі зобов'язувалися вести бойові дії до закінчення всіх своїх запасів, а потім затопити човни й повертатися суходолом через Туреччину [34, с. 6].

Окрім дій підводних човнів НАТО в Чорному морі планувалося проведення широкомасштабних мінно-загороджувальних операцій. Пріоритетним завданням у перші дні війни була постановка мінних загороджень для зриву морських перевезень. Для цього силами авіації мінні постановки проводилися на виходах з чорноморських портів Болгарії, Румунії та західної частини СРСР, а також в гирлі Дунаю [34, с. 7]. Результативність цих мінних постановок прямо впливала на успіх оборони Чорноморських проток [33, Enclosure "I", с. 5]. Наступними за важливістю вважалися мінні постановки біля портів радянського узбережжя Кавказу, у Керченській протоці, на Каспійському морі та Волго-Донському каналі. Загалом передбачалося поставити в акваторії морів Південно-Європейського ТВД (переважно в Чорному морі) 750 мін з літаків та 2800 мін з кораблів і підводних човнів [33, Enclosure "B", с. 7]. Окремим завданням було мінне блокування Чорноморських проток на випадок прориву до них Радянської Армії. На Босфорі в районі Бейкоз знаходився пункт базування тральщиків, мінних та сіткових загороджувачів, склади морських мін та боно-сіткового майна. Такі само склади були в Дарданелах (в Чанаккале). У травні 1960 р. були виставлені турецькі бонові загородження на північному вході до Босфору, одразу помічені кораблями

радянського Чорноморського флоту [10, с. 351, 387]. Починаючи з начань «Displey Determination-84» в цій частині Південної Європи для постановки оборонних мінних загороджень на морі активно залучалися американські стратегічні бомбардувальники В-52.

Протидія радянській морській десантній операції з захоплення Чорноморських проток планувалася лише в загальних рисах. Вважалося, що це завдання буде виконано завдяки сукупності факторів: ядерні удари по радянських портах, підводні та мінно-загороджувальні операції на Чорному морі, можливий ядерний удар по десантному загону на переході морем, підготовлена берегова оборона та швидке знищення плацдармів противника рішучими діями американсько-турецьких військ [33, Enclosure "B", с. 11, 17]. Завдання раннього попередження про дії радянських сил в Чорному морі вирішували центри радіо- та радіотехнічної розвідки американського флоту на території Туреччини – в Синопі (так звана «позиція №137») і в селищі Анадолукаваги в протоці Босфор («12-та станція»).

Попри очікування радянського командування, в НАТО не планували перекидання загону надводних кораблів до Чорного моря на допомогу турецькому флоту. Головнокомандуючий Об'єднаних Збройних Сил НАТО на Південно-Європейському ТВД американський адмірал Г.Ріверо, відповідаючи на питання англійських офіцерів після свого виступу 12 січня 1972 р. у Королівському об'єднаному інституті досліджень оборони та безпеки, прямо стверджував: «НАТО не проявляє активності в Чорному морі саме як блок НАТО. У різний час там оперували окремі країни-учасниці НАТО. Турецькі ВМС діють в Чорному морі на постійній основі. Інші країни-учасниці блоку відправляють туди свої кораблі періодично, час від часу, за власною ініціативою та згідно з умовами конвеції Монтре... США кілька разів направляли свої кораблі в Чорне море, а також Велика Британія, Франція та Нідерланди. Це були їх власні національні рішення…» [27, с. 10] Щоправда, інші американські адмірали не відрізнялися такою стриманістю, як Г.Ріверо. Наприклад, командуючий 6-м флотом адмірал А.Берк під час навчань «Checkmate II» у вересні 1961 р. у відповідь на радянські протести заявив, що військово-морські сили США увійдуть в Чорне море в будь-який момент, коли вважатимуть за необхідне, а СРСР їх не зупинить. Це сильно вплинуло на СРСР, котрий вважав будь-яку появу американського корабля в Чорному морі надзвичайною провокацією. Однак самий великий американський корабельний загін за всю Холодну війну зупинився в Стамбулі, так і не увійшовши до Чорного моря. У травні 1956 р. не з бойовою місією, а на честь Дня Турецької Республіки в Босфорі побували лінкор, авіаносець, штабний корабель і група есмінців.

Активізація присутності американського флоту в басейні Чорного моря сталася в 1980-ті рр. з прийняттям в США стратегії «прямого протиборства». Її сутність, за висловлюванням Держсекретаря Дж.Шульца, визначалася як «глобальний наступ проти комунізму на флангах радянської імперії» [15, с. 5]. Політичним прикриттям для американської присутності слугували офіційні візити до країн Чорноморського басейну – до чорноморських портів Туреччини, а також до Румунії, котра таким чином демонструвала свої суверенітет та незалежність від СРСР. У 1981, 1983, 1984, 1985 рр. відбулися візити до Румунії американських бойових кораблів з командуючим 6-м флотом на борту. Це було демонстрацією американське рішення про розширення зони відповідальності 6-го флоту з

Середземного моря на Чорноморський басейн. Загалом протягом 1980-1985 рр. до Констанци заходили 12 американських кораблів [26, с. 107].

Розгортання 6-го флоту в Чорному морі відбувається під кодовим найменуванням «Black Sea Ops» і носило тимчасовий характер, але відбувалося регулярно. Зокрема, в 1986 р. це було тричі, в тому числі в березні лише за шість миль від кримських берегів біля Севастополя. 18 березня СРСР направив до США дипломатичну ноту протесту з цього приводу [28, с. 141]. При цьому головними діючими особами від американського флоту виступали крейсер «Yorktown» та есмінець «Caron». Вони мали потужне ракетне озброєння для самооборони та розвинуте радіоелектронне оснащення для розвідки. Тому ця пара активно діяла в кризових регіонах Середземномор'я (Ліван, Лівія, Сирія).

Головнокомандування ВМФ СРСР розробило план протидії таким американським акціям, котрий затвердили в міністерстві оборони, Раді оборони СРСР та Центральному Комітеті КПРС. У разі нових наближень американських кораблів до радянських берегів з порушенням межі територіальних вод Чорноморський флот був повинен відтиснути порушників та супроводжувати їх від моменту входу до Чорного моря й до виходу назад у Босфор. В лютому 1988 р. крейсер «Yorktown» та есмінець «Caron» в черговий раз увійшли до Чорного моря й направилися до Криму. Вранці 18 лютого вони змінили свій курс таким чином, щоб увійти в радянські води на південний захід від Криму та пройти на схід уздовж його узбережжя. Як свідчить наступне юридичне дослідження цього інциденту, американці вважали такі дії «демонстрацією не провокаційного застосування права вільного судноплавства», оскільки не визнавали обмеження, введені СРСР біля свого узбережжя на дію Конвенції про вільне судноплавство [28, с. 140]. Радянська сторона оцінила це як порушення морського кордону СРСР з провокаційними та розвідувальними цілями. Внаслідок кількох зіткнень американські та радянські кораблі отримали деякі пошкодження, після чого «Yorktown» і «Caron» вийшли до нейтральних вод. Через кілька днів вони залишили Чорне море, проте їх місія з демонстрації прапора вважалася виконаною.

Подальше розгортання постійної військової присутності США і НАТО в басейні Чорного моря припинилося внаслідок закінчення Холодної війни. Повернулися до цього питання лише у 2014 р. після вступу до НАТО Болгарії та Румунії, а також у зв'язку з російською експансією в регіоні.

Висновки. Отже, Чорноморському регіону приділялося важливе місце в оперативно-стратегічному плануванні збройних сил США і НАТО під час Холодної війни. Протягом 1946-1967 рр. за більшістю прийнятих планів можливих воєнних дій тут передбачався так званий «південний напрям» наступу проти СРСР та його союзників. Планувалася висадка стратегічного морського десанту в басейні Чорного моря в тилу радянсько-болгарських військ, що дозволило б швидко зруйнувати південний фланг фронту в Європі та вивести з війни Болгарію та Румунію. Це мало б фатальні наслідки для становища радянських військ у Східній Європі та створювало б передумови для перенесення воєнних дій на територію СРСР або переможного припинення війни. Щоб допомогти турецькій армії утримати Чорноморські протоки та в подальшому наступати уздовж західного узбережжя Чорного моря передбачалася передислокація в цей регіон значних американських сил на початку війни.

У 1967 р. з розгортанням постійної бойової служби кораблів радянського флоту в Середземному морі оперативна ситуація змінилася. Об'єктивно військово-

морські сили НАТО в Чорному морі були вже не здатні противостояти противнику. Радянське панування в Чорноморському регіоні краще за все підтверджує той факт, що верховне головнокомандування НАТО розглядало ці води як ворожі та «чужі». До речі, і з радянської точки зору співвідношення сил між флотами в Чорному морі було 2,5 до 1 на користь Варшавського Договору [19, с. 376]. Американці планували розгорнути більш-менш успішну боротьбу в цьому басейні лише на другому-третьому етапі війни, коли буде досягнуто панування в Середземномор'ї та завдано поразки угрупуванням сухопутних військ Варшавського Договору на Південно-Західному стратегічному напрямі.

Поступове наближення США і НАТО до військово-технічної переваги над СРСР наприкінці 1980-х рр. повернуло увагу до Чорноморського регіону. В інтересах ведення успішних бойових дій на ранньому етапі війни американський 6-й флот розпочав відпрацьовувати завчасне розгортання своїх сил в Чорному морі, але постійної американської присутності тут не було через вимоги конвенції Монтре. Натомість була збільшена і юридично закріплена американська присутність на території Туреччини для забезпечення наступного розгортання військ в басейні Чорного моря в разі війни.

Перспектива подальших досліджень вбачається в аналізі нових документів оперативно-стратегічного планування збройних сил США і НАТО, котрі зараз знаходяться в процесі розсекречування й надання побічного доступу.

Література

1. Балуев В. Военно-воздушные силы Турции / В.Балуев // Зарубежное военное обозрение. – М., 1976. – № 11. – С. 45-50.
2. Васильев А. Морские десантные силы / А.Васильев, Г.Жлобин, Ю.Скороход. – М. : Воениздат, 1971. – 288 с.
3. Васильченко Л. Объединенные сухопутные войска НАТО на Южно-Европейском ТВД / Л.Васильченко // Зарубежное военное обозрение. – М., 1975. – № 6. – С. 23-30.
4. Васильченко М. Маневры «Отэм Фордж-80» / М.Васильченко // Зарубежное военное обозрение. – М., 1981. – № 4. – С. 7-14.
5. Военното разузнаване и Варшавският пакт срещу НАТО. Документален сборник. Расширен вариант. – Комисия за разкриване на документите и за обявяване на принадлежност на български граждани към Държавна сигурност и разузнавателните служби на Българската Народна Армия. – Първо издание. – София, 2015. – 994 с.
6. Выборнов И. Учения НАТО «Отэм фордж-77» / И.Выборнов // Зарубежное военное обозрение. – М., 1978. – № 2. – С. 20-26.
7. Гасанлы Д. СССР – Турция: от нейтралитета к холодной войне (1939-1953) / Д. Гасанлы. – М. : «Центр пропаганды», 2008. – 663 с.
8. Доценко В. Военно-морская стратегия России / В.Доценко [и др.]. – М. : Эксмо; Terra Fantastica, 2005. – 832 с.
9. Йотов Й. Военният флот на България в годините на Студената война (1947 – 1990 г.) / Й.Йотов. – София: ЛИК, 2002. – 312 с.
10. Касатонов И. Черноморская эскадра. 1940-1961: Участие в Великой Отечественной войне. Закат эры линейных кораблей / И.Касатонов. – М. : «А2-А4», 2007. – 776 с.
11. Киреев Н. История Турции. XX век / Н.Киреев. – М. : ИВ РАН: Крафт+, 2007. – 608 с.
12. Кириллов А. Маневры Североатлантического блока «Отэм Фордж-81» / А.Кириллов, В. Викторов // Зарубежное военное обозрение. – М. 1982. – № 5. – С. 3-9.
13. Левадов Л. Маневры «Отэм фордж-89» / Л.Левадов // Зарубежное военное обозрение. – М., 1989. – № 12. – С. 13-15.
14. Российский Черноморский флот. Исторический очерк / ред. А.Клецков. – Симферополь: ДИАЙПИ, 2008. – 728 с.
15. Санин А. Взгляды руководства США на возможные вооружённые конфликты / А.Санин // Зарубежное военное обозрение. – 1990. – № 11. – С. 3-9.

16. Учебное пособие по армиям НАТО. – Одесса: Штаб Краснознаменного Одесского военного округа, 1990. – 290 с.
17. Хоменский В. ВМС стран НАТО на учении «Дисплей Детерминейшн-84» / В.Хоменский // Зарубежное военное обозрение. – М., 1985. – № 2. – С. 69-72.
18. Черноморский флот России: Исторический очерк / ред. В.Комоедов. – Симферополь: Таврида, 2002. – 464 с.
19. Штаб Российского Черноморского флота (1831-2001 гг.). Исторический очерк / ред. В.Комоедов. – Симферополь : Таврида, 2002. – 376 с.
20. A big step forward: operation Longstep. (1953) All hands. The bureau of naval personnel information bulletin. United States Navy Bureau of naval personnel. U. S. 431, p. 20-21.
21. A Plan for the Employment of an Armored Corps in the Balkans: A Research Report. (1952). Fort Knox, Kansas: US Army Armored School.
22. COJOCARU, M-G. (2014) NATO si Marea Neagra. Bucuresti: Cetatea de Scaun.
23. BROWN, A. ed. (1978) Dropshot: The United States Plan for War with the Soviet Union in 1957. New York: Dial Press; Stated First Printing edition.
24. FARINGTON, H. (1989) Strategic Geography: NATO, the Warsaw Pact, and the Superpowers. London & NY: Routledge.
25. JOHNSEN, W. (1992) NATO's new front line: the growing importance of the southern tier. Strategic Studies Institute, U.S. Army War College.
26. OLTEANU, C.; DUTU, A.; ANTIP, C. (2005) Romania si Tratatul de la Varsovia. Istoric. Marturii. Documente. Cronologie. Bucuresti: Editura Pro Historia.
27. RIVERO, H. (1972) The defence of NATO's southern flank. Journal of the Royal United Services Institute for Defence and Security Studies. 666. p. 3-10.
28. ROLPH, J. (1992) Freedom of Navigation and the Black Sea Bumping Incident: How "Innocent" Must Innocent Passage Be? Military Law Review. 135, p. 137-165.
29. ROSS, S. (1996) American war plans 1945-1950. London: Frank Cass & Co. Ltd.
30. SAINT, C. (1990) A CINC's View of Operational Art. Military Review. 9, p. 65-78.
31. SHAPE and Allied Command Europe, 1951 – 1971. Twenty years in the service of peace and security (1971). Supreme Headquarters Allied Powers Europe of NATO.
32. Soviet Military Power (1985). Washington, DC: Government Printing Office.
33. Supreme Headquarters Allied Powers Europe, № 330/54. Capabilities Plan Allied Command Europe 1957 (1957). [Online]. – Available from: http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_archives/20121128_19540701_NU_SHAPE-330-54_Capabilities_Plan_1957.pdf.[Accessed: 19th June, 2017].
34. Supreme Headquarters Allied Powers Europe. History (1953). Volume I. Origin and Development of SHAPE.
35. Supreme Headquarters Allied Powers Europe. History. 1957 (1967). Supreme Headquarters Allied Powers Europe of NATO, 57/67.
36. Supreme Headquarters Allied Powers Europe. History. 1958 (1967). Supreme Headquarters Allied Powers Europe of NATO, 58/67.
37. The current situation in Turkey. Central Intelligence Agency. ORE 50, 20 October 1947 (1947). [Online]. – Available from: http://www.foia.cia.gov/docs/DOC_0000256623/DOC_0000256623.pdf [Accessed: 19th June, 2017].

References

1. BALUEV, V. (1976) Voenno-vozdushnye sily Turcii. *Zarubegnoe voennoe obozrenie*. 11, p. 45-50.
2. VASIL'EV, A., GLOBIN, G., SKOROHOD, U. (1971) Morskie desantnye sily. Moskwa: Voenizdat.
3. VASILCHENKO, L. (1975) Ob'edinennye suhoputnye vojska NATO na Yugno-Evropejskom TVD. *Zarubegnoe voennoe obozrenie*. 6, p. 23-30.
4. VASILCHENKO, M. (1981) Manevry "Otem Fordg-80". *Zarubegnoe voennoe obozrenie.* 4, p. 7-14.
5. Voennoto razuznavane i Varshavskijat pakt sreshu NATO (2015). Dokumentalen sbornik. Sofija: Komisija za razkryvane na dokumentite i za objazavane na prinadlegnost na blgarski gragdani km Dergavna sigurnost i razuznavatelnite slugbyi na Blgarskata Narodna Armija.
6. VYBORNOV, I. (1978) Uchenija NATO "Otem Fordg-77". *Zarubegnoe voennoe obozrenie*. 2, p. 20-26.

7. GASANLYI, D. (2008) SSSR – Turcija: ot nejtraliteta k holodnoj vojne (1939-1953). Moskwa: Zentr propagandy.

8. DOTSENKO, V. et al. (2005) Voyenno-morskaya strategiya Rossii. Moskwa: Eksmo, Terra Fantastica.

9. JOTOV, J. (2002) Voyenniyat flot na Bylgariya v godinite na Stydenata voyna (1947 - 1990). Sofia: LIK.

10. KASATONOV, I. (2007). Chernomorskaya eskadra. 1940-1961: Uchastie v Velikoy Otechestvennoy voyne. Zakat ery lineynyh korablej. Moskwa: "A2-A4".

11. KIREEV, N. (2007) Istorija Turcii. XX vek. Moskwa: IB RAN, Kraft+.

12. KIRILLOV, A.; VIKTOROV, V. (1982) Manevry Severoatlanticheskogo bloka “Otem Fordg-81”. *Zarubegnoe voennoe obozrenie*. 5, p. 3-9.

13. LEVADOV, L. (1989) Manevry “Otem Fordg-89”. Zarubegnoe voennoe obozrenie. 12, p. 13-15.

14. KLETSKOV, A. ed. (2008). Rossiyskiy Chernomorskiy flot. Istoricheskiy ocherk. Simferopol’: DIP.

15. SANIN, A. (1990) Vzglady SSHA na vozmognye voorugennye konflikty. *Zarubegnoe voennoe obozrenie.* 4, p. 3-9.

16. Uchebnoye posobiye po armiyam NATO (1990). Odessa: Shtab Krasnoznamennogo Odesskogo voyennogo okryga.

17. HOMENSKIJ, V. (1985) VMS stran NATO na uchenii “Displey Determineshn-84”. *Zarubegnoe voennoe obozrenie*. 2, p. 69-72.

18. KOMOEDOV, V. ed. (2002) Chernomorskij flot Rossii: istoricheskiy ocherk. Simferopol’: Tavrida.

19. KOMOEDOV, V. ed. (2002) Shtab Rossiyskogo Chernomorskogo flota (1831-2001). istoricheskiy ocherk. Simferopol’: Tavrida.

20. A big step forward: operation Longstep. (1953) *All hands. The bureau of naval personnel information bulletin.* United States Navy Bureau of naval personnel. U. S. 431, p. 20-21.

21. A Plan for the Employment of an Armored Corps in the Balkans: A Research Report. (1952). Fort Knox, Kansas: US Army Armored School.

22. COJOCARU, M-G. (2014) *NATO si Marea Neagra. Bucuresti: Cetatea de Scaun*.

23. BROWN, A. ed. (1978) *Dropshot: The United States Plan for War with the Soviet Union in 1957*. New York: Dial Press; Stated First Printing edition.

24. FARINGTON, H. (1989) *Strategic Geography: NATO, the Warsaw Pact, and the Superpowers.* London & NY: Routledge.

25. JOHNSEN, W. (1992) *NATO's new front line: the growing importance of the southern tier*. Strategic Studies Institute, U.S. Army War College.

26. OLTEANU, C.; DUTU, A.; ANTIP, C. (2005) Romania si Tratatul de la Varsovia. Istoric. Marturii. Documente. *Cronologie.* Bucuresti: Editura Pro Historia.

27. RIVERO, H. (1972) The defence of NATO’s southern flank. *Journal of the Royal United Services Institute for Defence and Security Studies*. 666. p. 3-10.

28. ROLPH, J. (1992) Freedom of Navigation and the Black Sea Bumping Incident: How “Innocent” Must Innocent Passage Be? *Military Law Review*. 135, p. 137-165.

29. ROSS, S. (1996) *American war plans 1945-1950.* London: Frank Cass & Co. Ltd.

30. SAINT, C. (1990) A CINC's View of Operational Art. *Military Review*. 9, p. 65-78.

31. SHAPE and Allied Command Europe, 1951 – 1971. Twenty years in the service of peace and security (1971). *Supreme Headquarters Allied Powers Europe of NATO.*

32. Soviet Military Power (1985). Washington, DC: Government Printing Office.

33. Supreme Headquarters Allied Powers Europe, № 330/54. Capabilities Plan Allied Command Europe 1957 (1957). [Online]. – Available from: http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_archives/20121128_19540701_NU_SHAPE-330-54_Capabilities_Plan_1957.pdf.[Accessed: 19th June, 2017].

34. Supreme Headquarters Allied Powers Europe. History (1953). Volume I. Origin and Development of SHAPE.

35. Supreme Headquarters Allied Powers Europe. History. 1957 (1967). Supreme Headquarters Allied Powers Europe of NATO, 57/67.

36. Supreme Headquarters Allied Powers Europe. History. 1958 (1967). Supreme Headquarters Allied Powers Europe of NATO, 58/67.

37. The current situation in Turkey. Central Intelligence Agency. ORE 50, 20 October 1947 (1947). [Online]. – Available from: http://www.foia.cia.gov/docs/DOC_0000256623/DOC_0000256623.pdf [Accessed: 19th June, 2017].

Надійшла до редколегії 02.10.2017

Nikolai Saychuk, Ph.D. (history), Board member of the Ukrainian Association for American Studies.

THE BLACK SEA BASIN IN THE OPERATIONAL AND STRATEGIC PLANNING OF THE US ARMED FORCES DURING THE COLD WAR

Abstract. *This article describes the importance of the Black Sea basin and the Black Sea Straits in the operational and strategic planning of the US Armed Forces during the Cold War. Initially the Black Sea region was considered one of the two main axis of American strategic offensive against the USSR in Europe. But in the 1960s, as a result of the deployment of the Soviet navy in the Mediterranean Sea and the overall reinforcement of the Soviet Army, the Black Sea Basin was closed to the US and NATO Armed Forces. US planners now opted for a strategic defense in the Black Sea Strait zone. Operations in the Black Sea basin were allowed only at the second or third stages of the war after achieving decisive success in the Central Europe and defeating Soviet-Bulgarian forces in the Balkans. Due to the inability of the Turkish forces to defend the Black Sea Straits by themselves, strong US reinforcements of this area were planned.*

In the early 1980s, as the US Armed Forces were approached the technical superiority over the Soviet Army in conventional weapons, the US command returned to the concept of the offensive operations in the Black Sea basin. The beginning of the development of new operational concepts begun with the regular conduct of the so-called "Black Sea Ops" – the operational patrols of the US Sixth Fleet in the Black Sea.

Keywords: *the USA, the USSR, the Black Sea, the Black Sea Straits, NATO, Warsaw Pact.*

УДК 327 (73) «2017»

Олександр Шевчук,
доктор політичних наук, професор,
декан факультету політичних наук,
Чорноморський національний
університет ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ПОЗИЦІОНУВАННЯ США НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ ЗА ПРЕЗИДЕНСТВА Д. ТРАМПА: ГЛОБАЛЬНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ

Анотація. *У статті проаналізовано можливі шляхи трансформації зовнішньополітичної стратегії США за президентства Д. Трампа. Наразі зовнішньополітична доктрина нової республіканської адміністрації знаходиться у стані розробки. Зважаючи ж на практичний вимір дій адміністрації президента США Д. Трампа на міжнародній арені можна протежити формування основних вимірів та меж втілення зовнішньополітичної стратегії: 1. Протиборство з ісламським тероризмом, зокрема Ісламською державою й міжнародним тероризмом в різноманітних формах і*

виявах. 2. Відносини з КНР. Дії офіційного Пекіна у економічній сфері зазнали жорсткої критики з боку новообраного президента ще під час виборчої кампанії. Однією з детермінант американсько-китайських відносин є позиція США щодо ролі КНР у врегулюванні північнокорейської проблеми. 3. Змістовне наповнення відносин з європейськими союзниками. У своєму виступі на Брюсельському саміті НАТО, який відбувся 25-26 травня 2017 президент США Д. Трамп заявив лідерам країн НАТО, що вони повинні збільшити свої оборонні витрати як мінімум до 2% ВВП, тоді як зараз лише п'ять з 28 членів альянсу виконують це зобов'язання. Крім того, лідер США неодноразово висловлювався проти планованого укладення угоди про вільну торгівлю між США і ЄС - Трансатлантичного торгівельного та інвестиційного партнерства. 4. Характер еолюції відносин між Вашингтоном і Москвою. Точками «накалу» у американсько-російських відносинах є проблема Сирії, українське питання, позиція Росії щодо санкцій відносно КНДР тощо.

Ключові слова: *зовнішньополітична стратегія, принципи зовнішньої політики, міжнародний тероризм, ядерна програма КНДР, російсько-американські відносини.*

Прихід до влади у США республіканської адміністрації Д. Трампа у січні 2017 р. ознаменувався очікуваннями, як в академічному середовищі, так і в середовищі політичного істеблішменту, щодо різкої зміни акцентів зовнішньополітичної стратегії США. Виборча президентська кампанія у США 2016 р. супроводжувлась численними скандалами та різкими заявами кандидата від республіканської партії Д. Трампа щодо необхідності зміни курсу як внутрішньої, так і зовнішньої політики.

Д. Трамп представив своє бачення зовнішньої політики США, виступаючи у м. Вашингтон з нагоди впевненої перемоги на первинних виборах відразу в п'яти штатах країни.

Основний претендент на висунення кандидатом на посаду президента США від республіканців заявив у своїй програмній промові, що його головною метою буде реалізація принципу «Америка перш за все». Д. Трамп назвав зовнішню політику адміністрації діючого на той час президента США Б. Обами «повною і тотальною катастрофою» [1].

Значна частина програмного виступу була присвячена тому, що Д. Трамп назвав «слабкістю, безглуздістю і розбродом» в рядах адміністрації Б. Обами, які, за його словами, він сподівається ліквідувати. Д. Трамп пообіцяв аудиторії, що зібралася у Вашингтоні, «очистити зовнішню політику США від іржі, яка її вкрила» [1].

У цьому контексті актуалізується питання щодо визначення новою президентською адміністрацією США стратегічних зовнішньополітичних настанов стосовно розбудови їх взаємовідносин з провідними центросиловими державами світу.

Окремі аспекти цього напряму наукових досліджень знайшли своє відображення у роботах вітчизняних науковців і зарубіжних дослідників. Серед робіт українських авторів необхідно відзначити аналітичні праці М. Рижкова, С. Шергіна, С. Федуняка, С. Галаки, Ю. Седляр, Л. Чекаленко, І. Дудко, О. Потєхіна, І. Погорської, Г. Перепелиці, М. Капітоненка тощо. Детермінуючі фактори щодо формування основних вимірів американсько-китайської взаємодії у контексті еволюції механізму міждержавних відносин представлені у роботах Зб. Бжезинського, Г. Кіссінджера, М. Фукса, К. Кала, Х. Брандса, М. Бота, Ф. Гайтіс.

Наразі зовнішньополітична доктрина нової республіканської адміністрації знаходиться у стані розробки. Разом з тим, на сьогодні зважаючи на практичний вимір дій адміністрації президента США Д. Трампа на міжнародній арені можна протежити формування основних вимірів та меж втілення зовнішньополітичної стратегії.

20 січня 2017 р. новообраний президент США Д. Трамп проголосив інавгураційну промову. З тексту якої чітко викрасталізувався один з головних зовнішньополітичних пріоритетів – протиборство з ісламським тероризмом, зокрема Ісламською державою й міжнародним тероризмом в різноманітних формах і виявах [1]. Проте президентом США Д. Трампом не була чітко окреслена модель протидії тероризму, яка б відрізнялася від дій на цьому шляху попередньої демократичної адміністрації Б. Обами. Тези проголошені Д. Трампом у інавгураційній промові знайши продовження і в декларації «America First Foreign Policy» [2]. У документі підкреслювалось: «Адміністрація Д. Трампа прихильна зовнішній політиці, орієнтованій на американські інтереси і американську національну безпеку» [2]. Перемога над ІДІЛ та іншими радикальними ісламськими терористичними групами, проголошувалась у документі – найвищим пріоритетом зовнішньої політики нової адміністрації [2].

Наступним вектором зовнішньополітичної стратегії США за президенства Д. Трампа, який може бути чітко визначеним є відносини з КНР. Дії офіційного Пекіна у економічній сфері зазнали жорсткої критики з боку новообраного президента ще під час виборчої кампанії. Модернізація зовнішньополітичної риторики США викликала певне «охолодження» американсько-китайських відносин. Ще до офіційного вступу на посаду президента США дії Д. Трампа завдали чуттєвого удару щодо характеру взаємин у форматі Вашингтон-Пекін. 14 листопада 2016 р. відбулася телефонна розмова новообраного президента США Д. Трампа і лідера КНР Сі Цзіньпіном. Сторони обговорили розвиток відносин між Пекіном і Вашингтоном. За словами лідера КНР Сі Цзіньпіна, їх безупинний поступальний розвиток протягом майже 40 років пішов на користь американському і китайському народам. «Факти свідчать про те, що співпраця є єдиним правильним вибором щодо розвитку відносин КНР і США», – заявив голова КНР. Зі свого боку, новообраний президент США Д. Трамп погодився поважати «політику одного Китаю» [3].

Разом з тим, 2 грудня 2016 р. президент США Д. Трамп вперше за кілька десятиліть безпосередньо поговорив з лідером Тайваню Цай Інвень, чим порушив дипломатичні домовленості з Китаєм.

Таким чином, це був перший офіційний контакт між представниками адміністрації Тайваню і президентом США починаючи з 1979 р.

Міністерство закордонних справ КНР заявило, що направило Д. Трампу офіційний протест у зв'язку з телефонною розмовою, яка відбулася між новообраним американським президентом та керівником Тайваню Цай Інвень. Пекін закликав США «ретельно і належним чином ставитися до тайваньського питання, щоб уникнути непотрібних ускладнень в американсько-китайських відносинах» [4].

Після 1979 року жоден лідер США, включаючи тих, що ще не вступили на посаду обраних президентів, ні разу не вступав в прямі контакти з керівниками Тайваню, уникаючи негативних наслідків для відносин з Пекіном. Однак Д. Трамп не тільки порушив це наявне протягом десятиріч негласне табу, якого неухильно

дотримувалися як демократичні, так і республіканські адміністрації, але і не став приховувати факт своєї бесіди з Цай Інвень, двічі прокоментувавши його в Twitter.

Більш того, його записи ще більше загострили ситуацію. По-перше, в своїх коментарях Д. Трамп називає Цай Інвень «президентом Тайваню» (в Пекіні вважають таке визначення неприйнятним, використовуючи формулювання «регіональний лідер Тайваню»). По-друге, обраний президент США парирує звинувачення в тому, що він не повинен був говорити з Цай Інвень, дивуючись, чому цього не можна робити, якщо США постачають зброю Тайваню. «Цікаво: США продають Тайваню військову техніку на мільярди доларів, а я не повинен приймати вітальний дзвінок», - написав в Twitter Д. Трамп [3].

В інтерв'ю телеканалу Fox News президент США зазначив, що не вважає себе зв'язаним принципом «одного Китаю» [5].

Додатковим чинником, який роздмухував вогнище суперечностей в американсько-китайських відносинах стала заява держсекретаря США Р. Тіллерсона під час процедури затвердження його Сенатом: він заявив, що в разі призначення надішле Китаю сигнал, що йому буде закритий доступ до спірних островів у Південно-Китайському морі [6].

Китай відповів на слова держсекретаря США Р. Тіллерсона щодо островів у Південно-Китайському морі, зазначивши, що дії Пекіна носять законний характер. «Що стосується Південно-Китайського моря, то Китай має повне право здійснювати будь-яку законну діяльність відповідно до свого суверенітету», – заявив офіційний представник МЗС КНР Лу Кан [7].

Необхідно зазначити, що у липні 2016 р. міжнародний трибунал, створений за посередництва Постійної палати третейського суду в Гаазі постановив, що Китай не має історичних прав на спірні території в Південно-Китайському морі. Рішення було прийнято за скаргою Філіппін, які заявили, що дії КНР, чиї два патрульних катери наприкінці 2012 р. завадили філіппінській стороні заарештувати китайських рибалок, які ловили рибу неподалік від рифа Скарборо, порушують Конвенцію ООН з морського права 1982 року. Влада КНР заявила, що не збирається визнавати і виконувати рішення трибуналу.

Демонстрацією сили став похід авіаносця ВМС КНР «Ляонін» в супроводі п'яти кораблів, які пройшли водами спірного району Південно-Китайського моря. Подальший розвиток подій також мав характер загострення ситуації в акваторії Піденно-Китайського моря, у зв'язку з відмінними підходами адміністрації Д. Трампа і керівництва КНР до розв'язання териоріальних суперечностей. Зокрема, у грудні 2016 р. китайський корабель захопив американський підводний безпілотник. Новообраний президент США Д. Трамп, який на той час, ще не вступив на посаду досить жорстко прокоментував відвовідні дії КНР у Twitter: «Китай краде дослідний безпілотник ВМС США в міжнародних водах – вириває його з води і забирає в Китай. Безпрецедентний акт» [8].

Однією з детермінант американсько-китайських відносин є позиція США щодо ролі КНР у врегулюванні північнокорейської проблеми.

Президент США Д. Трамп заявив в інтерв'ю Financial Times, що в ході майбутніх переговорів з головою КНР Сі Цзіньпіном він має намір домагатися більш жорсткого підходу Пекіна до ракетно-ядерної проблеми КНДР [9]. «У Китаю є можливості відчутного впливу на Північну Корею. І Китай може прийняти рішення надати нам допомогу з Північною Кореєю, або не надавати її. Якщо Китай

погодиться, це буде дуже добре для нього самого, якщо ні – добре нікому не буде», – зазначив президент США [9].

6-7 квітня 2017р. у США (штат Флорида) відбулася одна з найважливіших зустрічей президента США Д. Трампа – дводенний саміт з головою КНР Сі Цзіньпіном. Зустріч мала на меті узгодити наскільки це є можливим позиції сторін з питань торгово-економічних взаємовідносин, ситуації щодо ядерної програми КНДР й низки регіональних безпекових питань. За повідомленням ЗМІ КНР обидві сторони вважають саміт успішним [10].

Таким чином, для 45-го президента США порядок денний у взаємовідносинах з КНР визначається здатністю прагматичного поєднання політичних і економічних інтересів за умови уникнення «охолодження» чи різкого загострення відносин з Китаєм.

Наступною складовою зовнішньополітичного курсу адміністрації Д. Трампа є змістовне наповнення відносин з європейськими союзниками. У своєму виступі на Брюсельському саміті НАТО, який відбувся 25-26 травня 2017 р. президент США Д. Трамп заявив лідерам країн НАТО, що вони повинні збільшити свої оборонні витрати як мінімум до 2% ВВП, тоді як зараз лише п’ять з 28 членів альянсу виконують це зобов'язання [11].

Крім того, лідер США неодноразово висловлювався проти планованого укладення угоди про вільну торгівлю між США і ЄС - Трансатлантичного торгівельного та інвестиційного партнерства.

Переформатування цілком можливе і щодо відносин США-ЄС. Зокрема в інтерв’ю британському журналу «The Times» напередодні інавгураційної церемонії на посаду президента США Д. Трамп фактично підтримав референдум у Великій Британії щодо виходу зі складу ЄС, поставивши таким чином під сумнів майбутнє ЄС [12].

Надзвичайно важливим для нашої держави є еволюція відносин між Вашингтоном і Москвою. Американсько-російські відносин були і є однією з провідних тем світових мас-медіа починаючи з президентської виборчої кампанії у США. Ця тема супроводжувалась численними скандалами щодо російського впливу на перебіг і результат президентських виборів і загалом російської пристутності у системі прийняття зовнішньополітичних рішень США. Точками «накалу» у американсько-російських відносинах є проблема Сирії, українське питання, позиція Росії щодо санкцій відносно КНДР тощо. Суттєве значення для визначення формату взаємин Вашингтон-Москва відіграватиме усвідомлення сприйняття керівництовм США зовнішньополітичних агресивних дій РФ, як відповідь на ігнорування США інтересів Росії. У результаті цього цілкоми можлива тактика певних поступок у тактичних питаннях з боку Вашингтону, з тим, щоб перетворити РФ з держави-ревізіоніста на державу, яка своїми діями підтримуватиме існуючий міжнародний порядок. Проте, як стверджує журнал «The Economist», аналізучи результати держсекретаря США Р. Тіллерсона до РФ у квітні 2017 р.: «Плани Д. Трампа щодо відносин з Росією зламалися швидше, ніж у попередників» [13]. Зокрема, погляди сторін на хімічні атаки в Сирії і російське втручання в американські вибори розійшлися. Єдине, про що вдалося домовитися - це про створення двосторонньої групи для обговорення війн в Сирії і Україні, а також загроз з боку КНДР [13].

«Рівень довіри між нашими країнами найнижчий. Дві найбільші ядерні держави не можуть мати такі відносини», – підкреслив держсекретар США

Р. Тіллерсон після зустрічі з головою російського МЗС С. Лавровим [15]. Разом з тим, необхідно не забувати, про наслідки дій попередньої адміністрації президента Б. Обами. Орієнтація на міжнародні інституції, правила і норми міжнародного порядку, і надзвичайно обережне застосування сили, дозволили агресору двічі перетнути «червоні маркери»: анексія Криму і агресія на сході України. Це стало викликом традиціоналізму у зовнішній політиці США щодо стримування експансіоністських заходів РФ на міжнародній арені. Окрім цього, дії РФ в Сирії, також засвідчили необхідність жорсткої риторики і використання силових засобів дипломатії (наразі економічних і демонстрації сили) адміністрацією Д. Трампа щодо РФ. Американські аналітики сподіваються, що, на відміну від попереднього президента США Б. Обами, президент Д. Трамп, як досвідчений перемовник, буде більше покладатися на силу. Для цього у нього є відповідні важелі - реальний стан речей у співвідношенні видатків на оборону, що був успадкований Д. Трампом. Так, у 2016 р. вони дорівнювали 611 мільярдів доларів, а це складає 36% усіх світових воєнних видатків. КНР перебуває на другому місці з приблизно оціненим воєнним бюджетом у 215 мільярдів доларів. Росія перебуває лише на третьому місці із своїми 69,2 мільярдами доларів, хоча її воєнні витрати у 2016 році виросли на 5,9%. А вже ж коли порівнювати із 2007 роком (перед вторгненням до Грузії), то воєнні видатки Росії виросли на цілих 87%. На четвертому місці всесвітнього списку видатків на оборону в 2016 р. стояла Саудівська Аравія із 63,7 мільярдів доларів [15]. Проте, необхідно і враховувати, на які реальні поступки здатна, а головне прагне здійснити РФ з метою нормалізації відносин зі США та їх союзниками.

Отже, на сьогодні позиціонування США на міжнародній арені характеризується тенденцією до повернення лідерських позицій у розв’язанні найбільш складних міжнародних суперечностей, при цьому президент США Д. Трамп декларує необхідність перерозподілення відповідальності за міжнародну стабільність і дотримання норм міжнародного права з союзниками. Хоча, прагнення щодо збереження лідерських позицій у геополітичних реаліях XXI ст. визначає «приреченість» США на суттєво більші витрати, як економічні, політичні, так і військові з метою підтримання безпеки на регіональному та глобальному рівнях. Старший науковий співробітник Центру стратегічних і міжнародних досліджень США А. Галло, зазначає, що стратегія Д. Трампа на міжнародній арені визначається ескалацією в певних зонах, щоб змусити почати переговори там, де в іншому випадку їх учасники не захочуть сідати за стіл переговорів [16]. «Такий підхід може свідчити про доктрину «ескалації заради деескалації», – вважає А. Галло [16]. Таким чином, зовнішньополітична доктрина США наразі знаходиться у стані формування, але історичні традиції, політичний та економічний потенціал визначатиме збереження глобального впливу США, і за президенства Д. Трампа посилення силового чинника у зовнішньополітичних взаємовідносинах різнорівневих систем міжнародних відносин.

Література

1. Remarks of President Donald J. Trump. As Prepared for Delivery. Inaugural Address Friday, January 20, 2017. Washington, D.C. // The White House. [Electronic Resource] – Mode of Access: https://www.whitehouse.gov/inaugural-address (last access: 03.09.2017). – Title from the screen.

2. America First Foreign Policy // The White House. [Electronic Resource] – Mode of Access: https://www.whitehouse.gov/america-first-foreign-policy (last access: 01.10.2017). – Title from the screen.

3. Landler M., Forsythe M. Trump Tells Xi Jinping U.S. Will Honor «One China» Policy // The New York Times 9 February 2017 [Electronic Resource] – Mode of Access: https://www.nytimes.com/2017/02/09/world/asia/donald-trump-china-xi-jinping-letter.html (last access: 18.09.2017). – Title from the screen.

4. Официальный представитель МИД КНР Гэн Шуан ответил на вопрос СМИ по поводу телефонного разговора между новоизбранным президентом США Д. Трампом и главой администрации Тайваня Цай Инвэнь // Ministry of Foreign Affairs, the People's Republic of China. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.fmprc.gov.cn/rus/xwfw/fyrth/fyrbthdhdw/t1421265.shtml Дата звернення: 25.09.2017. – Назва з екрану.

5. Bohan C., Brunnstrom D. Trump says U.S. not necessarily bound by «one China» policy // Reuters. [Electronic Resource] – Mode of Access: http://www.reuters.com/article/us-usa-trump-china/trump-says-u-s-not-necessarily-bound-by-one-china-policy-idUSKBN1400TY (last access: 06.09.2017). – Title from the screen.

6. Brunnstrom D., Spetalnick M. Tillerson says China should be barred from South China Sea islands // Reuters. – 12 January 2017. [Electronic Resource] – Mode of Access: http://www.reuters.com/article/us-congress-tillerson-china-idUSKBN14V2KZ (last access: 10.10.2017). – Title from the screen.

7. Trump Abandons Trans-Pacific Partnership, Obama's Signature Trade Deal // The New York Times. – 23 January 2017. [Electronic Resource] – Mode of Access: https://www.nytimes.com/2017/01/23/us/politics/tpp-trump-trade-nafta.html (last access: 17.10.2017). – Title from the screen.

8. Perlez J., Rosenberg M. China Agrees to Return Seized Drone, Ending Standoff, Pentagon Says // The New York Times. – 17 December 2016. [Electronic Resource] – Mode of Access: https://www.nytimes.com/2016/12/17/world/asia/china-us-drone.html?_r=0 (last access: 17.10.2017). – Title from the screen.

9. Donald Trump: Without Twitter, I would not be here // FT interview. [Electronic Resource] – Mode of Access: https://www.ft.com/content/943e322a-178a-11e7-9c35-0dd2cb31823a (last access: 25.10.2017). – Title from the screen.

10. США и Китай назвали встречу Трампа и Си Цзиньпина полезной // Interfax. – 8.04.2017. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.interfax.ru/world/557462 – Дата звернення: 17.09.2017. – Назва з екрану.

11. Diamond J. Trump scolds NATO allies over defense spending // CNN. [Electronic Resource] – Mode of Access: http://edition.cnn.com/2017/05/25/politics/trump-nato-financial-payments/index.html (last access: 26.10.2017). – Title from the screen.

12. Full transcript of interview with Donald Trump // The Times. [Electronic Resource] – Mode of Access: https://www.thetimes.co.uk/article/full-transcript-of-interview-with-donald-trump-5d39sr09d (last access: 26.10.2017). – Title from the screen.

13. Relations between America and Russia are at a low point // The Economist. [Electronic Resource] – Mode of Access: https://www.economist.com/blogs/democracyinamerica/2017/04/sober-moscow – (last access: 29.10.2017). – Title from the screen.

14. Прийом Тіллерсона у Москві цього тижня був зовсім не теплим // ZN. – 14.04.2017. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://dt.ua/WORLD/plani-trampa-schodo-vidnosin-z-rosiyeyu-zlamalisya-shvidshe-nizh-u-poperednikiv-the-economist-239717_.html – Дата звернення: 16.09.2017. – Назва з екрану.

15. Ткаченко В. США vs Росія: Новий початок чи продовження старих розбіжностей? // Укрінформ. – 22.09.2017. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2309202-ssa-vs-rosia-novij-pocatok-ci-prodovzenna-starih-rozbiznostej.html – Дата звернення: 16.10.2017. – Назва з екрану.

16. Rogin J. Trump's foreign policy doctrine: Escalate to de-escalate // Washington Post. [Electronic Resource] – Mode of Access: https://www.washingtonpost.com/opinions/global-opinions/trumps-foreign-policy-doctrine-escalate-to-de-escalate/2017/03/19/8cb897e0-0b35-11e7-a15f-a58d4a988474_story.html?utm_term=.859626631d82 (last access: 26.10.2017). – Title from the screen.

References

1. REMARKS OF PRESIDENT DONALD J. TRUMP. AS PREPARED FOR DELIVERY. INAUGURAL ADDRESS (2017) *The White House* Washington, D.C. [Online] Available from: https://www.whitehouse.gov/inaugural-address [Accessed: 3st September 2017].

2. AMERICA FIRST FOREIGN POLICY (2017) *The White House* Washington, D.C. [Online] Available from: https://www.whitehouse.gov/america-first-foreign-policy [Accessed: 1st October 2017].

3. LANDLER M., FORSYTHE M. (2017) Trump Tells Xi Jinping U.S. Will Honor «One China». Policy *The New York Time.* 2nd September. [Online] Available from: https://www.nytimes.com/2017/02/09/world/asia/donald-trump-china-xi-jinping-letter.html [Accessed: 18th September 2017].

4. OFYCYAL′NYJ PREDSTAVYTEL′ MYD KNR HÈN SHUAN OTVETYL NA VOPROS SMY PO POVODU TELEFONNOHO RAZHOVORA MEZHDU NOVOYZBRANNYM PREZYDENTOM SSHA D. TRAMPOM Y HLAVOJ ADMYNYSTRACYY TAJVANJA CAJ YNVÈN′ (2016) *Ministry of Foreign Affairs, the People's Republic of China.* 12 March. [Online] Available from: http://www.fmprc.gov.cn/rus/xwfw/fyrth/fyrbthdhdw/t1421265.shtml [Accessed: 25th September 2017].

5. BOHAN, C., BRUNNSTROM, D. (2016) Trump says U.S. not necessarily bound by «one China» policy. *Reuters.* [Online] Available from: http://www.reuters.com/article/us-usa-trump-china/trump-says-u-s-not-necessarily-bound-by-one-china-policy-idUSKBN1400TY [Accessed: 6th September 2017].

6. BRUNNSTROM, D., SPETALNICK, M. (2017) Tillerson says China should be barred from South China Sea Islands . *Reuters.* [Online] Available from: http://www.reuters.com/article/us-congress-tillerson-china-idUSKBN14V2KZ [Accessed: 10th October 2017].

7. TRUMP ABANDONS TRANS-PACIFIC PARTNERSHIP, OBAMA'S SIGNATURE TRADE DEAL (2017) *The New York Times*. [Online] Available from: https://www.nytimes.com/2017/01/23/us/politics/tpp-trump-trade-nafta.html [Accessed: 17th October 2017].

8. PERLEZ, J., ROSENBERG, M. (2016) China Agrees to Return Seized Drone, Ending Standoff, Pentagon Says. *The New York Times*. [Online] Available from: https://www.nytimes.com/2016/12/17/world/asia/china-us-drone.html?_r=0 [Accessed: 17th October 2017].

9. TRUMP, D. (2017) Without Twitter, I would not be here. *FT interview*. [Online] Available from: https://www.ft.com/content/943e322a-178a-11e7-9c35-0dd2cb31823a [Accessed: 25th October 2017].

10. SŠA Y KYTAJ NAZVALY VSTREČU TRAMPA Y SY CZYN′PYNA POLEZNOJ (2017) *Interfax*. [Online] Available from: http://www.interfax.ru/world/557462 [Accessed: 17th September 2017].

11. DIAMOND, J. (2017) Trump scolds NATO allies over defense spending. *CNN*. [Online] Available from: http://edition.cnn.com/2017/05/25/politics/trump-nato-financial-payments/index.html [Accessed: 26th October 2017].

12. FULL TRANSCRIPT OF INTERVIEW WITH DONALD TRUMP (2017) *The Times.* [Online] Available from: https://www.thetimes.co.uk/article/full-transcript-of-interview-with-donald-trump-5d39sr09d [Accessed: 26th October 2017].

13. RELATIONS BETWEEN AMERICA AND RUSSIA ARE AT A LOW POINT (2017) *The Economist.* [Online] Available from: https://www.economist.com/blogs/democracyinamerica/2017/04/sober-moscow [Accessed: 29th October 2017].

14. PRYJOM TILLERSONA U MOSKVI C′OHO TYŽNJA BUV ZOVSIM NE TEPLYM (2017) *ZN.* [Online] Available from: https://dt.ua/WORLD/plani-trampa-schodo-vidnosin-z-rosiyeyu-zlamalisya-shvidshe-nizh-u-poperednikiv-the-economist-239717_.html [Accessed: 16th September 2017].

15. TKACHENKO, V. (2017) SŠA vs Rosija: Novyj počatok čy prodovžennja staryx rozbižnostej? *Ukrinform.* [Online] Available from: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2309202-ssa-vs-rosia-novij-pocatok-ci-prodovzenna-starih-rozbiznostej.html [Accessed: 16th October 2017].

16. ROGIN, J. (2017) Trump's foreign policy doctrine: Escalate to de-escalate. *Washington Post.* [Online] Available from: https://www.washingtonpost.com/opinions/global-opinions/trumps-foreign-policy-doctrine-escalate-to-de-escalate/2017/03/19/8cb897e0-0b35-11e7-a15f-a58d4a988474_story.html?utm_term=.859626631d82 [Accessed: 26th October 2017].

Надійшла до редколегії 04.10.2017

Olexander Shevchuk, Dr. habil. (Political Science), Professor, Dean of the Political Science Department of Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv

USA POSITIONING ON INTERNATIONAL ARENA DURING D. TRAMP'S PRESIDENCY: GLOBAL AND REGIONAL ASPECTS

Abstract. *The article analyses the possible ways of transformation in US foreign policy during D. Trump's presidency. For now, the foreign policy doctrine of the new republican administration has not been yet established. Given the operational actions of administration, one can underline the following surveys and limits of their implementation in foreign policy strategy: 1. Confrontation with Islamic terrorism, in particular with the Islamic State and international terrorism in all its forms and actions. 2. Relations with People's Republic of China. The actions taken by the official Beijing in the sphere of economy have been criticized by the newly elected president even during his election campaign. One of the key determinants in Sino-American relations is position of the USA towards China in the regulation of the North Korean issue. 3. The informative fulfillment of relations with the European allies. In his speech during Brussels Summit of NATO (25-26 May 2017), Donald Trump declared that NATO members shall increase their defense costs to 2 % GDP, while now only five of 28 Alliance members accomplish that requirement. However, the USA repeatedly speak out against planned agreement about free trade between the USA and the EU – the Transatlantic trade and investment partnership. 4. The evolution of relations between Moscow and Washington. «Hot spots» of American-Russian relations are problems of Syria, Ukrainian issue, Russian position towards sanctions towards North Korea.*

Key words: *foreign policy strategy, principles of foreign policy, international terrorism, nuclear weapons program of DPRK, American-Russian relations.*

ЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІТИКА США

УДК 94(73)+94(420):327.061

Андрій Грубінко,
кандидат історичних наук,
доцент, докторант,
Інститут історії України НАН України

АМЕРИКАНО-БРИТАНСЬКІ ВІДНОСИНИ ТА УЧАСТЬ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ У ПОЛІТИЦІ БЕЗПЕКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСУ «BREXIT»

Анотація. *У статті розглянуто історичні особливості впливу американо-британських "особливих відносин" на участь Великої Британії у політиці безпеки Європейського Союзу в контексті процесу «Brexit». Проаналізовано сутність американо-британських "особливих відносин". Показано історичні трансформації позиції британського керівництва різних періодів щодо розвитку Спільної (Європейської) політики безпеки та оборони ЄС в контексті дихотомії європейського та американського напрямів новітньої зовнішньої політики Великої Британії. Розглянуто особливості ставлення адміністрацій США до автономізації військово-політичних та оборонних механізмів Європейського Союзу. Автор прийшов до висновку, що американо-британські відносини стали одним з визначальних чинників європейської політики держави, проблемою і суперечністю, адже вони її завжди водночас стимулювали і стримували. Вихід королівства з ЄС може або поглибити асиметричний характер відносин об'єднання з США у сфері зовнішньої політики, безпеки та оборони, або надати нового імпульсу співпраці держав Європейського Союзу. У цьому виборі криється одна з головних проблем завершення процесу формування сучасної системи європейської безпеки. Реалізація одного з сценаріїв залежатиме від бажання і спроможності європейців розвивати кооперацію у цій сфері, а позиція Великої Британії після виходу з ЄС уже не буде вирішальною.*

Ключові слова: *Велика Британія, США, Європейський Союз, політика безпеки та оборони, Спільна зовнішня політика і політика безпеки.*

Глобальні зміни в системі міжнародних відносин, які розпочалися наприкінці 80-х років XX ст., протягом останніх двох десятиліть пройшли декілька етапів, що характеризувалися поступовою переоцінкою пріоритетів і підходів до реалізації власних інтересів провідними суб'єктами міжнародної політики, формуванням нових регіональних центрів міжнародного впливу (ЄС, Китай, Росія та ін.). На сучасному етапі розвитку системи міжнародних відносин такі зміни пов'язані з подальшою трансформацією зовнішньополітичних пріоритетів провідної світової держави США і виходом Європейського Союзу на арену глобальної політики. Вказані процеси поставили на порядок денний провідних держав Європи питання про необхідність адекватної реакції на комплекс змін у регіональному і глобальному полі безпеки. Серед них виділяється Велика Британія, перед якою за наявності ряду соціокультурних, політико-економічних і військово-політичних факторів тривалий час особливо гостро стояла проблема дихотомії основних напрямів зовнішньої політики – американського і європейського.

Феномен англо-американських "особливих відносин" є актуальною проблемою сучасної європейської політики. Дослідження їх впливу на відносини

Великої Британії з ЄС в історичній ретроспективі дозволяє зробити висновки про місце і роль цієї держави в системі європейських інтеграційних процесів у сфері зовнішньої політики і безпеки на рубежі XX–XXI ст., виявити причини і прогнозувати наслідки зовнішньої політики британського уряду на європейському та американському напрямах в контексті розвитку відносин Європейського Союзу і Сполучених Штатів Америки, виявити історико-політичні причини процесу виходу цієї держави зі складу європейського інтеграційного об'єднання, що з подачі британської преси отримав популярну назву "Brexit".

Історіографія проблематики розвитку і трансформацій американо-британських відносин є надзвичайно обширною і стосується дослідження різних аспектів цієї унікальної системи міждержавної кооперації. Певне висвітлення в публікаціях науковців знайла тематика впливу американо-британських відносин на участь Великої Британії у політиці безпеки Європейського Союзу. Серед публікацій західної історіографії відзначимо дослідження Дж. Дамбрелла [1], Дж. Кронін [2], Р. Реймонда [3] та ін. З когорти російських дослідників відзначимо праці Ал. Громико [4], М. Мінаєва [5], А. Шамгунової [6]. Спеціальні дослідження проблеми представили українські вчені М. Володіна [7], С. Пик [8], Н. Яковенко [9]. Загалом констатуємо недостатнє спеціальне дослідження впливу "особливих відносин" на участь Великої Британії у європейській політиці безпеки, особливо у період 2010 – 2016 років та в контексті новітнього процесу виходу королівства зі складу ЄС.

З часу Другої світової війни історично тісні американо-британські відносини отримали якісно новий політичний і військовий вимір. У період "холодної війни" союз США і Великої Британії, який символізував атлантичну солідарність, понад чотири десятиліття ніс тагяр організації і забезпечення системи безпеки в Західній Європі. З подачі британських політиків (насамперед У. Черчілля) американо-британські відносини отримали стійкий штамп "особливих", що в сучасних політичних та експертних колах відзначаються досить широкими і не завжди однозначними трактуваннями. За визначенням С. Пик, "особливі відносини" – це взаємовигідний зв'язок між державами, який простежується в усіх важливих сферах життєдіяльності їх суспільних систем, виявляється у вигляді узгоджених дій на міжнародній арені в результаті реалізації спільних інтересів [8, с. 14]. Р. Реймонд виділяє три складові доктрини "особливих відносин": 1) "загальне право"; 2) взаємні інвестиції; 3) дипломатична і безпекова співпраця [3, с. 5-8]. М. Мінаев визначає американо-британські відносини як унікальну модель двостороннього міждержавного партнерства, ключовими сегментами якого є військово-політична та економічна сфери, а в її основі лежить комплекс ідеологічних, політичних, економічних, військових і культурних факторів [5, с. 1]. Натомість А. Шамгунова вважає, що "особливі відносини" були швидше словесним міфом, створеним з ідеологічних міркувань, а не видом партнерства між державами [6, с. 5].

В основі військово-політичного альянсу США і Великої Британії перебуває співробітництво в галузі ядерних озброєнь, аналогів якому у світі немає. Британія при формальному збереженні окремого ядерного потенціалу реально залежна від США у цій галузі. У 1958 році підписано двосторонній міждержавний Договір про безпеку, який дозволив Сполученим Штатам розмістити ядерні ресурси і відповідні технічні засоби на території Великої Британії. Її ядерний арсенал став невід'ємною частиною "ядерного щита" Європи під патронатом США і НАТО. Міждержавне співробітництво у галузі розвідки є не менш унікальним, адже здійснюється на

основі принципів тісної кооперації і взаємодоповнення. У 1947 році двосторонній договір формально пов'язав розвідувальні організації Великої Британії і США. На базі договору створена американська система електронно-супутникової розвідки "Ешелон", яка в Британії працює під егідою Центру урядового зв'язку (Government Communications Headquarters) [10, с. 340]. Система покриває території далеко за межами Європи, забезпечує американцям доступ до секретної інформації військового і цивільного характеру з території держав Європейського Союзу. Співпраця збройних сил включає повний комплекс заходів, зокрема, перебування кількох тисяч чоловік американського військового і цивільного персоналу на військових базах у Великій Британії, торгівлю і розробку бойових технологій, проведення спільних навчань і участь у військових місіях. Велика Британія продовжує підтримувати і брати участь в Балістичній програмі Протиракетної оборони США, залишається їх найближчим військовим союзником в Європі і світі. Вагомим чинником активізації американо-британських відносин завжди був рівень двосторонніх контактів лідерів обох держав, що не були позбавлені суперечностей. Загалом американо-британські "особливі відносини" стали взаємовигідним союзом, в якому кожна із сторін має свої інтереси.

Одним з проблемних питань, на яке погляди обох партнерів завжди були і залишаються неоднозначними, є доцільність поглиблення євроінтеграції, участь в ній Сполученого Королівства. В історіографії визнаний факт, що Вашингтон, зацікавлений в об'єднанні зусиль Західної Європи у післявоєнний період заради економічної стабілізації і розвиткуу, завжди був прихильником британського членства в ЄЕС [11, с. 1203]. Британські дипломатичні можливості і політичний вплив у різних частинах світу, в тому числі на величезних територіях колишніх колоній, були неоціненним активом для американської політики. Тому Вашингтон сподівався, що Британія могла стати впливовим членом, можливо навіть лідером об'єднаної Європи. Для королівства політика європейської інтеграції у перші післявоєнні десятиліття не була пріоритетом зовнішньої політики. Опорою державної безпеки і компенсацією за втрачений імперський статус вважалися саме відносини з США. Навіть після вступу Великої Британії до ЄЕС у 1973 році концептуальні підходи до зовнішньої політики держави не зазнали суттєвих змін. Однак британське небажання здійснювати повноцінну й активну участь в євроінтеграції розглядалося Вашингтоном як атавізм.

По завершенні ери постбіполярного протистояння в умовах ліквідації східної загрози Європі і початку реалізації повноцінної міжнародної політики ЄС виникло питання про доцільність, а для самих Сполучених Штатів і вартість подальшої тотальної залежності Європи у сфері безпеки та оборони. США розпочали зміщувати увагу на розв'язання та попередження викликів безпеки в регіонах Центральної і Південно-Східної Азії, Близького Сходу. Невизначеність, що постала перед європейцями з подальшим скороченням американських військ в Європі і непевним майбутнім НАТО в умовах виникненя загроз безпеці на близькій периферії ЄС спричинили необхідність переосмислення регіональної стратегії безпеки і реанімації ідеї створення об'єднаних військових ресурсів.

Необхідність налагодити конструктивний діалог з новоствореним Європейським Союзом для збереження системи атлантичної солідарності і співпраці змусили американську адміністрацію на початку 1990х років поглиблювати стосунки з Німеччиною і Францією, "локомотивами" європейської інтеграції. Тому природньо для США значення ексклюзивних відносин з Великою

Британією, яка за часів урядування М. Тетчер набула стійкого іміджу “незручного партнера” в ЄЕС, знижувалося. Цінність “особливих відносин” для США, а отже й перспективи збереження на високому стратегічному рівні, залежали від здатності британських політичних еліт швидко адаптуватися до нових реалій міжнародних відносин і змінити ставлення до європейської інтеграції. Тому уряд Дж. Мейджора був змушений активізувати дипломатичну роботу на європейському напрямі.

Загалом британська політична еліта завжди сприймала поглиблену участь в євроінтеграції як потенційний фактор розколу у відносинах з США. У корлівстві скептично ставляться до ідеї “багатополюсного світу”, в якому Європі відводиться роль противаги Америці. Нагнітанню істерії щодо загрози національній безпеці і суверенітету Британії у зв’язку з її залученням до інтеграційних процесів на етапі укладення Маастрихтського договору 1992 року традиційно сприяла переважно євроскептична британська преса. Однак зазначена позиція значної частини британського політикуму не була монопольною. Частина проєвропейської британської політичної та експертної еліти підтримувала помірковано-критичний підхід до залежності Великої Британії у військово-політичних питаннях від США.

На фоні невиразної і суперечливої європейської політики британських консерваторів перемога лейбористів у 1997 р. з їх проєвропейськими гаслами на виборах була зустрінута у Вашингтоні із неприхованим задоволенням [7, с. 232]. Зовнішня політика уряду Т. Блера стала підсумком тривалих пошуків британською політичною елітою шляхів підвищення значимості Великої Британії для США як гарантії відродження її глобального впливу. Лондон намагався зберегти роль медіатора між Європою і США, що могло додати йому політичної ваги на міжнародній арені. Уміло представлена у перші роки його роботи проєвропейська риторика, підкріплена кількома ефектними дипломатичними рішеннями, спрямованими на зближення позицій з європейськими партнерами, свідчила про збільшення гнучкості позиції британського істеблішменту в прийнятті тактичних рішень. Серед цих рішень підписання Амстердамського договору, історична франко-британська декларація Сен-Мало 1998 року про розвиток автономних від НАТО військових структур і підрозділів в рамках Спільної політики безпеки та оборони, згода на передачу від ЗЄС до ЄС ключових функцій, активна підтримка розширення ЄС. Однак політика другого і третього складу урядів Т. Блера (2001–2007 рр.) показала, що поглиблення участі в інтеграційних процесах мало переважно декларативний і кон’юнктурний характер. Одночасно з активізацією проєвропейської політики керівництво Великої Британії своїми діями на міжнародній арені підтверджувало стратегічну першорядність військово-політичної коаліції зі США. У принципових питаннях Лондон завжди виступав на боці Вашингтона. Одностороннє рішення про беззаперечну участь Британії у війні з Іраком у 2003 році поставило під сумнів лідерські амбіції країни в євроінтеграційних процесах. В умовах початку переходу міжнародної системи до поліполярного світоустрою чітко проявилися межі впливу Великої Британії як на зовнішню політику США, так і на об’єднавчі політичні процеси в Європі, а дихотомія США – ЄС у зовнішній політиці королівства набула особливої актуальності.

В основі позиції Сполучених Штатів щодо формування автономних військових потужностей в Європі також перебувала серйозна суперечність. З одного боку США були зацікавлені у збереженні “status quo” в системі колективної безпеки Європи та непорушності трансатлантичних зв’язків. Водночас формування

військової і навіть політичної компоненти ЄС розглядалося Вашингтоном як потенційна загроза розколу Північноатлантичного Альянсу та імовірність народження нового стратегічного суперника [12, с. 23]. З іншого боку США, як і НАТО в цілому, після завершення "холодної війни" зустрілися з необхідністю зміни акцентів в політиці безпеки, яка полягала у посиленні відповідальності європейських держав за регіональну безпеку. Це мало наслідком неминуче скорочення чисельності американських військ в Європі, передачу частини повноважень структурам ЄС, що апріорі створило принаймні психологічний дискомфорт у значної частини американської еліти. Британія у ролі надійного союзника і потенційного лідера військово-політичної інтеграції підходила найкраще. Адміністрація США вказала, що бачить європейські структури безпеки в рамках НАТО, а ініціативи британського уряду узгоджуються з їх інтересами.

Початок 2000-х років ознаменувався досягненням угоди про взаємини між ЄС і НАТО у формі домовленостей "Берлін-плюс" 2002-2003 років, яка фактично стала неофіційною основою "розподілу ролей" між США і Євросоюзом в новітній системі безпеки. Так досягнуто компромісу між двома провідними "центами сили" західного світу в умовах небажання європейців вкладати належні ресурси у розбудову військового забезпечення. Середні витрати на оборону в країнах ЄС у 2000 році перебували на рівні 2%, тоді як у США – 4%, і це відставання постійно зростало [13, с. 12]. Неформальна нова "Трансатлантична угода", за оцінкою А. Моравчика, фактично означала згоду Сполучених Штатів на посилення європейського впливу і повноважень в Альянсі і можливість перекласти частину відповідальності з врегулювання криз на Євросоюз [14, с. 87]. Однак досягнення "status quo" не гарантувало подальшого розходження поглядів союзників на ключові загрози міжнародної безпеки. Критичний момент вирішення питання автономізації європейських військово-політичних ресурсів став каталізатором геополітичного самовизначення держав Західної Європи, виявивши відсутність політичної єдності у сфері безпеки не лише між США і Європою, але й між самими європейцями.

Загалом в Сполучених Штатах слабка політика ЄС у сфері безпеки сприймалася неоднозначно. З одного боку американці завжди наполягали на збільшенні витрат європейців на власну безпеку і не проти автономізації європейських збройних формувань під загальним патронатом НАТО з метою розвантаження своєї зовнішньої політики і оборони від проблем Європи. Водночас представники американської адміністрації постійно висловлювали застереження щодо самостійного характеру дій Європи у сфері безпеки. Особливу занепокоєність амбітними планами європейців щодо створення самостійної військово-політичної системи американська адміністрація висловлювала в ході загострення протиріч партнерів під час іракської кампанії 2003 року [15, с. 8]. Однак така реакція американського керівництва на розвиток військової компоненти Євросоюзу не мала стійкого характеру, поступово еволюціонувала і була характерна насамперед для періоду правління Дж. Буша-молодшого. Представник США в НАТО В. Нуланд, перебуваючи в Лондоні 25 лютого 2008 р. зробила безпрецедентну заяву, в якій зазначила, що США, НАТО, Велика Британія і весь "демократичний світ" потребують більш сильну і дієву європейську оборонну структуру і закликала розвивати компоненту "жорсткої сили" Європейської політики безпеки та оборони (ЄПБО) [16]. Представники Держдепартаменту наголошували на необхідності посилення стратегічного бачення ЄС розв'язання

глобальних проблем безпеки, централізації його системи політичного управління і відходу від надмірної ідеалізації в зовнішній політиці об'єднання [17, с. 3]. Головні надії в ініціюванні реформ ЄПБО американці покладали саме на британську сторону.

Лондон був корисний Вашингтону в якості традиційного союзника у його відносинах з ЄС. Вплив Великої Британії на розвиток СЗППБ ЄС став козирем Лондона у відносинах з Вашингтоном. Разом з тим неспівмірність військових ресурсів союзників формували обставини, за яких "особливі відносини" на рубежі XX – XXI ст. були більш необхідними для міжнародного самоствердження Великої Британії, ніж для американських зовнішньополітичних інтересів. Звідси випливає очевидна асиметрія стратегічного партнерства між державами, яке з історичних англо-американських відносин від середини XX ст. трансформувалося на американо-британську взаємодію з домінуванням першої (американської) складової. Роль "молодшого партнера" влаштовувала британські еліти як необхідна ціна за підтримку американцями статусу Великої Британії як держави з глобальним охопленням.

Прихід до влади у 2009 році президента Б. Обами завершив період ліберального інтервенціонізму та унілатералізму у зовнішній політиці Сполучених Штатів. США і ЄС продовжили тісну співпрацю з широкого кола проблем зовнішньої політики і міжнародної безпеки, зокрема, щодо близькосхідного врегулювання, стримування ядерної програми Ірану, боротьби з тероризмом у різних його проявах, стабілізації ситуації в країнах т. зв. "Арабської весни", врегулювання конфлікту в Сирії, передачі уплавління місцевій адміністрації і виведення військових контингентів з Афганістану, реформування НАТО тощо. Зближення американо-європейських інтересів на міжнародній арені не передбачало скорочення і без того не надто масштабних європейських ресурсів. В сучасних умовах міжнародної політики Європейському Союзу не доводиться абсолютно покладатися на допомогу США, для яких політично стабільна Європа вже не є винятковою зоною зосередження стратегічних інтересів. За умови істотного скорочення бюджетних видатків, американські громадяни навряд чи матимуть бажання оплачувати безпеку європейців на звичному рівні, коли НАТО на 2/3 фінансується за рахунок США. Тому в американських експертних колах лунали заклики до уряду зробити ставку не на співпрацю з кризовим і проблемним ЄС, а звернути увагу на позиції Великої Британії як традиційно надійного і корисного для Америки союзника в Європі [18].

Завершення правління лейбористів у Великій Британії, що співпало з правлінням наступника Т. Блера на посаді прем'єр-міністра Г. Брауна (червень 2007 – травень 2010 рр.), не позначилося істотними змінами у зовнішній політиці Великої Британії. Г. Браун продовжив політику попередника, намагаючись уникати теми вибору між двома головними векторами і дотримуючись більш поміркованої проамериканської політики. Лондон залишався найнадійнішим союзником Вашингтона у зовнішній політиці, підтримуючи його позицію у головних питаннях міжнародних відносин, зокрема, щодо майбутнього Іраку і визнання незалежності Косово, ядерної програми Ірану ситуації в Афганістані. Водночас в американо-британських вкідносинах наступив період виключного прагматизму. Часи дружніх відносин, які ґрунтувалися на взаємній довірі і тісних особистих стосунках між лідерами держав, відійшли у минуле.

Початок 2010-х років в новітній історії зовнішньої політики Великої Британії на американському і європейському напрямах відзначався намаганнями політичної еліти і суспільства загалом переосмислити традиційні підходи. Упродовж останнього десятиліття відбулася еволюція ставлення британського суспільства до американо-британських відносин. Протестні настрої, що проявилися у масових антивійськових демонстраціях під час іракської війни 2003 року, сумніви в доцільності цієї кампанії навіть в рядах правлячої тоді Лейбористської партії, проєвропейські настрої значної частини британського бізнесу спричинили ментальну рефлексію місцевого політикуму і посилення антиамериканізму. У вересні 2005 р. до річниці терористичних актів у США 2001 року тоді ще лідер опозиційних консерваторів Д. Кемерон піддав критиці "нереалістичні" і "спрощені" підходи Вашингтона до міжнародних відносин. Лідер ліберальних демократів Н. Клег засудив виключну орієнтацію зовнішньої політики Британії на "особливі відносини", охарактеризувавши політику лейбористів як "збанкрутілий атлантизм", який не відповідає вимогам мультиполярного світу [19]. У березні 2010 р. Комітет закордонних справ Палати громад рекомендував уряду відмовитися від використання терміну "особливі відносини" як неадекватного сучасному етапу співпраці країн [20]. Д. Кемерон під час візиту до Вашинтона у липні 2010 р. заперечив "сліпу лояльність" у відносинах між країнами, які повинні будуватися на прагматичних інтересах [21]. Далося взнаки традиційне прагнення консерваторів проводити самостійну зовнішню політику.

Перші роки правління коаліційного кабінету міністрів консерваторів і ліберальних демократів відзначалися намаганнями певною мірою дистанціюватися від обох головних векторів зовнішньої політики з метою переосмислення перспектив країни на міжнародній арені. Незважаючи на прагматизацію відносин між союзниками, значення партнерства з США для Великої Британії залишалося безпрецедентним. В "Національній стратегії безпеки" 2010 року США визначені як основа політики проекції сили Великої Британії на міжнародній арені [22].

Кульмінацією британського постіракського синдрому і поглиблення напруги у відносинах королівства з Сполученими Штатами стало негативне голосування британського парламенту 30 серпня 2013 р. щодо проекту урядового рішення про участь збройних сил держави у бомбардуванні Сирії. Вперше за понад три десятиліття (з часу американського втручання на Гренаду і Фолклендської війни 1982 р.) виникли значні розходження між союзниками щодо проведення військових дій.

Іншою проблемою, яка вносила розкол в американо-британські союзницькі відносини, стала жорстка антиєвропейська політика Д. Кемерона і правлячої Консервативної партії Великої Британії, що не відповідала американським інтересам. Послаблення позицій і непрогнозованість подальшої участі Великої Британії в європейській політиці вела до зниження привабливості і надійності країни в очах американського політикуму. Відхід Лондона по суті в ізоляцію внаслідок можливого виходу з ЄС позбавляв Вашингтон вагомого інструмента впливу в Європі. Тому керівництво США висловлювало занепокоєння і чинило дипломатичний тиск на британський уряд у зв'язку із загостренням відносин королівства з ЄС, наполягало на відмові від планів референдуму щодо виходу країни з об'єднання. Як заявив Б. Обама у 2013 році, Америка як ніколи зацікавлена у "сильній Британії в сильному Європейському Союзі" [18].

Американська адміністрація до останнього прагнула переконати британців залишитися в ЄС.

Вашингтон особливо турбувало комплексне скорочення військового бюджету Великої Британії. США з поступовою втратою статусу глобального гегемона і переходу до стратегії глобального лідерства за часів Б. Обами прагнули передати більше повноважень по захисту рубежів Європи самим європейцям. Однак адміністрація США зустрілася з стратегічною інертністю і зосередженістю держав Європи на власних короткострокових інтересах. Не стала винятком Велика Британія. Як наслідок збройні сили європейських держав-членів НАТО і ЄС повністю залежать від США в частині засобів військового забезпечення (розвідки, управління, транспортного авіаційного сполучення тощо). Також вони володіють обмеженими можливостями комплексного застосування високоточної зброї. Це засвідчила коаліційна військова операція в Лівії 2011 року, яка не могла відбутися без технічного забезпечення, наданого Вашингтоном. Навіть спільних зусиль двох провідних військових держав ЄС Великої Британії і Франції виявилося недостатньо. Водночас така залежність не поширюється на зовнішню політику загалом, адже Євросоюз дедалі частіше виступав з своїми окремими позиціям щодо міжнародних питань, відмінними від американських, наприклад щодо санкцій проти окремих неугодних Вашингтону режимів, проблеми кліматичних змін, близькосхідного конфлікту та ситуації в арабському світі. У цьому проявилася суперечність сили ЄС – зростання дипломатичного впливу, непідкріпленого належними військовим ресурсами.

Європейська реорієнтація НАТО і частково США внаслідок відновлення російської військової загрози атлантичній спільноті, що спостерігалася у 2014–2016 рр., вигідна самим європейцям, які так і не знайшли можливості досягнути значних результатів у справі гарантування власної колективної безпеки та оборони упродовж періоду відносної відсутності прямих військових загроз. Однак відбулася зміна характеру і рівня лідерства Америки. У 2015 році Пентагон підтвердив раніше озвучені плани щодо подальшого скорочення американської військової присутності в Європі, зокрема, ліквідації 14 воєнних баз і виведення двох з чотирьох бригад постійного перебування армії США в рамках загального скорочення чисельності збройних сил. Однак в самому керівництві США уже не перший рік ведуться дискусії про можливість припинення скорочення військових підрозділів в Європі, насамперед у зв’язку з російською військовою агресією, яка зумовлює повернення Вашингтона до дещо призабутої політики стримування. Американський інтерес змістився до держав ЦСЄ, де створюються нові об’єкти передового базування американських військ під егідою НАТО.

Для Великої Британії постання міжнародної кризи у зв’язку з російсько-українським конфліктом вчергове актуалізувало розв’язання її традиційних геополітичних дилем – надалі орієнтуватися у зовнішній політиці на США чи проводити більш автономну політику, намагатися стати лідером європейської політичної інтеграції за підтримки Вашингтона чи спробувати реалізувати міжнародні амбіції за інституційними межами об’єднаної Європи. Результати референдуму 23 червня 2016 р. свідчать про поточну перевагу сценарію відходу від регіональної інтеграційної системи при збереженні традиційної атлантичної орієнтації. Криза системи європейської безпеки в результатів російсько-українського конфлікту і зміни в системі міжнародних відносин вигідні Великій Британії з огляду на її головні зовнішньополітичні інтереси: 1) відбулася часткова

європейська реорієнтація НАТО і США; 2) увага європейців зміщена з проблем розвитку військово-політичних можливостей ЄС у формі СПБО до традиційних атлантичних структур безпеки; 3) виникла нагода для відновлення зовнішньополітичного впливу держави в регіоні ЦСЄ.

Міжнародна криза, спричинена військовою агресією РФ проти України, поставила на порядок денний відносин між Великою Британією, США та ЄС нові завдання, які вимагають спільних зусиль з їх вирішення. Американо-британська коаліція знову виконує історичну місію гарантування безпеки Європи в умовах відновлення східної загрози. Американські і британські війська складають основу формування нових багатонаціональних оперативних військових підрозділів НАТО, дислокованих в Польщі і державах Прибалтики. При цьому ефективність безпекових заходів ЄС залишається на низькому рівні. У цьому контексті американська адміністрація усвідомлює негативне значення результатів британського референдуму 2016 року щодо виходу з Євросоюзу для стабільності в регіональній і світовій політиці. США втратять найвірнішого партнера в ЄС.

Хоча США через механізми НАТО залишаються гарантом функціонування атлантичної системи колективної безпеки, її дієвість усе більше залежить від реального вкладу європейської складової. За таких умов об'єднаній Європі і Великій Британії давно пора переглянути ставлення до регіональної безпеки, все менше озираючись на заокеанського партнера. Цьому може посприяти нова зовнішня політика адміністрації президента США Д. Трампа, який дав зрозуміти, що проводитиме політику відходу від домінування американських зобов'язань в Європі за умови подальшої інтерності європейських партнерів у фінансуванні військової сфери.

Отже, історична дихотомія у зовнішній політиці Великої Британії змушувала всі її уряди з другої половини XX ст. менш чи більш успішно балансувати між її європейським та американським напрямами. Американо-британські відносини стали одним з визначальних чинників європейської політики держави, проблемою і суперечністю, адже вони її завжди водночас стимулювали і стримували. Логіка розвитку міжнародних відносин диктувала необхідність поступового, але рішучого перегляду стереотипів зовнішньої політики королівства на європейському напрямі, наслідком якого мали б стати не ситуативно-тактичні популістські кроки в стилі Т. Блера, а здатність реально очолити об'єднавчі процеси європейських держав та інституцій через стратегічні пропозиції комплексного розвитку СЗППБ. Тим більше, що саме Велика Британія мала для цього необхідні ресурси. Однак зовнішня політика уряду Д. Кемерона довела протилежне – нездатність чи небажання британського уряду взяти на себе відповідальність за розвиток регіональної інтеграції в умовах кризи на догоду переважно вузькопартійним інтересам. Уряд Д. Кемерона намагався нестандартно для історичного досвіду Британії розв'язати проблему дихотомії основних напрямів її зовнішньої політики. Вихід королівства з ЄС формально нівелює її.

Упродовж останнього десятиліття спостерігалося об'єктивне зменшення ролі американо-британських стратегічних відносин для Вашингтона. Відбувалося певне зменшення значення США для Великої Британії як союзника, який має власні численні внутрішні і зовнішні проблеми та інтереси, часто далекі від європейських. Міжнародні умови підвищують рівень готовності Вашингтона надати безпрецедентне сприяння автономному розвитку європейських військово-політичних ресурсів. Американо-британські відносини могли б стати стимулом до

поглиблення євроінтеграції Великої Британії, яка як найбільш вірогідний лідер ЄС у сфері зовнішньої політики, безпеки та оборони мала можливість перебувати в епіцентрі оновленого трансатлантичного поля безпеки. Однак її керівництво продемонструвало нехтування інтересами держави в регіоні на догоду політичній кон'юнктурі, що призвело до відставки Д. Кемерона 13 липня 2016 р. і початку процесу виходу з Співтовариства.

Невизначеність щодо європейської політики адміністрації президента Д. Трампа, який підтримав вихід Британії з ЄС, і готовності США далі нести тягар фінансування НАТО роблять зовнішньополітичні позиції Сполученого Королівства вразливими і непевними. У зв'язку з процесом "Brexit" історичні "особливі відносини" втрачають своє історичне значення для Лондона у його політиці щодо євроінтеграції. Подальший процес скорочення американської присутності в Європі і непевність перспектив НАТО, реалізація процесу "Brexit" може призвести американо-британські відносини до рівня простих партнерських. Це змусить британське керівництво повернутися до пошуків шляхів зближення з європейськими партнерами. Не виключено, що одним з них стане подальший розвиток СЗППБ ЄС, провідні позиції в якому остаточно посяде Німеччина. Вона замінює Велику Британією в ролі провідного партнера США в Європейському Союзі. Вихід королівства з ЄС може або поглибити асиметричний характер відносин об'єднання з США у сфері зовнішньої політики, безпеки та оборони, або надати нового імпульсу співпраці держав Євросоюзу. У цьому виборі криється одна з головних проблем завершення процесу формування сучасної системи європейської безпеки. Реалізація одного з сценаріїв залежатиме від бажання і спроможності європейців розвивати кооперацію у цій сфері, а позиція Великої Британії уже не буде вирішальною. Американо-британські "особливі відносини" за умови їх збереження матимуть визначальний вплив на міжнародні позиції країни лише у випадку реалізації першого сценарію, за якого "Brexit" може розглядатися як складова процесу збереження ключової ролі НАТО в гарантуванні європейської безпеки.

Література

1.Dumbrell J. A Special Relationship Anglo-American Relations from the Cold War to Iraq. 2nd edition / J. Dumbrell. – Basingstoke, 2006. – 318 p.

2.Cronin J.E. Britain and America Beyond Empire: Neoliberalism, the "Special Relationship" and the Search for Global Order. Paper presented to the Conference of Europeanists / J. Cronin. – Chicago, IL. April 1st, 2006. – Boston, 2006. – 31 p.

3.Raymond R. The U.S. – U.K. special relationship in historical context: lessons of the past / R. Raymond // U.S.-U.K. relations at the start of the 21st century / ed. by J. McCausland, D.T. Stuart. – January 2006. – Chapter 1. – P. 1-15.

4.Громыко А.А. Англия перед выбором / А. Громыко // Независимая газета, Дипкурьер. – 2003. – 3 марта.

5.Минаев М.В. Американо-британские отношения в начале XXI века: автореф. дис. … канд. полит. наук: спец. 23.00.04 – "Политические проблемы международных отношений и глобального развития" / М.В. Минаев. – М., 2008. – 20 с.

6.Шамгунова А.Н. Политические отношения Великобритании и США на рубеже XX-XXI вв.: автореф. дис.. канд. ист. наук: спец. 07.00.15 – "История международных отношений и внешней политики" / А.Н.Шамгунова. – С-Пб., 2006. – 20 с.

7.Володіна М.О. Розвиток "особливого партнерства" США та Великої Британії після закінчення "холодної війни" / М. Володіна, О. Крапівін // Історичні і політологічні дослідження. – 2012. – № 2 (50). – С. 232-241.

8.Пик С. США – Велика Британія: "особливі відносини": монографія / С.Пик. – К.: Знання, 2006. – 283 с.

9.Яковенко Н.Л. Велика Британія в міжнародних організаціях / Н. Яковенко. – К.: Київський університет, 2011. – 400 с.

10.Aldrich R. British intelligence and the Anglo-American "Special Relationship" during the Cold War / R. Aldrich // Review of International Studies. – 1998. – № 24. – P.331–351.

11.Cooper R. Britain and Europe / R.Cooper // International Affairs. – 2012. – No 88. – Vol. 6. – pp. 1191-1203.

12.McNamara S. Is the Special Relationship Still Special? / S. McNamara // Journal of International Security Affairs. – 2008. – No 14. – P.21-28.

13.Уткин А.И. "Два берега Атлантики" / А. Уткин // США - Канада: экономика, политика, культура. – 1999. – № 2. – С. 3-18.

14.Moravcsik A. Striking a New Transatlantic Bargain / A. Moravcsik // Foreign Affairs. – July-August 2003. – Vol. 42. – No 4. – P. 74-89.

15.Михайлов С.А. Изменения в подходах США к Европейской политике в сфере безопасности и обороны / С. Михайлов // Проблемы национальной стратегии. – 2010. – № 4(5). – С. 7-23.

16.Ambassador Victoria Nuland: United States Permanent Representative to the North Atlantic Treaty Organization (NATO). Speech at the London School of Economics. – London, United Kingdom, February 25, 2008 // United State Mission to NATO. [Electronic Resource] – Mode of Access: http://www.nato.usmission.gov/ambassador/2008/Amb_Nuland_022508.htm (last access: 23.10.2017) – Title from the Screen.

17.Armitage D. Constabulary Forces and Postconflict Transition: The Euro-Atlantic Dimension / D. Armitage // Strategic Forum. – November 2015. – No 218. – P. 3.

18.Harris R. Britain and Europe: Where America's Interests Really Lie / R. Harris, D. Phil // The Heritage Foundation. – Special Report. No 131 on Europe. – 2013. April 29. [Electronic Resource] – Mode of Access: http://www.heritage.org/research/reports/2013/04/britain-and-europe-whereamericas-interests-really-lie (last access: 4.11.2017) – Title from the Screen.

19.The Liberal Democrats View of Defence and Security Policy // Royal United Services Institute (RUSI). – 21 April 2010. [Electronic Resource] – Mode of Access: https://rusi.org/commentary/liberal-democrats-view-defence-and-security-policy (last access: 13.07.2017). – Title from the Screen.

20.Global Security: UK-US Relations. Sixth Report of Session 2009–10. House of Commons Foreign Affairs Committee. – London: The Stationery Office Limited, 16 February 2010. – 86 p.

21.Prime Minister article in Wall St. Journal: UK-US relations. Published 20 July 2010 // Government of the UK. [Electronic Resource] – Mode of Access: https://www.gov.uk/government/news/pm-article-in-wall-st-journal-uk-us-relations (last access: 17.08.2016). – Title from the Screen.

22.A Strong Britain in an Age of Uncertainty: The National Security Strategy. Presented to Parliament by the Prime Minister by Command of Her Majesty. – October 2010. – London, 2010. – 38 p.

References

1. DUMBRELL, J. (2006) *A Special Relationship Anglo-American Relations from the Cold War to Iraq*. Basingstoke: Palgrave.

2. CRONIN, J. (2006) Britain and America Beyond Empire: Neoliberalism, the "Special Relationship" and the Search for Global Order. *Paper presented to the Conference of Europeanists.* Chicago, Boston. P. 31.

3. RAYMOND, R. (2006) The U.S. – U.K. special relationship in historical context: lessons of the past. *U.S.-U.K. relations at the start of the 21st century*. 1, p. 1-15.

4. HROMYKO, A. (2003) Anhliia pered vyborom. *Nezavisimaia hazeta*. 3 Marta.

5. MINAEV, M. (2008) *Amerikano-britanskiie otnosheniia v nachake XXI veka*. Synopsis of unpublished thesis (PhD, political science), Institut Soedinennyh Shtatov Ameriki i Kanady RAN.

6. SHAMHUNOVA, A. (2006) *Politicheskiie otnosheniia Velikobritanii i SSHA na rubezhe XX-XXI vv*. Synopsis of unpublished thesis (PhD, historical science), Sankt-Peterburzkii hos. universitet.

7. VOLODINA, M.; KRAPIVIN, O. (2012) Rozvytok "osoblyvoho partnerstva" SSHA ta Velykoji Brytanii pislia zakinchennia "holodnoji vijnu". *Istorychni i politolohichni doslidzhennia.* 2, p. 232-241.

8. PYK, S. (2006) *SSHA – Velyka Btytaniia: "osoblyvi vidnosyny".* Kyiv: Znannia.

9. YAKOVENKO, N. (2011) *Velyka Brytaniia v mizchnarodnuh orhaniztsiiah.* Kyiv: Kyivskii universytet.

10. ALDRICH, R. (1998) British intelligence and the Anglo-American “Special Relationship” during the Cold War. *Review of International Studies*. 24, p. 331-351.

11. COOPER, R. (2012) Britain and Europe. *International Affairs*. 6, p. 1191-1203.

12. MCNAMARA, S. (2008) Is the Special Relationship Still Special? *Journal of International Security Affairs.* 14, p. 21-28.

13. UTKIN, A. (1999) “Dva bereha Atlantiki”. *SSHA – Kanada: ekonomika, politika, kultura*. 2, P. 3-18.

14. MORAVCHIK, A. (2003) Striking a New Transatlantic Bargain. *Foreign Affairs*. 42, p. 74-89.

15. MUHAILOV, S. (2010) Izmeneniia v podhodah SSHA k Evropeiskoi politike v sfere bezopasnosti i oborony. *Problemu natsionalnoji stratehii.* 2010. 4, p. 7-23.

16. Ambassador Victoria Nuland: United States Permanent Representative to the North Atlantic Treaty Organization (NATO). Speech at the London School of Economics. – London, United Kingdom, February 25, 2008. United State Mission to NATO. [Online]. Available from: http://www.nato.usmission.gov/ambassador/2008/Amb_Nuland_022508.htm [Accessed: 23.10.2017]

17. ARMITAGE, D. (2015) Constabulary Forces and Postconflict Transition: The Euro-Atlantic Dimension. *Strategic Forum.* 218, p. 3.

18. HARRIS, R.; PHIL, D. (2013) Britain and Europe: Where America’s Interests Really Lie The Heritage Foundation. Special Report. 131. [Online]. Available from: http://www.heritage.org/research/reports/2013/04/britain-and-europe-where-americas-interests-really-lie [Accessed: 4.11.2017]

19. The Liberal Democrats View of Defence and Security Policy. Royal United Services Institute (RUSI). 21 April 2010. [Online]. Available from: https://rusi.org/commentary/liberal-democrats-view-defence-and-security-policy [Accessed: 13.07.2017]

20. Global Security: UK-US Relations. Sixth Report of Session 2009–10. House of Commons Foreign Affairs Committee (2010). London: The Stationery Office Limited.

21. Prime Minister article in Wall St. Journal: UK-US relations. Published 20 July 2010 [Online]. Available from: https://www.gov.uk/government/news/pm-article-in-wall-st-journal-uk-us-relations [Accessed: 17.08.2016]

22. A Strong Britain in an Age of Uncertainly: The National Security Strategy. Presented to Parliament by the Prime Minister by Command of Her Majesty (2010). London: The Stationery Office Limited.

Надійшла до редколегії 01.08.2017

Andrii Hrubinko,
PhD (history), Associate Professor, Post-Graduate Student
Insitiute of History of Ukraine,
National Academy of Sciences of Ukraine

THE AMERICAN-BRITISH RELATIONS AND GREAT BRITAIN IN THE EUROPEAN UNION'S SECURITY POLICY IN THE CONTEXT OF THE BREXIT PROCESS

Abstract. *The article examines the historical peculiarities and influence of the American-British “special relations” on the Great Britain’s partaking in the European Union’s security policy in context of the “Brexit” process. The essence of the US-British “special relations” has been briefly analyzed. The historical transformations of the position of British leadership on different periods prior to the development of the Common (European) Security and Defence Policy in the context of the dichotomy of the European and American directions of the UK’s most recent foreign policy has been shown. The distinguishing features of the US administrations’ position towards the autonomy of the military-political and defence mechanisms of the European Union have been considered. It is concluded that US-British relations had become one of the determining factors of the European policy of the state, a problem and a contradiction, which had always been stimulating and constraining it at the same time. The withdrawal of the kingdom from the EU might either deepen the asymmetric nature of the US foreign policy, security and defence ties or give a new impetus to the cooperation of the European Union. The*

implementation of one of the scenarios will therefore depend on the willingness and ability of Europeans to develop co-operation in this area, and the position of the UK after the exit from the EU will no longer be decisive. The US-British relations could be an incentive to deepen the UK's European integration, which, as the most credible EU foreign policy, security and defence leader, has been able to stay at the bull's eye of the renewed transatlantic security field.

Key words: *United Kingdom, the United States, European Union, Security and Defence Policy, Common Foreign and Security Policy.*

США ТА УКРАЇНА

УДК 327-047.58(075)

Сергій Пронь,
доктор історичних наук, професор,
Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика, м. Миколаїв

СУЧАСНІ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ОРІЄНТИРИ УКРАЇНИ: МІЖ АМЕРИКАНСЬКИМ МОЛОТОМ І РОСІЙСЬКИМ КОВАДЛОМ

Анотація. *У статті аналізуються можливі напрями сьогоденної зовнішньої політики України. Автор веде мову про необхідність використання як позитивного, так і негативного досвіду на прикладі США, скандинавських країн, Туреччини, Сінгапуру, Великобританії… Для України немає й не може бути іншого майбутнього, крім європейської інтеграції, але це абсолютно не значить, що вона не може використовувати досвід реформування, стабілізації, процвітання азіатських країн.*

Фактично підіймаються питання шансу і можливостей сучасної української влади. Автор у своїй публікації особливо акцентує на тому, що нові інтеграційні рубежі сучасної України, внутрішня і зовнішня політика, методи виходу з кризи 2014–2016 років, спроби і намагання масштабного реформування, боротьба з корупцією багато в чому визначають як актуальність, так і новизну піднятої проблеми. Метою статті є вивчення існуючого, перевіреного крізь призму історії, світового досвіду реформування і господарювання задля того, щоб взяти його на озброєння та, по можливості застосувати в трансформаційних процесах України, заради її майбутньої європейської перспективи й подальшої долі як повноцінного і шанованого регіонального актора у міжнародному співтоваристві.

Ключові слова: *Україна, США, Європа, зовнішня політика, дипломатія, досвід, ризик.*

«Україну роздирають внутрішні протиріччя, причиною багатьох з яких є Росія…»
Henry Kissinger. Does America need a Foreign Police? (2001 year).

Загальновідомо, що географічно, історично, культурно-цивілізаційно Україна була, є і залишається європейською державою.

Ніякою мірою не ставлю під сумнів стратегічний курс української зовнішньої політики та дипломатії відносно європейського інтегрування, але разом з тим сьогодення ставить низку питань, потребуючих чітких, обґрунтованих, професійних відповідей.

По- перше, Україна прагне приєднатися (або долучитися) до Європи чи до Європейського Союзу? Це, зрозуміло, абсолютно різні речі. Європейський Союз, який у 2016 році об'єднував 28 країн [5, с. 111], фактично існує з 1951 р. (вступ Бельгії, Італії, Люксембурга, Нідерландів, Німеччини, Франції), хоча День Європи щорічно відзначається 9 травня, коли у 1950р. про це заявив міністр закордонних справ Франції Роберт Шуман [4, с. 2]; його кількість значно зросла у 2004 році з приєднанням 10 держав (Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина, Чехія) [3, с. 11]. «Якісне» доповнення ЄС вказує на виключно політичну домінанту країн пострадянського простору Центральної та Східної Європи.

В сучасній Європі, хоча правильніше казати про Європи (Західна, Центральна, Північна, Східна, Південно-Східна) [10, с. 500, 507, 513], нараховується, з Росією, (автор дотримується точки зору Збічнєва Бжезінського, що Російська Федерація є «регіональною азіатською країною» [5, с. 113]) 44 держави [8, с. 3–4]. Поза членства в Європейському Союзі, таким чином, залишаються 16 країн.

По-друге, це парадокси післявоєнної новітньої історії Європи, які ми-українці, не тільки повинні знати, але й враховувати.

1) Велику Британію, не без підтримки американських президентів Трумена та Ейзенхауера, «було кинуто» в обійми США та втягнуто до «холодної війни»;
2) Німеччина була розділена та моральна принижена (до сьогодення поняття «німецького націоналізму» знаходиться під забороною);
3) Італія, яка починала війну агресором, не могла претендувати на суттєву роль у формуванні європейських структур;
4) Іспанія 35 післявоєнних років знаходилась під фашистською диктатурою Франко, що відкинуло її розвиток та не сприяло світовому визнанню;
5) країни Скандинавії «захопилися» економічними індексами та будівництвом соціально рівного суспільства;
6) Австрія та Швейцарія за різних умов проголосили «нейтралітет» відносно питань континентальної безпеки;
7) по інший бік, під суцільним диктатом СРСР, мешкали потенційно сильні, але «безправні» європейські актори – Польща, Чехословаччина, Угорщина. [9, с. 101].

По-третє, заслуговує, принаймні на ретельне вивчення та, по можливості, використання Україною європейського досвіду саме країн Північної Європи, тобто Скандинавії (Данія, Норвегія, Швеція).

Автор переконаний, що навряд чи український народ зацікавить європейські тернії й політично-дипломатична боротьба Франції (особливо за часів Шарля де Голля) та Великої Британії (Уінстон Черчилль) за першочерговість у домінуванні в Європі. Значно приваблюючим для українців є рівень життя скандинавів і як вони цього досягли (у 2006 році ВВП на душу населення у Данії складав 39 497 амер. доларів; у Норвегії – 48881; Швеції – 33 925; для порівнення, в Україні – 975 доларів) [8, с. 42, 66, 93, 82].

По-четверте, це кризові явища в ЄС й, насамперед, позиція Великобританії, за результатами референдума в якій 23 червня 2016 р., вона може наприкінці 2018 р. залишити Європейський Союз [2, с. 1], що нещодавно підтвердила прем'єр – міністр країни Тереза Мей.

По-п'яте, перегортаючи й опрацьовуючи навчальній посібник Г.О. Шамборовського «Регіональна політика Європейського Союзу», в цілому сприймаючи міркування автора, що «інтеграція до європейських структур є стратегічною метою України – найкращим способом реалізації національних інтересів у побудові могутньої демократичної держави, зміцнення її позиції у світі та «Україна- сусід Європейського Союзу, і це дає нам великі переваги» [15, с. 5, 168], звернув увагу на таблицю 3.6 «Індикативний розподіл асигнувань між країнами-членами ЄС на реалізацію Ініціатив Співтовариства в 2000–2006 рр. (млн. євро). Не зрозумівши за яким принципом складено таблицю (але, точно не за алфавітом, бо йдуть спочатку Бельгія, Данія..; 11-у сходинку займає Австрія, з більшим фінансовим показником – 671 млн., а 12-е місце займає Португалія), виявив, що більше всього грошей отримала Іспанія – 1 млрд. 958 млн. євро; потім

Німеччина – 1 млрд. 608 млн; 3-я сходинка належить Італії – 1 млрд. 172 млн.; 4-а – Франції – 1 млрд. 046 млн; 5-е місце – у Великій Британії – 961 млн; 6-е – у Греції – 862 млн. [15, с. 83]. Можливо, тепер стане трохи зрозуміліше, чому соціально-економічна криза 2012–2013 років почалося з Греції, перекинулася на Італію та чого Великобританія, починаючи з 2014 року, заговорила про вихід з ЄС?

По-шосте, не дарма народна мудрість свідчить: «Сонце сходить на Сході». Як не дивно, але саме вдалий реформаційно-перетворюючий досвід азіатських країн стане у нагоді Україні щодо європейського інтегрування. Перш за все, це уроки єдиної азіатської сусідки України–Туреччини. Чому до сьогодення, згадуючи Миколу Бердяєва, (1874–1948 рр.), Росію називають «християнізованим Сходом», а Туреччину – «європеїзованою мусульманською країною» [14, с. 69]? Чому ще з часів Мустафи Кемаля – «батька турків» – Ататюрка, Туреччина обрала європейський шлях розвитку, починаючи з культури, традицій, реформ..? Звернимось до конкретних історичних фактів:

– у першій половині 1926 р. у Туреччині було запроваджено нові цивільний, кримінальний та торговельний кодекси, взірцем для яких були швейцарський, італійський та німецький відповідники;

– 10 травня 1931 р. на ІІІ-му з'їзді Народно-республіканської партії була прийнята програма, що незабаром стала програмою державного розвитку всієї країни, до засад якої було покладено шість принципів
М. Кемаля: республіканізм, націоналізм, етатизм, народність, секуляризм, революційність («алти окти» – «шість стріл»; увійшли до нового варіанту конституції Туреччини 1937 р.);

– дипломатичні успіхи Туреччини, а саме – на міжнародній конференції у швейцарському місті Монтре (22 червня – 20 липня 1936 р.) вона повернула собі право контролювати прохід іноземних військових кораблів через протоки у мирні часи й повністю закривати протоки під час війни;

– у 1937 р. Туреччина ввійшла до регіонального військового блоку, підписавши з Іраном, Іраком та Афганістаном Саадабадський пакт [6, с. 84–86].

Або візьмемо сінгапурський досвід реформування, відкидаючи скепсиз багатьох про населення міста- держави (4,5 млн. людей), її площу (619 км^2) та «диво» колишнього прем'єр-міністра Лі Куан Ю, хоча саме в його політичному, організаційному таланті 30-річного керування й полягає «таємниця» перетворення відсталої країни «третього світу» в пост-індустріальну державу [7].

Сінгапурський сюжет для сучасної України є надзвичайно корисним, особливо історія розвитку й перетворення, коли зусиллями працелюбного населення та мудрістю керування, країна перетворилася « якщо не в рай, то у … найсприятливіше місце для життя» [1, с. 405].

По-сьоме, американський чинник в українському євроінтеграційному русі.

Повірте історику-всесвітньому, який більше 35 років професійно займається світовою історією, що ніколи, починаючи з першої чверті ХХ століття, коли президент Вудро Вільсон вперше проголосив про лідерство й панування США у світі (згадайте американське «Я» в кожному з його 14-ти принципів , що повинні були зрушити світ, а головне – «відкрити шлях до тріумфу Америки») [16, с. 30], Сполучені Штати Америки не бажали об'єднаної Європи. Чи ми забули, віддаючи належне Франкліну Рузвельту щодо американсько – радянського прориву 8–16 листопада 1933 року, про завершення «нейтралітету» США відносно німецької

фашизації Європи, коли президент 4 листопада 1939 р. підписав білль Пітмена; або стосовно думок і дій Ф. Рузвельта у січні 1940 року примирити супротивників, направивши заступника держсекретаря Самнера Уеллеса до Риму, Берліну, Парижу, Лондона; або його відповідь 24 червня 1941 р. журналістам відносно американської допомоги Радянському Союзові після нападу на нього фашистської Німеччини 22 червня («Задайте мені будь-яке інше запитання») [12, с. 87, 96, 157]?

Сполучені Штати Америки до сьогодення дбали і продовжують це робити усіма можливими політичними, економічними, дипломатичними, військовими та іншими методами, в першу чергу, про себе, що цілком логічно й зрозуміло. Об'єднана, могутня, єдина Європа, навіть в межах Європейського Союзу, аж ніяк не входить до майбутніх стратегічних планів Вашингтону (виключенням може бути їх загальне керівництво цим процесом). Наприкінці березня 2017 р. Дональд Трамп передав Ангелє Меркель документ про «заборгованість» Німеччини за забезпечення безпеки з боку НАТО у розмірі 374 млрд. доларів. Оце так «союзники». Зрозуміли, європейці, по чому і де «безкоштовний американський сир» [11]?

Інше справа полягає в тому, чи зуміє Європа в цілому протистояти, враховуючи формування багатополярності світу, США? Упевнений, що без Росії, з її якісними та кількісними показними, – навряд чи. Складне питання?!

Зверніть увагу на кардинальну зміну зовнішньо-політичних пріоритетів Російської Федерації з 2014 р. в бік азіатських держав після американсько - європейських санкцій (достатньо цікавою в цьому плані є стаття доктора політичних наук Олексія Фролова «Випробування Україною») [13, с. 157–163]. Особливо це стосується російсько-китайських відносин. Всім добре відомо про економічно- фінансово – політичні змагання між США та Китаєм, в яких упевнено перемагає останнім часом китайська сторона.

«Дивну», криваву, «гибрідну», війну між Росією й Україною треба припинити негайно. Переконаний, що в цьому зацікавлені обидві сторони – й українська, й російська. Так звані «Мінські домовленості», на початковому засіданні яких були й перші особи держав – президенти Володимир Путін і Петро Порошенко, хоча із злетами та падіннями, але поступово роблять корисну справу, просуваючись вперед до врегулювання конфлікту.

Зрозуміло й те, що як у казці, війна водночас, не скінчиться, але необхідно домовлятися, домовлятися й домовлятися, йдучи на розумні, реальні та зважені компроміси, без яких встановлення миру не можливе.

Американці проводжують «балансувати» між Росією та Україною (влучніше й сміливіше сказати – «між Азією та Європою»), почергово відвідуючи то Москву, то Київ.

Вкотре наполегливо стверджую, що для України немає й не може бути іншого майбутнього, крім європейської інтеграції, але це абсолютно не значить, що вона не може використовувати досвід реформування, стабілізації, процвітання таких азіатських країн як КНР, Туреччина, Сінгапур, Японія, Тайвань…

Переможців не судять! Треба перемагати, треба працювати, треба вміти мешкати у світовому співтоваристві, треба використовувати вже існуючий й позитивний, й негативний досвіди господарювання, реформування, державотворення…

Хтось скептично скаже : «Слова, популізм, політика..», продовжуючи, ховаючись, красти та брехати, плентатися у хвості новітньої історії . Але дехто,

свято вірю в це, як свого часу Галілео Галілей (1564–1642 рр.), йдучи проти течії, прочитавши зречення, проголосив 22 червня 1633 р.: «А все-таки вона обертається…» («Eppur si muove»).

Щодо майбутньої долі України, то дуже не хочеться, щоб її називали Ніобою націй, бо за античною міфологією, Ніоба – це мати, яка розгубила своїх дітей. За інформаціє Всесвітнього конгресу українців, у 2017 р. за межами України їх мешкало 20 млн. у 53 державах світу. Вірю в могутню, квітучу, багату європейську Україну в системі світового співтовариства!

Література

1. Васильев Л. С. История Востока / Л. Васильев. – В. 2-х томах. – Т. 2. – М.: Высшая школа, 1994. – 495 с.
2. В Британии назвали вероятную дату выхода из Евросоюза // Вечерний Николаев. – 2016. – 16 июля.
3. Європейський Союз. Словник – довідник / Ред. М. Марченко – К.: К.І.С., 2005. – 142 с.
4. Європейський Союз – Україна. – К.: Представництво Європейської Комісії в Україні, 2009. – 11 с.
5. Жиль Р. Франция может оказаться главним проигравшим игроком в этом кризисе / Р. Жиль // Международная жизнь. – М., 2014. – № 9. – С. 110–119.
6. Козицький А. М. Новітня історія Азії та Африки Посібник / А. Козицький. – Львів : «Афіша», 2003. – 430 с.
7. Ли Куан Ю. Сингапурская история: из «Третьего мира» в «первый» (1965-2000) [Електронний ресурс]. – М. 2005. – Режим доступу: http//:Lib.ttknet.ru/koi/MEMUARY/SINGAPUR/singapur.txt – дата звернення: 2 грудня 2017 р. - Назва з екрану.
8. Новый универсальный справочник стран и народов мира / Сост. Стадник А. Г. – Ростов н/Д: Феникс, 2006. – 380 с.
9. Пронь С. В. Міжнародні відносини та зовнішня політика. 1914–1991 роки: Навчальний посібник / С. Пронь. – Миколаїв : Вид.-во МДГУ ім. Петра Могили, 2009 – 140 с.
10. Современные международные отношения и мировая политика: учебник / авт. ред. А. В. Торкунов. – М.: Просвещение, 2005. – 990 с.
11. Счёт «за оборону» // Южная правда. – 2017. – 28 марта. – С. 1.
12. Уткин А. И. Дипломатия Франклина Рузвельта / А. Уткин. – Свердловск: Изд.-во Урал. унив.-та, 1990. – 544 с.
13. Фролов А. Испытания Украиной. Рецензия на книгу. И. С. Иванов. Украинский кризис через призму международных отношений /
А. Фролов. – М.: Российский совет по междунароным делам, 2015. – 205 с. // Международная жизнь. – М., 2015. – Октябрь. – № 10. – С. 15 –163.
14. Хазанов А. М. Восток глазами востоковеда / А. Хазанов. – Ч. 2. – М.: Изд-во «Немыкин & Шулек Ко», 2000. – 120 с.
15. Шамборовський Г. О. Регіональна політика Європейського Союзу: навч. посіб. / Г. Шамборовський. – К.: Знання, 2011. – 187 с.
16. Яковлев Н. Н. Преступившие грань / Н. Яковлев. – М.: Международные отношения, 1970. – 352 с.

References

1. VASYL'EV, L. (1994) *Ystoryja Vostoka*. V. 2 t. M.: Vysshaja shkola.
2. V Brytanyy nazvaly veroyatnuyu datu vioda yz Evrosoyuza (2016). *Vechernyj Nykolaev*. 16 yyulya.
3. MARCHENKO, M. (ed.) (2005) *Yevropejskyj Soyuz. Slovnyk – dovidnyk*. Kyiv: K.I.S.
4. *Yevropejskyj Soyuz – Ukrayina* (2009). Kyiv: Predstavnycztvo Yevropejskoyi Komisiyi v Ukrayini.
5. ZHYL, R. (2014) Francyya mozhet okazatsya glavnym proygravshym ygrokom v ətom kryzyse. *Mezhdunarodnaya zhyzn*. No 9. P. 110–119.
6. KOZYCKYJ, A. (2003) *Novitnja istorija Aziji ta Afryky Posibnyk*. Lviv: «Afisa».

7. LY KUAN JU. (2005) Synhapurskaja ystoryja: yz «Treteho myra» v «pervij» (1965-2000) [Online] Available from: http//:Lib.ttknet.ru/koi/MEMUARY/ SINGAPUR/singapur.txt. [Accessed: December 2, 2017].

8. STADNYK, A. (ed.) (2006) *Novij unyversalnij spravochnyk stran y narodov myra.* Rostov n/D: Fenyks.

9. PRON, S. (2009) *Mizhnarodni vidnosyny ta zovnishnya polityka. 1914-1991 roky: Navchalnyj posibnyk*. Mykolayiv: Vyd.-vo MDGU im. Petra Mogyly.

10. TORKUNOV, A. (ed.) (2005) *Sovremennыe mezhdunarodnыe otnoshenyya y myrovaya polytyka: uchebnyk*. M.: Prosveshhenye.

11. Schet «za oboronu» (2017). *Juzhnaja pravda*. 28 marta. P. 1.

12. UTKIN, A. (1990) *Dyplomatyja Franklyna Ruzvelta.* Sverdlovsk: Yzd.-vo Ural. unyv.-ta.

13. FROLOV, A. (2015) Yspitanyja Ukraynoj. Recenzyja na knyhu. Y.S. Yvanov. Ukraynskyj kryzys cerez pryzmu mezhdunarodnыx otnoshenyj. *Mezhdunarodnaja zhyzn*. Oktjabr. No 10. P. 157 – 163.

14. KHAZANOV, A. (2000) *Vostok hlazamy vostokoveda*: Chast vtoraja. M.: Yzdvo «Nemikyn & Shulek Ko».

15. SHAMBOROVSKYJ, G. (2011) *Regionalna polityka Yevropejskogo Soyuzu: navch. posib*. K. Znannya.

16. JAKOVLEV, N. (1970) *Prestupyvshye hran.* M.: Mezhdunarodnie otnozhenyja.

Надійшла до редколегії 12.09.2017

Serhiy Pron', Dr. habil. (history), Professor, Pylyp Orlyk International Classical University

CONTEMPORARY EXTERNAL POLITICAL LANDMARKS OF UKRAINE: BETWEEN THE AMERICAN SCYLLA AND THE RUSSIAN CHARYBDIS

Abstract. *The article analyzes the possible directions of the current foreign policy of Ukraine. The need to use both positive and negative experiences exemplified by the US, Scandinavian countries, Turkey, Singapore, Britain etc. have been underlined. For Ukraine, there is not and there shall be no future other than the European integration, but this does not mean that Ukraine should throw away the experience of reformation, stabilization and prosperity of Asian countries.*

The questions of the chance and opportunities of modern Ukrainian power have been raised lately. In the publication proposed, it is particularly emphasized that the new integration frontiers of contemporary Ukraine, its domestic and foreign policy, ways of overcoming the crisis of 2014-2016, its attempts of large-scale reform, the fight against corruption in many respects determine both the relevance and the novelty of the problems awaken. The purpose of the article is to study the experience of reforming and managing, existing and revealed under the lens of history, in order to take it on board and, if possible, apply it in the transformational processes of Ukraine, for its future European perspective and the future destiny as a full-fledged and respected regional actor in the international community.

Key words: *Ukraine, the USA, Europe, foreign policy, diplomacy, experience, risk.*

США ТА КРАЇНИ СХОДУ

УДК 327[(73):(5-11)]«1989/2017»

Наталія Городня,
доктор історичних наук, професор,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

БАГАТОСТОРОННІ ТОРГОВЕЛЬНІ СТРАТЕГІЇ США У АЗІЙСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКОМУ РЕГІОНІ: ВІД ДЖ. Г. У. БУША ДО Д. ТРАМПА

Анотація. *У статті висвітлюється використання багатосторонніх стратегій у торговельній політиці США в Азійсько-Тихоокеанському регіоні за президентства Дж. Г. У. Буша, Б. Клінтона, Дж. У. Буша, Б. Обами і Д.Трампа на тлі регіональних інтеграційних процесів у Азійсько-Тихоокеанському регіоні і «великій Східній Азії». Здійснений аналіз дозволяє виявити тяглість і відмінності в торговельній політиці США, створює підґрунтя для кращого розуміння дій адміністрації Д.Трампа стосовно виходу США з угоди «Транстихоокеанське партнерство» та оцінки їх потенційного впливу на регіональні процеси у «великій Східній Азії» і місця в них США. Результати дослідження засвідчують більш плідне використання багатосторонніх торговельних стратегій у Азійсько-Тихоокеанському регіоні адміністраціями Демократичної партії (Б. Клінтона і Б. Обами), порівняно з адміністраціями Республіканської партії, не лише в торговельно-економічних цілях, але також для формування регіональної архітектури за участю США. Республіканські адміністрації надавали перевагу двостороннім торговельним переговорам з регіональними державами. Тож дії Д. Трампа, з одного боку, частково узгоджуються з торговельною політикою попередніх республіканських адміністрацій, а також усіх адміністрацій у посткризові періоди. З іншого боку, вони повністю суперечать політиці усіх його попередників, які використовували зовнішньоторговельні стратегії не лише у торговельних цілях, але також для збереження і посилення впливу США у Східній Азії. Торговельна політика Д. Трампа спрямована на реалізацію короткотермінових цілей, проте шкодить стратегічним інтересам США і сприяє посиленню регіонального впливу Китаю.*

Ключові слова: *США, Східна Азія, Азійсько-Тихоокеанський регіон, зовнішньоторговельні стратегії, адміністрації Дж. Г. У. Буша, Б. Клінтона, Дж. У. Буша, Б. Обами і Д.Трампа.*

Однією з перших дій Т. Трампа на посаді президента було підписання виконавчого указу про припинення участі США у багатосторонній торговельній угоді «Транстихоокеанське партнерство» (ТТП). У виступі на саміті форуму Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС) у листопаді 2017 р. він заявив про перехід США до двосторонніх угод з регіональними державами про вільну торгівлю на противагу багатостороннім угодам [1]. Протилежною була позиція на цьому ж саміті президента Китаю Сі Цзіньпіня, який підтвердив подальшу підтримку Пекіном переговорів стосовно досягнення багатосторонньої угоди «Регіональне усебічне економічне партнерство» (РУЕП) у форматі «АСЕАН+6», що відбуваються з 2013 р. між АСЕАН, Китаєм, Японією, Республікою Корея, Індією, Австралією і Новою Зеландією.

«Нова геополітика торгівлі» у Східній Азії і роль у ній багатосторонніх регіональних угод активно обговорюється в американських наукових колах. Науковці інституту Брукінгса (М. Соліс [2], Дж. Мелтзер [3], Д. Стромсет [4],

Р. Хасс, А. Паскаль [5]), Ради з міжнародних справ (Дж. Курлантжик [6], М. Кахлер [7]) та багато інших вважають, що торговельна політика адміністрації Д. Трампа виходить далеко поза межі торгівлі і завдає серйозної шкоди стратегічним інтересам і міжнародному впливу США.

Вітчизняні науковці приділяють основну увагу політиці США у Азійсько-Тихоокеанському регіоні (АТР) у сфері безпеки. Проте у сучасній міжнародній системі вплив держав обумовлюється не лише їхньою військовою могутністю. Хоч США були і залишаються гарантом безпеки і стабільності у АТР, не менше значення має торговельно-економічна складова їхньої політики, важливим майданчиком якої є багатосторонні регіональні інституції.

Метою цієї статті є порівняльний аналіз торговельної політики адміністрацій Дж. Г. У. Буша, Б. Клінтона, Дж. У. Буша, Б. Обами і Д. Трампа у Азійсько-Тихоокеанському регіоні, висвітлення місця в ній багатосторонніх регіональних стратегій та їхнього впливу на роль США у регіональних інтеграційних процесах. Такий аналіз уможливлює виявлення тяглості й відмінностей в торговельній політиці США, а отже й краще розуміння дій адміністрації Д. Трампа стосовно виходу США з угоди «Транстихоокеанське партнерство» та їх потенційного впливу на місце США у регіональних процесах у «великій Східній Азії».

У роки «холодної війни» і біполярного протистояння міжнародна торгівля була важливою складовою політики США у сфері безпеки, підпорядкованою меті зміцнення їхніх союзників і партнерів. У зв'язку з цим США відкривали свої ринки для їхніх товарів у односторонньому порядку і більш-менш толерантно ставилися до протекціоністських практик з їхнього боку. Після закінчення «холодної війни» республіканська адміністрація Дж. Г. У. Буша започаткувала перехід до «чесної» торгівлі, основними елементами якої були взаємність і захист економічних інтересів США. Розпочалися торговельні переговори з метою відкриття східноазійських ринків для збільшення американського експорту, створення нових робочих місць, скорочення дефіциту бюджету і дисбалансу в торгівлі. Цьому сприяли рецесія світової економіки на межі 1980-1990-х рр., американсько-японська конкуренція за регіональний вплив та відносне економічне послаблення США, що вимірювалося зменшенням їхньої частики у світовому ВВП.

На двосторонньому рівні найбільшого значення мали переговори США з Японією (особливо у першій половині 1990-х рр.) і з Китаєм (у наступний період), частка яких в їхньому торговельному дефіциті була найбільшою. Багатосторонні переговори на глобальному рівні у 1986-1993 рр. відбувалися у рамках Уругвайського раунду Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ), а після їх закінчення і ратифікації досягнутих угод – у Світовій організації торгівлі (СОТ). Майданчиком для багатосторонніх переговорів у Азійсько-Тихоокеанському регіоні був форум Азійсько-тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС), створений у 1989 р.

Ініціатива створення АТЕС належала Австралії і спочатку передбачала включення до нього лише держав західного побережжя Тихого океану (без участі США). Цей проект підтримала Японія і сприяла його реалізації. Однією з вагомих причин створення багатостороннього торговельно-економічного форуму в АТР були процеси регіоналізації – спонтанного формування регіональних економічних зв'язків під впливом ринкових сил, рушійною силою яких були японські інвестиції.

Хоч адміністрація Дж. Г. У. Буша приділяла основну увагу двостороннім переговорам з регіональними державами, вона підтримала австралійську ініціативу

за умови включення до цього форуму держав з обох сторін Тихого океану. Держсекретар Дж. Бейкер вважав, що регіональні угоди можуть краще, ніж двосторонні переговори слугували цілям відкриття ринків для американських товарів і послуг, розширення присутності й посилення регіонального впливу США. У програмній промові Дж. Бейкера «Нове тихоокеанське партнерство: структура для майбутнього» у червні 1989 р. відзначалася взаємозалежність держав Тихоокеанського регіону і провідна роль США у новій архітектурі, що виникала в Азії [8, с. 605].

«Процес АТЕС» розглядався Вашингтоном як важливий механізм залучення США до Східної Азії: по-перше, на багатосторонній основі, що було важливим доповненням до їхніх двосторонніх відносин з регіональними державами; по-друге, на невійськовій основі в умовах, коли значення економічної безпеки в загальному комплексі національної безпеки США значно зросло. Він мав сприяти просуванню торговельно-економічних інтересів США в АТР і розвитку тісніших зв'язків зі східноазійськими економіками. АТЕС міг закласти інституційну основу регіонального співробітництва на довгострокову перспективу для економічної інтеграції Азійсько-Тихоокеанського регіону за участі США, забезпечення регіональної стабільності через економічні реформи і розвиток демократичних інституцій, зміцнення безпекових зв'язків через посилення економічної взаємозалежності, перетворення США на невід'ємну складову нової регіональної архітектури, що формувалася після завершення «холодної війни». Крім того, створення АТЕС було реакцією на активізацію процесів регіональної інтеграції в Західній Європі. Його діяльність мала запобігти формуванню захисного регіоналізму в західному Тихоокеанському регіоні, створенню трьох торговельних блоків (у Європі, Америці та Східній Азії) і розгортанню торговельних війн між ними [9, с. 61].

Інша багатостороння регіональна стратегія США у цей час включала створення Північноамериканської зони вільної торгівлі (НАФТА), яку поступово передбачалося поширити на увесь Американський континент. Ці дві стратегії – в АТР і Америці, реалізовувалися паралельно. Проте на відміну від НАФТА, що буда угодою про вільну торгівлю, тобто одним з перших рівнів регіональної економічної інтеграції, завдання торговельної лібералізації в АТР спочатку не ставилося. «Процес АТЕС» базувався на організаційному мінімалізмі, неформальності, уникненні юридичних процедур, прийнятті рішень на основі консультацій і консенсусу.

Демократичні адміністрації Б.Клінтона (1993-2001 рр.) акцентували на економіці як основі глобального американського впливу в постбіполярну епоху і на багатосторонніх відносинах як важливому елементі нового світового порядку, що формувався. Вони більшою мірою, ніж попередня адміністрація, використовували регіональні стратегії (через АТЕС і НАФТА) для «вбудування» США в регіональну структуру Східної Азії й АТР.

На двосторонньому рівні перша адміністрації Б. Клінтона продовжила обстоювати принципи «чесної торгівлі» на основі суворої взаємності. На багатосторонньому рівні вона підтримала «процес АТЕС», сприяла його подальшій інституалізації і розширенню порядку денного. Завдяки цьому відбулося перетворення АТЕС з неформального консультативного форуму на регіональну економічну організацію і рушійну силу економічної інтеграції АТР.

У липні 1993 р. під час візиту до Токіо Б. Клінтон ініціював створення «нової Тихоокеанської спільноти» на основі «відновленого партнерства між США і Японією, прогресу в напрямку більш відкритих економік, збільшення торгівлі та підтримки демократії» [10, с. 1020]. В основі цієї пропозиції була ідея про формування єдиного Азійсько-Тихоокеанського регіону «без штучної лінії поділу посередині Тихого океану» [11, с. 2059].

Під час головування США в АТЕС у 1993 р. вперше було організовано неформальний саміт лідерів економік-членів. З того часу вони стали щорічними. Під час саміту у Сіеттлі у листопаді 1993 р. лідери економік АТЕС висловилися за просування глобальної і регіональної торговельної лібералізації, схвалили бачення перспектив створення Тихоокеанської спільноти і конкретні програми для її створення. Сприятливим тлом для цього була ратифікація американським конгресом НАФТА і вступ у дію «Договору про Європейський Союз», що створювало перспективи диверсифікації глобальної торгівлі не на користь АТР [12, с. 40-42].

Держсекретар У. Крістофер розцінював АТЕС як важливу складову економічної «потрійної гри» США (у рамках НАФТА, АТЕС і ГАТТ) і їхнього ширшого міжнародного економічного порядку денного [13, с. 118-120]. Історичний досвід свідчив: лідерство США у створенні багатосторонніх інституцій після Другої світової війни допомогло забезпечити економічне процвітання Європи, тісно зв'язало США з регіоном і обумовило їх регіональне лідерство. Той самий підхід адміністрація Б. Клінтона хотіла застосувати до АТР через зміцнення АТЕС і створення нової регіональної архітектури за участю США [13, с. 117-118].

Під час наступного саміту АТЕС в Богорі (Індонезія) у листопаді 1994 р. було схвалено декларацію про лібералізацію торгівлі й інвестицій з метою досягнення вільної торгівлі між провідними економіками-членами АТЕС до 2010 р., а між усіма іншими – до 2020 р [14, с. 2094-2097]. Богорська декларація не була обов'язковою для виконання і мала політичний характер. Учасники саміту вперше відійшли застосували принцип «гнучкого чи широкого консенсусу», що дозволяв членам АТЕС приєднатися до декларації у будь-який час. Якщо під час зустрічі в Сіеттлі було узгоджено спільне бачення об'єднаної відкритої торговельної системи в АТР, то на зустрічі в Богорі було визначено конкретні терміни для його реалізації [15, с. 2085].

З 1996 р. в рамках АТЕС розпочалася програма Ранньої добровільної секторальної лібералізації, спрямована на ліквідацію обмежень у сфері торгівлі й інвестицій зацікавлених сторін в окремих секторах економіки. Проте Азійська фінансово-економічна криза, яка розпочалася у липні 1997 р., загальмувала «процес АТЕС» і призвела до зменшення його ролі в процесах економічної інтеграції в АТР.

Різке скорочення східноазійських ринків і зростання торговельного дефіциту США унаслідок Азійської кризи змусили адміністрацію Б. Клінтона шукати нові експортні ринки. У Східній Азії вона переключила увагу на двосторонні торговельні переговори з регіональними державами, передусім з Китаєм і В'єтнамом. Переговори з Китаєм врешті призвели до підписання угоди, що уможливила його вступ до СОТ (у грудні 2001 р.). Обговорювалася також пропозиція торговельного представника США (1997 р.) стосовно підписання багатосторонньої угоди про вільну торгівлю між США, Австралією, Новою Зеландією і Сінгапуром, але у цьому напрямку майже нічого не було зроблено.

Після завершення Азійської кризи США наполягали на підтвердженні зобов'язань з боку партнерів по АТЕС щодо відкриття ринків, згідно з Богорською декларацією. Хоч Спільна декларація лідерів економік АТЕС «Оклендський виклик» 1999 р. підтримала цю позицію, проте під впливом Азійської кризи у Східній Азії сформувалися нові структури, які перебрали на себе роль основних рушіїв регіональних економічних процесів.

Однією з них був форум «АСЕАН+3». Він був створений на саміті лідерів держав-членів АСЕАН, Японії, Китаю і Республіки Кореї в Куала-Лумпурі у грудні 1997 р. для обговорення шляхів виходу регіональних держав з фінансової кризи і перспектив фінансово-економічного співробітництва у Східній Азії в майбутньому. Він уперше об'єднав країни Південно-Східної і Північно-Східної Азії у регіональній структурі без участі США й інших неазійських держав, та започаткував східноазійський регіоналізм як політичний процес і урядову інституційну практику, що могли вирішувати питання поза «процесом АТЕС» [16, с. 9].

Саміти «АСЕАН+3» стали щорічними. На саміті 1999 р. було схвалено Спільну заяву, яка визначала широку програму співробітництва держав-учасниць у фінансових, економічних, енергетичних, соціальних і політичних питаннях. Найбільшого розвитку набуло співробітництво між ними у фінансовій сфері. У 2000 р. держави-учасниці схвалили Чіангмейську ініціативу, що передбачала підписання центральними банками двосторонніх своп-угод стосовно можливості позичати один одному валютних резервів з метою захисту національних валют. Було визначено й інші напрямки співробітництва у фінансовій сфері, які були реалізовані продовж наступного десятиліття. На саміті 2000 р. було обговорено питання про створення зони вільної торгівлі у форматі «АСЕАН+3» для посилення конкурентоспроможності східноазійських держав з НАФТА і ЄС.

Спочатку адміністрація Б. Клінтона не заперечувала проти створення форуму «АСЕАН+3» як платформи для співробітництва вражених кризою держав. Проте мірою того як його діяльність почала виходити поза межі фінансових питань, почала критикувати його через перспективи фінансово-економічної інтеграції Східної Азії, замість АТР, і виключення з неї США.

Ще одним наслідком Азійської кризи стали переговори східноазійських держав стосовно досягнення двосторонніх угод про вільну торгівлю (ФТА) з регіональними й позарегіональними державами. Вони відволікали увагу від багатосторонніх переговорів, які були основними у попередній період. Ініціатором цього процесу був Сінгапур, який у вересні 1999 р. вступив у переговори з Новою Зеландією з метою прискорити торговельну лібералізацію в рамках АТЕС, запропонував тристоронню угоду з Південною Кореєю та Чилі тощо [16, с. 9-10]. У грудні 1999 р. з ініціативою розпочати вивчення питання про створення двосторонньої ФТА виступили Сінгапур і Японія. У листопаді 2000 р. було оголошено про початок аналогічних переговорів між Сінгапуром і США [17, с. 2546-2547]. Це означало суттєві зміни в підходах Вашингтона – від багатосторонніх угод через ВТО і АТЕС до двосторонніх. Моделлю для них стала угода про вільну торгівлю між США та Йорданією (жовтень 2000 р.), яка вперше включала положення про навколишнє середовище і робочі стандарти, питання електронної торгівлі і комп'ютерних технологій [16, с. 8].

Ще однією новою тенденцією, що виявилася в умовах і після Азійської кризи, було стрімке зростання регіонального впливу Китаю. Якщо до кризи швидке

зростання Китаю розцінювалося регіональними державами як загроза, то після неї – як економічні, передусім експортні, можливості. Значний вплив на регіональні процеси мала угода між Китаєм і АСЕАН (листопад 2002 р.) про створення продовж 10 років режиму вільної торгівлі (КАФТА). Вона вступила в дію з 1 січня 2010 р. КАФТА посилила конкуренцію за вплив у ПСА між Японією і Китаєм, США і Китаєм, тоді як до Азійської кризи переважало американсько-японське суперництво.

За президентства Дж. У. Буша (2001-2009 рр.) після терористичних актів 11 вересня 2001 р. відбулися зрушення в зовнішній політиці США з АТР до «великого Близького Сходу», а у східноазійській політиці – до співробітництва з регіональними державами у сфері безпеки у контексті глобальної війни з терором. У торговельно-економічній сфері Вашингтон перестав критикувати процес «АСЕАН+3» і зробив ставку на досягнення двосторонніх ФТА, щоб уникнути дискримінації США в регіональній торгівлі.

У 2002 р. Конгрес надав президенту повноваження щодо «швидкого треку» ведення торговельних переговорів, що означало згоду голосувати за торговельну угоду в цілому без втручання у процес ведення переговорів. У жовтні 2002 р. адміністрація Буша виступила з Проектом ініціативи для АСЕАН, спрямованим на досягнення двосторонніх угод про вільну торгівлю між США й окремими країнами АСЕАН, які обстоювали принципи економічної відкритості й були готові прийняти американські стандарти. Створення мережі таких двосторонніх угод мало більш тісно пов'язати економіки США й АСЕАН і сприяти виконанню цілей Богорської декларації про вільну торгівлю в АТР [18]. Передумовами для цього були членство у ВТО і підписання Рамкової угоди з торгівлі й інвестицій (ТІФА).

Адміністрація Дж. Буша підписала ТІФА з Таїландом і Брунеєм (2002 р.), Малайзією (2004 р.), Камбоджею (2006 р.), В'єтнамом (2007 р.) (з Філіппінами та Індонезією такі угоди були підписані у 1989 і 1996 рр.) [19]. Проте більшість країн не були готові до вільної торгівлі на американських умовах, тож угоду про вільну торгівлю було підписано лише з Сінгапуром (2003 р., у дії з січня 2006 р.), Австралією (2004 р., у дії з січня 2005 р.) і Республікою Корея (2007 р., у дії з березня 2012 р.).

Тим часом у форматі «АСЕАН+3» у 2001 р. було прийнято рішення про створення Східноазійської спільноти у складі АСЕАН, Китаю, Японії і Республіки Кореї. Її основою мала стати Східноазійська економічна спільнота, проте її бачення виходило за межі економічного співробітництва і поширювалося на інші сфери (політичну, безпеки, соціальну, культурну, освітню). Цим цілям слугувало скликання у 2005 р. першого Східноазійського саміту. Проте конкуренція між Японією і Китаєм за регіональний вплив призвела до того, що до участі у саміті було запрошено Австралію, Нову Зеландію й Індію, які також мали тісні економічні зв'язки з АСЕАН. Так виник новий формат регіонального співробітництва «АСЕАН+6», а разом з цим – дискусії, як узгодити його з «АСЕАН+3». Японія виступала за участь у Східноазійському саміті США, але ця пропозиція не здобула підтримки інших учасників форуму [20]. У будь-якому разі, утворення Східноазійського саміту у форматі «АСЕАН+6», а не «АСЕАН+3», створювало регіональну ситуацію, більш сприятливу для інтересів США.

Зосередженість адміністрації Дж. У. Буша на глобальній війні з терором і другорядна увага до регіональних процесів у Східній Азії створювала сприятливе тло для стрімкого зростання регіонального впливу Китаю. Для цього Пекін

ефективно використав багатосторонній підхід. Крім форматів співробітництва «АСЕАН+3» і «АСЕАН+6» він пішов на політичне зближення з АСЕАН і її державами-членами. Одним з виявів цього стало підписання у 2003 р. Китаєм Договору про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії (ТАС), базового документу АСЕАН і угоди про стратегічне партнерство з Асоціацією.

Багато американських аналітиків, включаючи З. Бжезінського, критикували пасивну реакцію Вашингтона на регіональну інтеграцію за моделлю «АСЕАН+3» та підписання КАФТА. На їхню думку, це створювало суттєві загрози для американських інтересів в АТР, могло призвести до перетворення окремих регіональних країн на частину «великого Китаю», до формування економічних і дипломатичних важелів стримування Пекіном стратегічної переваги США в регіоні.

Під час сенатських слухань у червні 2005 р. за участю членів підкомітету зі східноазійських і тихоокеанських справ сенаторів Б. Обами, Дж. Байдена, Дж. Керрі та інших зазначалося, що регіональний підхід Китаю до Південно-Східної Азії, прикладом чого було досягнення КАФТА, був більш ефективним, ніж двосторонній підхід США. На особливу увагу заслуговували два пункти нових відносин Китаю з країнами ПСА: можливість створення Азійської економічної спільноти без участі США з центром тяжіння в Китаї і перетворення Лаосу, Бірми і Камбоджі у його «клієнтні» держави [21, с. 46-48].

Рекомендації експертів щодо збереження і посилення позицій США в АТР розглядалися передусім у контексті американсько-китайської конкуренції. Вони включали не лише підтримку військових альянсів США з регіональними державами і позитивних відносин з Китаєм, але також зміцнення економічних зв'язків з регіоном через багатосторонні й двосторонні ФТА, розробку нових механізмів посилення діалогу з АСЕАН як групою і нових ініціатив для збільшення впливу в «нових» країнах-членах Асоціації, посилення уваги до спільних регіональних проблем, сприяння розширенню меж східноазійського регіоналізму, створення регіональних організацій із союзниками США і прозахідними країнами. Важлива роль відводилася відновленню центральної ролі у регіональному діалозі «процесу АТЕС», що визнавався основою регіональної економічної політики США в Східній Азії.

У листопаді 2005 р. друга адміністрація Дж. Буша (2005-2009 рр.) виступила з ініціативою про розширене партнерство між США і АСЕАН (як організацією, а не на двосторонній основі з державами-членами, як це було раніше). У серпні 2006 р. США і АСЕАН підписали Рамкову угоду у сфері торгівлі й інвестицій (ТІФА), яка мала стати форматом для переговорів між ними про вільну торгівлю (після формування Спільного ринку АСЕАН) [22].

Іншим перспективним напрямком торговельної політики адміністрації Дж. У. Буша був початок переговорів про приєднання США до Транстихоокеанського партнерства (ТТП). Ця угода, що передбачала тісніше економічне співробітництво між державами-учасницями, була ініційована Чилі, Новою Зеландією і Сінгапуром на зустрічі міністрів АТЕС у жовтні 2002 р. (П-3), у 2004 р. до них приєднався Бруней (П-4). Переговори між «четвіркою» завершилися в 2005 р. Угода була відкритою для вступу будь-якої з економік АТЕС, тож у лютому 2008 р. переговори про вступ розпочали США [23]. За президентства Б. Обами (2009-2017 рр.) ці переговори вийшли на новий рівень, їхній формат було суттєво розширено.

Б. Обама став президентом США в умовах глобальної фінансової кризи та економічної рецесії. Тож пріоритетним завданням його адміністрації було відновлення американської економіки, яке розглядалося в контексті як внутрішньої, так і зовнішньої політики. Для цього важливо було посилити економічне залучення США до Східної Азії, що стала рушійною силою глобальної економіки.

«Стратегічний поворот» адміністрації Б. Обами до Східної Азії обумовлювався також необхідністю відновлення політичного впливу США в цьому регіоні у зв'язку зі значним посиленням регіонального впливу Китаю. Хоч поза межами США його часто оцінювали як посилення американської військової присутності в регіоні для «стримування» Китаю, він охоплював різні сфери, не лише стратегічну, але також дипломатичну, політичну, економічну, нетрадиційної безпеки тощо. Хоч традиційна безпека залишалася важливим напрямком залучення Америки до АТР, проте вона була лише одним них [24]. Найбільший акцент було зроблено на просування набору міжнародних норм і правил та забезпечення їх дотримання усіма учасниками, у чому бачилася суть регіонального лідерства США.

За президентства Б. Обами США застосовували більш багатосторонній підхід до політики у Східній Азії, ніж за попередньої адміністрації. Простежується її тяглість з регіональною політикою демократичних адміністрацій Б. Клінтона. Багатосторонні стратегії реалізувалися через підтримку багатосторонніх регіональних форумів і центральної ролі АСЕАН у регіональній архітектурі, сприяння більшій ефективності їхньої діяльності.

США значно активізували відносини з АСЕАН як регіональною організацією, сприяли її інституційному зміцненню, ініціювали численні проекти у торговельно-економічній сфері з акцентом на розвитку, партнерстві й підтримці регіональної інтеграції в ПСА, включаючи розвиток субрегіону Нижній Меконг. Політичні відносини між США і АСЕАН вийшли на новий рівень. Були започатковані саміти «США-АСЕАН» (2009 р.), відбулося призначення спеціальної місії (2010 р) і першого посла-резидента США до АСЕАН (2011 р.) тощо. Одним з найбільш важливих заходів було підписання США у 2009 р. Договору про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії.

Завдяки цьому у 2011 р. США стали членом Східноазійського саміту і Б. Обама вперше взяв у ньому участь. У зв'язку з цим він дав визначення Східної Азії як регіону, який охоплює усі держави-учасниці, включаючи США й Індію. У цей час у Вашингтоні було сформульовано також концепції «ширшого Азійсько-Тихоокеанського регіону» і «нового Індійсько-Тихоокеанського світу». У перспективі адміністрація Б. Обами розглядала увесь Американський континент і Азію як інтегроване ціле – «ширший Тихоокеанський регіон» [25].

Східноазійський саміт не став форматом для створення Східноазійської економічної спільноти. Вивчення цього питання призвело до висновку про доцільність її створення у форматі «АСЕАН+6», тобто між АСЕАН і державами, з якими вона мала угоди про вільну торгівлю – Китаєм, Японією, Республікою Кореєю, Австралією, Новою Зеландією й Індією. Натомість Східноазійський саміт за підтримки США став основним регіональним форумом для стратегічного діалогу

За президентства Б. Обами США посилили підтримку «процесу АТЕС», сприяли його перетворенню на більш дієву організацію, спрямовану на досягнення конкретних результатів. АТЕС розглядався адміністрацією Б. Обами як основний

форум багатостороннього співробітництва в АТР, через який 21 регіональна економіка формувала «Азійсько-Тихоокеанську спільноту», що охоплювала обидві сторони Тихого океану, на противагу інтеграції у форматі «АСЕАН+3» чи «АСЕАН+6».

Порядок денний саміту АТЕС у Гонолулу (Гавайї) в листопаді 2011 р., який США вперше після 1993 р. приймали на своїй території, був зосереджений на посиленні регіональної економічної інтеграції в АТР, зближенні регуляційних систем держав-учасниць, сприянні «зеленому» економічному зростанню, створенні робочих місць в умовах нестабільності світової економіки, енергетичній безпеці, ринково спрямованій інноваційній політиці, збільшенні участі малих і середніх підприємств у глобальній виробничій мережі. У виступі на цьому саміті президент Обама говорив про стратегічну мету США – створення «єдиної (безшовної) регіональної економіки», потребу формування азійсько-тихоокеанської економічної системи на основі певних правил з дотриманням принципів відкритості, свободи, прозорості регуляцій і їх справедливого застосування до усіх учасників, що мало забезпечити здорову економічну конкуренцію [26].

Великого значення США надавали виробленню спільних стандартів для угод про вільну торгівлю, яких на 2012 р. у рамках АТЕС існувало близько ста. Хоч визнавалося, що двосторонні ФТА між економіками АТР у довгостроковій перспективі могли сприяти формуванню єдиної регіональної зони вільної торгівлі, суттєвою перешкодою для цього були різні «правила походження» товарів і послуг, що визначали, які з них підпадають під преференційні тарифи. Необхідно було скоординувати правила ФТА. Інакше вони могли мати негативний «ефект спагеті» і призвести до додаткових ускладнень і витрат на регіональні й глобальні бізнес-операції.

На саміті АТЕС 2009 р. Б. Обама ініціював створення Транстихоокеанського партнерства (ТТП) зацікавлених економік-членів як потенційної платформи для економічної інтеграції АТР. Переговори про створення ТТП включали багато питань, які вперше обговорювалися в АТЕС, однак основна відмінність полягала в тому, що ця торговельна угода мала ґрунтуватися не на добровільних засадах, а на правилах, обов'язкових для виконання [27].

Транстихоокеанське партнерство як високостандартна торговельна угода передбачало більш глибоку економічну лібералізацію держав-учасниць, ліквідацію тарифів і реформування державних підприємств, включала положення про більшу прозорість і узгодженість їхніх регуляторних систем, вільний потік інформаційних і поширення «зелених» технологій, збільшення ефективності мереж постачання, захист прав робітників, довкілля, інтелектуальної власності й інновацій. Вона розглядалася як перший етап створення зони вільної торгівлі в рамках АТЕС.

Успішне завершення цих переговорів було одним з пріоритетів другої адміністрації Б. Обами. Крім важливого значення для американської економіки, вона мала урівноважити військово-безпековий компонент політики США у Східній Азії й АТР, а також підтримувати економічне і політичне залучення США у регіон на тривалу перспективу, активну участь у конструюванні регіональної архітектури.

Переговори відбувалися складно, оскільки високі стандарти, які просували США, не завжди були прийнятними для інших учасників переговорного процесу. Врешті угода «Транстихоокеанське партнерство» за участю 12 тихоокеанських держав (США, Японія, Австралія, Нова Зеландія, Сінгапур, В'єтнам, Малайзія, Бруней, Канада, Мексика, Перу, Чилі) була підписана в кінці 2015 р. Вона

передбачала можливість приєднання до неї інших тихоокеанських економік пізніше. У 2016 р. про такий інтерес заявили Тайвань, Республіка Корея, Філіппіни, Таїланд, Індонезія і Камбоджа.

Китай не став учасником цих переговорів і натомість активно підтримав альтернативний проект вільної торгівлі у форматі «АСЕАН+6» під назвою «Регіональне усебічне економічне партнерство» (РУЕП), який ініціювала АСЕАН у листопаді 2012 р. Проекти ТТП і РУЕП оцінювалися багатьма оглядачами як свідчення геополітичного суперництва між США і Китаєм. Водночас висловлювалася думка, що через деякий час обидві угоди у тій чи інший формі могли поєднатися, тим більше, що сім держав (Японія, Австралія, Нова Зеландія, Малайзія, Сінгапур, В'єтнам і Бруней) були учасниками обох з них.

Відмова Д. Трампа від участі США у Трастихоокеанському партнерстві створює сприятливі можливості для просування Китаєм проекту регіональної інтеграції у рамках «великої Східної Азії», а не АТР, тобто без участі США. З іншого боку, в умовах зменшення американського і посилення китайського впливу в Східній Азії може відбутися активізація регіональної політики Японії. Про це свідчить те, що після виходу США з Транстихоокеанського партнерства Японія продовжила переговори з іншими державами-учасниками, щоб зберегти і реалізувати цю угоду [28]. У разі, якщо зусиллями Японії ТТП вдасться зберегти, США зможуть приєднатися до неї у майбутньому, що більш ймовірно за адміністрації Демократичної партії.

Таким чином, порівняльний аналіз регіональних торговельних стратегій американських адміністрацій постбіполярної доби свідчить про більшу пріоритетність Східної Азії у зовнішній політиці США за адміністрацій Демократичної партії (Б. Клінтона і Б. Обами), ніж Республіканської партії (Дж. Г. У. Буша і Дж. У. Буша). Вони більшою мірою використовували у Східній Азії й АТР багатосторонні регіональні стратегії, ніж республіканські адміністрації, для економічного залучення до регіону і формування регіональної архітектури за участі США. Для республіканських адміністрацій більш характерна увага до сфери безпеки, ніж торгівлі, а в сфері торгівлі перевага надавалася двостороннім переговорам з регіональними державами. Тож дії Д. Трампа, з одного боку, частково узгоджуються з політикою попередніх республіканських адміністрацій, а також усіх адміністрацій у посткризові періоди. З іншого боку, вони повністю суперечать політиці усіх його попередників, які використовували зовнішньоторговельні стратегії не лише у торговельних цілях, але також для збереження і посилення впливу США у Східній Азії засобами «м'якої сили». Торговельна політика Д. Трампа спрямована на реалізацію короткотермінових цілей, проте шкодить стратегічним інтересам США і сприяє посиленню регіонального впливу Китаю.

Література

1. Remarks by President Trump at APEC CEO Summit | Da Nang, Vietnam November 10, 2017 [Electronic resource]. – Mode of access: https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/11/10/remarks-president-trump-apec-ceo-summit-da-nang-vietnam [Accessed: 12th November 2017] – Title from the screen

2. Solis, Mireya. The New Geopolitics of Trade in Asia. November 15, 2017 [Electronic resource]. – Mode of access: https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2017/11/15/the-new-geopolitics-of-trade-in-asia/ [Accessed: 17th November 2017] – Title from the screen

3. Meltzer, Joshua P. The Fallout from Trump's Asia Tour on Trade. November 15, 2017 [Electronic resource]. – Mode of access: https://www.brookings.edu/blog/order-from-

chaos/2017/11/15/the-fallout-from-trumps-asia-tour-on-trade/ [Accessed: 17th November 2017] – Title from the screen

4. Stromseth, Jonathan and Ryan Hass. America's Asia Policy Must Offer a Positive Agenda. November 13, 2017 [Electronic resource]. – Mode of access: https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2017/11/13/americas-asia-policy-must-offer-a-positive-agenda/ [Accessed: 17th November 2017] – Title from the screen

5. Hass, Ryan and Alex Pascal. Why European Partners are Critical to U.S. Strategy in Asia. November 13, 2017 [Electronic resource]. – Mode of access: https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2017/11/13/why-european-partners-are-critical-to-u-s-strategy-in-asia/ [Accessed: 17th November 2017] – Title from the screen

6. Kurlantzick, Joshua. The Alternative Paths of Multilateral Trade Deals in Asia. November 21, 2017 [Electronic resource]. – Mode of access: https://www.cfr.org/blog/alternative-paths-multilateral-trade-deals-asia [Accessed: 22nd November 2017] – Title from the screen

7. Kahler, Miles. Trump and the Global Trade Architecture, Asia Edition November 08, 2017 [Electronic resource]. – Mode of access: https://www.cfr.org/blog/trump-and-global-trade-architecture-asia-edition [Accessed: 16th November 2017] – Title from the screen

8. Baker James A. III and Thomas M. Defrank. The Politics of Diplomacy. Revolution, War and Peace, 1989-1992. – New York: G. P. Putman's sons, 1995.

9. East Asia: Regional Economic Integration and Implications for the United States: prepared in conformity with Section 332 (g) of the Trade Act of 1930. United States International Trade Commission. – Washington, D.C.: U.S. International Trade Commission, 1993.

10. Remarks on a Question-and-Answer Session at Waseda University in Tokyo. July 7, 1993 // Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1993. Book 1. – Washington: United States Government Printing Office, 1994.

11. Remarks at the Edmund A. Walsh School of Foreign Service at Georgetown University. November 10, 1994 // Public Papers... William J. Clinton, 1994. Book 2. – Washington: United States Government Printing Office, 1995.

12. 1993 APEC Economic Leaders' Vision Statement // Koh, Tommy T. B. The United States and East Asia: Conflict and Cooperation. – Singapore: The Institute of Policy Studies, 1995.

13. Christopher, Warren. America's Pacific Future. Address at the University of Washington. Seattle, November 17, 1993 // In the Stream of History: Shaping Foreign Policy for a New Era. – Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1998.

14. APEC Economic Leaders' Declaration on Common Resolve, Bogor, Indonesia, November 15, 1994 // Public Papers…William J. Clinton, 1994. Book 2. Op. cit.

15. The President's News Conference in Jakarta, November 15, 1994 // Public Papers…William J. Clinton, 1994. Book 2. Op. cit.

16. Munakata, Naoko. Transforming East Asia. The Evolution of Regional Economic Integration. – Research Institute of Economy, Trade and Industry, Tokyo & Brookings Institution Press, Washington, D.C., 2006.

17. Joint Statement by President Bill Clinton and Prime Minister Goh Chok Tong on a United States-Singapore Free Trade Agreement. November 16, 2000 // Public Papers... William J. Clinton, 2000-2001. Book 3. – Washington: United States Government Printing Office, 2002.

18. The Enterprise for ASEAN Initiative (EAI) [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.ustr.gov/Trade_Agreements/Regional/Enterprise_for_ASEAN_Initiative/Section_Index.html [Accessed: 16th June 2009] – Title from the screen

19. Trade and Investment Framework Agreements [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.ustr.gov/trade-agreements/trade-investment-framework-agreements [Accessed: 16th June 2009] – Title from the screen

20. Tanaka, Hitoshi. The ASEAH-3 and East Asia Summit: A Two-Tiered Approach to Community Building // East Asia Insights. Japan Center for International Exchange. – 2006. – No. 1 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.jcie.org/researchpdfs/EAI/1-1.pdf [Accessed: 13th July 2009] – Title from the screen

21. The Emergence of China throughout Asia: Security and Economic Consequences for the United States: Hearing before the Subcommittee on East Asian and Pacific Affairs of the Committee on Foreign Relations United States Senate. One hundred ninth congress, first session. June 7, 2005. – Washington: U.S. G. P. O.: 2006.

22. Trade and Investment Framework Agreement between the United States of America and the Association of Southeast Asian Nations [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.ustr.gov/sites/default/files/uploads/agreements/tifa/asset_upload_file932_9760.pdf [Accessed: 16th June 2009] – Title from the screen

23. Chile-Peru-United States-Australia-Brunei Darussalam-New Zealand-Singapore and Viet Nam (Trans Pacific Partnership-TPP Agreement) [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.sice.oas.org/TPD/CHL_Asia/CHL_Asia_e.ASP [Accessed: 20th June 2010] – Title from the screen

24. Remarks to the International Women's Leadership Forum. Remarks Hillary Rodham Clinton. Secretary of State Government House, Ulaanbaatar, Mongolia, July 9, 2012 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.state.gov/secretary/rm/2012/07/194696.htm [Accessed: 16th July 2012] – Title from the screen

25. Delivering on the Promise of Economic Statecraft. Remarks Hillary Rodham Clinton Secretary of State. Singapore Management University, Singapore. November 17, 2012 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.state.gov/secretary/rm/2012/11/200664.htm [Accessed: 20th November 2012] – Title from the screen

26. Remarks by President Obama at APEC CEO Business Summit Q&A [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/11/12/remarks-president-obama-apec-ceo-business-summit-qa [Accessed: 16th November 2012] – Title from the screen

27. Partnering with Thailand on Regional Economic Integration Remarks Jose W. Fernandez Assistant Secretary, Bureau of Economic and Business Affairs AmCham Bangkok, Thailand, February 27, 2013 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.state.gov/e/eb/rls/rm/2013/206025.htm [Accessed: 2nd March 2013] – Title from the screen

28. Hikotani, Takako. Trump's Gift to Japan Time for Tokyo to Invest in the Liberal Order [Electronic resource]. – Mode of access: https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/2017-08-15/trumps-gift-japan?cid=int-rec&pgtype=art [Accessed: 16th November 2017] – Title from the screen

References

1. TRUMP, DONALD (2017). Remarks by President Trump at APEC CEO Summit. Da Nang, Vietnam. November 10, 2017. *The White House* [Online]. Available from: https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/11/10/remarks-president-trump-apec-ceo-summit-da-nang-vietnam [Accessed: 12th November 2017]

2. SOLIS, MIREYA (2017). The New Geopolitics of Trade in Asia. *Brookings* [Online]. Available from: https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2017/11/15/the-new-geopolitics-of-trade-in-asia/ [Accessed: 17th November 2017]

3. MELTZER, JOSHUA P. (2017). The Fallout from Trump's Asia Tour on Trade. *Brookings* [Online]. Available from: https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2017/11/15/the-fallout-from-trumps-asia-tour-on-trade/ [Accessed: 17th November 2017]

4. STROMSETH, JONATHAN and RYAN HASS (2017). America's Asia Policy Must Offer a Positive Agenda. *Brookings* [Online]. Available from: https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2017/11/13/americas-asia-policy-must-offer-a-positive-agenda/ [Accessed: 17th November 2017]

5. HASS, RYAN and ALEX PASCAL (2017). Why European Partners Are Critical to U.S. Strategy in Asia. *Brookings* [Online]. Available from: https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2017/11/13/why-european-partners-are-critical-to-u-s-strategy-in-asia/ [Accessed: 17th November 2017]

6. KURLANTZICK, JOSHUA (2017). The Alternative Paths of Multilateral Trade Deals in Asia. *Council on Foreign Relations* [Online]. Available from: https://www.cfr.org/blog/alternative-paths-multilateral-trade-deals-asia [Accessed: 22nd November 2017]

7. KAHLER, MILES (2017). Trump and the Global Trade Architecture, Asia Edition. *Council on Foreign Relations* [Online]. Available from: https://www.cfr.org/blog/trump-and-global-trade-architecture-asia-edition [Accessed: 16th November 2017]

8. BAKER JAMES A. III and THOMAS M. DEFRANK (1995). *The Politics of Diplomacy. Revolution, War and Peace, 1989-1992*. New York: G. P. Putman's sons.

9. *East Asia: Regional Economic Integration and Implications for the United States*: prepared in conformity with Section 332 (g) of the Trade Act of 1930. United States International Trade Commission (1993). Washington, D.C.: U.S. International Trade Commission.

10. CLINTON, WILLIAM J. (1994). Remarks on a Question-and-Answer Session at Waseda University in Tokyo. July 7, 1993 // *Public Papers* of the Presidents of the United States. *William J. Clinton, 1993*. Book 1. Washington: U.S. Government Printing Office.

11. CLINTON, WILLIAM J. (1995). Remarks at the Edmund A.Walsh School of Foreign Service at Georgetown University. November 10, 1994 // *Public Papers* of the Presidents of the United States. *William J. Clinton, 1994*. Book 2. Washington: U.S. Government Printing Office.

12. KOH, TOMMY T. B. (1995). 1993 APEC Economic Leaders' Vision Statement // *The United States and East Asia: Conflict and Cooperation.* Singapore: The Institute of Policy Studies.

13. CHRISTOPHER, WARREN (1998). America's Pacific Future. Address at the University of Washington. Seattle, November 17, 1993 // *In the Stream of History: Shaping Foreign Policy for a New Era*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.

14. CLINTON, WILLIAM J. (1995). APEC Economic Leaders' Declaration on Common Resolve, Bogor, Indonesia, November 15, 1994 // *Public Papers* of the Presidents of the United States. *William J. Clinton, 1994*. Book 2. Washington: U.S. Government Printing Office.

15. CLINTON, WILLIAM J. (1995). The President's News Conference in Jakarta, November 15, 1994 // *Public Papers* of the Presidents of the United States *William J. Clinton, 1994.* Book 2. Washington: U.S. Government Printing Office.

16. MUNAKATA, NAOKO (2006). *Transforming East Asia. The Evolution of Regional Economic Integration*. Washington, D.C.: Research Institute of Economy, Trade and Industry, Tokyo & Brookings Institution Press.

17. CLINTON, WILLIAM J. (2002). Joint Statement by President Bill Clinton and Prime Minister Goh Chok Tong on a United States-Singapore Free Trade Agreement. November 16, 2000 // *Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 2000-2001*. Book 3. Washington: U.S. Government Printing Office.

18. The Enterprise for ASEAN Initiative (EAI). *Office of the United States Trade Representative* [Online]. Available from: http://www.ustr.gov/Trade_Agreements/Regional/Enterprise_for_ASEAN_Initiative/Section_Index.html [Accessed: 16th June 2009]

19. Trade and Investment Framework Agreements. *Office of the United States Trade Representative* [Online]. Available from: http://www.ustr.gov/trade-agreements/trade-investment-framework-agreements [Accessed: 16th June 2009]

20. TANAKA, HITOSHI (2006). The ASEAH-3 and East Asia Summit: A Two-Tiered Approach to Community Building. *East Asia Insights.* 1 [Online]. Available from: http://www.jcie.org/researchpdfs/EAI/1-1.pdf [Accessed: 13th July 2009]

21. The Emergence of China throughout Asia: Security and Economic Consequences for the United States (2006): Hearing before the Subcommittee on East Asian and Pacific Affairs of the Committee on Foreign Relations United States Senate. 109th Congress, 1st session. June 7, 2005. Washington: U.S. G. P. O.

22. Trade and Investment Framework Agreement between the United States of America and the Association of Southeast Asian Nations. *Office of the United States Trade Representative* [Online]. Available from: http://www.ustr.gov/sites/default/files/uploads/agreements/tifa/asset_upload_file932_9760.pdf [Accessed: 16th June 2009]

23. Chile-Peru-United States-Australia-Brunei Darussalam-New Zealand-Singapore and Viet Nam (Trans Pacific Partnership-TPP Agreement). *Foreign Trade Information System* [Online]. Available from: http://www.sice.oas.org/TPD/CHL_Asia/CHL_Asia_e.ASP [Accessed: 20th June 2010]

24. CLINTON, HILLARY (2012). Remarks to the International Women's Leadership Forum. Remarks Hillary Rodham Clinton. Secretary of State Government House, Ulaanbaatar, Mongolia, July 9, 2012. *U.S. Department of State* [Online]. Available from: http://www.state.gov/secretary/rm/2012/07/194696.htm [Accessed: 16th July 2012]

25. CLINTON, HILLARY (2012). Delivering on the Promise of Economic Statecraft. Remarks Hillary Rodham Clinton Secretary of State. Singapore Management University, Singapore. November 17, 2012. *U.S. Department of State* [Online]. Available from: http://www.state.gov/secretary/rm/2012/11/200664.htm [Accessed: 20th November 2012]

26. OBAMA, BARACK (2011). Remarks by President Obama at APEC CEO Business Summit Q&A. *The White House* [Online]. Available from: http://www.whitehouse.gov/the-press-

office/2011/11/12/remarks-president-obama-apec-ceo-business-summit-qa [Accessed: 16th November 2012]

27. FERNANDEZ, JOSE W. (2013). Partnering with Thailand on Regional Economic Integration Remarks Jose W. Fernandez Assistant Secretary, Bureau of Economic and Business Affairs AmCham Bangkok, Thailand, February 27, 2013. *U.S. Department of State* [Online]. Available from: http://www.state.gov/e/eb/rls/rm/2013/206025.htm [Accessed: 2nd March 2013]

28. HIKOTANI, TAKAKO (2017). Trump's Gift to Japan Time for Tokyo to Invest in the Liberal Order. *Foreign Affairs* [Online]. Available from: https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/2017-08-15/trumps-gift-japan?cid=int-rec&pgtype=art [Accessed: 16th November 2017]

Надійшла до редколегії 10.09.2017

Nataliya Gorodnia, Dr. habil. (history), Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

U.S. MULTILATERAL TRADE STRATEGIES IN ASIA PACIFIC: FROM G. H. W. BUSH TO D. TRUMP

Abstract*. The paper studies U.S. multilateral regional trade strategies in Asia Pacific during G. H. W. Bush, B. Clinton, G. W. Bush, B. Obama and D. Trump administrations. Based on a study of primary and secondary sources and a comparative analysis, the research defines continuity and differences in the administrations' policies in implementation of multilateral regional trade strategies, as well as their impact on regional economic integration and U.S. role in it. The study provides a background for better understanding of D. Trump's actions to withdraw U.S. from multilateral trade agreement Trans-Pacific Partnership. As a result of the research, we concluded the following. First, Asian Pacific region occupied higher priority in the U.S. trade policy agenda during Democratic Party administrations of B. Clinton and B. Obama than Republican administrations of G. H. W. Bush and G. W. Bush. Second, Democratic administrations used multilateral trade strategies and institutions more effectively not only with economic purposes but also as tools to engage U.S. in the shaping of regional architecture. Bilateral trade negotiations with regional nations were more preferable during Republican administrations and after economic crises. Thus, on the one hand, D. Trump's trade policy partly correlates with previous Republican Party administrations. On the other hand, it contradicts trade strategies of all his predecessors, because they used foreign trade not only for trade purposes, but also for preserving and strengthening U.S.' impact in East Asia with "soft power" tools. D. Trump's trade policy, which is aimed at reaching short-termed goals, endangers American strategic interests and promotes China's regional influence.*

Key words: *U.S., East Asia, Asia Pacific, foreign trade strategies, G. H. W. Bush, B. Clinton, G. W. Bush, B. Obama and D. Trump administrations.*

УДК 94 (7) 327

Ірина Зубаренко,
кандидат історичних наук, доцент,
Одеський національний університет
ім. І. І. Мечникова

АМЕРИКАНСЬКО-ЄГИПЕТСЬКІ ВІДНОСИНИ ПІСЛЯ АРАБСЬКОЇ ВЕСНИ

Анотація. *Дану статтю присвячено розвитку американсько-єгипетських відносин після Арабської весни, що відбулась взимку 2010 року і призвела до змінення політичної, економічної і соціальної ситуації в Арабській Республіці Єгипет.*

Єгипет є найбільш густонаселеною арабською країною. І хоча він вже неспроможний відігравати роль лідера в Арабському світі, досі залишається впливовою країною регіону завдяки своєму історичному спадку.

Нинішній адміністрація США висловила великі сподівання стосовно американсько-єгипетських відносин, які зазнали певного напруження. Однак, існує ризик того, що співпраця з офіційним Каїром може зазнати репресивних тенденцій, поставивши американсько-єгипетські відносини на хиткий фундамент протягом наступних років.

У статті висвітлено авторське бачення подій на основі першоджерел, що їх здебільшого було представлено у західній пресі. Текст статті, в цілому, побудовано на основі хронологічного аналізу ситуації, яка мала місце у історії взаємин двох країн. Попри зафіксовані історичні факти, оприлюднені в контексті певних подій, авторка статті залишає за собою право на власний аналіз тогочасних реалій.

Ключові слова: *Арабська весна, американсько-єгипетські відносини, президент, демократія, вибори, Єгипет, США.*

Єгипет завжди викликав великий інтерес у США завдяки його стратегічному розташуванню, демографічній ситуації і дипломатичній діяльності. Під єгипетським контролем знаходиться Суецький канал, через який щорічно проходить 8% усіх світових морських перевезень. В свою чергу уряд АРЄ сприяє проходженню десятків американських військово-морських кораблів через Суецький канал, що надає стратегічну перевагу силам США у проведенні певних операцій в Середземному морі та у басейні Індійського океану.

З точки зору демографії Єгипет з населенням 94,6 млн. душ на сьогодення є найбільш густонаселеною арабською країною. І хоча Єгипет вже неспроможній відігравати роль лідера в Арабському світі, як це було в минулому, він досі залишається впливовою країною регіону завдяки своєму історичному спадку і активній діяльності ЗМІ. У Каїрі знаходиться штаб-квартира Ліги Арабських Держав, до складу якої входять 22 країни, і університет Аль-Азгар, який вважається найсоліднішим постійно діючим вищим учбовим закладом у вихованні мусульманського духовенства.

На додаток, мирний договір Єгипту з Ізраїлем, підписаний у 1979 році за посередництвом США, залишається одним з найважливіших дипломатичних досягнень у прагненні встановити арабсько-ізраїльський мир.

Після підписання зазначеного договору Конгрес США прийняв рішення щорічно виділяти 1,3 млрд. амер. доларів на військову допомогу Єгипту і 250 млн. амер. доларів у якості економічної допомоги [1]. Таким чином, Єгипет перетворився на реципієнта №2 (після Ізраїлю) американської допомоги на Близькому Сході. Слід зазначити, що сам договір не містив жодних зобов'язань з боку США про надання допомоги Ізраїлю і Єгипту, проте офіційний Вашингтон вирішив фінансово підтримувати обидві країни з метою забезпечення регіонального балансу сил та зміцнення співробітництва в галузі безпеки.

Арабська весна у Єгипті, яка по суті стала революцією, розпочалась 25 січня 2011 року і призвела до зміни влади та суттєвих внутрішніх потрясінь. У перші дні Арабської весни в АРЄ президент США Барак Обома закликав офіційний Каїр утримуватись від насилля, оскільки, за його словами, народ має право на свободу проведення мирних демонстрацій, право на свободу слова і право власноруч формувати своє майбутнє. Також американський лідер закликав тогочасного президента країни Хосні Мубарака скасувати обмеження доступу до Інтернету, а

демонстрантів збиратись тільки на мирні демонстрації, оскільки насильство та руйнування не приведуть до демократичних перевтілень [2].

Після провалу спроби утримати владу в своїх руках Хосні Мубарак йде у відставку. 11 лютого 2011 року влада в країні переходить до Вищої ради військових сил під керівництвом міністра оборони і військової промисловості АРЄ фельдмаршала М. Х. Тантаві. У послідуючі місяці після відставки Хосні Мубарака адміністрація Барака Обами зі свого боку зосереджується на встановленні контактів з новими політичними силами у Єгипті заради забезпечення плавного переходу до демократії і стабілізації економічного стану, однак Арабська весна сколихнула в країні хвилю антиамериканізму.

29 грудня 2011 року єгипетські військові і поліція провели рейди з підозрами у незаконному закордонному фінансуванні по 17 відділенням місцевих та іноземних неурядових організацій, серед яких були Міжнародний республіканський інститут (IRI), Національний демократичний інститут (NDI), Freedom House і німецький Фонд Конрада Аденауера [3].

Сполучені Штати сприйняли цю акцію як порушення демократичних цінностей і погрожували Єгипту припинити надання щорічної військової і економічної допомоги, проте єгипетський уряд проігнорував погрози з боку США. 43 членам неурядових організацій, у тому числі Сему Лахуду, голові єгипетського офісу Міжнародного республіканського інституту (IRI) і Ненсі Окайлі, директору Freedom House у Єгипті було пред'явлено звинувачення в підриві політичної стабільності, вербуванні агентів серед єгиптян і співпраці з розвідками США та Ізраїлю. Однак 1 березня 2012 року голова Апеляційного суду Каїра Абдул Мойз Ібрагім постановив зняти зі звинувачуваних заборону на виїзд з країни, зобов'язавши кожного з них заплатити штраф розміром приблизно в 332 тис. амер. доларів [4].

У той період один з провідних фахівців Міжнародного науково-дослідницького центру Вудро Вільсона Арон Девід Міллер висловлював припущення, що у разі поповнення складу нового уряду АРЄ ісламістами, такими як члени організації «Брати-мусульмани», єгипетсько-американська співпраця з питань тероризму помітно скоротиться. «Це одна з галузей, де ви відчуєте певне засмучення», – констатував Міллер. Але далеко не всі експерти погоджувались з його думкою. Роберт Мейлі, директор програми «Близький Схід / Північна Африка» з Міжнародної кризової групи вважав «Братів-мусульман» вагомим політичним і культурним угрупуванням, спроможним покласти кінець безладу в країні. «Їх прихід до влади в Єгипті стане своєрідним тестом на здібність американської адміністрації знаходити спільну мову з ненасильницьким політичним ісламом, що може ознаменувати поворотний момент в історії взаємин», – апелював Мейлі. Інші політики і дослідники стверджували, що ще рано пророкувати за яким сценарієм усе відбуватиметься. Колишній секретар адміністрації Джорджа Буша з Міністерства внутрішньої безпеки Том Рідж застерігав: «Ця гра не закінчилась, і ми навіть не знаємо, у що саме граємо» [5].

24 червня 2012 року на президентських виборах у Єгипті перемогу здобув лідер «Братів-мусульман» Мохамед Мурсі. Він отримав 51,73% голосів і всього на кілька відсотків обійшов свого суперника, колишнього прем'єр-міністра АРЄ Ахмеда Шафіка, за якого проголосувало 48,27% виборців. Заради збільшення своєї популярності серед єгиптян Мурсі вийшов з організації «Брати-мусульмани» та покинув ряди Партії свободи і справедливості. 30 червня 2012 року М. Мурсі

вступив на посаду президента Єгипту. Білий дім привітав ісламістського лідера, назвавши цю подію визначною віхою у переході країни до демократії. Б. Обама підкреслив, що «Сполучені Штати продовжуватимуть підтримувати перехід Єгипту до демократії та стоятимуть на боці єгипетського народу, який доклав чималих зусиль заради здійснення революції» [6]. На додаток він відверто висловив свою зацікавленість у співпраці з новообраним президентом М. Мурсі на основі взаємної поваги та з метою подальшої реалізації спільних інтересів між США і Єгиптом.

14 липня 2012 року в Єгипті перебувала з офіційним візитом держсекретар США Гілларі Клінтон. Під час спілкування з президентом АРЄ М. Мурсі вона зазначила: «Ми хочемо бути гарним партнером для Єгипту і цілком підтримуємо демократію, що її було досягнуто мужністю та жертвою єгипетського народу, але попереду ще багато роботи. Я гадаю, що парламентські та конституційні питання мають вирішуватись виключно єгиптянами. Водночас я з нетерпінням чекатиму на розгляд питань з національної безпеки під час зустрічі з фельдмаршалом Тантаві». Окрім того Г. Клінтон додала, що уряд США вибачає Єгипту заборгованість розміром у 1 млрд. амер. доларів і надає 280 млн. амер. доларів для економічного розвитку країни [7].

Але ж попри зусилля з боку офіційних сторін антиамериканські настрої в Єгипті не згасали. В опитуванні, проведеному Вашингтонським науково-дослідницьким центром, було з'ясовано, що понад 60% єгиптян прагнуть, щоб закони нового уряду чітко відповідали приписанням з Корану; така позиція відверто свідчила про втрату Сполученими Штатами контролю над становленням демократії у цій країні.

11 вересня 2012 року єгипетські протестувальники штурмували посольство США в Каїрі, зірвали з його будівлі та пошматкували державний прапор, замінивши його прапором з ісламською символікою. Свої дії вони охарактеризували як відповідь на вихід у американський прокат фільму, який на їх думку принижує гідність мусульманського пророка Мохамеда.

Реакція президента Обами на цю акцію була доволі дипломатичною. «Я не думаю, що усіх єгиптян можна вважати нашими союзниками, але ми і не сприймаємо їх як ворогів. Новий уряд на чолі з М. Мурсі наразі перебуває у пошуку власного шляху до демократії», ‑ констатував американський лідер. Дипломатичний кореспондент BBC News Джонатан Маркус зауважив, що «настороженість Б. Обами щодо нових реалій в Єгипті жодним чином не засмутить нового президента країни, оскільки той добре усвідомлює, що його політичне минуле на тлі керівництва організацією «Брати мусульмани» провокує скептичне ставлення до стратегічних цілей США в регіоні. Окрім того, в Сполучених Штатах усе яскравіше спостерігалось суспільне невдоволення тим, що Близький Схід виявився «невдячним» офіційному Вашингтону за підтримку під час подій Арабської весни» [8].

22 листопада 2012 року М. Мурсі підписав декларацію, яка позбавляла суди права розпуску Верховної палати парламенту та Конституційної асамблеї, а також дозволяла президенту країни видавати будь-які декрети, спрямовані на захист революції, що їх не може бути оскаржено в суді. Дії Мурсі викликали обурення з боку опозиції, яка обвинувачувала президента в узурпації влади та відновленні диктатури. Внаслідок, 25 січня 2013 року у Єгипті знову спалахнули протести, рушійною силою яких став Чорний блок. Президент М. Мурсі ввів надзвичайний

стан в трьох містах: Порт-Саїді, Суеці та Ісмаїлії, але це не врятувало його від подальших загальних невдоволень, що призвели до військового перевороту 4 липня 2013 року на чолі з міністром оборони і військової промисловості, верховним головнокомандуючим збройних сил АРЄ Абдулем-Фаттахом ас-Сісі. Президента М. Мурсі було заарештовано.

Адміністрація Б. Обами осудила єгиптян за боротьбу з політикою колишнього лідера «Братів мусульман», скасувавши проведення сумісних військових маневрів, і припинила надання збройним силам АРЄ реактивних винищувачів Ф-16 та ударних вертольотів АН-64 «Апач», що певним чином, негативно вплинуло на взаємини між двома країнами.

Тимчасовим президентом було призначено голову Конституційного суду АРЄ Адлі Мансура, але країною знову прокотилась хвиля масових невдоволень, що призвело до вуличних бійок, під час яких 14 серпня 2013 року загинуло 638 людей, у тому числі і 43 поліцейських [9].

18 січня 2014 року тимчасовий уряд ратифікував нову конституцію АРЄ у наслідок референдуму, проведення якого підтримало 98,2% виборців, а 26 березня Абдуль-Фаттах ас-Сісі пішов у відставку, оголосивши, що він висуватиме свою кандидатуру на посаду голови країни. На виборах, які проходили у період з 26 по 28 травня 2014 року, 96% єгиптян віддали свій голос на користь Абдуля-Фаттаха ас-Сісі. Слід зазначити, що ці вибори було проведено без участі партії «Свобода і справедливість» та «Братів мусульман». 8 червня 2014 року Абдуль-Фаттах ас-Сісі склав присягу президента АРЄ.

З перших кроків свого президентства Абдуль-Фаттах ас-Сісі намагався слідувати збалансованій зовнішній політиці, незалежної від регіональних інтересів Сполучених Штатів, Європейського Союзу та держав Перської затоки. Однак націоналістичні єгипетські почуття завжди натикались на політичними реалії, що призводили країну до залежності від іноземного спонсорування.

Вже через два тижні після того, як Абдуль-Фаттах ас-Сісі став президентом АРЄ, Каїр відвідав держсекретар США Джон Форбс Керрі. Провівши переговори з новим президентом АРЄ, Д. Керрі наголосив, що Сполучені Штаті завжди готові надавати підтримку єгипетському народові заради захисту його прав і свобод. «Наразі Єгипет отримав шанс для високих ставок і великих можливостей. Після трьох складних років перехідного періоду в Єгипті адміністрація США досі глибоко вірить у те, що ця країна досягне бажаного успіху», - констатував Д. Керрі [10].

Наслідком зазначених переговорів стало поновлення щорічної фінансової допомоги АРЄ з боку Сполучених Штатів у розмірі 1,3 млрд. амер. доларів, що її планувалось спрямувати здебільшого на сплату існуючих оборонних контрактів. Серйозність своїх намірів щодо зміцнення стратегічного партнерства з Єгиптом офіційний Вашингтон довів і протягом наступного візиту держсекретаря США Д. Керрі до Каїру у серпні 2015 року. Під час спілкування зі своїм єгипетським колегою Самехом Шукрі Джон Керрі запевнив, що США «надалі проводитимуть тренінги для єгипетських військових, оскільки ті щиро прагнуть зміцнити потенціал своєї країни» [11].

У вересні 2014 року Абдуль-Фаттах ас-Сісі відвідав США з візитом до Генеральної Асамблеї ООН в Нью-Йорку. І хоча його офіційно не запрошували, це турне стало гарною нагодою для пожвавлення відносин між двома країнами.

Широка медіа кампанія розповсюдила рекламні щити по всьому місту, вітаючи єгипетського президента гаслом «Новий Єгипет: мир, процвітання та підйом».

Своєрідним сюрпризом для офіційного Вашингтону став курс Абдуля-Фаттаха ас-Сісі на зближення з Росією. Під час першого офіційного візиту до Москви у серпні 2014 року його натхненно вітав російський колега В. Путін, який оголосив про підтримку нового єгипетського режиму. Коли Путін відвідав Каїр у лютому 2015 року, його на червоному килимі з усіма почестями зустрічали вищі військові чиновники АРЄ. Такі теплі взаємини призвели до того, що Росія домовилась про створення першої атомної електростанції у Єгипті, а також обидві сторони обговорили, як зменшити вартість долара у двосторонніх торгах в обхід інтересів Заходу.

Попри активність Абдуль-Фаттаха ас-Сісі на зовнішньополітичній арені, прояви тероризму на єгипетській території, у тому числі і на Синайському півострові, не вщухали. Деякі конгресмени почали закликати адміністрацію США припинити надання АРЄ фінансової допомоги. Зі свого боку Білий дім запевнив, що про це не може бути й мови, але починаючи з 2018 фінансового року, Сполучені Штати надаватимуть Єгипту допомогу виключно для вирішенні наступних питань: боротьби з тероризмом, безпеки кордонів, стабілізації ситуації на Синайському півострові, спокою на морських кордонах і заради підтримки потенціалу збройних сил країни [12].

З кінця 2016 року, американсько-єгипетські відносини ознаменувались шквалом двосторонніх обмінів візитами. Міністр закордонних справ АРЄ Самех Шукрі відвідав Вашингтон тричі, починаючи з листопада 2016 року. Певною ознакою покращення взаємин між двома країнами на той час можна вважати офіційний візит до Єгипту голови Центрального командування збройних сил США, генерала-майора Джозефа Л. Вотеля наприкінці лютого 2017 року. Наслідком цього візиту стала домовленість про відновлення між США і Єгиптом дворічної багатонаціональної навчальної програми для військових «Bright Star», спрямованої на покращення навиків і зміцнення потенціалу збройних сил. Враховуючи політичні потрясіння в Єгипті, що до їх призвела Арабська весна, президент Б. Обама призупинив участь США у зазначеній програмі після того, як в липні 2013 року колишнього президента АРЄ М. Морсі було заарештовано.

Коли 20 січня 2017 року президентом США став Дональд Трамп, уряд АРЄ висловив великі сподівання на те, що американсько-єгипетські відносини, які зазнали певного напруження під час трьох років перебування за кермом влади Барака Обами, буде покращено. Однак, згідно прогнозам Центру Американського прогресу, що їх було виказано станом на лютий 2017 року, для адміністрації Трампа існує ризик того, що співпраця з офіційним Каїром може зазнати репресивних тенденцій, поставивши американсько-єгипетські відносини на хиткий фундамент протягом послідуючих років» [13].

Слід зазначити, що Абдуль-Фаттах ас-Сісі став першим іноземним лідером, який привітав Дональда Трампа з його перемогою на президентських виборах. Для Д. Трампа президент АРЄ Сісі є взірцем безкомпромісного лідера, який прийшов до влади шляхом повалення авторитету «Братів мусульман», і який завзято бореться з проявами тероризму на півночі Синайського півострову та на кордоні з Лівією. В свою чергу, для Сісі, президент Д. Трамп здається лідером, який на відміну від Б. Обами не зацікавлений у зловживанні добрими взаємини зі старим союзником заради ілюзорного захисту загальних прав людини. Окрім того, під час

свого візиту до Вашингтону, що відбувся 3 квітня 2017 року, президент АРЄ запевнив нового американського лідера у тому, що він ж спроможнім виступати гарантом палестинсько-ізраїльського миру. Зі свого боку Дональд Трамп наголосив: «У Вас є чудовий друг і союзник в моєму обличчі. Я хочу, щоб усі знали, що ми дуже поважаємо президента Сісі. Він зробив фантастичну роботу у вкрай складній ситуації» [14].

Попри такі гучні заяви залишається відкритим питання, чи вдасться президенту АРЄ Абдулю-Фаттаху ас-Сісі так вдало балансувати у трикутнику США – Арабський світ – Ізраїль, як це протягом понад 30-річного президентства робив Хосні Мубарак. І чи зможе він не повторити помилок іншого попередника, Гамаля Абделя Насера, який наприкінці свого лідерства, після очевидного зближення з Росією робив відчайдушні спроби відновити добрі взаємини з США.

Література

1. Egypt PM dismisses US aid threat over activists' trial [Electronic Resource]. – Mode of Access: http://www.bbc.com/news/world-middle-east-16949846 (Last Access: 8 February, 2012). – Title from the Screen.
2. In quotes: reaction to Egypt protest [Electronic Resource]. – Mode of Access: http://www.bbc.com/news/world-middle-east-12316019 (Last Access: 30 January, 2011). – Title from the Screen.
3. Egypt unrest: NGO offices raided in Cairo [Electronic Resource]. – Mode of Access: http://www.bbc.com/news/world-middle-east-16357795 (Last Access: 29 December, 2011). – Title from the Screen.
4. Foreign NGO workers reach Cyprus after leaving Egypt [Electronic Resource]. – Mode of Access: http://www.bbc.com/news/world-middle-east-17226779 (Last Access: 2 March, 2012). – Title from the Screen.
5. Hall M. Transition could weaken U.S. anti-terror efforts [Electronic Resource]. – Mode of Access: http://usatoday30.usatoday.com/news/washington/2011-02-04-terror04_ST_N.htm (Last Access: 2 April, 2011). – Title from the Screen.
6. Boyer D. Obama congratulates Morsi on winning Egyptian presidency [Electronic Resource]. – Mode of Access: https://www.washingtontimes.com/news/2012/jun/24/obama-calls-to-congratulate-morsi-an-islamist-on-w (Last Access: 24 June, 2012). – Title from the Screen.
7. Fleishman J. (2012) In Egypt, Hillary Clinton offers support for Islamist president [Electronic Resource]. – Mode of Access: http://articles.latimes.com/2012/jul/15/world/la-fg-egypt-clinton-20120715 (Last Access: 15 July, 2012). – Title from the Screen.
8. Obama: Egypt is not US ally, nor an enemy [Electronic Resource]. – Mode of Access: http://www.bbc.com/news/world-middle-east-19584265
(Last Access: 13 September, 2012). – Title from the Screen.
9. Mohsen M. Health Ministry raises death toll of Wednesday's clashes to 638 [Electronic Resource]. – Mode of Access: https://www.webcitation.org/6Iz4po5fD?url=http://www.dailynewsegypt.com/2013/08/16/health-ministry-raises-death-toll-of-wednesdays-clashes-to-638 (Last Access: 19 August, 2013). – Title from the Screen.
10. US unlocks military aid to Egypt, backing President Sisi [Electronic Resource]. – Mode of Access: http://www.bbc.com/news/world-middle-east- 27961933 (Last Access: 22 June, 2014). – Title from the Screen.
11. US resumes strategic dialogue with Egypt [Electronic Resource]. – Mode of Access: http://www.aljazeera.com/news/2015/08/kerry-egypt-strategic-dialogue-aje-150802163734101.html
(Last Access: 2 August, 2015). – Title from the Screen.
12. Readout of the President's Call with President al-Sisi of Egypt. *The White House. Office of the Press Secretary* [Electronic Resource]. – Mode of Access: https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/03/31/readout-president-s-call-president-al-sisi-egypt (Last Access: 31 March, 2015). – Title from the Screen.
13. Benaim D. Setting the Terms for U.S.-Egypt Relations. Center for American Progress [Electronic Resource]. – Mode of Access:

https://www.americanprogress.org/issues/security/reports/2017/02/21/426654/setting-the-terms-for-u-s-egypt-relations (Last Access: 21 February, 2017). – Title from the Screen.

14. Visiting Sissi says Trump can solve Israeli-Palestinian conflict [Electronic Resource]. – Mode of Access: https://www.timesofisrael.com/visiting-sissi-says-trump-can-solve-israeli-palestinian-conflict (Last Access: 3 April, 2017). – Title from the Screen.

References

1. *Egypt PM dismisses US aid threat over activists' trial* (2012) [Online]. Available from: http://www.bbc.com/news/world-middle-east-16949846 [Accessed: 8 February, 2012].

2. *In quotes: reaction to Egypt protest* (2011) [Online]. Available from: http://www.bbc.com/news/world-middle-east-12316019 [Accessed: 30 January, 2011].

3. *Egypt unrest: NGO offices raided in Cairo* (2011) [Online]. Available from: http://www.bbc.com/news/world-middle-east-16357795 [Accessed: 29 December, 2011].

4. *Foreign NGO workers reach Cyprus after leaving Egypt* (2012) [Online]. Available from: http://www.bbc.com/news/world-middle-east-17226779 [Accessed: 2 March, 2012].

5. HALL, M., WOLF, R. (2011) *Transition could weaken U.S. anti-terror efforts* [Online]. Available from: http://usatoday30.usatoday.com/news/washington/2011-02-04-terror04_ST_N.htm [Accessed: 2 April, 2011].

6. BOYER, D., KUMAR SEN, A. (2012) *Obama congratulates Morsi on winning Egyptian presidency* [Online]. Available from: https://www.washingtontimes.com/news/2012/jun/24/obama-calls-to-congratulate-morsi-an-islamist-on-w [Accessed: 24 June, 2012].

7. FLEISHMAN, J. (2012) *In Egypt, Hillary Clinton offers support for Islamist president* [Online]. Available from: http://articles.latimes.com/2012/jul/15/world/la-fg-egypt-clinton-20120715 [Accessed: 15 July, 2012].

8. *Obama: Egypt is not US ally, nor an enemy* (2012) [Online]. Available from: http://www.bbc.com/news/world-middle-east-19584265
[Accessed: 13 September, 2012].

9. MOHSEN, M. (2013) *Health Ministry raises death toll of Wednesday's clashes to 638* [Online]. Available from:
https://www.webcitation.org/6Iz4po5fD?url=http://www.dailynewsegypt.com/2013/08/16/health-ministry-raises-death-toll-of-wednesdays-clashes-to-638 [Accessed: 19 August, 2013].

10. *US unlocks military aid to Egypt, backing President Sisi* (2014) [Online]. Available from: http://www.bbc.com/news/world-middle-east- 27961933 [Accessed: 22 June, 2014].

11. *US resumes strategic dialogue with Egypt* (2015) [Online]. Available from: http://www.aljazeera.com/news/2015/08/kerry-egypt-strategic-dialogue-aje-150802163734101.html [Accessed: 2 August, 2015].

12. Readout of the President's Call with President al-Sisi of Egypt. *The White House. Office of the Press Secretary* (2015) [Online]. Available from: https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/03/31/readout-president-s-call-president-al-sisi-egypt [Accessed: 31 March, 2015].

13. Benaim, D., AWAD M. & Katulis, B. (2017) *Setting the Terms for U.S.-Egypt Relations. Center for American Progress* [Online]. Available from: https://www.americanprogress.org/issues/security/reports/2017/02/21/426654/setting-the-terms-for-u-s-egypt-relations [Accessed: 21 February, 2017].

14. V*isiting Sissi says Trump can solve Israeli-Palestinian conflict* (2017) [Online]. Available from: https://www.timesofisrael.com/visiting-sissi-says-trump-can-solve-israeli-palestinian-conflict [Accessed: 3 April, 2017].

Надійшла до редколегії 25.08.2017

Irina Zubarenko, PhD (history), Associate Professor, Iliya Mechnikov National University of Odessa, Odessa

THE AMERICAN-EGYPTIAN RELATIONS AFTER THE ARABIC SPRING

Abstract. *The article touches upon the development of American-Egyptian relations after the Arab Spring that took place in the winter of 2010 and led to the changes in the political, economic and social situation in the Arab Republic of Egypt.*

Egypt is the most densely populated Arabic country. And although it is still unable to play a leading role in the Arab world, Egypt still remains an influential country in the region due to its historical heritage.

The current administration of the United States has expressed great hopes for the American-Egyptian relations that have suffered from some serious tensions. However, there is a risk that cooperation with the official Cairo might be repressive, placing US-Egyptian relations at a shaky foundation over the next few years.

The article covers the author's vision of the events on the basis of the original sources, which have been mostly presented by those in the Western press. The article is therefore generally based on a chronological analysis of the situation that took place in the history of relations between the two countries. Despite the fixed historical facts published in the context of certain events, the author keeps her own right on the analysis of the abovementioned events.

Key words: *Arab Spring, American-Egyptian relations, president, democracy, elections, Egypt, the USA.*

УДК 94:327 (73)

Gunel Musayeva,
Ph.D (history)
Institute of the Caucasus Studies, ANAS, Baku
Republic of Azerbaijan

THE ROLE OF THE USA IN THE IMPLEMENTATION OF THE PROJECT BAKU-TBILISI-CEYHAN

Abstract. *After the signing of the contract of the century in 1994, the itineraries for new routes to transport the energy resources of Azerbaijan, a country without direct access to the ocean, has been the subject of fierce debate against the backdrop of the geopolitical interests of the world's major powers. While the construction of the Baku-Batumi oil pipeline in the early 20th century was a challenge of a technological nature, this time the main "gamble" was geopolitical. The article therefore considers choosing of alternatives of true transport routes and an impact of the USA thereupon. The BTC project is the first comprehensive project aimed at changing the status quo in the region; the latter being the only alternative route to export oil out of the region, the Russian route to Novorossiysk. Since 1993, Russia, which is still the most notable power in Central Asia and Caucasus, did its utmost to keep the region under its uncontested influence by utilizing every possible political, economic and military instrument within the framework of its popular "Near Abroad" doctrine. For the first time, Russia's monopoly over oil export routes from the Caspian region has been broken. This article also analyses the course of events that led to the realization of the BTC pipeline where an American policy played an important role.*

Key words: *USA, Baku-Tbilisi-Ceyhan oil pipeline, American policy, BP, Caucasus, project.*

The contract of the century provided for the transport of crude oil in two phases: the search for a solution for the transport of early oil, and the selection of the main export pipeline [14, p. 109].

SOCAR had announced the existence of three options: north (Russia), south (Iran) and west (Turkey). The first option (north) was favoured by Moscow, but due to instability in the North Caucasus, the consortium members demanded guarantees in relation to Chechen territory. The AIOC (Azerbaijan International Operating Company) evaluated the risk of interruptions to the transport of Azeri crude oil and feared being

caught up in the hostilities in Chechnya, where the situation on the ground remained fragile. The Russians planned to construct a new pipeline segment and use the rail network to circumvent Chechnya and convinced the AIOC that the northern route was safe. But the intervention of Chechen combatants in Dagestan in August 1999, combined with a series of terrorist attacks in Moscow in September [8, p. 334–335], further complicated matters and undermined the arguments put forward.

The second option (south) was to construct a pipeline that would cross Iran from north to south and provide access to the Persian Gulf. It was considered to be economically attractive but politically complicated, as the poor relations between the Islamic regime in Iran and the United States constituted a considerable obstacle. The Americans declared that “Iran was a competitor and not a partner” [2, p. 19] and ruled out any cooperation with it in this area. On top of this, they imposed limits on investments by international companies in Iran’s energy sector.

Finally, the western option appeared to be met with wider support. A working group made up of representatives from SOCAR, the AIOC and the Azerbaijani government – set up following a decision by President Heydar Aliyev on 5 September 1997 to study its technical, economic and financial aspects and make a recommendation for the most advantageous route [4, p. 18] – reviewed all of the geographic possibilities before announcing its preference for access to the Mediterranean via Turkey. This choice was favored by the AIOC [1, p. 35], as the Mediterranean was considered “The most attractive market for Caspian crude” [11, p. 23] oil, but the most appropriate means of transport had yet to be defined.

Having considered all the sites of each of the options, external and internal factors influencing the transit countries, the interested parties opted for the Baku-Tbilisi-Ceyhan project. This route was originally on the focus of attention. The project was supported in the USA and its positive prospects were associated with Azerbaijan, Georgia and Turkey. Support for the project by Azerbaijan and Georgia was prompted by such considerations: in the context of a decline in world oil prices, its transit may yield revenues that are compared with the profit from its sale and of course political dividends. The interest of Turkey, where the demand for energy is growing dynamically, was deprived of huge revenues from the transit of Iraqi oil, Ankara, having joined the project, could compensate for these losses, as well as increase its influence on the new independent states of the Caspian Sea. However, when discussing the project, certain problems emerged [2, p. 485]. So, there were doubts about its reality after the negotiations of the US leadership with the main shareholders of oil companies.

It should be noted that if, after the collapse of the USSR, the United States viewed the post-Soviet region as the "first Russia", then from the end of 1994 it was replaced by the policy "security first" [9]. The National Security Strategy which was enacted in 1994 for the first time points out that the Caspian oil can be used to reduce the dependence of the country on the Middle East [10].

At the initial stage, the BP was against the implementation of this pipeline, considering the project incomprehensible from an economic point of view. But coming to power in 1997 of Tony Blair led to the transformation of the British foreign policy. "Special relationship" of the United States and Britain after Tony Blair came to power acquired a new stage, thereby providing a convergence of foreign policy of the two countries. Thus, the UK began to consider the development of the Caspian energy resources in the framework of not only its economic interests, but also from the point of view of the security of the Euro-Atlantic region [12, p. 409–410].

For the US, the project meant the opportunity to push Russia away from the "big oil" of the Caspian Sea and, having established its control over its transportation, further strengthening its influence and ensure its geopolitical interests in the Caucasus region. As S. Kinser wrote in the New York Times (19.11.1999), "Construction of the oil pipeline will cost $ 2.4 billion and will provide the United States and other countries of the West with access to a new important source of energy. In addition, the pipeline will be laid out of the Russian territory, which will lead to increased US influence in the region. Western leaders failed to persuade Yeltsin to end the war in Chechnya, but their success in reaching agreement on the construction of the pipeline is much more important, as it weakens Russia's position in the North Caucasus and Central Asia" [2, p. 486].

The Russian analyst S. Smirnov in the "Continent" publishes: "Washington's interest in this project is obvious: it needs a Caspian oil pipeline, which Russia could not afford. The implementation of this project will allow the US to kill several birds with one stone. Such a pipeline, linking the fields on the Caspian Sea with the Mediterranean coast of Turkey (the US partner in NATO), will allow the United States not only to diversify energy sources and ease dependence on oil imports from the Persian Gulf countries, but also significantly strengthen its political and, unconditionally, economic influence on the Central Asian and Caucasus regions" [2, p. 486].

Therefore, the shareholders were asked to "take the time to make a final decision". A famous American newspaper The New York Times wrote that attempts to convince the main oil companies of the need to build a several billion-dollar Baku-Ceyhan pipeline prove unsuccessful. In the world press also appeared skeptical publications, questioning the economic feasibility of the "project of the century".

British "Financial Times" believed that the project, signed under the patronage of the United States, is at first "political" act, which does not give guarantees for real construction. The opinion that the Baku-Ceyhan oil pipeline will help ensure a strong US presence in this part of the world, and also to isolate Russia and Iran from oil export routes, was shared by most analysts, and private investors were interested not so much in politics as in profits in which there were big doubts [7, p. 486–487].

Official Washington feared that the pipeline could be out of the game.

This would seriously weaken the US position in the Caspian region. One of the high-ranking officials of the State Department was even forced to say: "To be honest, this is our defeat. We consider this project to be a priority, but we are not able to implement it. We want to receive something without giving anything.

This is a great loss to our interests and, of course, our prestige." Senator S. Brownback linked the reason for the failure of the US administration to the fact that B. Clinton "lost the ability of moral conviction because of scandals that surround him." However, the true reason for the reluctance of companies to participate in the project in the main was the low price of oil for that period and the uncertainty about the volumes that will be produced in the Caspian during the next five years. However, the real reason for the reluctance of companies to participate in the project was mainly the low price of oil for that period and the uncertainty about the volumes that will be produced in the Caspian during the next five years.[6, p. 264–265].

Nevertheless, oil companies nevertheless agreed to pay part of the cost of building the pipeline, but US President Bill Clinton refused this unwelcome politically "alms". Unable to subsidize the Baku Ceyhan project on its own, US officials tried to convince Turkey, through which a large part of the pipeline was to pass through, to provide

benefits to American oil companies, but Ankara refused to do so, having put forward a number of reasons [3, p. 75].

The West made it clear to Iran and Russia that the strategic prospects for the transit of Caspian energy resources are related to the implementation of the Baku-Ceyhan pipeline project. In the United States, under the White House, a special interagency group on the Caspian was set up, before which all the participants in the Main Export Pipeline construction were to report. In 1999, more than a quarter of the funds of this financial institution were connected with the Caspian region. In his estimation, the construction of the Baku-Ceyhan pipeline should cost about $ 3.5 billion, but, he continued, "there is no limit to the amount of money that we are ready to allocate for this project." The director of the Corporation for Private Investments, R.Munos, named the amount of subsidies proposed and registered at the end of 1999 to the region, including capital investments for the construction of pipelines, which amounted to $ 10 billion. The implementation of all Caspian projects, according to the Americans, requires an investment of $ 20 billion [2, p. 488].

Meanwhile, in May 1999, the discussion of the Baku-Ceyhan project was again intensified, which once again demonstrated the geopolitical interest of Washington, which usually protects the interests of American business. Now he forced the oil companies to take commercial risks and losses to please the political interests of the West. In a very difficult situation appeared the British company BP-AMOCO, which, under enormous pressure from Washington, accepted certain obligations to participate in the construction of the Baku-Ceyhan oil pipeline. Large shareholders of this company did not want to participate in the risky to their opinion, construction [12, p. 410]. The vice-president of the Chevron company R. Matske noted: "The pipeline is not being built until it detects oil. To justify the construction of another large pipeline, it will need a little more. "He had in mind the forecasts for the reserves of the Caspian region, which, as some experts thought, were overestimated. It was initially recognized that the bottom of the Caspian Sea contains between 15 and 30 billion tons of oil, in other words 1/5 of the world's reserves. However, over time it was found that the resources of the Caspian make up about 2% of the world's oil deposits. Special adviser to the President and Secretary of State for Energy Policy in the Caspian region, R. Morningstar, stated: "The Middle East will not become this region, and its resources are comparable only to the North Sea. In this situation, the government will not "wring out" the oil companies, since it recognizes that it is not advisable to spend $ 4 billion on the Baku-Ceyhan pipeline at the current oil price. "On the other hand, Y.Kalitsky, adviser to the Ministry of Trade on cooperation with the CIS countries, insisted on comparing the Caspian Sea with hydrocarbon reserves with Kuwait and called the figure up to 90 billion barrels [2, p. 490–491].

One of the merits of the BTC project is its detailed elaboration. And the presentation of its took place in 1998. Baku-Tbilisi Ceyhan (BTC) pipeline carries oil from the Azeri-Chirag-Deepwater Gunashli (ACG) field and condensate from Shah Deniz across Azerbaijan, Georgia and Turkey. It links Sangachal terminal on the shores of the Caspian Sea to Ceyhan marine terminal on the Turkish Mediterranean coast. In addition, crude oil from Turkmenistan continues to be transported via the pipeline. Starting in October 2013, we have also resumed transportation of some volumes of Tengiz crude oil from Kazakhstan through the BTC pipeline. The pipeline that became operational in June 2006 was built by the Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline company (BTC Co) operated by BP.

The pipeline buried along its entire length is 1768km in total length: 443km in Azerbaijan, 249km in Georgia, and 1,076km in Turkey. The Azerbaijan and Georgia sections of the pipeline are operated by BP on behalf of its shareholders in BTC Co. while the Turkish section is operated by BOTAS International Limited (BIL) [5].

Initially, the BTC is anticipated as a project to contribute to the region's economic development. However, the political and strategic impact the project would have on the Caspian-Caucasus region proved to be more significant. Such impact will definitely affect both Turkish and American economic and political interests in the region. When the project is completed, it is expected to add a geoeconomic dimension to Turkey's well known "geostrategic importance" by placing Turkey right in the middle of an energy network which involves most of the regional oil and natural gas transportation projects [13]. The US on the other hand, will not only be able to decrease its historical dependence on the Persian Gulf oil, but also enhance its international economic influence by assisting the American oil companies' efforts in the Caspian basin. Furthermore, by providing diplomatic and economic support for a pipeline passing through the territories of a NATO ally, the US would also prevent powers such as Russia and Iran from totally controlling the region's oil and gas riches as well.

Finally, the BTC probably had significant geoeconomic and geostrategic consequences for the Newly Independent States (NIS) of the region as well. It is known that nearly all of these countries are dependent on their energy resources for their economic reconstruction which is a vital ingredient of their attempts for real political and economic independence from the Russian Federation. On the other hand, since 1993, Russia, which is still the most notable power in Central Asia and Caucasus, did its utmost to keep the region under its uncontested influence by utilizing every possible political, economic and military instrument within the framework of its popular "Near Abroad" doctrine. Such Russian attempts, however, clashed with the global interests of the US. Consequently, the common objective of the US in the region has turned out to be the prevention of Russia's full control of the region starting from the middle of the1990s. The BTC has been the most important instrument in order to realize this common objective.

Література

1. Adams T. AIOC: challenges of the present, promises of the future / T. Adams // Azerbaijan International. – Vol. 3. – 1995. – P. 35.
2. Алиев И. Каспийская нефть Азербайджана / И. Алиев // Известия, 2003. – С. 19–491.
3. Алиев И. Азербайджанская нефть в мировой политике. Том 3. / И. Алиев, А. Мурадвериев. – Баку, 1998. – С. 75.
4. Aliyev NSOCAR – Three years of accomplishments / N.Aliyev // Azerbaijan International. – Vol. 5. – № 4. – 1997. – P. 18.
5. Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline [Electronic Resource]. – Mode of Access: https://www.bp.com/en_az/caspian/operationsprojects/pipelines/BTC.html (last access: 24 January 2018). – Title from the screen.
6. Чернышевский С. (2013) Десять лет истории Азербайджана. 2003-2013 / С.Чернышевский. – М.: Флинта Пресс, 2013. – С. 264–265.
7. Financial Times, February 23rd, 1994; Алиев И. Каспийская нефть Азербайджана / И.Алиев // Известия, 2003. – С. 486–487.
8. Гасымлы С. Внешняя политика Азербайджанской республики (1991-2003). Том 1 / С.Гасымлы. – М.: Инсан, 2016. – С. 334.
9. National Energy Policy Development Group (NEPDG). Washington: US Government Printing Office, May 2001. – 169 p.

10. National Security Strategy of Engagement and Enlargement. [Electronic Resource]. – Mode of Access: http: //www. nssarchive.us/ NSSR/ 1994.pdf (last access: 24 January 2018). – Title from the screen.

11. Press conference with Ilham Aliyev and Terry Adams // Azerbaijan International. – Vol. 4. – № 4. – 1996. – P. 23.

12. SAM The main directions of the foreign policy of the Republic of Azerbaijan (1991-2016). – Baku, 2017. – P. 409–410.

13. The Impact of Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline on Turkey-U.S. Relations [Electronic Resource]. – Mode of Access: http://www.academia.edu/1048359/The_Impact_of_Baku-Tbilisi-Ceyhan_Pipeline_on_Turkey-U.S._Relations (last access: 24 January 2018). – Title from the Screen.

14. Zeynalov F. The Oil and Gas Resources of Azerbaijan. / F.Zeynalov. – Connaissances et Savoirs, 2016. – P. 109–120.

References

1. ADAMS, T. (1995) AIOC: challenges of the present, promises of the future. *Azerbaijan International*. Vol. 3, p. 35.

2. ALIYEV, I. (2003) *Kaspiyskaya neft Azerbaydjana.* Moscow: Izvestiya, p. 19–491.

3. ALIYEV, I.; MURADVERDIYEV A. (1998*) Azerbaydjanskaya neft v mirovoy politike*. Vol. 3. Baku, p. 75.

4. ALIYEV, N. (1997) SOCAR – Three years of accomplishments. *Azerbaijan International*. Vol. 5, № 4, p. 18.

5. Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline [Online]. Available from: https://www.bp.com/en_az/caspian/operationsprojects/pipelines/BTC.html [Accessed: 24 January 2018].

6. CHERNISHEVSKIY, S. (2013) *Desyat let istorii Azerbaydjana 2003-2013*. Moscow: Flinta Press, p. 264–265.

7. FINANCIAL TIMES (1994). February 23rd; ALIYEV, I. (2003) *Kaspiyskaya neft Azerbaydjana*. Moscow: Izvestiya, p. 486–487.

8. GASYMLY, M. (2016) *Vneshnaya politika Azerbaydjanskoy Respubliki* (1991-2003). Vol. 1. Moscow: Insan, p. 334.

9. *National Energy Policy Development Group (NEPDG)* (2001) N*ational Energy Policy*. Washington: US Government Printing Office.

10. *National Security Strategy of Engagement and Enlargement.* [Online]. Available from: http://www. nssarchive.us/ NSSR/ 1994.pdf [Accessed: 24 January 2018].

11. Press conference with Ilham Aliyev and Terry Adams (1996). *Azerbaijan International.* Vol. 4. No. 4, P. 23.

12. SAM *The main directions of the foreign policy of the Republic of Azerbaijan (1991-2016)* (2017). Baku, p. 409–410.

13. The Impact of Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline on Turkey-U.S. Relations [Online]. Available from: http://www.academia.edu/1048359/The_Impact_of_Baku-Tbilisi-Ceyhan_Pipeline_on_Turkey-U.S._Relations [Accessed: 24 January 2018].

14. ZEYNALOV F. (2016) *The Oil and Gas Resources of Azerbaijan*. Connaissances et Savoirs. P. 109–120.

Надійшла до редколегії 20.10.2017

Гунель Мусаєва, кандидат історичних наук, Інститут кавказьких студій НАНА, Баку, Азербайджанська Республіка

РОЛЬ США У РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТУ БАКУ-ТБІЛІСІ-ДЖЕЙХАН

Анотація. *Після підписання договору століття в 1994 р. проекти для нових шляхів транспортування енергетичних ресурсів Азербайджану, країни без прямого доступу до океану, були предметом жорстких дебатів на фоні геополітичних інтересів головних світових держав. Хоча будівництво нафтопроводу Баку-Батумі на початку XX століття було складним завданням технологічного характеру, на цей раз головною «авантюрою» був геополітичний аспект. У статті автор розглядає можливість вибору альтернатив справжніх транспортних маршрутів та впливу США на цей процес. Проект БТД – це*

перший комплексний проект, спрямований на зміну статус-кво в регіоні; єдиний альтернативний шлях експорту нафти з регіону російському маршруту до Новоросійська. З 1993 року Росія, яка все ще є найбільш провідною силою в Центральній Азії та на Кавказі, зробила все можливе, щоб зберегти регіон під своїм безперечним контролем, використовуючи всі можливі політичні, економічні та військові інструменти в рамках своєї популярної доктрини «Близького Зарубіжжя». Вперше російська монополія на шляхи експорту нафти з Каспійського регіону була порушена. Ця стаття також аналізує хід подій, які призвели до реалізації газопроводу БТД, де американська політика відігравала важливу роль.

Ключові слова: *США, нафтопровід Баку-Тбілісі-Джейхан, американська політика, Кавказ, проект.*

УДК 327 (7352)

Євген Пінак,
магістр правознавства,
член правління громадської організації
«Українська асоціація американістики»

ПІДГОТОВКА СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ ДО ВІЙНИ З ЯПОНІЄЮ: ПЛАНИ ТА РЕАЛЬНІСТЬ

Анотація*. В статті описуються загальні риси стратегічного планування збройними силами Сполучених Штатів Америки війни з Японською Імперією у період з 1906 по 1940 рік. Вказується на внутрішньополітичну причину появи цього плану та зовнішньополітичну причину його скасування. Розкриваються проблеми, з якими зітнулись американські військові планувальники під час розробки та підготовки до реалізації плану війни з Японією. Дається загальна оцінка результатів праці американських військових планувальників по розробці та підготовки до реалізації плану війни з Японією. Так, загальна стратегічна концепція плану війни США з Японією на загал витримала перевірку часом, що свідчить про високий рівень професіоналізму американських військових планувальників. Однак на заваді виконанню цих планів стали численні проблеми. Показується, що така складна справа, як стратегічне воєнне планування, має відбуватись на підставі чітко визначених політичним керівництвом країни вказівок, з урахуванням дипломатичних реалій та фактичних можливостей збройних сил країни. Стратегічні плани не повинні бути «річчю в собі» – вони мають регулярно переглядатись і, за потреби, змінюватись відповідно до реальної ситуації.*

Ключові слова: *Підготовка збройних сил США до війни з Японією, Помаранчевий план війни, Збройні сили США, стратегічне планування, Друга світова війна на Тихоокеанському ТВД.*

Протягом 34 років збройні сили Сполучених Штатів Америки готувались до війни з Японською Імперією. Ця підготовка впливала на зовнішню політику США, на будівництво їх збройних сил (особливо Флоту (Військово-морських сил) США) і навіть на будівництво торгового флоту. Однак до цього часу в українській американістиці не було навіть загального огляду підготовки США до війни з Японією на рівні стратегічного планування. З іншого боку треба зазначити, що навіть в США існує лише одна монографія [7] та, частково, одна дисертація [9], спеціально присвячені детальному вивченню цього питання в цілому. Інші праці стосуються лише певних аспектів чи проблем цієї підготовки.

Підготовка до війни – це не лише створення планів можливих бойових дій, хоча іноді здається саме так. Плани створюються для того, щоб збройні сили країни були готові до війни, якщо вона все-таки розпочнеться. Саме тому у цій статті зроблена спроба не тільки описати самі плани, але й спробувати показати ті проблеми, з якими зіткнулись планувальники під час підготовки до війни з Японією. На жаль, величезний обсяг теми змусив автора розглянути її лише в загальних рисах, не заглиблюючись в деталі.

Слід зазначити, що підготовка США до війни з Японією почалась не з усвідомлення політичним чи військовим керівництвом США японської загрози, а з внутрішньополітичного скандалу. Після перемоги Японії у Російсько-Японської війні 1904-1905 років деякі кола американського суспільства почали бачити цю країну занадто сильною для Тихого океану. Вважалось, що після перемоги над Росією наступною ціллю Японії стануть США. У поєднанні із здавна існуючими у США расистськими настроями та побоюваннями щодо економічного панування вихідців з Азії на ринку дешевої робочої сили це призвело до того, що уряд американського штату Каліфорнія у 1906 році запровадив певні обмеження проти японських іммігрантів [11, с. 93]. Зрозуміло, така політика не сподобалась іммігрантам, яких підтримала обурена такими діями Японія. Це викликало шквал ксенофобської істерії в американських газетах, і навіть спровокувало кілька погромів. Намагаючись використати народний гнів у своїх інтересах, деякі політики та автори почали пророкували можливий напад Японії на США [7, с. 21]. Звичайно, японці не збирались тоді воювати з США, які підтримали Японію під час Російсько-Японської війни. Однак Флот США із задоволенням скористався міфічною японською загрозою для презентації керівництву країни плану війни з Японією, який забезпечував йому добре фінансування [9, с. 145]. Цікаво, що по інший бік Тихого океану схожі речі робив і Японський імперський флот, лякаючи свій народ міфічною загрозою з боку США [10, с. 130-133].

Однак навіть плани оборони від фіктивної японської загрози висвітлили серйозні проблеми. У той час майже весь Флот США базувався на східному (атлантичному) узбережжі США. Навіть щоб прийти на захист західного (тихоокеанського) узбережжя США, йому було потрібно пройти величезний шлях навколо Південної Америки [7, с. 32]. Дорога від західного узбережжя США до Філіппін (які з 1898 року належали США та були головним фортпостом американського впливу у Азії) чи напряму до Японії була коротшою, але тут приходилося базуватись на слабо розбудовані бази західного узбережжя США (військова та морська база на Гавайських островах стала повноцінною базою лише у 1920-х роках, а розташований у центральній частині Тихого океану американський острів Гуам так і не змогли перетворити на повноцінну базу чи навіть стоянку флоту). Похід американської ескадри (так званий «Великий білий флот») навколо світу у 1907-09 роках показав, що такий похід в принципі можливий, але військові планувальники чудово розуміли, що заздалегідь підготовлений похід у мирний час відрізняється від раптового перекидання флоту під час війни [7, с. 89-90]. Це розуміння призвело до будівництва флотом великих «трансокеанських» транспортів вугілля, обладнаних системою завантаження вугілля на бойові кораблі у відкритому океані, а пізніше – великотоннажних танкерів із системою заправки у відкритому океані.

Ситуація значно покращилась у 1914 році, коли завершилось будівництво Панамського каналу, який дозволив значно скоротити шлях між східним та

західним узбережжям США [7, с. 32]. Однак вже за два місяці по тому стратегічна ситуація знову погіршилась, оскільки німецькі володіння у центральній частині Тихого океану захопили японці. Відтепер між Гавайями та Філіппінами розташовувались японські володіння (окрім острова Гуам). Більше того – згідно рішень Версальської конференції у1920 році захоплені у Німеччини острови були передані під постійне управління Японської імперії. Оскільки передача відбулась згідно мандату новоствореної Ліги націй, ці острови часто називали Мандатними островами [6, с. 2].

Частково полегшило ситуацію підписання у 1922 році у Вашингтоні угоди, згідно якої Японія погодилась не будувати морських та військових баз на Мандатних островах. Однак у відповідь і США були змушені відмовитись від будівництва нових та розширення старих укріплень та баз на Філіппінських островах, а острів Гуам залишився зовсім без укріплень [12].

Саме в таких політико-географічних умовах американські військові планувальники були змушені готувати нові версії плану війни з Японією у міжвоєнний період. Цікаво, що офіційної назви план війни США з Японією не мав – існували лише офіційні номери та дати документів/протоколів, що затверджували план в цілому чи якусь його частину. Однак неофіційно цей план був відомий у військових колах, як «Помаранчевий план», оскільки у американському військовому плануванні саме цей колір позначав Японію та її збройні сили (США та їх збройні сили позначались, як «сині») [7, с. 1-2].

У загальних рисах війна з Японією у рамах «Помаранчевого плану» бачилась американським військовим наступним чином [7, с. 3-5].

На першому етапі Японія мала розпочати війну атакою Філіппінських островів, Гуаму та інших дрібних американських островів у центральній частині Тихого океану. У найгіршому варіанті очікувались також атаки проти Гавайських островів та навіть Тихоокеанського узбережжя США. На другому етапі США, зосередивши на Тихоокеанському узбережжі необхідні сили, розпочинали наступ через острови центральної частини Тихого океану у напрямку Філіппін, які вони мали відбити. Третій етап передбачав блокаду Японії. Вважалось, що позбавлена доступу до потрібного їй імпорту, послаблена бомбардуванням її важливих центрів з моря (а пізніше – ще й з повітря) Японія раніше чи пізніше капітулює.

Планування операцій першого етапу, на загал, було справою Армії, оскільки американський Флот на початку війни з Японією відігравав лише допоміжну роль. Враховуючи слабкість американського гарнізону Філіппінських островів, якого банально не вистачало на оборону всього архіпелагу, плани передбачали відведення військ на півострів Батан (на острові Лусон) та розташований поруч острів-фортецю Коррегідор, які було легко обороняти. При цьому ці позиції блокували доступ до Манільської бухти – найкращого місця для бази флоту на Філіппінах [7, с. 54]. Планувальники вважали, що на цих позиціях американські війська можуть протриматись без допомоги ззовні до 6 місяців [1, с. 154]. Невеликі сили Флоту, що базувались на Філіппінах, мали допомагати Армії у обороні архіпелагу [7, с. 60, 62].

Планування операцій другого етапу, навпаки, було насамперед справою Флоту. Саме він мав забезпечити безперешкодне перевезення армійських частин через Тихий океан на допомогу гарнізону Філіппін. При цьому флотські плани ділились поміж двома принципово різними точками зору, які можна умовно назвати «ризиковою» та «обережною». Представники першої точки зору логічно

зауважували, що для дієвої допомоги гарнізону Філіппін Флот має перекидати війська максимально швидко, без зупинок, не зважаючи на ризики. Представники другої точки зору не менш логічно зауважували, що рух військ до Філіппін має проходити повз острови центральної частини Тихого океану, де японський флот спробує атакувати конвой з військами, а за корисної для себе ситуації спробує навіть нав'язати американцям вирішальну битву за панування на Тихому океані (як, власне, японці і планували [3, с. 291; 5, с. 114-116]). При цьому японці будуть діяти біля своїх баз та на знайомій їм акваторії, в той час, як Флот США буде далеко від своїх баз та буде обтяжений обов'язком захищати конвой з підкріпленнями для Філіппін. У зв'язку з цим вони пропонували не поспішати, та перед рухом військ безпосередньо до Філіппін подбати про захоплення проміжних баз на Мандатних островах для забезпечення «розчистки дороги» [7, с. 79].

Третій етап операцій американські військові детально не опрацьовували, але в загальних рисах операції цього етапу бачились їм наступним чином. На початку планувалась вирішальна битва між американським та японським флотом (якщо така битва вже не відбулась під час другого етапу), без перемоги у якій американці не могли організувати блокаду Японії [7, с. 159-162]. Крім того, для забезпечення блокади передовими базами планувалось поступово захопити, серед іншого, окремі острови архіпелагу Рюкю, порт Кірю у північній частини острова Формоза (сучасний Цзілун на острові Тайвань), острова Гото, острів Цусіма тощо. З цих баз і з баз на Філіппінах морські, а з 1920-х років – ще й повітряні сили мали організовувати морську блокаду Японських островів [7, с. 157]. При цьому блокаду американці планували організовувати, чітко дотримуючись діючих у той час норм і правил морської блокади, які надзвичайно ускладнювали дії на комунікаціях підводних човнів [4, с. 87-93].

На додаток до блокади планувалось організовувати морські та повітряні атаки важливих об'єктів промисловості та транспортної інфраструктури на самих Японських островах [7, с. 162-164].

Враховуючи, що Японія значною мірою залежала від імпорту харчів і сировини та експорту продукції своєї промисловості, американці були впевнені, що у умовах серйозної блокади вона раніше чи пізніше запросить миру – звичайно, на американських умовах. У випадку, якщо б Японія відмовилась здаватись, американські військові планували навіть висадки десантів для захоплення Японських островів. Однак вони чудово розуміли складність цієї справи, і тому висадка десанту на територію вважалась крайнім заходом [7, с. 165-166].

Слід зазначити, що навіть при самих оптимістичних підрахунках війна з Японією не вважалась швидкою справою. Так у 1928 році навіть при успішному застосуванні «ризикової» стратегії швидкого підсилення Філіппін, при успішній боротьбі з японським флотом за панування на морі, при успішному захопленні передових баз фінальну стадію блокади Японії планувалось розпочати на 690-й день від початку мобілізації, а сама війна мала тривати не менше двох-трьох років навіть при капітуляції Японії без висадки військ США на Японські острови [7, с. 155].

Однак спроби втілити загальні побажання планувальників у конкретні проекти планів бойових дій наштовхнулись на сувору реальність, викликану, насамперед, браком коштів для підтримання Армії і Флоту США у належній готовності у мирний час.

По-перше, аж до початку 1940-х років у американців на Філіппінах бракувало сил для міцної оборони навіть окремих важливих баз [9, с. 98-99]. Крім того, самі бази зовсім не були неприступними фортецями: спочатку їх розбудові заважав брак коштів, а потім – вимоги Вашингтонського договору. Внаслідок цього американські сили відсічи, якщо тільки вони не прибували дуже швидко, мусили не допомагати гарнізону Філіппін, а завойовувати заново Філіппінський архіпелаг, на якому японські війська мали час закріпитись. Це вимагало солідної кількості військ та додаткового часу на підготовку. Не дивно, що деякі військові (насамперед з Армії США) пропонували взагалі не відправляти флот до Філіппін після початку війни, і йти відбивати їх лише після 2-3 років підготовки [7, с. 168; 13, с. 414-415].

По-друге, усі плани швидкої допомоги Філіппінам чомусь вважали, що як Армія, так і Флот США мають наготові усі необхідні війська, авіацію, транспортні та допоміжні кораблі, запаси – чого фактично ніколи не було в наявності [9, с. 87]. Тож, навіть у випадку, якщо б американські війська на Філіппінах і змогли б протриматись навіть 6 місяців, не було жодної гарантії, що за цей час їм встигнуть прийти на допомогу. А спробам планувальників вдосконалити мобілізаційну готовність заважав знов-таки брак коштів.

По-третє, із отриманням Японією контролю над Мандатними островами у 1919 році стало ясно, що відтепер просто проскочити повз центральну частину Тихого океану буде неможливо і слід готуватись до серйозних боїв в цьому районі. Хоча Японія і погодилась із вимогами Вашингтонського договору не будувати там військові, морські та повітряні бази, їх ніхто не заважав готуватись до їх розбудови, яка мала розпочалась у передвоєнний період (як воно і сталось фактично) [8, с. 162]. Враховуючи погану організацію американської розвідки в цьому регіоні, військове керівництво США мало лише загальне уявлення про роботи японців з укріплення островів, що призвело до переоцінки можливостей збройних сил Японії по обороні Мандатних островів [7, с. 173-174].

Враховуючи перелічені вище фактори, не дивно, що при спробі актуалізації «Помаранчевого плану» у 1930-х роках планувальники все більше і більше «утикались» в проблеми першого етапу наступу через Мандатні острови. Якщо на початку 1930-х американські планувальники ще сподівались «проскочити» їх без тривалих зупинок, то наприкінці 1930-х за перші 6 місяців війни вони очікували лише добратись до великого атолу Трук у центральній частині Мандатних островів [7, с. 228], а подальші плани наступу до Філіппін ставали все більш розпливчастими. Причому навіть ці – набагато більш обмежені і обачливі плани – не були забезпечені військами, транспортами та ресурсами, особливо з боку Армії США, яка явно втратила віру у можливість швидкого наступу до Філіппін. Тим не менш, із впертістю, гідною кращого застосування, Флот США продовжував підтримувати «Помаранчевий план» [7, с. 228]. Це полегшувалось відсутністю чітких вказівок від політичного керівництва США, яке до кінця 1930-х років фактично усунулось від політичного керівництва військовим плануванням.

Остаточно поховав «Помаранчевий план» лише розгром Франції влітку 1940 року, після якого Німеччина разом із своєю союзницею Італією змогли отримати вирішальний вплив у Європі. Більше того: у випадку виходу з війни останнього серйозного супротивника Німеччини – Великобританії, держави так званої «Осі» (Німеччина, Італія, Японія) ставали найпотужнішим союзом у світі [6, с. 11-12]. Керівництво США не бажало цього допустити, тож розпочало активну допомогу Великобританії. Оскільки і найсильніші супротивники, і головний союзник США

відтепер знаходились у Європі, саме цей регіон став стратегічним пріоритетом США, а Тихоокеанський регіон отримав другорядне значення [6, с. 25-26].

Більше того, ще у 1939 року американське політичне керівництво прийшло до висновку, що США, як правило, будуть воювати з іншими країнами не сам-на-сам, а у складі коаліції проти іншої коаліції [6, с. 7-8]. Ця зміна засад військового планування відобразилось і в назвах воєнних планів. Якщо до цього часу усі плани мали «однокольорові» назви відповідно до умовного кольору, присвоєного тій чи іншій країні, то відтепер вони мали «багатокольорову» назву «Радуга» та порядковий номер у залежності від версії [6, с. 6].

Остаточна версія стратегічного плану, з якою збройні сили США вступили до Другої Світової Війни у грудні 1941 року, називалась «Радуга-5» [6, с. 45-46].

Відповідно до цього плану та окремих планів, що були розроблені на його базі Армією та Флотом США, головні зусилля збройних сил США мали бути зосереджені на Європейському ТВД, де США спільно с Великобританією мали готуватись до висадки морського десанту у континентальній Європі, який кінець-кінцем мав привести до розгрому Німеччини та Італії [6, с. 44].

На Тихоокеанському ж ТВД на початку війни з Японією Філіппіни мали оборонятись без допомоги ззовні стільки, скільки це було можливо [1, с. 156]. Азійський флот США мав покинути Філіппіни та відступити на південь, де разом із британськими, австралійськими, індійськими та нідерландськими силами він мав брати участь в обороні Малайзії та Нідерландської Ост-Індії (нинішня Індонезія). Головні ж сили Армії та Флоту США мали зосередитись на обороні східної частини Тихого океану до того часу, як США зможуть накопичити достатньо сил для контрнаступу. При цьому деталі самого контрнаступу в плані не обговорювались [6, с. 45].

Реальна історія Другої світової війни на Тихому океані показала, що навіть на цьому театрі військових дій, де бойові дії чисто фізично були «прив’язані» до відносно невеликої (як на розмір Тихого океану) кількості баз, довоєнні плани війни можуть суттєво відрізнятися від фактичного ходу бойових дій. Однак було б несправедливим через це звинувачувати американських планувальників у обмеженості та непрофесіоналізмі. Навіть найкращі планувальники не могли «стрибнути вище голови» та передбачити у 1920-х роках, наприклад, коаліційну війну разом з Великобританією і Британською Імперією чи появу бомбардувальника Б-29 із фантастичною, як на 1920-і роки, дальністю польоту. Не могли планувальники передбачити і боротьбу амбіцій між Армією та Флотом США, яка привела до проведення у 1942-44 роках фактично двох паралельних американських кампаній в південно-східній - центральній частинах Тихого океану [2, с. 504-510].

Та навіть у істотно відмінних, ніж у міжвоєнні роки, стратегічних реаліях, загальна стратегічна концепція плану війни США з Японією на загал витримала перевірку часом, що свідчить про високий рівень професіоналізму американських військових планувальників.

Проте не слід забувати, що між стратегічною концепцією та практичним її виконанням лежить величезна кількість оперативних, тактичних, логістичних та інших планів, які треба розробити для втілення цієї концепції в життя. І тут американським планувальникам цілком справедливо можна закинути те, що, навіть знаючи про численні вади і не реалістичність багатьох планів війни з Японією та неготовність збройних сил США до практичного виконання цих планів, вони все

одно намагались дотримуватись їх до останнього навіть попри зміну загальної стратегічної ситуації.

Ще гіршим є те, що цей брак гнучкості значним чином випливав із ставлення політичного, дипломатичного та військового керівництва США (причому Армія та Флот часто виступали окремо, а не разом), яке ставило бюрократичні інтереси свого департаменту чи свої власні симпатії/антипатії вище, ніж загальні інтереси США у майбутній війні проти Японії [9, с. 95, 142-147]. Лише під час праці над «багатокольоровими» планами у 1939-41 роках політичне керівництво США спроміглось не тільки видати військовим планувальникам конкретні вказівки щодо засад стратегічного планування (в тому числі і щодо можливої війни проти Японії), але й організувати координацію зусиль дипломатів та військових для спільної праці з розробки військових планів (хоча усіх проблем це не усунуло) [9, с. 149].

Викладене вище наочно показує, що така складна справа, як стратегічне воєнне планування, має відбуватись на підставі чітко визначених політичним керівництвом країни вказівок, з урахуванням дипломатичних реалій та фактичних можливостей збройних сил країни. Стратегічні плани не повинні бути «річчю в собі» – вони мають регулярно переглядатись і, за потреби, змінюватись відповідно до реальної ситуації.

Література

1. Command decisions / M. Blumenson [et al.]. – Washington, D.C. : Office of the Chief of Military History Dept. of the Army, 1987. – 531 p.
2. Ellis, J. Brute Force; Allied Strategy and Tactics in the Second World War / J. Ellis. – London : Andre Deutsch, 1990. – 643 p.
3. Evans, D. C. Kaigun: strategy, tactics, and technology in the Imperial Japanese Navy, 1887–1941 / D. C. Evans, M. R. Peattie. – Annapolis, Maryland : Naval Institute Press, 1997. – 768 p.
4. Holwitt, J. I. "Execute against Japan": freedom-of-the-seas, the U.S Navy, fleet submarines, and the U.S. decision to conduct unrestricted warfare, 1919-1941: Dissertation Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Doctor of Philosophy in the Graduate School of The Ohio State University / Joel Ira Holwitt ; Graduate School of The Ohio State University. – Columbus, 2005. – 363 p. [Online] – Mode of Access: https://etd.ohiolink.edu/rws_etd/document/get/osu1127506553/inline [Accessed: 9th January 2018]. – Title from the Screen.
5. Lacroix, E. Japanese Cruisers of the Pacific War / E. Lacroix, W. Linton. – Annapolis, Maryland : Naval Institute Press, 1997. – 880 p.
6. Matloff, M. United States Army in World War II. The War Department. Strategic planning for coalition warfare 1941-1942 / M. Matloff, E. M. Snell. – Washington, D.C. : Center of Military History, 1952. – 480 p.
7. Miller, E. S. War Plan Orange: The U.S. Strategy to Defeat Japan, 1897–1945 / E. S. Miller. – Annapolis, Maryland : Naval Institute Press, 1991. – 509 p.
8. Peattie, M. R. Sunburst: The Rise of Japanese Naval Air Power, 1909–1941 / M. R. Peattie. – Annapolis, Maryland: Naval Institute Press, 2007. – 392 p.
9. Pedler, S. J. Institutional politics and the U.S. military's War plan Orange: A Thesis Submitted to the Graduate College of Bowling Green State University in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts / Steven J. Pedler; Graduate College of Bowling Green State University. – Bowling Green, 2007. – 162 p. [Online] – Mode of Access: https://etd.ohiolink.edu/rws_etd/document/get/bgsu1182351613/inline [Accessed: 9th January 2018]. – Title from the Screen.
10. Schencking, C. J. Making Waves: Politics, Propaganda, And The Emergence Of The Imperial Japanese Navy, 1868–1922 / C. J. Schencking. – Stanford, California : Stanford University Press, 2005. – 297 p.
11. Takahashi, F. The First War Plan Orange and the First Imperial Japanese. Defense Policy: An Interpretation from the Geopolitical Strategic Perspective / F. Takahashi // NIDS Security Reports. – 2004. – № 5. – P. 68-103. [Online] – Mode of Access:

http://www.nids.mod.go.jp/english/publication/kiyo/pdf/bulletin_e2003_4.pdf [Accessed: 9th January 2018]. – Title from the Screen.

12.Treaty Between the United States of America, the British Empire, France, Italy, and Japan, Signed at Washington, February 6, 1922. [Online] – Mode of Access: https://en.wikisource.org/wiki/Washington_Naval_Treaty,_1922 [Accessed: 9th January 2018]. – Title from the Screen.

13.Watson, M. S. United States Army in World War II. The War Department. Chief of Staff: Prewar Plans and Operations / M. S. Watson. – Washington, D.C.: Center of Military History, 1950. – 551 p.

References

1. BLUMENSON, M. et al. (1960, reprinted 1987) *Command decisions.* Office of the Chief of Military History Dept. of the Army. Washington, D.C.

2. ELLIS, J. (1990) *Brute Force; Allied Strategy and Tactics in the Second World War.* Andre Deutsch.

3. EVANS, D. C. and PEATTIE, M. R. (1997). *Kaigun: strategy, tactics, and technology in the Imperial Japanese Navy, 1887–1941*. Annapolis, Maryland: Naval Institute Press.

4. HOLWITT, J. I. (2005) *"Execute Against Japan"*, Ph.D. dissertation, Ohio State University. [Online] Available from**:** https://etd.ohiolink.edu/rws_etd/document/get/osu1127506553/inline. [Accessed: 9th January 2018]

5. LACROIX, E. and LINTON W. (1997). *Japanese Cruisers of the Pacific War*. Naval Institute Press.

6. MATLOFF, M. and SNELL, E. M. (1952) *United States Army in World War II. The War Department. Strategic planning for coalition warfare 1941-1942*. Center of Military History. Washington, D.C.

7. MILLER, E. S. (1991). *War Plan Orange: The U.S. Strategy to Defeat Japan, 1897–1945*. Annapolis, MD.

8. PEATTIE, M. R. (2007). *Sunburst: The Rise of Japanese Naval Air Power, 1909–1941*. Annapolis, Maryland: Naval Institute Press.

9. PEDLER, S. J. (2007) *Institutional politics and the U.S. military's War plan Orange*. A Thesis. [Online] Available from: https://etd.ohiolink.edu/rws_etd/document/get/bgsu1182351613/inline [Accessed: 9th January 2018].

10. SCHENCKING, C. J. (2005). *Making Waves: Politics, Propaganda, And The Emergence Of The Imperial Japanese Navy, 1868–1922*. Stanford University Press.

11. TAKAHASHI, F. (2004). The First War Plan Orange and the First Imperial Japanese. Defense Policy: An Interpretation from the Geopolitical Strategic Perspective. *NIDS Security Reports, No.5 (March 2004)*. [Online] Available from: http://www.nids.mod.go.jp/english/publication/kiyo/pdf/bulletin_e2003_4.pdf [Accessed: 9th January 2018].

12. *Treaty Between the United States of America, the British Empire, France, Italy, and Japan, Signed at Washington, February 6, 1922*. [Online] Available from: https://en.wikisource.org/wiki/Washington_Naval_Treaty,_1922 [Accessed: 9th January 2018].

13. WATSON, M. S. (1950) *United States Army in World War II. The War Department. Chief of Staff: Prewar Plans and Operations.* Center of Military History. Washington, D.C.

Надійшла до редколегії 10.10.2017

Eugene Pinak, Master of Law, Board member of the Ukrainian Association for American Studies

PREPARATION OF US ARMED FORCES FOR THE WAR WITH JAPAN: PLANS AND REALITY

Abstract. *The article examines general aspects of the preparation of the United States Armed Forces for the war with Japanese Empire from 1906 until 1940. It is shown, that the origins of war plan were related to the US internal politics while the end of war plan is closely related to changing foreign policy of the United States. Problems, that faced US military planners during developing and preparing for the implementation of the war plan against Japan, are revealed. A general assessment of the work of US military planners on the development and*

preparation for the implementation of the plan of war against Japan is given. Thus, the overall strategic concept of the US war plan against Japan has generally endured a test of time, indicating the high level of professionalism of US military planners. However, actual implementation of these plans was hampered by many problems. It is shown, that such a complicated matter as strategic military planning should take place based on country-specific guidance clearly defined by the political leadership, taking into account diplomatic realities and actual capabilities of the country's armed forces. Strategic plans should not be "things in themselves" – they should be reviewed regularly and, if necessary, changed according to the actual situation.

Key words: *Preparation of US Armed Forces for the war with Japan, War plan Orange, US Armed Forces, Strategic planning, Pacific Ocean Theater during World War II.*

УДК 327.52; 327.56

Макар Таран,
кандидат історичних наук, доцент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
голова правління громадської організації
«Українська асоціація американістики»

КИТАЙСЬКА ІНІЦІАТИВА «ОДИН ПОЯС – ОДИН ШЛЯХ» ТА СТРАТЕГІЧНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ США

Анотація. *Основу озвученої лідером КНР Сі Цзіньпіном ініціативи «Один пояс – один шлях» лише на перший погляд складають геоекономічні вектори. Співробітництво в рамках двох шовкових шляхів має доповнюватися соціально-політичною та іншою динамікою. Ініціатива хоча й охоплює три континенти: Азію, Африку та Європу, проте її розвиток має глобальне значення і може стати кардинальним фактором змін у світоустрої, де вплив США та Заходу можна назвати системоформуючим. Автор статті намагається довести, що позитивний розвиток Ініціативи може стати не контр- але доповнюючою і багато в чому конкуруючою Заходу парадигмою світового розвитку, оскільки Китай засобом цього проекту може довести продуктивність власних цінностей прогресу. Глобальна стратегія США та відповідна стратегія щодо Китаю адміністрації Д.Трампа залишаються невизначеними. Ізоляціоністські та протекціоністські цінності, які виголошує американський президент, можуть ще більше підірвати довіру та ефективність міжнародних інституцій, проектів та програм, гарантом яких були Сполучені Штати. Останнім так чи інакше доведеться вибудовувати конкретну модель відносин з Ініціативою, адже вона зачіпає чутливі для Вашингтона регіони та країни, створює м'яке альтернативне джерело фінансово-інвестиційної допомоги та спрямована на створення принципово нових механізмів та форматів міжнародного співробітництва.*

Ключові слова: *ініціатива «Один Пояс – Один Шлях», США та світовий порядок, Китай, США та глобальне урядування, зовнішня політика Китаю, політика адміністрації Д.Трампа, глобальний розвиток.*

Наприкінці своєї останньої книги «Світовий порядок» класик американської зовнішньополітичної думки Г. Кіссінджер, розмірковуючи щодо основ формування світового порядку формулює тезу-пораду, яка має лягти в основу стратегічного мислення відповідних політикоформуючих груп у США: «…Історія не дає

перепочинку країнам, які уникають своїх зобов'язань або почуття ідентичності на користь… простішого курсу. Америка, як рішуче вираження людського прагнення до свободи сучасного світу та незамінна геополітична сила обстоювання гуманних цінностей, повинна зберегти своє відчуття напрямку... Щоби досягти справжнього світового порядку компоненти, зберігаючи при цьому власні цінності, повинні набути відмінну глобальну, структурну та правову культуру – концепцію порядку, що виходить за рамки перспектив та ідеалів будь-якого окремого регіону або країни…» [1, с. 298].

Такі функціональні характеристики глобальних зобов'язань глобальної держави прив'язані, звичайно, до історичного досвіду зовнішньої політики США і в ширшому контексті до геополітичного мислення. Проте ці розгорнуті образні рецепції накладаються в наш час і на іншу реальність, в якій американська глобальна ідентичність та функціональність змушена реагувати на своєрідну альтернативу, – «китайський виклик» (China`s challenge). Останній вже пов'язаний не тільки і не стільки з концептуальним реалізмом і, відповідно, фактором військово-стратегічної потужності. Йдеться про парадигму світоустрою, баланс якого тримається на більш прихованих і тонких, переважно ціннісних моделях, тісно вплетених у дискурс розмов щодо джерел розвитку, універсальних цінностей чи міжнародно-політичної архітектури світу загалом.

Системоформуюча глобальна домінанта США, особливо очевидна після розпаду СРСР в 1991 р., ґрунтується на багатьох взаємопереплетених чинниках економічного, політичного, культурного та ін. характеру. Окрім цього, світова гегемонія знаходить своє вираження в універсальних нормах, інституціях та механізмах, які формують загальні правила поведінки держав а також суспільств, не зважаючи на національні кордони. [2, с. 171-172]. При цьому глобальним інституціям, як породження лідерської ролі США після Другої світової війни, властива відповідна ідеологія, – поєднання ринкових та демократичних цінностей. [3, с. 25].

Формула «ринкової демократії» традиційно розглядалася в позитивістському ключі в якості стандартного рецепту суспільного та економічного прогресу. Проте економічні успіхи Китаю дали чимало матеріалу для альтернативного теоретичного узагальнення й навіть моделювання китайського досвіду модернізації. Найбільш резонансною й презентаційною в даному випадку можна назвати роботу Д.Рамо «Пекінський консенсус». В цій роботі колишній журналіст а згодом і успішний представник американського бізнесу зазначає: «Те, що відбувається в Китаї… не лише модель для Китаю, але і початок зміни світового масштабу міжнародного розвитку, економіки, суспільства і навіть політики… У той час як США переслідують односторонню політику захисту власних інтересів, Китай накопичує ресурси для того щоби «затулити» США в багатьох суттєвих сферах міжнародних справ та вибудовує середовище, яке робитиме гегемоністські дії США більш складними…» [4, с. 3].

Анонсування в 2013 р. Головою КНР Сі Цзіньпіном ініціативи «Один пояс – один шлях» (яка складається з таких частин як: «Економічний пояс шовкового шляху» та «Морський шовковий шлях XXI ст.», далі Ініціатива) стало не лише новим етапом китайської стратегії розвитку. Вперше в своїй сучасній історії Китай продукує глобальну ініціативу (якщо не брати до уваги малопродуктивні ультрареволюційні 1960-і з намірами створення альтернативної ООН чи позиціонування себе як повноцінна третя сторона в умовах біполярності).

Грандіозність проекту, реалізація якого має охопити 65 країн з населенням майже 4,5 млрд. за рахунок створення економічних, транспортних та інших комунікаційних коридорів (хоча мова йде не тільки про інфраструктуру, Китай вже безпосередньо інвестує в створення окремих виробничих підприємств) між Азією та Європою, драйвером руху в яких є саме Китай, стала яскравою ілюстрацією екстраполяції китайської дипломатичної практики на глобальний рівень. Політичному мисленню китайського керівництва, таким чином, вже притаманна власна відповідна геополітична картина світу а також розуміння засад динаміки розвитку світової системи.

Ініціатива Сі Цзіньпіна являє собою продовження зовнішньополітичних установок, формулювання яких стали певними маркерами етапів розвитку країни. Елементи Ініціативи можна прослідкувати ще в період Цзян Цземіня та Ху Цзіньтао, коли в 1999 році було оприлюднено стратегію «йти зовні» а наступного року з'явився концепт «Великого західного розвитку». В 2004, вже за Ху Цзіньтао вони були доповнені гаслами «йти на Захід» та концепцією «гармонійного світу.» За нинішнього китайського лідера продовжилася тенденція більш глобалізованого, системного ставлення до ідеї розвитку, – в 2012 р. виголошено ідею «Китайської мрії» (з якої неозброєним оком проглядається альтернативність ідеалу «Американської мрії») а наступного року концепцію «Спільноти загального призначення.» Таким чином йдеться не про якусь нову революційну теорію, а про спадковість та взаємодоповнюваність. Спільною рисою цих установок можна назвати якраз все більшу поєднуваність ідеї прогресу Китаю з прогресом усього людства. Ця теза доволі розгалужено роз'яснюється в останньому офіційному виданні Канцелярії керівної робочої групи з просування будівництва «Одного поясу, одного шляху». Глобальний контекст Ініціативи, зокрема, розкривається як «китайський варіант захисту світової економічної системи відкритого типу та реалізації багатостороннього, самостійного, збалансованого та стійкого розвитку… Створення співтовариства спільного долі людства за умов взаємозв'язку та взаємозалежності» [5, с. 1-2]. В цьому та багатьох інших документах а також заявах Сі Цзіньпіна послідовно розвіюється будь-який скептицизм щодо прихованих мотивів Китаю і містяться запевнення в дусі глобального ідеалістичного конструктивізму, – заперечення формування сфер впливу, гегемонії чи домінування.

Проте поява Ініціативи пов'язується насамперед із внутрішньоекономічними чинниками в самому Китаї. Вона є формою дипломатичної стратегії яка відповідає потребам економічного розвитку країни, темпи якого останніми роками сповільнилися [6]. В історичному контексті китайський проект відповідає принципам розвитку країни, закладеними Ден Сяопіном – поєднання відкритості та опори на власні сили. Очевидно, що географічна спрямованість Економічного поясу, просторова структура економічних коридорів значною мірою має простимулювати розвиток західних районів країни, які значно поступалися розвитком приморським провінціям [7, с. 20]. Крім того, маючи розвинену виробничу основу і значний інвестиційний потенціал КНР зацікавлена в такому варіанті глобалізації, який дасть додаткові і виробничі і фінансово-інвестиційні можливості, сприятиме експорту продукції, спорядження, технічних ноу-хау, а також власної моделі розвитку [8, с. 13].

Але як би переконливо не звучала економічна логіка, вона, очевидно, нерозривно пов'язана з геополітичними, ідеологічними та іншими складовими

поведінки держави в міжнародних відносинах. Посилення економічної безпеки, збільшення глобального фінансового впливу Китаю, розширення стратегічного простору насамперед в Євразії мають політичний підтекст. Хоча і не виразно, проте в китайських і більшою мірою в американських фахових колах походження Ініціативи розглядається і в контексті відповіді на стратегію Б.Обами «ребалансування» або ж «Asian pivot», яка полягала в посиленні (хоча й не кардинальної) силової проекції Сполучених Штатів в Азії. Небажання США дати більший голос Китаю та країнам що розвиваються в рамках діяльності МВФ, тиск Вашингтона на країни Європейського Союзу з метою не поширювати на Китай статус країни з ринковою економікою в рамках СОТ, вичікувальна позиція щодо створення Азійського банку інфраструктурних інвестицій стали для Пекіна подразником, який засвідчував небажання Вашингтона сприйняти нову реальність нового Китаю [9, с. 13]. До цього можна додати такі фактори, прямо чи опосередковано пов'язані з політикою США як: територіальні суперечки в Східно-китайському та Південно-китайському морях, ідея Транс-тихоокеанського партнерства, система якого почала розвиватися без Китаю. І відповідь Пекіна стала не рефлективною, але оформленою в всезагальну функціональну концепцію глобального розвитку і співробітництва.

Економічна наступальність Китаю об'єктивно створює конкурентну альтернативу існуючому глобальному економічному порядку та його політичній основі в тому числі. Лунають оцінки, що саме за Сі Цзіньпіна китайська дипломатія вже відповідає характеристикам дипломатії великої держави [10]. При цьому Ініціативу характеризують як стратегічну «м'яку» поведінку з метою посилення позицій Китаю в світових справах [11, с. 11]. В перспективі Пекін матиме неабиякий ресурс для здійснення своєї політичної та економічної опіки.

Розвиток цього глобального китайського проекту суттєво змінить **геоекономічну структуру світу**. Китай постає в середині глобального ланцюга виробництва і здатен сприяти країнами на ранній стадії індустріалізації [8, с. 13]. Він вже не звернений лише до Тихого океану а готується стати одним із ключових геоекономічних центрів світу.

Ініціативу можна охарактеризувати в цьому плані як інструмент з переформатування перш за все євразійського економічного блоку. Її спрямованість в напрямку ЄС через євразійський простір може стати одним із механізмів з формування контрбалансу США в міжнародних справах для країн Європи в тому числі [12, с. 56]. Економічний пояс посилить взаємозалежність з Азією що, в свою чергу, може стати початком прискореної ерозії ще превалюючих трансатлантичних торговельних зв`язків [12, с. 57]. Світове економічне та політичне тяжіння може змінити свою точку опори з трансатлантичного та транс-тихоокеанського економічних блоків до континентальної Євразії [12, с. 58]. Якщо ця тенденція буде посилюватися, то китайська залежність від американського ринку та санкцій значно зменшиться [12, с. 10]. Це суттєво зміцнить позиції стратегічної паритетності Китаю у порівнянні зі США [13, с. 1].

Залишаючись найбільшим покупцем казначейських облігацій США і, відповідно, головним кредитором Вашингтона (на 2017 р.) Пекін намагається використати механізм Ініціативи для перелокації своїх найбільших у світі золотовалютних резервів з цінних паперів в своєрідні «економічні мости» [18, с. 11].

Окрім суходільних комунікацій втілення стратегії Шовкового шляху дозволить Китаю значно збільшити кількість портових терміналів та й надалі розвивати морську торгівлю. Насьогодні п'ять найбільших морських компаній Китаю вже контролюють 18% світового трафіку контейнерів, які транспортуються першою двадцяткою світових компаній [13, с. 1]. Посилення позицій Пекіна в сфері морських перевезень досить знакова подія, – це вже не лише суходільна країна-цивілізація, а повноцінний глобальних суб'єкт з відповідними інтересами в океанах та морях.

Просування Ініціативи співпало з доволі значними проблемами для ЄС. І однією з актуальних став т. зв. Brexit. Китайські економічні аналітики відзначають, що ця подія – на користь Китаю [14, с. 2]. Послаблення Європи та потреба Великої Британії в пошуку нових зовнішньоекономічних торговельно-інвестиційних формул робить Лондон привабливим китайським партнером. Не дарма її представник на Форумі Шовкового шляху доволі патетично заявляв про природність місця Великої Британії в цьому проекті. А під час нещодавнього візиту британського прем'єра Т.Мей до Пекіна було підписано двосторонніх договорів на величезну суму – майже 13 млрд. дол. Це не можна оцінювати як радикальну загрозу особливому партнерству між Британією та США чи єдності НАТО, проте поява фактору м'якого альтернативного (і заявленої з вуст британського очільника уряду «стратегічно важливого») центру економічного тяжіння Лондона очевидна. Варто також враховувати ще й ту обставину, що Велика Британія першою із західних країн визнала Китайську Народну Республіку ще в 1950 р.

Кінцева прив'язка шовкових шляхів до Європи (мова не лише про економіку але й інші формати відносин) вже стає елементом «розтягнення» європейського простору. Ініціатива може стати одним із способів значного зменшення західного (американського й канадського, в цьому контексті) солідаризму в функціонуванні європейського співтовариства і, відповідно, способом суттєвого дистанціювання Європи від міцних лінії відносин із США та Японією. В 2015 р. Єврокомісію оприлюднила документ, який містить декілька декларацій стратегічного ангажування з Китаєм, хоча й із застереженнями щодо неспівпадіння в поглядах на права людини та політичні цінності, проте можна констатувати початок масштабної системної взаємодії [15].

Одним з пріоритетів китайської зовнішньоекономічної політики є інтернаціоналізація національної валюти юанью, або ж женьміньбі. На платформі китайського міжбанківського ринку іноземної валюти вже здійснюється прямий обмін юанів на 21 вид валют, окрім долару США. Сформувалася система транскордонних платежів в юанях (CIPS), яка надає послуги по здійсненню операцій в саме в китайській національній валюті місцевим та зарубіжним фінансовим закладам [5, с. 43]. І проект «Один пояс, один шлях» якраз і покликаний продовжувати курс на інтернаціоналізацію юаня те перетворення його в вільноконвертовану валюту [16, с. 114]. Такий курс в короткотерміновій перспективі не несе загрози статусу долара як поки що головної вільноконвертованої валюти світової системи економічних відносин. Проте вже в середньострокових термінах статус юаня, особливо в торговельних операціях країн-учасниць Ініціативи, може стати конкуруючим. Юань вже має статус резервної валюти і, таким чином, має всі перспективи стати довгостроковим інвестиційним активом.

«Ініціатива» та концепція глобального розвитку.

Китайський проект шовкових шляхів сповна можна назвати одним із найбільших стратегічних планів спільного розвитку в сучасній історії. Його поки не можна назвати глобальним, адже функціонально Ініціатива не охоплює Америки, Австралію і лише незначними відгалуженнями заходить в Африку. І все ж результативність цих інвестиційно-технологічних та торговельних ланцюжків в перспективі може перетворити Пекін на центр світового економічного тяжіння а також ідеологічної привабливості. Китай пропонує власну модель розвитку, відмінну від таких систем допомоги як, скажімо, «план Маршалла», (За оцінками відповідно на 2015 р. вартість «плану Маршалла» дорівнювала 130 млрд. дол. Китай же пропонує вкласти в проекти на базовому рівні понад 800 млрд. дол.) реформи під егідою МВФ чи Світового Банку та безпосередньо односторонньої допомоги з боку США. Китайська сторона, порівнюючи ці два проекти акцентує на тому, що «план Маршалла» був прив'язаний до американських стратегічних намірів в умовах «холодної війни» яка розгорталася і допомога надавалася з політичними передумовами. Натомість Ініціатива відкрита для всіх і побудована на ідеї «відкритої кооперації» (*kaifang hezuo*) [17, с. 2].

Більшість країн, пов'язаних системою шовкових шляхів були реципієнтами американського сприяння, значна частина якого спрямовувалася на воєнну допомогу. Китай же навпаки, концентрується виключно на інвестиціях в громадський сектор. При цьому в наш час, коли ефективність допомоги з боку Заходу викликає значні дискусії такі країни одержують інвестиційну альтернативу. І більша частина з них саме в період глобальної рецесії гостро потребують зовнішніх фінансових вливань. Коли велика частина країн, які розвиваються знаходяться на межі економічної стагнації Китай має засоби й бажання розташовувати там свій капітал. Створення Азійського банку інфраструктурних інвестицій та обіцянки вкладати кошти також через власне китайські банки створює паралельні альтернативні джерела інвестицій та технологій для країн, що розвиваються. Успішність Ініціативи значно посилить імідж Пекіна в світовому порядку денному ідеології розвитку [18, с. 36].

Перспективність реалізації Ініціативи і як іміджевої в тому числі в цілому оцінюється позитивно, оскільки «вашингтонські кишені ніколи не були такими глибокими, як пекінські і США не має підприємств у державній власності…» [18, с. 41]. І в цьому контексті модель значного державного втручання та економічного макрорегулювання, більш системної ролі держави в розвитку може також увійти в арсенал політичних еліт країн, що розвиваються.

Економічний успіх Китаю та проекту шовкових шляхів для багатьох країн, що розвиваються може ще більше посилити резистентність щодо демократичної риторики Заходу. «Проект є пропозицією з боку Китаю сусідам взяти на озброєння переможну систему: економічний інтервенціонізм та перспективну політику, проте соцієтальне «зледеніння» [13, с. 1]. І посилення зв'язків з Китаєм значно зменшуватиме мотивованість політичних еліт країн-учасниць проекту критикувати Пекін щодо питань, які не стосуються їхніх національних інтересів безпосередньо [19, с. 23].

При цьому Китай не збирається конфронтувати з міжнародними інституціями чи спонукати їх до перегляду своєї політики. Він бере активну участь в їхній діяльності. В більшості випадків китайська активність сприяє глобальному порядку. Проте, в багатьох інших Пекін демонструє небажання нести відповідні витрати щодо внесків в глобальне урядування. Не зважаючи на статус другої

економіки світу та, за деякими підрахунками, фактично другий за обсягом воєнний бюджет Китай обрав стратегію «перекладання тягаря», коли основні зусилля на утримання стабільних міжнародних політичних та економічних конструкцій все ж лежать на плечах Заходу [20, с. 15].

Проект шовкових шляхів декларує вільний рух капіталів та створення зон вільної торгівлі країн-учасниць. Ідеологія торговельного лібералізму, таким чином, вже не є виключно інструментом Заходу. Китай як країна, яка має потужну виробничу базу в наш час зацікавлений в посиленні можливостей експорту своїх товарів, які стають все дорожчими і відповідно мнеш конкурентоздатними. Зняття торговельних бар'єрів та різних тарифів стане додатковим стимулом для наповнення китайськими товарами ринків країн Азії, Африки та Європи.

Але залишається поки нез'ясованою перспектива, чи буде Китай використовувати форму співробітництва в рамках Ініціативи в якості **політичного інструменту**? З українського досвіду (згадаймо хоча би російський проект ЄвразЕС, який Москва нав'язувала як альтернативу асоційованому членству України в ЄС, що зокрема і вилилося потім у внутрішньо- та зовнішньополітичний конфлікт та війну. «План Маршалла», як про це йшлося вище теж мав політизовану мету) ми знаємо, що традиційно економічні проекти можуть використовуватися з метою досягнення тих чи інших політичних цілей.

У листопаді 2016 р. Пекін чинив серйозний економічний тиск на Монголію, яка мала на той час складні фінансові проблеми. У відповідь на візит далай-лами на неї було накладено суттєві митні тарифи. Чи приклад Греції, коли остання заблокувала спільну заяву ЄС щодо порушення прав людини в Китаї, яка мала би бути представлена на засідання Ради ООН з прав людини. Така поведінка Афін пов'язується з особливими симпатіями грецького прем'єра лівої ідеологічної орієнтації щодо КНР та початком великих китайських інвестицій до грецької економіки (China Ocean Shipping Company придбала контрольний пакет акцій порту Пірей а КНР загалом на середину 2017 р. інвестувала до Греції в різні проекти в сфері портових сполучень, телекомунікацій, енергетики 1 млрд. 300 млн. дол.). Ці факти ще не можна назвати системними. Китай не обумовлює участь в проекті «Один пояс – один шлях» якимись ідеологічними чи політичними вимогами, на відміну від російської сторони і Пекін не презентує свою Ініціативу як альтернативу іншим проектам. Тим не менше, в цьому контексті Джон Сімен з французького Інституту міжнародних відносин називає шовкові шляхи «проектом публічної дипломатії з метою пом'якшити деякі сторони іміджу Китаю» [13, с. 1]. І поки невідомо, чи китайський принцип взаємин «економіка спочатку – політика потім» не змінить свої пріоритети. Адже будь-яка економічна система відносин не може існувати без політичного чи в широкому сенсі безпекового формату, який так чи інакше пов'язаний із нею.

Безпекові виміри.

Система військово-політичних альянсів, де США відіграють провідну роль, (починаючи від НАТО і згадуючи Японію та Південну Корею) базується не лише на відповідній динаміці політичних зв'язків та координації оборонних структур. Як свого часу СРСР так і США сьогодні пов'язані зі своїми союзниками стратегічно важливими економічними відносинами. Останні гармонійно доповнюють політичний та воєнний рівні, вкладаючи в них важливий та взаємовигідний економічний зміст.

Беручи до уваги таку структуру як ШОС (зауважуємо, що ця Організація не може розглядатися в якості військово-політичного блоку), особливі відносини Пекіна з Пакистаном, інтенсивне посилення економічної присутності в Бірмі тощо можна констатувати, що більша частина суходільної території Китаю вже не є в оточенні ворожих або ж «сірих» країн. Створення своєрідної китаєцентричної економічної структури, доповненої іншими сферами неодмінно має породити систему безпеки їх функціонування. Зокрема, С.Колен з Французького центру досліджень сучасного Китаю в Гонконзі вважає, що «шовкові шляхи – прагнення домогтися стратегічного паритету зі США…» [13, с. 1]. Пов'язаність та консолідація євроазійського простору – повернення до хартленду, серцевини (за Макіндером) світової політики засобом формування нового блоку обличчям до американської периферії [13, с. 1]. І політика Пекіна щодо цієї периферії в тому числі спрямована на створення противаги США в Азії, унеможливлення формування антикитайської коаліції та послаблення американських альянсів [21, с. 2]. «Стабільний євразійський простір для Китаю – буфер, який перешкоджає американському курсу стримування КНР…» [22, с. 8]. Посилення координації політики між Китаєм та Росією може розглядатися як механізм з витіснення США з регіону Центральної Азії зокрема [23, с. 143].

В цьому контексті перша морська база КНР в Джибуті розглядається як початок амбіційного сходження до статусу великої морської держави [13, с. 1]. Будівництво швидкісної залізниці Джибуті – Аддіс-Абеба, яка символічно замінила залізницю, прокладену ще британцями та французами, як вважає Ж.-П. Кабестен з Баптистського університету Гонконга, нагадує «шляхи проникнення європейців…» [13, с. 1].

Проте м'яке економічне проникнення Пекіна в регіони, чутливі американським інтересам не викликає якоїсь протидії чи критики в США. Багаторічні зусилля Вашингтона зі стабілізації ситуації в Афганістані можуть одержати несподівану підтримку з боку Китаю і американські офіційні особи якраз схвально поставилися до китайських інфраструктурних проектів у цій країні як доповнення до американських зусиль [12, с. 20].

Фіксуючи напрямки пролягання шовкових шляхів видно, що вони не перекривають Тихий океан і не торкаються таких важливих американських союзників як Південна Корея, Японія та ситуативних союзників на кшталт Філіппін чи В'єтнаму. Тому говорити про глобальність китайського проекту з точки зору охоплення всієї земної кулі не видається правдивим. В той же самий час замість того, щоби консолідувати та цементувати тихоокеанський регіон Вашингтон з приходом нової адміністрації Д.Трампа обрав інший шлях.

Від «China`s engagement into global system» до «The US` engagement into One – Belt – One Road Initiative"?

Ще в 2005 р. тогочасний заступник держсекретаря США Р.Золлік запропонував Китаю стати «responsible stakeholder» (відповідальним власником акцій) світового порядку. На той момент КНР сповна пожинала плоди членства в СОТ, продовжуючи демонструвати феноменальні темпи економічної динаміки і, в той же час, проводячи військову модернізацію. Хоча промова Золліка і взагалі сутність цього словосполучення були багатозначними, втім вона передавала загальну тональність настроїв американської сторони. Вашингтон ніби натякав на неприпустимість будь-який контроверсійних деструктивних чи іншого роду дій з боку Пекіна, які б руйнували міжнародні інституції. І в той же час пропонував

Китаю «відповідальну» ангажованість у міжнародні справи як одного з фактичних спонсорів існуючої глобальної системи відносин.

Поява та розвиток ініціативи «Один пояс – один шлях» наклалася на своєрідний період в історії американської зовнішньої політики періоду адміністрації Д.Трампа, який можна назвати концептуально невизначеним. Лідерство Сполучених Штатів завжди базувалося на інноваційності, чи це стосується технологій безпосередньо пов'язаних з виробництвом, чи з баченням геополітичної структури світу. Вперше з середини минулого століття США втратили ініціативу, виявивши неспроможними запропонувати парадигму та модель свого глобального лідерства. Рішення американського президента про вихід США з Транс-тихоокеанського партнерства багато хто і не лише в Китаї розцінював як сприятливий фактор для реалізації цілей Ініціативи. Ніяка мова вже про "Asian pivot" Б.Обами не йде. Вихід США з регіональних проектів, у яких Вашингтон був ключовим драйвером поки незрозуміло як сприятиме втіленню гасла «Make America Great Again». Адже Сполучені Штати стали наддержавою лише подолавши такі ізоляціоністські підходи. Ізоляціонізм та протекціоністські заяви Д.Трампа створюють всі підстави для пришвидшеного формування Китаєм власної сфери впливу [12, с. 1].

Натомість нові економічні та технологічні реалії вимагають ревізії американської глобальної стратегії а також т.зв. Grand strategy щодо Китаю. Американські експертні кола переважно закликають до пошуку Вашингтоном форми участі в китайській Ініціативі. В якості рекомендацій, зокрема, йдеться про необхідність ініціювання нових позичкових стандартів, які б демонстрували, що Ініціатива доповнює та прискорює розвиток вже існуючого міжнародного економічного порядку і не підриває його основ. Вже працюючі режими необхідно пристосувати до нових міжнародно-політичних та економічних схем, таких, наприклад, як існування формату країн БРІКС зі значною фінансово-економічною координацією, що розвивається [24, с. 23].

На саміті «Шовкового шляху», який відбувся в травні минулого 2017 р. США представляв директор східноазійських програм Ради національної безпеки Метью Поттінгер. Він заявив, що «американські підприємства мають давній та успішний досвід участі в глобальних інфраструктурних проектах і ми готові брати участь в будівництва Економічного поясу шовкового шляху…» Переважна кількість американських експертів підтримують такі заяви вказуючи, що США можуть у тому числі відігравати ключову роль в захисті інфраструктури в турбулентних та нестабільних коридорах Ініціативи як за допомогою збройних сил так і технічних засобів кібербезпеки [18, с. 41].

Іншим напрямком дій, який має стати концептуальною реакцією на китайську Ініціативу є заклики до формування альтернативної стратегічної лінії, яка мала би включати в якості ключових суб'єктів Індію та Японію [20, с. 30]. Ще в 2011 р. Г.Клінтон в якості держсекретаря озвучила «Ініціативу нового шовкового шляху» як модель покращення інфраструктури та торгівлі. Проте вона більшою мірою стосувалася переформатування відносин США з країнами Центральної Азії (з особливим акцентом на Афганістані) і мала за стратегічну мету консолідацію цього простору навколо Вашингтона в умовах конкуренції з Китаєм та Росією. Проте далі заяв справа не просунулася і ця ідея потонула в бюрократичній невизначеності. Якщо оцінювати ситуацію, що склалася насьогодні, то прискорена залученість Індії в проекти Ініціативи, навіть враховуючи значний скептицизм індійського

керівництва щодо Ініціативи (на лютий 2018 р. 5 проектів загальною вартістю понад 1 млрд. дол. [25]. дає мало шансів для Вашингтона якимось чином перекрити цю фінансову карту своєю. Замороження участі США в Азійському банку розвитку (АБР), який свого часу був заснований завдяки зусиллям американської сторони і до певної міри розгубленість Японії, як другого великого інвестора цього банку знову грають на руку Китаю. І значно посилюють інтерес серед японських бізнес-груп до участі в проекті Ініціативи «Один пояс – один шлях».

На даний момент важко сказати, чи буде адміністрація Д.Трампа в перспективі розробляти якусь форму присутності чи й навіть ангажування в китайський проект «Один пояс – один шлях», навіть не зважаючи на численні заклики долучитися до нього. Вихід з адміністрації головного стратегічного радника С.Беннона ставить дуже багато запитань навіть щодо можливості досягнення Сполученими Штатами конкретних прагматичних цілей засобом вироблення та підписання двосторонніх угод, пріоритетність чого озвучувалася американським президентом неодноразово. Можна передбачити, що така невизначеність у Вашингтоні стане для Пекіна часовим карт-бланшем для формування на основі Ініціативи міжконтинентальної економічної структури з «китайською специфікою» проте глобального значення. Ці обставини мають змусити політичні еліти в Сполучених Штатах, для того щоби залишитися глобальним гравцем, все ж відмовитися від ізоляціоністської філософії та кардинальним чином переглянути засади функціонування як універсалістських інституцій, так і власну роль у них.

Література

1. Кіссінджер Г. Світовий порядок / Г. Кіссінджер. – Київ : Наш Формат, 2017. – 320 с.
2. Cox R. Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method / Robert Cox // Millennium: Journal of International Studies. – 1983. – Vol.12. – №2. – P. 162-175.
3. Ikenberry J. The Rise of China and the Future of the West / John Ikenberry // Foreign Affairs. – January/February 2008. – Vol.87. – №1. – P. 23-37.
4. Ramo J.C. The Beijing Consensus / J.C. Ramo. – London (U.K.) : The Foreign Policy Centre, 2004. – 74 p.
5. Совместное строительство «Одного пояса, одного пути»: идея, практика и вклад Китая. – Пекин : Издательство литературы на иностранных языках, 2017. – 77 с.
6. Фэн Шаолэй. Один путь – много возможностей [Електронний ресурс] / Шаолэй Фэн // Россия в глобальной политике: электронный журнал. – 2016. – №3. – Режим доступа: http://www.globalaffairs.ru/number/Odin-put--mnogo-vozmozhnostei-18151. Название с экрана – Дата обращения: 01.02.18.
7. Johnson C. President Xi Jinping`s “Belt and Road” Initiative. A Report of the CSIS Freeman Chair in China Studies. 28.03. 2016. [Online] – Mode of Access: https://www.csis.org/analysis/president-xi-jinping%E2%80%99s-belt-and-road-initiative [Accessed: 1st February 2018]. – Title from the Screen.
8. Cai P. Understanding China’s Belt and Road Initiative. Lowy Institute for International Policy. March 2017. [Online] – Mode of Access: https://www.lowyinstitute.org/sites/default/files/documents/Understanding%20China%E2%80%99s%20Belt%20and%20Road%20Initiative_WEB_1.pdf [Accessed: 2nd February 2018]. – Title from the Screen.
9. Miner S. Economic and Political Implications / China's Belt and Road Initiative: Motives, Scope, and Challenges. [Ed. By S. Dyankov and S. Miner]. Peterson Institute for International Economics. March 2016. [Online] – Mode of Access: https://piie.com/system/files/documents/piieb16-2_1.pdf [Accessed: 23rd January 2018]. – Title from the Screen.
10. Johnson C. Decoding China`s Emerging “Great Power” Strategy in Asia. The Center for Strategic and International Studies. / Christopher Johnson. – Lanham • Boulder • New York • Toronto • Plymouth, UK : Rowman & Littlefield, 2014. – 53 p.

11. Kaplan Y. China's OBOR as a Geo-Functional Institutionalist Project / Yilmaz Kaplan // Baltic Journal of European Studies. – 2017. – Vol.7. – №1. – P. 7-23.

12. Ghiasy R., Zhou Jiayi. The Silk Road Economic Belt. Considering Security Implications and EU–China Cooperation Prospects / R. Ghiasy, Jiayi Zhou. - Stockholm International Peace Research Institute, 2017. – 57 p. [Online]. – Mode of Access: https://www.sipri.org/sites/default/files/The-Silk-Road-Economic-Belt.pdf [Accessed: 19th January 2018]. – Title from the Screen.

13. Pedroletti B. «Nouvelles routes de la soie»: les ambitions planétaires de Xi Jinping / Brice Pedroletti // Le Monde. – 04.08.2017. – P. 1.

14. 姚闯. Chuang Yao. "一带一路"伟大战略与中国宏观经济运行分析. The Great Strategy of "The Belt and Road" and Chinese Macroeconomic Operation Analysis /姚闯. Chuang Yao //财经与管理. Finance and Management. – August, 2017. – P. 138-139. [Online]. – Mode of Access: https://www.researchgate.net/publication/319389661_yidaiyiluweidazhaneyuzhongguohongguanjingjiyunxingfenxi [Accessed: 3d January 2018]. – Title from the Screen.

15. Joint Communication to the European Parliament and the Council. Elements for a new EU strategy on China. Brussels, 22.6.2016. – P. 19. [Online]. – Mode of Access: http://eeas.europa.eu/archives/docs/china/docs/joint_communication_to_the_european_parliament_and_the_council_-_elements_for_a_new_eu_strategy_on_china.pdf [Accessed: 26th December 2017]. – Title from the Screen.

16. Xiaoyu Pu. One Belt, One Road: Visions and Challenges of China's Geoeconomic Strategy / Pu Xiaoyu //中國大陸研究. 2016. – №3. – P. 111-132.

17. Bondaz A. Yidai yilu : le corridor (terrestre) et la route (maritime) de la soie de Xi Jinping / Antoine Bondaz // Note d'actualité n°3/8 de l'Observatoire de la Chine. Asia Centre. - Octobre 2015. – P. 1-5. – [Online]. – Mode of Access: http://www.centreasia.eu/sites/default/files/publications_pdf/3_-_note_bondaz_oct2015_dgris_.pdf [Accessed: 14th January 2018]. – Title from the Screen.

18. Luft G. It Takes a Road. China's One Belt One Road Initiative: An American Response to the New Silk Road / Gal Luft. - Institute for the Analysis of Global Security, 2016. – 50 p. – [Online]. – Mode of Access: www.iags.org/Luft_BRI.pdf [Accessed: 30th November 2017]. – Title from the Screen.

19. Freeman C., Jr. One Belt, One Road: What's in It for Us? Remarks to a Workshop of the China Maritime Studies Institute / Chas W. Freeman, Jr. // Chinese American forum. – 2017. – №4. – P. 17-23.

20. Blackwill R., Tellis A. Revising U.S. Grand Strategy Toward China / Robert Blackwill, Ashley Tellis. – Council on Foreign Relations, 2015. – 56 p. – [Online]. – Mode of Access: https://www.cfr.org/report/revising-us-grand-strategy-toward-china [Accessed: 19th July 2017]. – Title from the Screen.

21. Glaser B. China's Grand Strategy in Asia. Statement before the U.S.-China Economic and Security Review Commission / Bonnie Glaser. – Center for Strategic and International Studies (CSIS), March 13, 2014. – 13 p. – [Online]. – Mode of Access: https://www.csis.org/analysis/china's-grand-strategy-asia [Accessed: 12th September 2017]. – Title from the Screen.

22. Китайский глобальный проект для Евразии: постановка задачи (аналитический доклад). – М. : Научный эксперт, 2016. – 130 с.

23. Liu Haiquan. The Security Challenges of the "One Belt, One Road" Initiative and China's Choices / Haiquan Liu // Croatian International Relations Review. – 2017. – Issue 78. – P. 129-147.

24. Chance A. American Perspectives on the Belt and Road Initiative. Sources of Concern and Possibilities for Cooperation / Alek Chance. – Institute for China-America Studies, 2016. – 40 p. – [Online]. – Mode of Access: http://chinaus-icas.org/materials/american-perspectives-belt-road-initiative/ [Accessed: 24th December 2017]. – Title from the Screen.

25. Approved Projects. Asian Infrastructure Investment Bank. – Mode of Access: https://www.aiib.org/en/projects/approved/index.html [Accessed: 3d December 2017]. – Title from the Screen.

References

1. KISSINDZHER, H. (2017) Svitovyj poryadok. Kyyiv: Nash Format.

2. COX, R. (1983) Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method. *Millennium: Journal of International Studies*. 2, p.162-175.

3. IKENBERRY, J. (2008) The Rise of China and the Future of the West. *Foreign Affairs.* 1, p.23-37.

4. RAMO, J. (2004) The Beijing Consensus. London (U.K.): The Foreign Policy Centre.

5. Sovmestnoe stroitel'stvo «Odnogo pojasa, odnogo puti»: ideja, praktika i vklad Kitaja. (2017). Pekin: Izdatel'stvo literatury na inostrannyh jazykah.

6. FJEN SHAOLJEJ. (2016) Odin put' – mnogo vozmozhnostej. *Rossija v global'noj politike: jelektronnyj zhurnal*. [Online] 3. Available from: http://www.globalaffairs.ru/number/Odin-put--mnogo-vozmozhnostei-18151 [Accessed: 01.02.18].

7. JOHNSON, C. (2016) President Xi Jinping`s "Belt and Road" Initiative. A Report of the CSIS Freeman Chair in China Studies. [Online]. Available from: https://www.csis.org/analysis/president-xi-jinping%E2%80%99s-belt-and-road-initiative (Accessed: 01-st February 2018).

8. CAI, P. (2017) Understanding China's Belt and Road Initiative. Lowy Institute for International Policy. [Online]. Available from: https://www.lowyinstitute.org/sites/default/files/documents/Understanding%20China%E2%80%99s%20Belt%20and%20Road%20Initiative_WEB_1.pdf (Accessed: 02-nd February 2018).

9. MINER, S. (2016) Economic and Political Implications. China's Belt and Road Initiative: Motives, Scope, and Challenges. [Online]. Available from: https://piie.com/system/files/documents/piieb16-2_1.pdf [Accessed: 23-d January 2018].

10. JOHNSON, C. (2014) Decoding China`s Emerging "Great Power" Strategy in Asia. The Center for Strategic and International Studies. Lanham • Boulder • New York • Toronto • Plymouth, UK: Rowman & Littlefield.

11. KAPLAN, Y. (2017) China's OBOR as a Geo-Functional Institutionalist Project. *Baltic Journal of European Studies*. 1, p.7-23.

12. GHIASY, R.; ZHOU JIAYI. (2017) The Silk Road Economic Belt. Considering Security Implications and EU–China Cooperation Prospects. Stockholm International Peace Research Institute. [Online]. Available from: https://www.sipri.org/sites/default/files/The-Silk-Road-Economic-Belt.pdf [Accessed: 19th January 2018].

13. PEDROLETTI, B. (2017) Nouvelles routes de la soie: les ambitions planétaires de Xi Jinping. *Le Monde*. p.1.

14. CHUANG YAO. (2017) The Great Strategy of "The Belt and Road" and Chinese Macroeconomic Operation Analysis. *Finance and Management*. [Online], p.138-139. Available from: https://www.researchgate.net/publication/319389661_yidaiyiluweidazhaneyuzhongguohongguanjingjiyunxingfenxi [Accessed: 3d January 2018].

15. Joint Communication to the European Parliament and the Council. Elements for a new EU strategy on China. (2016). [Online]. Available from: http://eeas.europa.eu/archives/docs/china/docs/joint_communication_to_the_european_parliament_and_the_council_-_elements_for_a_new_eu_strategy_on_china.pdf [Accessed: 26th December 2017].

16. XIAOYU PU. (2016) One Belt, One Road: Visions and Challenges of China's Geoeconomic Strategy. *Zhongguo dalu yanjiu*. 3, p.111-132.

17. BONDAZ, A. (2015) Yidai yilu : le corridor (terrestre) et la route (maritime) de la soie de Xi Jinping. *Note d'actualité de l'Observatoire de la Chine.* Asia Centre. [Online], p.1-5. Available from: http://www.centreasia.eu/sites/default/files/publications_pdf/3_-_note_bondaz_oct2015_dgris_.pdf [Accessed: 14th January 2018].

18. LUFT, G. (2016) It Takes a Road. China's One Belt One Road Initiative: An American Response to the New Silk Road. Institute for the Analysis of Global Security. [Online]. Available from: www.iags.org/Luft_BRI.pdf [Accessed: 3-th November 2017].

19. FREEMAN, C, JR. (2017) One Belt, One Road: What's in It for Us? Remarks to a Workshop of the China Maritime Studies Institute. *Chinese American forum*. 4, p.17-23.

20. BLACKWILL, R.; TELLIS. (2015) A. Revising U.S. Grand Strategy Toward China. Council on Foreign Relations. [Online]. Available from: https://www.cfr.org/report/revising-us-grand-strategy-toward-china [Accessed: 19th July 2017).

21. GLASER, B. (2014) China's Grand Strategy in Asia. Statement before the U.S.-China Economic and Security Review Commission. Center for Strategic and International Studies (CSIS). [Online]. Available from: https://www.csis.org/analysis/china's-grand-strategy-asia [Accessed: 12th September 2017].

22. Kitajskij global'nyj proekt dlja Evrazii: postanovka zadachi (analiticheskij doklad). (2016). M.: Nauchnyj jekspert.

23. LIU HAIQUAN. (2017) The Security Challenges of the "One Belt, One Road" Initiative and China's Choices. *Croatian International Relations Review.* 78, p.129-147.

24. CHANCE, A. (2016) American Perspectives on the Belt and Road Initiative. Sources of Concern and Possibilities for Cooperation. Institute for China-America Studies. [Online]. Available from: http://chinaus-icas.org/materials/american-perspectives-belt-road-initiative [Accessed: 24th December 2017].

25. Approved Projects. Asian Infrastructure Investment Bank. (2017). [Online]. Available from: https://www.aiib.org/en/projects/approved/index.html [Accessed: 3d December 2017].

Надійшла до редколегії 10.11.2017

Makar Taran, Ph.D., Associate Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

CHINA`S «ONE BELT – ONE ROAD» INITIATIVE AND STRATEGIC CHALLENGES TO THE USA

Abstract. *At first glance the basis of the Initiative "One Belt – One Road" voiced by Chinese leader Xi Jinping is composed of geo-economics' vectors. Cooperation within the framework of the two silk routes will be complemented by social and political dynamics. Although the initiative encompasses three continents: Asia, Africa and Europe, its development is of global significance and can be a fundamental factor of changes in the world order, where the influence of the US and the West can be called system-forming. The author of the article tries to prove that the positive development of the Initiative may become a paradigm of world development that is not rather competitive but in many ways complementary with the Western one. Implementing the Initiative China, by means of this project, can prove the productivity of its own values of progress. The visions of US Global Strategy and the Grand China Strategy under D. Trump's administration remain uncertain. The isolationist and protectionist values of the American president can further undermine the credibility and effectiveness of the international institutions, projects and programs under the auspices by the United States. Washington will be forced to build somehow a concrete model of approach to the Initiative, as it affects the regions and countries that are sensitive to American interests. Moreover the Initiative shapes a soft alternative source of financial and investment assistance and is aimed at creating fundamentally new mechanisms and formats of international cooperation.*

***Key words**: One Belt – One Road Initiative; USA and world order; China, USA and global governance; foreign policy of China; D. Trump`s foreign policy; global development.*

УДК 94 (5)

Gunay Feyziyeva,
Ph.D (international relations)
Institute of the Caucasus Studies, ANAS, Baku,
Republic of Azerbaijan

AZERBAIJAN IN THE SOUTH CAUCASUS POLICY OF GREAT POWERS

Abstract. *With its geopolitical position, natural resources, economic potential and other superior features, Azerbaijan is an important country in the South Caucasus. One of the main factors that have a positive impact on the geopolitical value of Azerbaijan and its relations with foreign countries is its significant geopolitical and geographical location. The position of Azerbaijan at the intersection of major trade routes along with the emerging East-West and North-South transport and energy corridors provides an important asset to transforming the country into an energy and infrastructure hub. Given the dynamic socio-economic development achieved over the last decade and future development potential, the Republic of Azerbaijan is considered to be geopolitically the most important and promising country in the region. Its*

geopolitical character sets the country's dynamic development, its place and role in the international arena, and the value of bilateral and multilateral partnerships. The implementation of the new oil strategy and transnational energy-transport and communication projects laid down by President Heydar Aliyev in 1994 has turned Azerbaijan into an attractive partner for the world's leading states and companies. The fulfillment of the Southern Gas Corridor project will add new successes to "Contract of the Century" and to Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline project created on the basis thereof. Given the abovementioned factors, the regional and international powers are naturally interested in cooperation with Azerbaijan.

Key words: *Azerbaijan, politics, energy, EU, USA, oil contracts*

In the early 20th century, Baku was producing more than half of the world's oil. During the Second World War, Baku and its oil played crucial role in prevention the occupation of the whole Soviet Union by Nazi Germany [11, p. 5]. The rich natural resources of Azerbaijan not only open prospects for the country's prosperity and national welfare, but also constitute a valuable asset, strengthening national security, political independence and sovereignty [15, p. 13].

The most important reason for interest in the region is geostrategic position of the South Caucasus, "heart of Eurasia", is the central point of the Great Silk Way, the commercial roads that connect the Far East and Central Asia with Europe, and the natural energy resources.

Historically, the South Caucasus has served as a trade corridor and arena for competition between the Russian, Turkish, and Iranian empires; while trade today is often conducted by sea – partly due to dilapidated Caucasian infrastructure – South Caucasus states have not forgotten their role as a battleground for larger powers [4, p. 8]. While they were not independent until the early 1990s, they have spent the last two decades establishing themselves as states, and are more concerned with internal security and territorial and sovereignty disputes than with broader regional struggles. Their relationships with the US derive from very different factors – geostrategic situation, economic ties, diaspora communities, free market concerns, energy supply lines, and competition with Russia. The US has three primary geopolitical objectives in the Caucasus: security and stability, democratization, and economic access, to both the region's underutilized natural resources and the nascent infrastructure corridor for transporting Central Asian products west while avoiding Iran and Russia.

Caspian Basin resources make it influential in energy transportation and attractive for European states that wish to diversify their energy sources away from Russia. Baku's geostrategic position and increasingly-accessible resources have provided an opportunity for Europe and the US. Besides the operation and transportation of Caspian energy resources, the fact that the strategic location of the region and is the gateway to Central Asia, makes the South Caucasus important for the United States. In addition to its large population and GDP by South Caucasus standards – $9 million and $90 billion, respectively - Azerbaijan provides Western-friendly direct route from Central Asia to Europe and natural resources [9, p. 70]. As a result of Azerbaijan's openness to international investments, dozens of large energy companies such as BP, Exxon, Chevron, Statoil, Lukoil, NICO, TPAO and Total participate in production sharing agreements such as the Azeri-Chirag-Gunashli (ACG), a complex of oil fields, and Shah Deniz, Azerbaijan's largest gas field. Foreign companies, with BP in the lead, have also invested in oil and gas transit infrastructure such as the Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC) oil pipeline, the South Caucasus Pipeline (SCP, also known as the Baku-Tbilisi-Erzurum gas pipeline), TAP and TANAP [1, p. 13].

The vacuum created by the collapse of the Soviet energy and economic systems was sometimes filled by the growing European market. Even though demands of that market were primarily aimed towards Russia, it also left open the possibility of integration of the South Caucasus countries, especially Azerbaijan as an energy producing country [14, p. 1].

Despite the fact that presently alternative and renewable energy production, renewal of nuclear energy production, and implementation of various energy-saving programs in Europe gaining topicality, oil and gas still dominate Europe's energy supply. Experts' research has shown that in the near future Europe's rejection of oil and gas does not seem real. In this regard, Azerbaijan as a reliable partner plays important role in ensuring Europe's energy security [5].

The South Caucasus is considered to be the main doorway to the energy-rich Caspian basin for energy security of the European Union and for other Western actors in the region. The EU's energy security strategy considers Caspian hydrocarbons as a means to diversify its energy supplies and the South Caucasus as a strategic transit route connecting Caspian energy resources with European markets [1, p. 5]. The development of the oil sector of Azerbaijan, including the construction of oil and gas pipelines and other relevant infrastructure, already contributes to the development of the economy of Azerbaijan and generates additional incentives for regional and global cooperation. This cooperation, resulting in the successful implementation of regional infrastructure projects such as Baku-Supsa, Baku-Novorossiysk, Baku-Tbilisi-Ceyhan export oil pipelines and South Caucasus gas pipeline has increased the importance of the South Caucasus region, contributed to European and global energy security and laid foundation for the exploitation of new, vital energy sources for Europe [15, p. 19]. The EU signed a memorandum of mutual understanding and strategic partnership in the energy sector with Azerbaijan in 2006. Furthermore, Azerbaijan is one of the main energy producing and transporting countries of the Caspian region, and it has often expressed its readiness to fulfill an important role in implementing the EU's energy security strategy. In 2006-2007, Azerbaijan became a country with one of the fastest growing economies, which is tied with an increase in its energy resources and the price of crude oil [14, p. 6].

One of the most important directions of the multilateral and balanced foreign policy of the Republic of Azerbaijan, which is very sensitive and complicated geographically, is the establishment and development of relations with the world power centers and advanced states. In this regard, relations between Azerbaijan and the United States are of particular importance. Azerbaijan gives great importance to relations with the United States, which is the world's largest economic and political power.

Since gaining independence, Azerbaijan's foreign policy has been predicated around two primary objectives: regaining control of Nagorno Karabakh and defending the state against Russia and Iran. Azerbaijan has formed partnership with Turkey and the US, building off ethnic and economic ties with the former and strategic concerns with the latter in its campaign for territorial integrity. As the US has sought to expand its influence in the South Caucasus and support stability in the region, Washington's and Baku's interests have steadily converged over a set of shared concerns [9, p. 71].

Diplomatic relations between Azerbaijan and the United States were established in 1992. The two countries work together to promote European energy security, expand trade and investment, and combat terrorism and transnational threats. The United States has promoted peace, democracy, and diversification of the economy since independence

in Azerbaijan. The United States supports efforts to peacefully resolve the Nagorno-Karabakh conflict and promote regional stability, peace, and prosperity [19].

Trade Relations Agreement and bilateral Investment Agreement have been signed between the United States and Azerbaijan. The United States has long supported Azerbaijan's efforts to develop and export its energy resources to Western markets, and crude oil is its largest import from Azerbaijan. U.S. companies are involved in offshore oil development projects in Azerbaijan, export aircraft and heavy machinery to Azerbaijan, and have been exploring emerging investment opportunities in telecommunications and other fields [19].

The government of Azerbaijan had the task of attracting U.S. oil companies in order to establish the U.S. national interests in the region and get the Armenian lobby balanced in Congress [11, p. 19]. After signing of the oil contracts, Armenian lobby's influence in the US policy in the region and in Azerbaijan began to shake and lose its position [17, p. 357].

US-Azerbaijan ties are based largely on common geopolitical need. While America has occasionally emphasized ideological objectives – most notably in the immediate post-Soviet period, when Washington emphasized growing free markets and democratizing the region – a common concerned over regional stability and energy security have been the key aspects of the US-Azerbaijani relationship. Azerbaijan does see the America primarily as an extra-regional source of diplomatic support and weapons supplier, and as a source of investment in infrastructure and economic growth.

Energy and security issues are the major dimensions of the bilateral relationship between Azerbaijan and the U.S. US President George W. Bush explicitly called the US "dependent on oil" in its 2006 Nation Speech. This dependence is not only for America, but for all developed and rapidly developing countries. But the United States is clearly the world's largest energy consumer. Daily petroleum consumption in the USA is about 19 million as of 2010, which is below 14 million in the whole of the European Union. Although the US itself is one of the largest oil producers, it is also the largest oil importer in the world, with about 10 million barrels of oil imported daily, due to the high energy demand. The US is also the world leader in natural gas consumption and imports. In this regard, it is quite natural that one of the most important strategic issues of the United States is energy. After the 1973 Oil Crisis, the US has been struggling to get rid of its dependence on energy. The fact that world oil resources will be consumed in limited and long term, improvements related to global warming as well, are leading the US in search of different energy sources. As seen in recent years, with the increase in oil prices, more serious steps have been taken to diversify energy sources. In this context, there is a shift towards renewable energy sources in the US, yet limited [20, p. 17–18]. President Obama, in his speech on March 30 2011, also issued a plan for a safer energy future, emphasizing that they are aware of the dangers of being dependent on oil and that it must change now [17].

Signing of the "Contract of the Century" by consortium of international oil Companies led by Amoco and BP in September 1994, build this strategic partnership. Oil has the most important place in the US foreign policy toward the region. The US attaches great importance to both the economic and political aspects of operating the region's rich oil and natural gas resources and delivering them to the Western markets in a stable and safe manner. The aim of the US diversification policy is to reduce energy dependence on a specific region, to eliminate possibility for political transformation in the oil regions and the resulting global economic crisis. With the "Deal of the Century" for the first time

giving Western firms a stake in Azerbaijan's oil and natural gas wealth, President Aliyev accomplished his first goal of linking the US and Europe to his state's political security [13, p. 11]. Ownership was divided among international firms with the technical expertise to extract Azerbaijan's oil and natural gas, with British Petroleum owning the largest share and Chevron, Exxon, and Norway's Statoil also holding significant portions. Russia's Lukoil was also given partial ownership, allegedly to provide Moscow with a stake and guaranteed payoff [9, p. 72].

Contract of the century was a bigger issue than a business deal. It was a decision about which way the country chooses, a closer relationship with a wider world and a brighter future. US Presidents from Bill Clinton to Barack Obama have supported that historic deal and the project was reinforced with the ground breaking on the Southern Gas Corridor 20 years later. In his letter to Heydar Aliyev on September 20, Bill Clinton said that Azerbaijan's oil production along with the resolution of the protracted conflict in and around the Nagorno-Karabakh region, will bring stability, economic development and prosperity to the people of Azerbaijan, will be a decisive step towards the mighty economic future [10, p. 46]. The Southern Gas Corridor is one of the world's major infrastructure projects which diversifies Europe's energy sources and adds to the continent's energy security [4, p. 623].

US State Department Special Envoy and Coordinator for International Energy Affairs Amos J. Hochstein at a press conference in Baku said: "We discussed the political changes in Europe and US with the President of Azerbaijan. The United States will continue its efforts towards the realization of the Southern Gas Corridor. It is important for Azerbaijan, but also one of the energy and political security projects in Europe. The United States considers this project as a strategic project as BTC and feels the same". He noted that Azerbaijan and the United States are not just close friends, but also have strategic partnership relations: "These relations cover many areas" [3].

From the standpoint of U.S. policy, the significance of Azerbaijan's oil and gas reserves far exceeded their value as an energy resource and potential as an engine for economic development. According to this vision, Azerbaijani hydrocarbons would generate much-needed revenues for the country's reconstruction with multiplier effects rippling beyond its borders.

U.S. President Donald Trump, in his letter to President Ilham Aliyev in May 2017, noted: "Azerbaijan is a valued partner of the United States. Together, we are working to enhance global security through our joint counterterrorism efforts. We stand with the people of Azerbaijan and are committed to strengthening our relationship through dialogue on security, economic cooperation, and democratic principles" [8].

Azerbaijani President Ilham Aliyev in his speech at a meeting of the Cabinet of Ministers dedicated to results of socio-economic development in the first half of 2017 and objectives for the future said that the relations between Azerbaijan and the US are entering a new stage. He added: "The letter by US President Mr. Trump addressed to me raises the significance of the Caspian Oil and Gas Exhibition and Conference and at the same time is the US another support for successful energy projects being implemented by Azerbaijan" [6].

Luke Coffey, a Director at Douglas and Sarah Allison Center for Foreign Policy at the Heritage Foundation, as well as Research Advisor at Caspian Policy Center, in his article headlined "US – Azerbaijan Relations: Challenges and Perspectives", published on August 28, 2017, wrote: "Closer cooperation and partnership between the two countries would benefit both. The Trump Administration should take steps to improve

relations with Baku. Azerbaijan sits at a crucial geographical and cultural crossroads linking Europe and Asia. Baku, the capital of Azerbaijan, is home to the Caspian's largest port and serves as the transportation hub for goods shipped between Europe and Central Asia. Ever since the first oil well was drilled just outside Baku in 1846, the city has been vital to the region's oil and gas industry. For Europe, Azerbaijan provides a significant oil and gas alternative to Russia. This improves Europe's security and by association the security of the U.S." [17].

On September 14 at the Heydar Aliyev Center was held ceremony on the joint development of the Azeri, Chirag and Gunashli fields in the Azerbaijani sector of the Caspian Sea and signing of amended and restated Production Sharing Agreement. The Azerbaijan Government and the State Oil Company of the Republic of Azerbaijan (SOCAR), together with BP, Chevron, INPEX, Statoil, ExxonMobil, TP, ITOCHU and ONGC Videsh signed the amended and restated agreement on the joint development and production sharing for the Azeri, Chirag fields and the Deep Water Portion of the Gunashli Field in the Azerbaijan Sector of the Caspian Sea.

President Ilham Aliyev in his speech said: "Today is a very remarkable and historic day in our country's life. A new era in the development of the Azeri-Chirag-Gunashli oil field begins. I sincerely welcome all the foreign guests to join us in this historic ceremony. Their participation in this event once again reflects the importance of today's event. The contract to be signed today is of great importance for our country. The development of the Azeri-Chirag-Gunashli oil field is extended until 2050. The new contract will be even more favorable for Azerbaijan, although the contract signed in 1994 provided our interests. In the terms of 23 years, the contract was very successful. During these years 436 million tons of oil have been extracted from Azeri-Chirag-Gunashli. I remember well that when the contract was signed in 1994, estimated reserves were determined 511 million tons. However, today's information shows that there are still about 500 million tons of oil reserves in the Azeri-Chirag-Gunashli. I am sure that this figure will increase even further during the contract execution. Today, our country is known as a strong country in the world. Today, our international relations are very broad. Azerbaijan is a country that has a very high and positive reputation in the international arena. It is no coincidence that several years ago, 155 countries chose Azerbaijan as a non-permanent member of the UN Security Council, and this was a sign of the sympathy, respect, and support of the international community. We have a great deal of currency reserves, the economy is developing dynamically, very important steps have been taken in the direction of economic diversification, reduction of dependence on oil and gas factor, and there are no political, economic, or any other obstacles or problems for the further development of our country. Our country has great potential. Over the past few years, we have strengthened this potential and the "Contract of the Century" has a special role in the development of this potential" [16].

After signing a contract for the development of the Azeri-Chirag-Guneshli (ACG) field block until 2050 in Baku, the US Ambassador to Azerbaijan, Robert Cekuta has announced the position of America on the Azeri-Chirag-Gunashli Treaty: "The United States welcomes the extension of the Production Sharing Agreement for the Azeri, Chirag and Gunashli (ACG) projects. This is a great day for Azerbaijan and its partners, which develops offshore ACG oil fields, including the United States". According to him, the signing of the Production Sharing Agreement (PSA), which was signed in 1994 and called the "Contract of the Century", and signing of the current agreement is equally important. "The ACG PSA, which has developed Azeri, Chirag and Gunashli oil fields

on the sea, and later the formation of Azerbaijan International Operating Company, are a key stages in the international development of oil and gas, including international energy security and a great success for Azerbaijan". He noted that the United States support the development of oil and gas reserves as a key factor in promoting economic prosperity and global energy security and their safe supply to European and other markets, and the development of oil and gas resources in Azerbaijan and the Caspian Sea Basin from the beginning of the 1990. "The importance of the development of these hydrocarbon reserves and the role that they play in the international security arena are still recognized and emphasized by the United States. This reality is clearly demonstrated in a letter issued by President Tramp on May 28, in which he expressed his best wishes on the 24th International Caspian Oil and Gas Exhibition and Conference, and in a statement by Secretary of State Rex Tillerson in Advisory Board held in February on support the Southern Gas Corridor by the United States" [2]. The South Caucasus has long been seen as a battlefield for global geopolitical powers. At this moment, the region is actively involved in the interests of the United States, Russia and Iran. Despite the fact that the first two states clearly and broadly misinterpreted this, Tehran is choosing a big secret event. One of the main arguments of Iran is to bring extreme religious views to the political arena. It has been trying to apply the method in the South Caucasus it has tried in the Near and Middle East for years [18].

Implementation of the oil strategy, signing of oil contracts with international companies, US companies as well, created essential conditions for future economic development and progress of the Republic of Azerbaijan. The Contract of the Century gave Azerbaijan an opportunity to pursue a balanced foreign policy, which will be a major foreign policy orientation followed by actions of the government of Azerbaijan [11, p. 19].

Azerbaijan is at the center of the energy revolution as of today. With the development of the Shah Deniz II field, a 3,500 kilometer and 45 billion $ worth Southern Gas Corridor has emerged and will be transmitted to Italy via the South Caucasus Pipeline (SCP), the Trans-Anatolian Pipeline (TANAP) and the Trans-Adriatic Pipeline and the dependence of Europe on Russian resources will be reduced and supply diversification for Europe will be ensured. The corridor will make Azerbaijan a supply and transit country with a potential of 31 billion cubic meters.

Sources

1. Alieva L. Energy security in the South Caucasus: views from the region. Cascade [Electronic Resource]. – Mode of Access: http://www.cascade-caucasus.eu/wp-content/uploads/2015/12/CASCADE-D8.3-Working-paper-Energy-Security.pdf [last access: August 4, 2017]. – Title from the Screen.

2. Amerikanın Sesi. ABŞ Azərbaycanın dünya enerji təhlükəsizliyində əsas rolunu dəstəkləməkdə davam edir [Electronic Resource]. – Mode of Access: https://www.amerikaninsesi.org/a/enerji/4028420.html [last access: November 2, 2017]. – Title from the Screen.

3. Amos Hochstein interview [Electronic Resource]. – Mode of Access: https://apa.az/xarici_siyaset/dovlet-departamentinin-elcisi-abs-cenub-qaz-dehlizinin-reallasmasi-ucun-seylerini-davam-etdirecek.html [last access: November 15, 2017]. – Title from the Screen.

4. Azerbaijan. Foreign Relations Department of the President of the Republic of Azerbaijan. 25 Years of Independent Azerbaijan through the Eyes of Ambassadors (Collection of Articles). Baku: "BEST-TMS" LLC, 2016. – 645 p.

5. Avropa İttifaqının enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsində Azərbaycanın rolu artır [Electronic Resource]. – Mode of Access: http://www.azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=54792 [last access: October 12, 2017]. – Title from the Screen.

6. President Aliyev: Azerbaijan-U.S. relations entering new stage [Electronic Resource]. – Mode of Access: https://www.azernews.az/nation/116126.html [last access: October 16, 2017]. – Title from the Screen.

7. US – Azerbaijan Relations: Challenges and Perspectives [Electronic Resource]. – Mode of Access: http://www.caspianpolicy.org/news/us-azerbaijan-relations-challenges-and-perspectives [last access: October 11, 2017]. – Title from the Screen.

8. Consulate General of the Republic of Azerbaijan in Los Angeles. Azerbaijan-US Relations [Electronic Resource]. – Mode of Access: http://www.azconsulatela.org/Azerbaijan/Azerbaijan-US-Relations [last access: November 17, 2017]. – Title from the Screen.

9. Cordesman A.H. U.S. and Iranian Strategic Competition: Turkey and the South Caucasus. CSIS │Center for strategic and international studies. Burke Chair in Strategy. [Electronic Resource]. – Mode of Access: https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/publication/130206_turk_casp_chap9.pdf [last access: October 12, 2017]. – Title from the Screen.

10. Əliyev H.Ə. Azərbaycan nefti dünya siyasətində. 4th Ed. /H. Əliyev. – Baku: Azərbaycan nəşriyyatı, 1997. – 78 p.

11. Ibrahimov R. Energy and Azerbaijan: History, Strategy and Cooperation /R.Ibrahimov. – Baku: SAM Center for Strategic Studies, 2013. – 115 p.

12. Məmmedov F. Azərbaycan Respublikasının Xarici Siyasətinin Əsas İstiqamətləri (1991-2016) /F. Məmmedov, C. Vəliyev, A.Məmmedov. – Baku: "Poliart" MMC, 2017. – 899 p.

13. Nichol J. Azerbaijan: Recent Developments and U.S. Interests. Congressional Research Service [Electronic Resource]. – Mode of Access: https://fas.org/sgp/crs/row/97-522.pdf [last access: November 15, 2017]. – Title from the Screen.

14. Patatraia T. Energy transit and security imbalance in South Caucasus: The road between Russia and the European Union. Heinrich Böll Stiftung-The Green Political Foundation [Electronic Resource]. – Mode of Access: http://ge.boell.org/sites/default/files/uploads/2015/03/energy_eng-final_1.pdf [last access: October 25, 2017]. – Title from the Screen.

15. Petersan A. Azerbaijan in Global Politics: Crafting Foreign Policy /A.Petersan, F.Ismailzade. Baku: Chashioglu Publishing House, 2009. – 372 p.

16. Ilham Aliyev attended signing ceremony of new agreement on Azeri-Chirag-Gunashli oilfields [Electronic Resource]. – Mode of Access: http://president.az/articles/25217 [last access: October 3, 2017]. – Title from the Screen.

17. The Obama Administration's Blueprint for a Secure Energy Future [Electronic Resource]. – Mode of Access: https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/blueprint_secure_energy_future.pdf [last access: October 15, 2017]. – Title from the Screen.

18. ABD'nin Güney Kafkasya Stratejisi: Diyalog mu, Çatişma mi? [Electronic Resource]. – Mode of Access: http://politikaakademisi.org/2013/03/28/abdnin-guney-kafkasya-stratejisi-diyalog-mu-catisma-mi [last access: November 15, 2017]. – Title from the Screen.

19. Relations with Azerbaijan [Electronic Resource]. – Mode of Access: https://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2909.htm [last access: November 15, 2017]. – Title from the Screen.

20. Yilmaz Ş. Amerika Birleşik Devletleri'nin Kafkasya Politikaları Avrasya Üçlemesi-III: Kafkaslar 1989-2009 / Ş. Yilmaz. – İstanbul: Nobel Yayınevi, 2012. – 27 p.

References

1. ALIEVA, L. et al. (2015) Energy security in the South Caucasus: views from the region. *Cascade* [Online]. Available from: http://www.cascade-caucasus.eu/wp-content/uploads/2015/12/CASCADE-D8.3-Working-paper-Energy-Security.pdf [Accessed: 4th August 2017].

2. Amerikanın Sesi. (2017) *ABŞ Azərbaycanın dünya enerji təhlükəsizliyində əsas rolunu dəstəkləməkdə davam edir* [Online]. Available from: https://www.amerikaninsesi.org/a/enerji/4028420.html [Accessed: 2nd November 2017].

3. Apa. (2016) *Amos Hochstein interview* [Online]. Available from: https://apa.az/xarici_siyaset/dovlet-departamentinin-elcisi-abs-cenub-qaz-dehlizinin-reallasmasi-ucun-seylerini-davam-etdirecek.html [Accessed: 15th November 2017].

4. Azerbaijan. Foreign Relations Department of the President of the Republic of Azerbaijan. (2016) *25 Years of Independent Azerbaijan through the Eyes of Ambassadors*. Baku: "BEST-TMS" LLC.

5. (2014) Avropa İttifaqının enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsində Azərbaycanın rolu artır. *Azerbaijan news.* [Online]. Available from: http://www.azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=54792/ [Accessed: 12th October 2017].

6. (2017) President Aliyev: Azerbaijan-U.S. relations entering new stage. *AZERNEWS.* [Online]. Available from: https://www.azernews.az/nation/116126.html [Accessed: 16th October 2017].

7. (2017) US – Azerbaijan Relations: Challenges and Perspectives. *Caspian Policy Center.* [Online]. Available from: http://www.caspianpolicy.org/news/us-azerbaijan-relations-challenges-and-perspectives [Accessed: 11th October 2017].

8. Consulate General of the Republic of Azerbaijan in Los Angeles (2017) Azerbaijan-US Relations [Online]. Available from: http://www.azconsulatela.org/Azerbaijan/Azerbaijan-US-Relations [Accessed: 17th November 2017].

9. CORDESMAN, A.H. et al. (2013) U.S. and Iranian Strategic Competition: Turkey and the South Caucasus. *CSIS│Center for strategic and international studies. Burke Chair in Strategy.* [Online]. Available from: https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/publication/130206_turk_casp_chap9.pdf [Accessed: 12th October 2017].

10. ƏLIYEV, H.Ə. (1997) *Azərbaycan nefti dünya siyasətində*. 4th Ed. Baku: Azərbaycan nəşriyyatı.

11. IBRAHIMOV, R. (2013) *Energy and Azerbaijan: History, Strategy and Cooperation.* Baku: SAM Center for Strategic Studies.

12. MƏMMƏDOV, F., VƏLIYEV, C. and MƏMMƏDOV, A. (2017) *Azərbaycan Respublikasının Xarici Siyasətinin Əsas İstiqamətləri (1991-2016)*. Baku: "Poliart" MMC.

13. NICHOL, J. (2012) Azerbaijan: Recent Developments and U.S. Interests. Congressional Research Service [Online]. Available from: https://fas.org/sgp/crs/row/97-522.pdf [Accessed: 15th November 2017].

14. PATARAIA, T. (2015) *Energy transit and security imbalance in South Caucasus: The road between Russia and the European Union. Heinrich Böll Stiftung-The Green Political Foundation* [Online]. Available from: http://ge.boell.org/sites/default/files/uploads/2015/03/energy_eng-final_1.pdf [Accessed: 25th October 2017].

15. PETERSAN, A. And ISMAILZADE, F. (2009) *Azerbaijan in Global Politics: Crafting Foreign Policy*. Baku: Chashioglu Publishing House.

16. President of Azerbaijan. (2017) Ilham Aliyev attended signing ceremony of new agreement on Azeri-Chirag-Gunashli oilfields [Online]. Available from: http://president.az/articles/25217 [Accessed: 3rd October 2017].

17. The WHITE HOUSE (2011) *The Obama Administration's Blueprint for a Secure Energy Future* [Online]. Available from: https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/blueprint_secure_energy_future.pdf [Accessed: 15th October 2017].

18. (2013) ABD'nin Güney Kafkasya Stratejisi: Diyalog mu, Çatişma mi? *Uluslararası Politika Akademisi*. [Online]. Available from: http://politikaakademisi.org/2013/03/28/abdnin-guney-kafkasya-stratejisi-diyalog-mu-catisma-mi/ [Accessed: 15th November 2017].

19. USA DEPARTMENT OF STATE (2017) *U.S. Relations with Azerbaijan* [Online] Available from: https://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2909.htm [Accessed: 15th November 2017].

20. YILMAZ, Ş. (2012) *Amerika Birleşik Devletleri'nin Kafkasya Politikaları Avrasya Üçlemesi-III: Kafkaslar 1989-2009.* Mustafa Aydın ed., İstanbul: Nobel Yayınevi.

Надійшла до редколегії 07.09.2017

Гунай Фейзиєва, кандидата історичних наук, Інститут кавказьких студій НАНА, Баку, Азербайджанська Республіка

АЗЕРБАЙДЖАН В ПІВДЕННО-КАВКАЗЬКІЙ ПОЛІТИЦІ ВЕЛИКИХ ДЕРЖАВ

Анотація. *З геополітичною позицією, природними ресурсами, економічним потенціалом та іншими чудовими особливостями, Азербайджан є важливою країною на Південному Кавказі. Одним з головних чинників, що позитивно впливають на геополітичну цінність Азербайджану та його відносин із зарубіжними країнами, є його географічне*

становище. Позиція Азербайджану на перетині основних торговельних шляхів вздовж транспортних та енергетичних коридорів Схід-Захід і Північ-Південь, які розвиваються є важливим активом для перетворення країни в центр енергетики та інфраструктури. Враховуючи динамічний соціально-економічний розвиток, досягнутий за останнє десятиріччя та потенціал майбутнього розвитку, Азербайджанська Республіка вважається найважливішою і найперспективною країною в регіоні. Реалізація нової стратегії нафти та транснаціональних енергетичних транспортних і комунікаційних проектів, закладена президентом Гейдаром Алієвим в 1994 році, перетворила Азербайджан на привабливого партнера для провідних держав та компаній світу. Реалізація проекту «Південний газовий коридор» додасть нових успіхів у реалізацію проекту «Контракт століття» та реалізації проекту Баку-Тбілісі-Джейхан на його основі. Враховуючи всі ці фактори, не випадково регіональні та міжнародні лідери зацікавлені у співпраці з Азербайджаном.

Ключові слова: *Азербайджан, політика, енергетика, ЄС, США, нафтові контракти*

УДК 94 (5)

Farahile Babaeva Shukurova,
Research Fellow,
Department of Caucasus Policy Institute of the
Caucasus Study, Azerbaijan National University
Republic of Azerbaijan

THE KARABAGH CONFLICT IN THE CONTEXT OF THE UNITED STATES' GLOBAL POLICY

Abstract. *The aim of the Minsk group of OSCE established on March 1992 was to mediate the peaceful solution of the Armenia-Azerbaijan Nagorno-Karabakh conflict: "From December 1996, the Minsk Group is co-chaired by three states – Russia, the United States and France. But unfortunately the conflict still remains unresolved. Zero progress has been reached so far in the negotiation mediated by the Minsk group. Armenia is not interested in resolution of the conflict. It tends to keep the position of neither fire, nor peace. But in the early April of 2016, as result of subversion of Armenian armed forces the tension in the contact line of troops which was followed by numerous human causalities, once more confirmed that remaining the conflict frozen might would always cause the intense war." But the international mediators for some reason wouldn't demonstrate any unequivocal position upon this case although they support the territorial integrity of Azerbaijan. It is expected that the members of the Minsk group of the OSCE, as well as global community would take precise measures to solve this problem fairly. Failure to adhere to the principle of justice would draw to crisis not only the region, but also worldwide. The reality is that, the USA, Russia and France wouldn't bring the aggressor down as a neither permanent member of the UN SC, nor as a member states. It is a painful and thought-provoking truth, but it is still the case.*

Key words: *conflict, USA, UN, ESCO, politics.*

Armenian-Azerbaijan conflict has got deep historical root causes. This process started with the movement of Armenians to the territory of Azerbaijan occupied by Russia at the beginning of the XIX century undergone through the massive terror and genocide of Azerbaijani people in 1905-1906 and 1918-1920. Later on during the Soviet Union period on the basis of the former Azerbaijani lands current Armenian SSR was established by execution of ethnic cleaning against the Azerbaijanis who had been living

there for centuries. By the decision of the Central Executive Committee of Azerbaijan SSR dated July 7, 1923 the Nagorno-Karabakh autonomous region has been established. By starting repelling the remaining 250 thousands of Azerbaijanis from the Armenia SSR at the end of 1987 in a planned manner the next stage of the conflict was triggered. On 20th February 1988 the decision adopted by the Armenian representatives of the Session of the Regional Council of Nagorno-Karabakh Autonomous Region "About the request to General Assemblies of Azerbaijan SSR and Armenia SSR for the assignment of the NKAR from the Azerbaijan to the Armenian republic" and on the 1st of December 1989 the resolution of the Armenian SSR General Assembly "Remerging the Armenia SSR and Nagorno-Karabakh" was adopted which has still not been cancelled [1].

Current Armenian-Azerbaijani conflict which became even tenser in 1992-1994, got the shape of the large scale military aggression of Armenian republic against the Azerbaijan republic. The occupation of Khojali at the night from 25th to 26th of February 1992 included in the list of the black list of the crimes committed against the humanity during XX century as a specially brutally committed tragedy. In this genocide 613 innocent inhabitants were killed including old people, women and children [2].

After this the Armenian armed forces funded from the abroad occupied Shusha, Khojali, Khijavend, Lachin, Kalbajar, Jabrayil, Kubadli and Zengilan regions and most part of the Agdam region including the center of it, some part of the Fizuli region including its center and the part of Tartar region together with 890 settlements around it which belonged to the former NKAR in 1992-1993, in total about 1/5 part of the Azerbaijani territory and drove all the Azerbaijani population there from their native land. So, as a result of the conflict about 1000000 azerbaijanis became a refugee, 20000 of Azerbaijanis were killed , 50000 of them were wounded or got permanent disability, 5000 of Azerbaijanis were disappeared and Nakhchivan region exposed to the blockade by the Armenian republic [3]. Since 12th of May 1994 ceasefire was achieved between the sides of the Armenian-Azerbaijani conflict.

The Armenian-Azerbaijan conflict didn't attract the attention of the international community for long time. One of the reasons of this was that the world community was not interested on resolving it at the first stage. Because this was recognized as one of the multiple factors to facilitate the collapse of the Soviet Union and its elimination could have hindered the destructive processes within the Soviet Union. It is quite interesting that, the Nagorno-Karabakh conflict triggered by directly Kremlin's scenario. The union administration intended to hinder the expansion of the freedom movements observed in the allied republics by distracting the attention from the main problems of the country by means of creating the regional conflicts based on principle of "separate and rule".

Armenian armed forces had fairly expanded the scale of the operations toward the occupation of the territory of our republic on 1992. However, no international organization objectively estimated this aggression that are in the eyes of everyone and grossly violate international law. It is true that in different periods the UN, ESCO and EU had adopted some resolutions and declarations about it. However these documents didn't estimate the true causes of the conflict and didn't identify the differences between aggressor side and the side which is exposed to the aggression.

After declaring its independency, Azerbaijan Republic called for different organizations such as the UN and world states about that conflict. Azerbaijan became a member of the UN on March 1992 [4]. Later on Azerbaijan requested the UN raise its concern against the aggressor policy of Armenia and stop the occupation actions of this country. The representatives of the UN visited to the region based on this request and

reported to the Secretary General about the outcome of this visit. The Secretary General on its turn stated that he supports the efforts of ESCO and they are ready to assist it to get the results [5]. It was already the symptoms of cold approach by the international community to this conflict.

Occupation of Shusha on 1992 made Azerbaijan to call for the UN again. On May 12 the UN Security Council satisfied just adopting a declaration after discussion of Karabakh conflict. In the declaration worry is expressed about the situation getting worse in Karabakh and the need for aid to refugees is stated.

In the UN SC resolutions number 822, 853, 874 and 884 about the expansion of the military aggression of Armenia against Azerbaijan and also in the 7 declarations adopted by the chief of the SC the necessity of the security of the territorial integrity, sovereignty and borders of Azerbaijan is stated [6]. Despite it was indicated in the UN SC resolutions that the aggressor forces must immediately leave the occupied territories of Azerbaijan, the power states like the US, France and Russia didn't agree with calling Armenia as an aggressor state and advised to resolve the conflict by means of negotiations and ceasefire.

Thus, the efforts of the UN and world community for resolving Azerbaijan-Armenian NK conflict by means of peaceful ways didn't give an effective outcome due to Armenian republic remaining in open aggressor position. The main cause of the unsuccessfulness of the peaceful policy of the UN in the region is not confirming the direct aggression of Armenian republic against the Republic of Azerbaijan.

Despite of the fact that the Republic of Armenia violates the international law principles defined in the 1st and 2nd items of the UN charter and in the Final act of the OSCE, the multiple fact-finding missions of the mentioned prestigious organizations avoid or unwilling to recognize the direct involvement of the Armenian armed forces in the conflict while they make their decisions. However the known resolutions of the UN SC and the current documents of the other international organizations and the declarations of the chief of the SC reflects the recognition of the involvement of the republic of Armenia in this conflict in some means and aggression factors. And this is an international crime; in the 29th session of the UN GA held in 1974 any kind of the aggression (in direct or indirect way) was declared to be a military crime [7].

The aggression of Armenia against Azerbaijan explicitly violates the norms and principles of international law. So that, as a peacekeeper organization the main function of the UN is mentioned to "Maintain the international peace and to conduct effective and collective measures against the aggressive actions or any other violating actions directed to break the peace" in the 1st paragraph of the 1st item of the UN charter. The charter bans not just aggression, it bans also application of threat or force in interstate relationships (the 2nd paragraph of the 2nd item), requires the peaceful resolution of any kind of conflicts that might happen between states (the 3rd paragraph f the 2nd item).

The state which have been exposed to aggression raises the issue for the UN SC about requiring the responsibility of the aggressor state according to the 39th item of the UN charter. Even having the mentioned fact in one of the clauses of the notion of the aggression is enough for the UN SC to apply the mandatory actions against the aggressor state according to the 6th and 7th chapter of the Charter. In the UN GA draft resolution number 2330 (XXII) 18th December 1967 prevention of the aggressive actions, maintaining the international peace and security according to the UN charter as well as the meaning of the aggression were reflected to be able to conduct effective measures [8]. All the actions which form the genocide crime identified in that convention have been applied against Azerbaijani people through the aggression of Armenia against

Azerbaijan. The aggressor policy of this aggressor country has been committed for more than 20 years explicitly in front of the world community.

The documentations adopted by the all international organizations on resolving the conflict by peaceful means also once more say the strengthening the position of Azerbaijan and confirms the resolution of the issue on the basis of the international principles. In this point of view 4 resolutions of the UN SC, decisions of OSCE, European Council and Islamic Cooperation Organization also have importance and they are legal basis for defense of the fair position of Azerbaijan in an international level. But recently in the resolutions adopted in the summits of European Parliament and the UN the territorial integrity of Azerbaijan and stopping the occupation is supported.

For that reason the power nations should take decisive practical measures according to the 7th chapter of the UN Charter and should submit Armenia to the will of international community if they really want to stop the aggression which is dangerous to the modern international relationships.

It has already been 25 years since Azerbaijan exposed to the unsettled conflict of Nagorno-Karabakh with Armenia. Armenia is still keeping the 20% of Azerbaijani territory under its occupation ignoring all the resolutions with mandatory legal force adopted since 1993 calling the armed forces back from the occupied regions immediately, completely and with no conditions. As a result, there are more than 1000000 refugees and forced immigrates in the country. Azerbaijan requires the fair and peaceful resolution of this conflict since long time and it is still aiding more than 640000 forced immigrates. The resolution of their exile problem, returning them to their own lands in a safe and peaceful conditions still remains very first priority of the government of Azerbaijan. Maintaining the sustainable economic development by the president Ilham Aliyev through the recent 14 years, decreasing the poverty, opening 1.6 million workplaces allowed to have some achievements on this field. 96 modern settlements have been built, more than 250000 refugee and forced immigrates have been provided with apartments. The poverty level of the forced immigrates have been reduced from 75% down to 12%. In total, 6 billion USD was spent for addressing the social problems of the refugees and forced immigrates [9]. However, we think that the severity of the humanitarian situation of the forced immigrates makes necessary to have the international assistance to the national efforts. The full recovery of the human rights of the forced immigrates directly depends on the resolution of this conflict and for this purpose the activity of the UN and its human right mechanism have to be strengthened.

List of documents adopted by the United Nations on the Armenian-Azerbaijani conflict

Security Council resolutions

Security Council Resolution (S / RES / 822) - April 30, 1993

Security Council Resolution (S / RES / 853) – July 29, 1993

Security Council Resolution (S / RES / 874) – October 14, 1993

Security Council Resolution (S / RES / 884) – November 12, 1993

Security Council Chairman’s declarations

Statement by the President of the Security Council (S / 23904) - May 12, 1992

Statement by the President of the Security Council (S / 24493) – August 26, 1992

Statement by the President of the Security Council (S / 24721) – October 27, 1992

Statement by the President of the Security Council (S / 25199) – January 29, 1993

Statement by the President of the Security Council (S / 25539) – April 06, 1993

Statement by the President of the Security Council (S / 26326) – August 18, 1993

Statement by the President of the Security Council (S/PRST/1995/21) - April 26, 1995

GA resolutions

Emergency international assistance to internally displaced persons and refugees in Azerbaijan, 48/114 - 23 March 1994

Situation in the occupied territories of Azerbaijan, 60/285 – 15 September 2006

Situation in the occupied territories of Azerbaijan, 62/243 – 25 April 2008 [13].

But these decisions still remain on the paper and not implemented by Armenia.

Azerbaijan's position on this issue is unambiguous and completely transparent. All the occupied territory of Azerbaijan must be released and the right of refugees to return their own lands must be ensured. With this regards the government of Azerbaijan has prepared a comprehensive safe and secure repatriation plan for the refugees to return to their own lands called "Great return" together with the international organizations. After declaration of ceasefire on 1994 between the both sides the Armenian-Azerbaijan Nagorno Karabakh conflict has been recognized as a frozen conflict in international world. But this is not as it recognized. Through these years Armenia unilaterally violated the ceasefire lots of times. On April 2016 again by violating the ceasefire agreement Armenia fired Agdam and Tartar regions by using artillery intensively. As a result of that 34 Azerbaijani peaceful inhabitants were wounded, 6 inhabitants were killed including children, 232 houses were destroyed, public and private estates, as well as civilian infrastructure were seriously exposed to damage [10]. Armenian armed forces not satisfying with it intensively and intentionally fired Alkhanli village of Fizuly region by using heavy weapons on July 4 2017 and 2 years of child was killed together with his grandmother, on 7th of August 13 years old inhabitant of Tovuz region was seriously wounded. In fact this conflict is not frozen. Ceasefire violation every day and the targeting of the civilian population have become commonplace. In the recent years 34 Azerbaijani children were killed by Armenian aggressor army. In the 72th session of the UN GA by having a speech from the high tribune the president of Azerbaijan Republic announced to the world community the fair position of Azerbaijan based on the international law whose the territory remains under occupation for 25 years. The problem Azerbaijan faced is not only a problem of the region, it concerns to the whole world. By taking advantage of financial assistance of some donor countries and international organizations Armenia encourages the forced settlement of the Syrians with Armenian origin and the others in Karabakh region. That's why the world community must demonstrate more decisive and consecutive position on fair resolution of this conflict and must made Armenia to start working on the peace agreement. The main obstacle to solution of the problem is Armenia having a non constructive position, not showing respect to the resolutions of the UN SC, OSCE and EC. That's why long time efforts of OSCE's Mins Group remains unsuccessful who tries to achieve peaceful solution of the problem. All the decisions and resolutions adopted by international organizations mean strengthening Azerbaijan's position once again and confirmation of the solution of the problem on the bases of international principles of law. From this perspective, the speech of the president of Azerbaijan republic Ilham Aliyev in the 72th session of the UN GA once again shows strengthening our international positions and getting support by a range of international organizations to Azerbaijan.

In the same time, there is a statement of "The integrity of Azerbaijan shall never be subject to negotiations." Stated repeatedly and unequivocally by the president Ilham Aliyev, increased the hopes that the conflict will solved fairly maintaining the territorial

integrity of our country: "...Armenian-Azerbaijan Nagorno-Karabakh conflict must be solved on the basis of international law, the UN SC resolutions, the territorial integrity of Azerbaijan must be fully restored."

Azerbaijan's position for the solution of the conflict remains unequivocal. The problem should be solved in the condition of ensuring the territorial integrity of Azerbaijan and within the internationally recognized borders of our country. This position bases on international law norms and principles, the UN charter, the final act of Helsinki and multiple international documents adopted on solution of this problem. In this perspective, 4 resolutions adopted by the UN SC, also decisions of OSCE, the Council of Europe and Islamic Cooperation Organization also are important and they are legal basis for defense of fair position of our country in the international level. The aim of the Minks group of OSCE established on March 1992 is to mediate the peaceful solution of Armenia-Azerbaijan Nagorno-Karabakh conflict: "From December 1996, the Minsk Group is co-chaired by three states – Russia, the United States and France. But unfortunately the conflict still remains unresolved. No ny progress have been achieved so far in the negotiation mediated by the Minsk group. Armenia is not interested in resolution of the conflict. He tends to keep the position of neither fire, nor peace [11]. But in the beginning of April 2016 as result of subversion of Armenian armed forces the tension in the contact line of troops which was followed by numerous human causalities once more confirmed that remaining the conflict frozen might always cause the intense war." But the international mediators for some reason don't demonstrate unequivocal position bout this case although they support the territorial integrity of Azerbaijan. We expect the cochairs of Minsk group of OSCE as well as world community to take a precise measures to solve this problem fairly. Failure to adhere to the principle of justice draws to crisis not only the region, but also the entire world.

It is long time since the Armenia-Azerbaijan Nagorno-Karabakh conflict has not been resolved. This conflict emerged as a result of Armenia's occupation of 20% of Azerbaijani lands. The UN has adopted 4 resolutions about this conflict. In these resolutions immediate removal of the invader from the occupied lands is required. However, for years, these UN documents have been dropped by Armenia as an unnecessary piece of paper. Despite that, the permanent members of the UN SC don't effectively require the invader to leave the occupied lands of Azerbaijan. It is interesting that, 3 members out of 5 of the Security Council are cochairs of the OSCE Minsk group which is dealing with the resolution of the conflict. It means that they are twice more responsible on resolution of the conflict. But what is the reality?

The reality is that, the USA, Russia and France doesn't put the aggressor in its place as a neither permanent member of the UN SC, nor as a cochair states. It is a painful and thought-provoking truth, but it is still the case. In such case a question arises, how come that the decisions of the UN SC about Iraq, Libya and Syria are immediately fulfilled but the decisions about Armenia remain ineffective? It leads to conclusion that the UN SC doesn't treat geopolitical problems fairly, discriminates between states. But in fact the UN has got effective influence mechanisms in such situations.

Azerbaijan always stresses the importance the following the relevant decisions of the SC and the principle to respect the states territorial integrity with regards to different matters related to the conflict between Azerbaijan and Armenia and calls for stopping the serious international crime acts doing unpunished committed through the conflict. The president Ilham Aliyev in his speech before the conference on the SC on May 4 2012 mentioned: "The ethnic cleaning policy of Azerbaijanis resulted in the occupation of 20%

of internationally recognized territory of Azerbaijan and expelling more than 1 million people from their own lands. The SC has adopted 4 resolutions requiring the Armenian army to leave the occupied lands. But unfortunately it is already 20 years that Armenia ignores these resolutions " [12].

Azerbaijan always states the necessity to perform reforms in the organizations to reinforce the UN activity on solving the problems of mankind. Having note about the importance of the UN SC ability of demonstrating and adequate approach to prevent mutual misunderstandings between the member states in the current period where very complex processes are in progress in the international environment, in the 58th session of the UN GA on September 2003 Ilham Aliyev emphasized that the existing UN mechanisms did not meet the requirements of time and it made a necessary matter to to conduct reforms within the organization.

Azerbaijan proposed retreatment of the UN mechanisms, especially revising the veto right of the permanent members of the Security Council. Thus, Azerbaijan again brought the necessity of taking extra measures for achieving more effective actions for solving the existing problems and for increasing the role of the UN in international world to the agenda in the 59th session of the UN GA in September 2004. In the session the government head of Azerbaijan stated that: "The reformed Security Council must have a larger content, more responsible and democratic, it should have more transparent work methods and it should more operatively respond against the risks, threats and dangers of XXI century." Azerbaijan actively participates in reforms discussions within the UN, especially in the activity of the interstate negotiations group.

Development and cooperation are one of the UN's major goals. Reasonable scale of cooperation and development opportunities have been formed within the UN considering the rising welfare, preventing the wars and securing the peace and security. It is already the second decade that the development issues have been put into discussions in the UN high level discussions as a main goal and it was decided to achieve definite targets within the given period of time. In the UN summit in 2015 the decision was made about continuation of these efforts started on 2000 through the next 15 years (till 2030) and some targets on global development have been identified (169 targets on 17 "Sustainable Development Goal"). The UN promotes the international cooperation in this field by means of different agencies [13].

The president of Azerbaijan Ilham Aliyev, speaking in the 59th session of the UN GA held on September 2004 stated that the 4 resolutions of the UN SC about the Karabakh conflict was still not implemented and he stated it was necessary to prepare effective mechanisms to make them work [12]. The same time our leader stated that the reformed Security Council must have a larger content, more responsible and democratic, it should have more transparent work methods and it should more operatively respond against the risks, threats and dangers of XXI century.

On 29th October of the same year the matter of "The situation in the occupied lands of Azerbaijan" was included to the UN GA session agenda by the initiative of the delegation of Azerbaijan. Later on in the 98th plenary session of the 60th session of the UN GA held on September 7th 2006 and in the 86th plenary session of 62nd session on 14th of March 2008 the resolutions of "Situation in the occupied lands of Azerbaijan" have been adopted [13]. In these documents Armenians settlement in the lands of Azerbaijan, committing fires in those lands were condemned and unconditional withdrawal of Armenian armed troops from the occupied lands of Azerbaijan following the 4 resolutions of the UN SC were required. Along with that in these resolutions the

respect to sovereignty of Azerbaijan and its territorial integrity have been expressed as well as the right of the expelled people to return to their own lands once again confirmed.

Azerbaijan accepts the UN to have an important role in maintaining the international peace and strengthening and maintaining the security as well as in the process of democratization. The same time official Baku supports the idea of performing the UN reforms in order to enable it to fight against the problems and threats concerning the world on XXI century.

Литература

1. Azərbaycan tarixi: 7 cilddə, VII c. Baku: Elm, 2003. – 608 p.
2. Abdullayev Ə. Erməni təcavüzü, acı faktlar,fəlakətli nəticələr. / Elmi red.: M.Cəlilov; Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti. – Bakı:İqtisad Unversitetinin Nəşriyyatı, 2003. – 114 p.
3. Erməni terroru-Armenian terror-Armyanskiy terror. / Əsir və itkin düşmüş, girov götürülmüş vətəndaşlarla əlaqədar Dövlət Kommisiyası. – n. y. y., n. i. y. Baku: Vətən, 2005. – 45 s.
4. Əhmədov E. Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü və beynəlxalq təşkilatlar / E. Əhmədov. – Baku, 1998. – 137 p.
5. Əhmədov E. Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü və beynəlxalq təşkilatlar / E. Əhmədov. – Baku, 1998. – 137 p.
6. Həsənov Ə. Azərbaycan və ATƏT: Ermənistan –Azərbaycan münaqişəsi və Dağlıq Qarabağ problemi ümumavropa təhlükəsizliyi fonunda / Ə.Həsənov. Baku, 1997. – 82 p.
7. Həsənov Ə. Müasir Beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın Xarici Siyasəti / Ə.Həsənov. – Dərslik. Baku. Azərnəşr, 2005. – 631 p.
8. Həsənov Ə. Azərbaycanın xarici siyasəti: Avropa dövlətləri və ABŞ (1991-1996). / Ə. Həsənov; elmi red. Ə. Mehdiyev. – Bakı : Azərnəşr, 1998. – 315 p.
9. Huseynova H. Azərbaycan Avropa inteqrasiya prosesləri sistemində / H. Huseynova. - Bakı*:* Hərbi ədəbiyyat, 1998. – 280 s.
10. Ibayev V. Ermənistan Azərbaycan münaqişəsi beynəlxalq hüququn JUS-COGENS prinsipləri prizmasında / V.Ibayev. – Bakı, "Çənlibel", 1999, – 128 s.
11. Ismayilov F. (2001) Qarabağ konflikti ABŞ-ın qlobal siyasəti konteksində / F. Ismayilov. – Baku, 2001.
12. Müasir dövrdə Beynəlxalq münasibətlər və Beynəlxalq hüququn bəzi problemləri (məqalələr toplusu). / AMEA Fəlsəfə və Hüquq İnstitutu. Beynəlxalq münasibətlər və beynəlxalq hüquq şöbəsi; red. İ. R. Məmmədzadə. – Bakı*:* Elm, 2014. – 368 s.
13. Azərbaycan və BMT münasibətləri [Electronic Resource]. – Mode of Access: http://mfa.gov.az/content/751 (last access: January 15, 2018). – Title from the Screen.

References

1. *Azərbaycan tarixi*: *7 cilddə, VII c.* (2003) Baku: Elm.
2. ABDULLAYEV, Ə. (2003) *Erməni təcavüzü, acı faktlar,fəlakətli nəticələr*. Baku: İqtisad Unversitetinin Nəşriyyatı.
3. *Erməni terroru-Armenian terror-Armyanskiy terror*. (2005) Baku: Vətən.
4. ƏHMƏDOV, E. (1998) *Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü və beynəlxalq təşkilatlar*. Baku.
5. ƏHMƏDOV, E. (1998) *Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü və beynəlxalq təşkilatlar*. Baku.
6. HƏSƏNOV, Ə. (1997) *Azərbaycan və ATƏT: Ermənistan –Azərbaycan münaqişəsi və Dağlıq Qarabağ problemi ümumavropa təhlükəsizliyi fonunda*. Baku.
7. HƏSƏNOV, Ə. (2005) *Müasir Beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın Xarici Siyasəti*. Dərslik. Baku. Azərnəşr.
8. HƏSƏNOV, Ə. (1998) A*zərbaycanın xarici siyasəti: Avropa dövlətləri və ABŞ (1991-1996)*. Baku, Azərnəşr.
9. HÜSEYNOVA, H. (1998) *Azərbaycan Avropa inteqrasiya prosesləri sistemində*. Baku.
10. İBAYEV, V. (1999) *Ermənistan Azərbaycan münaqişəsi beynəlxalq hüququn JUS-COGENS prinsipləri prizmasında*. Baku, Çənlibel.
11. İSMAYILOV, F. (2001) *Qarabağ konflikti ABŞ-ın qlobal siyasəti konteksində*. Baku.
12. *Müasir dövrdə Beynəlxalq münasibətlər və Beynəlxalq hüququn bəzi problemləri (məqalələr toplusu).* (2014) Baku-Elm.
13. Azərbaycan və BMT münasibətləri [Online]. Available from: http://mfa.gov.az/content/751 [Accessed: January 15, 2018].

Надійшла до редколегії 25.11.2017

Фарахіле Бабаєва Шукурова, науковий співробітник, Відділ Кавказької політики Інституту Росії вивчення Кавказу, Азербайджанський національний університет

КАРАБАХСЬКИЙ КОНФЛІКТ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ

Анотація. *Мета Мінської групи ОБСЄ, започаткована в березні 1992 року, полягає в посередництві мирному врегулюванню конфлікту між Вірменією та Азербайджаном в Нагорному Карабасі: «З грудня 1996 року Мінську групу спільно очолюють три держави – Росія, США та Франція. На жаль, конфлікт все ще залишається невирішеним. Досі не було досягнуто прогресу в переговорах. Вірменія не зацікавлена у врегулюванні конфлікту. На початку квітня 2016 року внаслідок підриву збройних сил Вірменії напруженість на контактній лінії військ, що супроводжувалася численними людськими втратами, ще раз підтвердила, що збереження конфлікту в замороженому стані може завжди викликати «інтенсивну війну». Міжнародні посередники чомусь не демонструють однозначної позиції у цій справі, хоча вони підтримують територіальну цілісність Азербайджану. Ми сподіваємось, що члени Мінської групи ОБСЄ, а також світова спільнота застосує необхідні заходи, щоб адекватно вирішувати цю проблему. Недотримання принципу справедливості підводить до кризи не лише регіон, але і весь світ. Реальність полягає в тому, що США, Росія та Франція не ставлять агресора на його місце.*

Ключові слова: *конфлікт, США, ООН, ОБСЄ, політика.*

УДК 929

Артем Кошелєв,
аспірант кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТЕОРІЇ ТА МЕТОДОЛОГІЇ БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В АМЕРИКАНЬСКОМУ ТА ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОМУ АКАДЕМІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВПРОДОВЖ 1980-2016-х рр.

Анотація. *У статті на основі сучасних досліджень доробку західноєвропейських та американських фахівців з розвитку біографічних студій продемонстровано зміни у підходах написання біографій впродовж 1980-2016 рр. Розглядаючи процеси трансформації цих досліджень у контексті змін інтелектуального клімату західноєвропейського та американського академічного середовища, автор демонструє шляхи, завдяки яким біографія із жанру популярно-розважальної літератури поступово займає важливе місце серед академічних досліджень. У статті акцентується увага на зв'язку між «біографічним поворотом» і кризою історичного наративу, викликаною поширенням постмодерної наративістської теорії історичного дискурсу.*

Необхідність переосмислення підходів до вивчення життєдіяльності особистостей, особливо відомих політичних та суспільних діячів, була викликана слабкою уявою професійних істориків про їхнє приватне життя та відсутністю чіткого інструментарію його дослідження. У зв'язку із цим переосмислення теоретичних основ біографічних розвідок актуалізується, а пошуки нових форм написання життєписів стали більш активними. статті демонструються приклади нових інструментів, які застосовують сучасні дослідники у спробі відійти від написання біографій за канонами XIX –початку XX століття, а також з'ясовуються причини таких змін. Однією з найважливіших новацій у цьому контексті стало застосування нових літературних технік у написанні життєписів, а також використання інтерв'ю та методів «усної історії» для їх створення.

Ключові слова: *«біографічний поворот», біографічні студії, теорія та методологія, криза історичного наративу*

Дослідження вчених США та Європи останніх трьох десятиліть демонструють якісні зміни у підходах до вивчення біографій особистостей. Ці зміни виявляють себе насамперед у формуванні нового теоретичного підґрунтя та методології написання біографічних досліджень, що вплинуло на їхній науковий статус і поступово перетворювало з популярно-розважальної літератури на науково-академічну.

Необхідність переосмислення підходів до вивчення життєдіяльності особистостей, особливо відомих політичних та суспільних діячів, була викликана слабкою уявою професійних істориків про їхнє приватне життя та відсутністю чіткого інструментарію його дослідження. Концентрація уваги винятково на результатах професійної діяльності людини, зображення її долі за джерелами офіційного походження, на думку сучасних західних дослідників, впливало на створення історичних міфів та вільних інтерпретацій певних історичних подій, а також ролі окремих особистостей в них. Ситуація почала змінюватися у 1980-х рр.

Поштовхом до цього стало переосмислення ролі А. Гітлера у подіях Другої світової війни та Голокосту і спроби певних дослідників, вільно інтерпретуючи факти життєдіяльності цього історичного персонажу, побудувати нову реальність минулого[1]. Ця ситуація продемонструвала необхідність переосмислення підходів до вивчення історичних подій, особливо у тих випадках, коли вони безпосередньо сконцентровані на діяльності певної особистості. Це підштовхувало вчених із Європи та США зосереджуватись на біографічних дослідженнях, змінювати свої інтереси як професійних істориків і розпочинати вивчення життєдіяльності особистостей у ролі їх біографів. Цей процес увійшов в історію історичної науки під назвою «біографічний поворот».

В основу цієї статті покладені сучасні праці американських та європейських істориків, присвячені переосмисленню ролі біографічних досліджень в історичній науці, побудові їхнього теоретичного фундаменту та зв’язку із суміжними сферами гуманітаристики. Зокрема, автор спирається на дослідження Н. Гамільтона [1], [2], Дж. Міллера [3], Г. Лі [4], К. Хоуса [5], Б. де Хаан [6], К. Клейна [7], К. Роллісона [8] та ін. Роботи цих авторів об’єднує систематичний та комплексний підхід у зображенні наслідків біографічного повороту для теоретичного розвитку написання життєписів особистостей. Вони зазначають, що культурний і біографічний повороти та популяризація мікроісторії стали важливим каталізатором у формуванні сучасних біографічних студій. Мікроісторія та біографія здатні розширити, переосмислити і скорегувати наявні інтерпретації людської історії науковим шляхом.

Дослідження проблем теоретичного та методологічного обґрунтування біографічних досліджень у США і Західній Європі впродовж 1980-2016 рр. для української академічної спільноти актуалізується двома причинами: по-перше, досвід західних дослідників у цій площині демонструє певні напрямки руху сучасних біографічних робіт і змальовує історичний контекст їхнього розвитку, що доповнює вітчизняні досягнення у зазначеній сфері. По-друге, праці американських та європейських біографів впродовж 1980-2016 рр. отримали міцний теоретичний фундамент, на якому вони побудовані, і застосування досвіду цих досліджень розширює існуючі в Україні теоретичні та методологічні підґрунтя у сфері біографії.

Мета статті полягає у висвітленні сучасного стану розвитку теорії біографічних досліджень у західній Європі та США, а також ролі цих досліджень у розвитку сучасної гуманітаристики в цілому.

Відомий теоретик біографічних досліджень, автор масштабних біографій кількох американських президентів та фельдмаршала Монтгомері, Н. Гамільтон демонструє процес зміни ставлення до біографії впродовж друг. пол. ХХ століття та пояснює причини цієї тенденції [1]. Спираючись на роботи видатних біографів, літературознавців та істориків, він змалював ситуацію, в якій біографії не сприймалися як серйозні наукові роботи в академічному середовищі у довоєнний та післявоєнний період. Це було пов'язано із відсутністю теоретичних інструментів дослідження, а також тенденцією зображати "зразкові" життя в традиції

[1]Мова йде про праці британського письменника Д. Ірвінга, який у своїх псевдоісторичних дослідженнях діяльності А. Гітлера, стверджував, що той не знав про Голокост, а на території концтабору Аушвіц ніколи не існувало газових камер. Згодом дослідження іншого британського історика Р. Еванса підтвердили, що Ірвінг маніпулював фактами і виривав певні твердження із контексту.

Вікторіанської епохи, що завжди супроводжувалось активною суб'єктивізацією таких розвідок. Представники академічного середовища стверджували в той час, що біографія не має критичної важливості, адже жоден біографічний доказ не може змінити або критично вплинути на оцінку історичної реальності. Ситуація почала змінюватися з 1980-их рр., коли дослідники почали зображати не лише зразкові аспекти життєвих досягнень, але й приватне життя людини в цілому. У 1980-х роках, коли історична наука почала піддаватися критиці (згадаємо "Лінгвістичний поворот"), біографічні дослідження, навпаки, отримують масштабну підтримку та важливість.

На початку 2000-х рр. жанр біографії знаходить ще один привід потрапити в поле зору академічного середовища західноєвропейської та американської гуманітаристики. Пов'язано це із процесами зміни у самосприйнятті людини, викликаними екзистенціальними проблемами у результаті розвитку сучасних природничих наук. Зростання громадської поінформованості з приводу досягнень генної інженерії та когнітивних наук призвело до сучасних спроб розширити рамки гуманітаристики використовуючи інтердисциплінарні зв'язки і підходи, і тим самим надати відповіді на нові екзистенціальні питання, з якими зіштовхнулося людство [7].

Біографічний метод, який може бути застосований у багатьох різних дисциплінах, передбачає, насамперед, вивчення історичної діяльності. Біографія завжди звертається до реального життя. З погляду епістемологічної перспективи, вона виступає як проблема співвідношення історичної фікції й реальності, критичного підходу до джерел та особистістю біографа. Це опосередковано впливає на позиції біографії щодо питання «структуралістських» мікроісторичних підходів та «індивідуалістських» мікроісторичних підходів у вивченні минулого. Але чи дійсно оцінка біографії з погляду історичної науки накладає обмеження у подальшому розвитку Біографічних студій? Б. де Хаан стверджує, що ні, адже саме біографії можуть відіграти важливу роль у роз'ясненні сучасної «кризи» історичного наративу[2] та здійснити суттєвий публічний вплив завдяки критичним підходам, які вона пропонує для виходу із ситуації, яка склалась в результаті цієї «кризи» [6]. Адже, розвиток історичної науки у другій половині XX ст. призвів до втрати зв'язку між особистістю і реальністю минулого, надавши перевагу поясненням історичних процесів за допомогою соціальних або лінгвістичних структур. Відповідно, історія деперсоніфікувалася і втратила людське обличчя. Але в колах певних істориків приблизно з 1980-х рр. відбулося переосмислення цього стану речей. «Біографічний поворот» став наслідком усвідомлення того, що суттєва частина історії як з погляду минулої реальності, так і опису цієї реальності, складається із дій окремих особистостей. Відповідно, найкраще зрозуміти та пояснити роль особистості можна в рамках біографічного контексту та поза умовними структурами. Питання легітимізації біографії може бути вирішене шляхом ідентифікації персональних дій та участі особи у минулому і сучасному

[2]Мова йде про епістемологічні проблеми історичної науки, підняті в рамках постмодерної наративістської теорії історичного дискурсу. Автором цієї теорії вважають американського історика та теоретика Х. Уайта, який у своїх працях обґрунтовував безумовну наявність суб'єктивного елементу у будь-якому історичному наративі і стверджував про релятивний характер історичних робіт. Ця суб'єктивність визначена обранням однієї з літературних форм, яким історик надає перевагу перед безпосереднім створенням свого тексту і що, за твердженням Х. Уайта, є неминучим для будь-якого дослідника минулого [9], [10].

соціальному житті, й, відповідно, подолати мікро/макро та індивідуальні/структурні розмежування [6].

З 1980-х рр біографічні дослідження почали виступати як коригуючий фактор історичних праць, у яких до цього не приділялося належної уваги життю історичних акторів [1]. Біографічні дослідження, спираючись на міцний теоретичний фундамент, здатні змінювати картину минулого і коригувати наявні інтерпретації та бачення історичної реальності. Вплив суміжних галузей гуманітарних наук, зокрема літератури, почав визначати напрямок розвитку біографічних досліджень і пропонувати нові техніки їхнього написання. Біографи почали використовувати ретроспекцію, передчуття (провіщення), винаходити оповідачів у своїх дослідженнях, демонструвати різні точки зору. Деякі автори припинили розпочинати дослідження своїх героїв з дати їхнього народження, як це робилося раніше, у класичних життєписах. Наприклад, Г. Лі точкою початкового відліку написання біографії одного зі своїх героїв взяла його смерть [4]. Таким чином, літературні нововведення трансформували жанр біографії, а дослідники почали використовувати інструменти письменників, що відобразилося на формі і підходах до написання життєписів. Н. Гамільтон зазначає, що, безумовно, це не усунуло на другий план класичні, традиційні біографії, так само, як постмодерні романи не знищили детективи або шпигунські трилери. Але вони додали в арсенал біографічних досліджень прояв винахідливості у формі та підходах, а роботи стали більш критичними до героїв дослідження [1].

Окрім цього, «нові» біографи почали використовувати інструментарій, якого класичні історики уникали як чогось нижчого їхнього почуття гідності. насамперед, мова йде про збір інформації за допомогою інтерв'ю. Популярність своєї біографії фельдмаршала Монтгомері Н. Гамільтон пов'язує із використанням великого масиву інформації, отриманої завдяки інтерв'ю або «усній історії». Дослідник зазначає, що незважаючи на те, що «усна історія» протягом довгого часу була викинута на узбіччя академічної науки більшістю університетських викладачів, він, як журналіст у минулому, розумів необхідність взяти інтерв'ю у ветеранів, які ще залишалися живими, для вивчення біографії Монтгомері. Це трансформувало його підходи до написання і додало глибини та внутрішнього розуміння як складного характеру особистості маршала, так і ослабленої британської армії. За визнанням самого Н. Гамільтона, використання усної історії разом із ґрунтовними архівними дослідженнями склали основу написаної ним біографії [1]. Тим не менш, у біографії, як і у будь-якому іншому історичному дослідженні, особистість біографа не може бути повністю абстрагована від тексту, який він створює. У зв'язку із цим варто звернути увагу на те, що біограф проживає два життя під час написання біографії. Перше - це сукупність різноманіття побоювань і непорозумінь (неправильних уявлень), вагань та перепетій, які супроводжують життя героя і з якими працює дослідник, збираючи інформацію. Друге - це те, що з'являється на папері і утворює сюжет та композицію. Саме в цьому другому існуванні біограф з'являється як субстанція, як певна причина у побудові картини життя та її контексту [11].

Таким чином ми можем стверджувати, що останні десятиліття демонструють глибинне теоретичне переосмислення біографістики у західноєвропейській та американській історичній науці. Це пов'язано із кількома викликами, з якими вона зіштовхнулася протягом другої половини XX – початку XXI ст.

По-перше, криза історичного наративу призвела до появи нових теорій, якій залишили різні методологічні нашарування в інструментарії дисципліни. «Лінгвістичний» поворот та структуралізм розмили роль людини в історичних процесах і поставили її у залежність від суспільних або текстуальних детермінант. Зважаючи на це, у професійному середовищі істориків зародився інтерес до переосмислення ролі особистості в суспільно-історичних процесах, а бажання поставити під сумнів залежність волі людини від зовнішніх факторів почало відроджувати жанр біографічних досліджень в історієписанні. Також поштовх теоретичним розмірковуваванням у сфері біографістики надав глобальний розвиток природничих та точних наук, який призвів до переосмислення ролі та значення окремої особистості в історичному процесі.

По-друге, трансформація теорії та методології біографічних досліджень у західноєвропейському і американському академічному середовищі характеризується запозиченням нових літературних технік написання життєписів, які дозволили відійти від шаблонного зображення долі особистості. Літературні нововведення трансформували жанр біографії, а дослідники почали використовувати інструменти письменників, що відобразилося на формі і підходах у написанні життєписів.

Окрім нових літературних технік сучасні біографи почали використовувати досягнення «усної історії» та залучати інформацію про героїв своїх досліджень, отриману в інтерв'ю. Це дозволило не лише наблизити особистість до реального життя і відійти від зразковості у змалюванні людської долі, але й переосмислити певні епізоди історії. Біографія почала сприйматися як своєрідний коректив усталених поглядів на певні епізоди історичної реальності, а переосмислення власного теоретичного підґрунтя робить біографічні дослідження все більш популярними серед академічних спільнотах США та Західної Європи.

Література

1. Hamilton N. Biography as corrective / N. Hamilton // The biographical turn. Lives in history. – Routledge Taylor & Francis Group. London and New York, 2017 [Electronic Resource] – Mode of Access: https://read.amazon.com/?asin=B01M68GKFY (last Access: September 30, 2017). – Title from the Screen.
2. Hamilton N. Biography: A Brief History / N. Hamilton. – Cambridge, MA/London: Harvard University Press, 2009. – 360 p.
3. Miller J. A historical appreciation of the biographical turn / J.Miller // Biography and the Black Atlantic. - Philadelphia: University of Pennsylvania press, 2014. – P. 19-47.
4. Lee H. Biography: A Very Short Introduction / H. Lee. – Oxford University Press, 2009. – 185 p.
5. Howes C. What are we turning from. Research and ideology in biography and life writing. / C.Howes // The biographical turn. – Routledge Taylor & Francis Group. London and New York, 2017.[Electronic Resource] – Mode of Access: https://read.amazon.com/?asin=B01M68GKFY (last Access: September 30, 2017). – Title from the Screen.
6. De Haan B. Personalized history: on biofiction, sourse criticism and the critical value of biography / B. de Haan // The biographical turn. Lives in history. – Routledge Taylor & Francis Group. London and New York, 2017.[Electronic Resource] – Mode of Access: https://read.amazon.com/?asin=B01M68GKFY (last Access: September 30, 2017). – Title from the Screen.
7. Klein C. Biography as a concept of thought: On the premises of biographical research and narrative. / C.Klein // The biographical turn. Lives in history. – Routledge Taylor & Francis Group. London and New York, 2017.[Electronic Resource] – Mode of Access:https://read.amazon.com/?asin=B01M68GKFY (last Access: September 30, 2017). – Title from the Screen.

8. Rollyson C. Liberationfromlowdarkspace. Biographybesideandbeyondtheacademy. / C. Rollyson // The biographical turn. Lives in history. - Routledge Taylor & Francis Group. London and New York, 2017. [Electronic Resource] – Mode of Access:https://read.amazon.com/?asin=B01M68GKFY(last Access: September 30, 2017). – Title from the Screen.

9. WhiteH. Introduction: tropology, discourse, and the modes of human consciousness / H.White// Tropics of discourse.Essays in cultural criticism. - The Johns Hopkins university press Baltimore and London, 1978. – P. 1-27.

10. Уайт Х. Метаистория. Историческое воображение в Европе XIX века. / Х.Уайт. [Пер. з англ. под ред. Е.Г.Трубиной, В.В.Харитонова] - Екатеринбург: изд-во Урал. ун-та, 2002. – 528 с.

11. SchiffS. Theduallivesofthebiographer. / S.Schiff //The New York Times, 26 November, 2012. Electronic Resource] – Mode of Access: https://opinionator.blogs.nytimes.com/2012/11/24/the-dual-lives-of-the-biographer/ (last Access: September 30, 2017). – Title from the Screen.

Sources

1. HAMILTON, N. (2017) Biography as corrective. *The biographical turn. Lives in history* [Online] – Available from: https://read.amazon.com/?asin=B01M68GKFY (Accessed: September 30, 2017).

2. HAMILTON, N. (2009) *Biography: A Brief History*. Cambridge, MA/London: Harvard University Press.

3. MILLER, J. (2014) A historical appreciation of the biographical turn. *Biography and the Black Atlantic*. Philadelphia: University of Pennsylvania press, p. 19-47.

4. LEE, H. (2009) *Biography: A Very Short Introduction*. Oxford University Press.

5. HOWES, C. (2017) What are we turning from. Research and ideology in biography and life writing. *The biographical turn. Lives in history*.[Online] – Available from: https://read.amazon.com/?asin=B01M68GKFY (Accessed: September 30, 2017).

6. DE HAAN, B. (2017) Personalized history: on biofiction, sourse criticism and the critical value of biography. *The biographical turn. Lives in history*.[Online] – Available from: https://read.amazon.com/?asin=B01M68GKFY (Accessed: September 30, 2017).

7. KLEIN, C. (2017) Biography as a concept of thought: On the premises of biographical research and narrative. *The biographical turn. Lives in history*. [Online] – Available from: https://read.amazon.com/?asin=B01M68GKFY (Accessed: September 30, 2017).

8. ROLLYSON, C. (2017) Liberationfromlowdarkspace. Biographybesideandbeyondtheacademy. *The biographical turn. Lives in history*. [Online] – Available from: https://read.amazon.com/?asin=B01M68GKFY(Accessed: September 30, 2017).

9. WHITE,H. (1978) Introduction: tropology, discourse, and the modes of human consciousness. *Tropics of discourse.Essays in cultural criticism*. Baltimore and London: The Johns Hopkins university press, p. 1-27.

10. UAIT,H (2002). Metaistoriya. IstorcheskojevoobrazheniyevEvrope XIX veka. Ekaterinburg: Izdatel'stvoUral'skogo universiteta.

11. SCHIFF,S. (2012) Theduallivesofthebiographer. *The New York Times*, 26 November, 2012. [Online] – Available from: https://opinionator.blogs.nytimes.com/2012/11/24/the-dual-lives-of-the-biographer/ (Accessed: September 30, 2017).

Надійшла до редколегії 02.08.2017

Artem Kosheliev, Graduate Student of the Department of Modern and Contemporary History of Foreign Countries, Faculty of History, Kyiv National Taras Shevchenko University

TRANSFORMATION OF THE THEORY AND METHODOLOGY OF BIOGRAPHICAL STUDIES IN THE AMERICAN AND WESTERN EUROPIAN ACADEMIC ENVIRONMENT DURING 1980-2016

Abstract. *In the article based on modern studies of biography development by Western European and American scholars are demonstrated the changes in the approaches to writing biographies during the 1980-2016. Considering the processes of transformation of these studies in the context of changes in the intellectual climate of the Western European and American academic environment, the author demonstrates the ways in which the biography occupied an important place among academic studies. Also the article focuses on the connection between the "biographical turn" and the crisis of the historical narrative, caused by the proliferation of the postmodern narrative theory of historical discourse.*

The need for the rethinking of approaches to the studies of individuals lives, especially prominent political and public figures, was due to the poor awareness of professional historians about their private life and the lack of clear tools for its study. In this regard, the rethinking of the theoretical foundations of biographical works is actualized and the search for new forms of writing biographies has become more active. This study demonstrates examples of new tools used by modern researchers in an attempt to move away from writing biographies in accordance of the patterns of the beginning of the 20th century as well as the reasons for such changes. One of the most important changes in this context was the application of new literary techniques in writing biographies, as well as the use of interviews and methods of oral history for their creation.

Key words*: "biographical turn", biographical studies, theory and methodology, crisis of historical narrative*

УДК 94(73):17.035.3«20»

Тетяна Орлова,
доктор історичних наук, професор,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ФАКТОР АМЕРИКАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ У ПЕРЕМОЗІ ДОНАЛЬДА ТРАМПА

Анотація. *У статті досліджуються впливи американського національного характеру на перебіг президентської кампанії 2016 року, здійснюється поєднання аналізу макро- і макрорівнів, тобто електорального й індивідуального. Дональд Трамп продемонстрував свою близькість до більшості виборців, апелював до американського характеру, спирався на певні його риси. Водночас національний характер виявився у його діяльності. Як свідчить історія, у кризових ситуаціях ті чи інші риси національного характеру можуть виходити на передній план, детермінуючи політичну поведінку людей. На теперішній момент Сполучені Штати Америки не уникли кризових явищ, що виявилося як в економіці, так і в ідентичності. Д.Трамп та його команда добре це відчули і використали у своїй передвиборчій роботі. Натомість їхні суперники недооцінили значення психологічної складової в реальному історичному процесі. Коментарі американських аналітиків із названої теми свідчать про відмінність поглядів «еліти» і*

«маси». Перемога у виборах на найвищу посаду у провідній державі світу зайвий раз демонструє значення народних мас як творців історії, а також факторів, які забезпечують успіх непересічним громадянам, до яких, безумовно можна віднести особу Д.Трампа.

Ключові слова: *Сполучені Штати Америки, президентські вибори, національний характер, Дональд Трамп.*

Сучасний світ безперервно одержує від Сполучених Штатів Америки найскладніше поєднання різноманітних імпульсів. Фактори, які їх визначають, також дуже різноманітні. Зокрема вони зумовлюються тими шляхами, якими рухається сама країна після чергових президентських виборів. 8 листопада 2016 р. 45-м президентом США було обрано Дональда Трампа. Обставини його перемоги піддані прискіпливому аналізу науковцями і політичними оглядачами різних країн [1, 2, 3, 4, 5, 6], у тому числі України [7, 8, 9, 10, 11]. В їхніх розвідках превалюють політичні, економічні, соціальні, демографічні, етнічні чинники, та мало уваги приділяється феномену національного характеру. Однак без врахування цього фактору не можна зрозуміти жодну драматичну подію у сучасній політичній історії світу, а перемогу екстраординарного для американського політикуму кандидата на президентських виборах провідної держави інакше не назвати.

У Сполучених Штатах Америки аналітики представили свої міркування з цього приводу. Серед них: Дж.А.Бартка [12], Р.Гонсалес [13], К.І.Кінг [14], Д.П.Макадамс [15], М. Марделл [16], М.Меєропол [17], Й.Міачем [18], Дж.Флаттум [19], М.Флемінг [20], Х.Харе [21], Ст.Хендерсон [22], Й.Хуер [23] та ін. У студіях названих авторів за звичай акцентується той чи інших аспект проблеми, або проблема розглядається у взаємозв'язку з іншими міркуваннями щодо перемоги Дональда Трампа. У вітчизняній історіографії із зазначеної теми поки що відсутні відповідні публікації. Мета пропонованої до уваги статті полягає у всебічному визначенні впливу феномену національного характеру на перебіг політичного життя сучасної Америки, що мав конкретне виявлення у передвиборчих перегонах 2016 року та їх результатах. Опертя на оприлюдненні роздуми американських фахівців буде доповнене і розвинуто.

Актуальність теми, з одного боку, визначається політичними міркуваннями: врахування впливу фактору національного характеру на політичну сферу не тільки США, а й України. З іншого боку, важливо мати на увазі: на нинішньому етапі історична наука зіткнулася із комплексом проблем, які вимагають нових концептуальних підходів до пояснення процесів і подій минулого і сьогодення. Суто позитивістські підходи є недостатніми для пояснення і прогнозування – можливо, нових, але необхідних завдань істориків, яким конче необхідно об'єднувати свої зусилля із представниками інших соціогуманітарних наук, зокрема із соціологами, психологами, етнографами, політологами (у деяких публікаціях, присвячених дослідженню національного характеру як такого, вказуються також психологічна антропологія, історична етнологія, етнопсихологія, філософія тощо [24, с. 45]). Необхідність розширення наукових обріїв фахових істориків добре усвідомлюється у сучасних університетах США, де при підготовці спеціалістів зберігається настанова, що йде від засновників американської антропології Ф.Боаса і А.Кребера: вчений мусить володіти основами суміжних соціогуманітарних наук і бачити їхній взаємозв'язок.

У пропонованій статті зроблено спробу розвинути цю синтетичну лінію або, як прийнято говорити, здійснити міждисциплінарний підхід. Орієнтація – на тих

вчених, які були успішними у поєднанні аналізу мікро- і макрорівнів, взаємозалежності між об'єктивними соціальними структурами різного масштабу і явищами індивідуального і групового менталітету [25, 26]. Останній, якщо в якості групи виступає народ, нація, часом позначається як «національний характер».

Попри те, що про феномен національного характеру написано представниками різних соціогуманітарних наук чимало (історіографічний огляд виходить за рамки даної статті), відповідної концепції у загально прийнятому вигляді не сформульовано. У дослідженнях виокремлюються наступні підходи. Етнографічний підхід, найбільш традиційний за своїм характером, насамперед спрямований на спостереження і опис побуту і норовів різних народів. Психологічний підхід висуває за мету проникнення «вглиб» особистості за допомогою різних тестів, інтерпретації сновидінь, символів тощо. Історико-культурний підхід відштовхується від аналізу культурного символізму, творів народної творчості та історичних даних [27]. Чимало сучасних науковців вбачають у недоформалізованості терміну певну вигоду, що дозволяє використовувати його у широкому діапазоні і поєднувати різні підходи На це вказує, зокрема, Т.Стефаненко. Разом із тим вона вважає, що «серед підходів до інтерпретації національного характеру провідним слід вважати соціально-історичний, що відстоює принцип соціального або культурного детермінізму» [28]. Схожу думку висловлював І.Кон: «…психоаналітичний підхід до проблеми національного характеру, хоча і зберігає досі деяку автономію, по суті справи став лише етапом переходу від примітивних біологічних теорій до теорій соціально-історичних, у світлі яких спільність психічних рис тієї чи іншої етнічної групи є результатом спільності її історичної долі і наявності між її членами специфічних каналів комунікації» [27]. Вчений також наголосив, що ті риси, які нами сприймаються як специфічні особливості національного характеру, є продуктом специфічних історичних умов і культурних впливів. Вони похідні від історії і змінюються разом із нею. А потім, із певним відставанням, змінюються і відповідні стереотипи. Істориків найбільше цікавить, в якій мірі можна посилатися на риси національного характеру як на пояснення тих чи інших особливостей історичного розвитку народів і країн.

Попри велику кількість варіантів визначення поняття «національний характер» необхідно мати на увазі хоча б одну. Підручник з політичної психології дає таке формулювання: «Національний характер – сукупність найбільш стійких для даної національної спільноти особливостей емоційно-чуттєвого сприйняття оточуючого світу і форм реакції на нього. Виявляючись в емоціях, почуттях, настроях, національний характер проявляється в національному темпераменті, багато в чому зумовлюючи способи емоційно-чуттєвого освоєння політичної реальності, швидкість та інтенсивність реакції політичних суб'єктів на політичні події, що відбуваються, форми і методи презентації ними своїх політичних інтересів, способи боротьби за їх реалізацію» [29].

Національний характер є продуктом тривалої еволюції суспільства. Він впливає на всі поточні процеси і визначає наперед їх характер, динаміку і напрям у майбутньому. К.Джаррет у своїй статті «Демократія в країні залежить від національного характеру?» стверджує: «Розмови про національний характер насправді не такі безплідні, як може здатися на перший погляд. Загальні риси, притаманні нації, можуть впливати на її добробут, задоволеність життям, рівень корупції, здатність до інновацій і навіть на здоров'я… Національний характер

може впливати навіть на політичну систему в країні» [30]. Мета даної статті – продемонструвати вплив особливостей американського національного характеру на перебіг президентської кампанії 2016 року. Характер зумовлює поведінку як висхідний і вирішальний психологічний чинник. На разі цікаво простежити, як спрацював національний характер в конкретній ситуації людського існування, а саме, у виборі лідера провідної держави світу.

Короткий історіографічний начерк стосовно американського характеру ми знаходимо у всесвітньо відомій праці М.Лернера «Розвиток цивілізації в Америці. Спосіб життя і думок у Сполучених Штатах сьогодні» [31, с. 87–88]. Там він називає прізвища таких авторів, як Хейкер, Дейвіс, Бердемейєр, Леві, Ласкі, Уільям, Мірдал, Коммейджер, Невіс, Хедлін, Коулмен, Кревкер, Токвіль. Наводяться показові характеристики. Зокрема із праці «Американське суспільство» Р.М.Уільяма: упор на досягнення мети і успіх, повага до праці і організаторської діяльності, схильність оцінювати життя за моральною шкалою, гуманність, орієнтація на ефективність і практичність, віра у прогрес, любов до матеріального комфорту, проголошення і (хоча би до будь-якої міри) реалізація принципів рівності, прагнення до свободи, готовність до згоди із партнерами, віра в науку і світський раціоналістичний розум, розвинений патріотизм, вірність демократії, культ кожної конкретної особистості, визнання її самоцінності і гідності, переконаність у расовій і груповій перевазі» [31, с. 87]. Водночас з посиланнями на Л.Коулмена підкреслюється складність і суперечливість американського національного характеру: кожній його рисі можна знайти її пряму протилежність: «Так американці, безумовно, великодушні, але при цьому дріб'язково скупі, вони щирі і байдужі, романтичні і цинічні, їх можна назвати мрійниками, але складно заплющити очі на їхній прагматизм і ощадливість» [31, с. 88]. Обидва автори підкреслюють ту обставину, що національний характер із часом змінюється. Але деякі риси приписуються американцям у всі епохи. Серед них: віра у демократію, рівність і особисту свободу, повага до «прямої дії», практичність, прагнення до матеріального добробуту, помітна релігійність ортодоксального типу [31, с. 88].

М.Лернер дає своє розуміння поняття «національний характер»: «це категорія, пов'язана не з кров'ю, а культурою. Вона складається із певного спектру цінностей, звичаїв, громадської думки і характерних рис, які поділяються більшістю носіїв даної культури» [31, с. 89]. Також він слушно зауважив: «Ясна річ, у будь-якому суспільстві можна вказати на його типових і нетипових представників і на групу маргінальних суб'єктів, котрих не можна повністю віднести ані до тих, ані до інших, всюди спостерігаються регіональні, класові й етнічні особливості, і, врешті решт, завжди людство дивує нас неосяжною різноманітністю індивідуальних характерів і особистих якостей. З іншого боку, американське суспільство зберігає у собі центральний потік, основну тенденцію, а разом із нею плідний, формоутворюючий взаємозв'язок між особистістю американця і американською культурою» [31, с. 91].

Варто враховувати те, що у кризових ситуаціях, у періоди загострення національних проблем і суперечностей ті чи інші риси національного характеру можуть виходити на передній план, детермінуючи політичну поведінку людей [29]. Попри усю велич, набуту Сполученими Штатами Америки за всю історію свого існування, на 2016 рік країна не уникла кризових явищ. Це не тільки вплинуло на політичну поведінку її громадян, але й було використано у президентській кампанії Д.Трампа. Взагалі, слід наголосити, що його політтехнологи добре усвідомлювали

значення психологічної складової в реальному історичному процесі. Вочевидь, в команді Г.Клінтон цього недооцінили. Окремо слід підкреслити, що національний характер проявляється у діяльності окремих особистостей, виявляючи психологічний тип суспільства. І в цьому відношенні Д.Трамп мав переваги перед своїми конкурентами.

Хто підтримав Д.Трампа? Політичні оглядачі сходяться у загальній оцінці, чітко сформульованій О.Ланецьким: «За Трампа голосував традиційний американець – житель одноповерхової Америки, середній клас, робочі, а також натуралізовані емігранти – по ним найбільше б'є приплив нелегалів, і саме їм необхідно довести всім навколо – і в першу чергу, собі самим – свою «американськість» і патріотизм. Трампа підтримали середній і малий бізнес, євангелісти (тобто релігійна більшість) і «чайна партія» – консервативне крило республіканців, яке виросло з руху активістів на місцях, слабко пов'язане з партійним істеблішментом. За Трампа проголосувала мовчазна більшість Америки, яка хоче жити краще» [6]. О.Білоколос додає: «Феномен Трампа полягав у тому, що він зміг добре відчути настрої чималої кількості білих американців, які належать до робітничого класу, працюють у реальному секторі економіки, не люблять іммігрантів, виступають за збереження християнської спадщини Америки, не довіряють вашингтонському істеблішменту і бояться ісламу. Трамп скористався невдоволенням частини білих американців, фактично очоливши прихований «бунт білих чоловіків» проти популярного гендерного мейнстріму 2000-х. Багато прибічників Трампа значною мірою невдоволені так званою «політкоректністю», серйозно стурбовані політикою демократів, спрямованою на посилення системи контролю за продажем вогнепальної зброї у Сполучених Штатах, і не сприймають того, що сьогодні називають відчуженням влади від народу». І ще: «…очевидно, що проблема значно ширша. Як зазначив напередодні виборів один консервативний оглядач: «Американці більше не впевнені у своєму національному проекті. Вони більше не довіряють інституціям і не мають віри у спільну долю. Це криза національної мети. В основі кризи – сумніви у власній ідентичності та базовому здоров'ї життя громади» [32].

Д.Трамп і його команда відчули кризу і в країні, і в національному характері. Тому гасло «Make America Great Again» (буквально: «Зробимо Америку знов величною») було сприйнято краще, ніж девіз Г.Клінтон «Stronger Together» («Сильніші разом»). Тут треба підкреслити патріотизм як одну з провідних рис американського національного характеру, а також гонористість, яку описував ще А.де Токвіль в Америці 1830-х років [33]. Стосовно гонористості 45-го президента США і того, що він втілює одну з провідних рис національного характеру сучасних американців Дж.А.Бартка пише: «Наступного разу, коли Дональд Трамп сяде за Твіттер, аби похвалитися своєю популярністю або багатством, згадайте, що Токвіль зустрів в Америці таку ж поведінку, коли причалив до її берегу у 1831 році. Гріхи марнославства і пожадливості були не долею ексцентричної меншості, а радше нормативною характеристикою американської культури. Сьогодні, на відміну від 1831-го пересічні американці, схожі на нас з вами, шукають схвалення товаришів у соціальних мережах і непокояться, чи достатньо вони заробляють, аби жити не гірше сусідів. Легко гудити ці вади у своєму головнокомандувачеві, набагато складніше усвідомити, що ми можемо бути набагато більше схожі на Дональда Трампа, ніж воліли б визнати» [12]. Автор цих слів, і не він один [14, 17, 19, 20, 21, 22, 23], дуже критично ставиться і до американського національного характеру, і до

його типового представника, яким є новий президент. Але у наведеній цитаті можна знайти ще кілька моментів, які сприяють висвітленню обраної теми. А саме: те, що Америка – лідер науково-технічного прогресу, в ній завжди з великою повагою ставилися до розвитку науки, причому, новації швидко поширювалися на рівні побутової культури. З іншого, серед характерних рис американців – індивідуалізм, націленість на досягнення, захоплення успіхом. Тому когось дратують досягнення Д.Трампа, його хвалькуватість викладає презирство, а хтось ним захоплюється. Тим більше, історія бізнесу Д.Трампа знає не тільки перемоги, але й поразки, з яких він виходив, часом із значними здобутками.

В Америці дуже популярним є слово «challenge», тобто «виклик». Його можна розуміти по-різному. Це – не тільки виклик долі, але й обставинам, іншим людям. Так діяли перші переселенці, які перетнули океан і взялися за освоєння нових земель. Так само і Д.Трамп «ніколи не забував урок свого батька: світ – небезпечне місце. Ти маєш бути готовим битися». Про «характер воїна», «завзятого борця за перемогу» написав професор психології Д.П.Макадамс в своїй студії «Розум Дональда Трампа». І зазначив: «Персона Трампа як воїна може надихати деяких американців думати, що він дійсно зможе зробити Америку знову величною, чого б це не коштувало» [15]. Під час президентських виборів 2016 року було зроблено все, аби показати, що настав час рішучих дій, а нерішучість президента-демократа («тільки розмови і ніяких дій») всім набридла. До того ж Д.Трамп являв собою втілення улюбленого американцями оптимізму і динамізму на відміну від дещо нудної і статичної Г.Клінтон. Республіканський кандидат апелював до американського національного характеру. Під час передвиборчої поїздки країною у Геттісбергзі він виклав свій контракт із американським виборцем і закликав: «Я прошу американський народ постати над політичною галасливістю і повернутися до віри і оптимізму, на які завжди спирався американський характер, а в цьому світі немає нічого кращого і сильнішого американського характеру» [34].

Слова «зробити Америку величною ЗНОВУ» і є свідченням усвідомлення, що ця величність на теперішній момент втрачена. Пересічного американця, на відміну від пересічного росіянина, в наш час цікавить не стільки зовнішньополітичні акції держави, скільки ситуація в середині країни. Частково це пояснюється тим, що впродовж десятиріч рівень життя в США зростав, і люди звикли до високих життєвих стандартів. Однак останнім часом ситуація погіршилася. М.Кнігге пише: «У багатьох опитуваннях чимало американців не раз заявляли, що їхні стандарти життя та перспективи на майбутнє погіршилися порівняно з тими, що мали їхні батьки» [3].

Як зазначає Дж.Ф.Бартка, «згідно дослідженню 2016 р., 69% американців мають менше 1000 доларів на банківських рахунках, а 34% взагалі не мають ніяких заощаджень. Маючи стагнацію економічного зростання середнього класу впродовж останніх 30 років, нема чого дивуватися, що так багато американців розцінили голос за Дональда Трампа хорошою ставкою» [12]. Звичайно, зрушення у симпатіях визначає економіка. А Д.Трамп пообіцяв вирішити проблему стагнації, масової реіндустріалізації і скасування тих приписів, які вбивають робочі місця з тим, аби вугільна, нафтовидобувна і виробнича промисловість прийняла назад на роботу величезну кількість людей. Деякі економісти доводять, що всі ці обіцянки – «нісенітниця», даються пояснення причин негараздів [17]. Лунало дуже багато звинувачень на адресу кандидата від республіканців у популізмі. Але хіба саме

слово не походить від латинського «народ»? І хіба американський народ не цінує матеріальний комфорт?

У своїй книзі «Країна фантазій: як Америка з'їхала з глузду» К.Андерсен стверджує, що президентство Д.Трампа є логічною кульмінацією тривалої історії американської суперрелігійності, байдужості до фактів, які можна перевірити, і екстатичного прийняття надприродного, фантастики та необізнаних тверджень: «Дональд Трамп – логічний результат американського зачарування ірраціональним» [35]. Дослідник також зазначає: «Америка зруйнувала пробіл між розвагою і новинами, реальністю і нереальністю, серйозним і несерйозним. Це божевільний коктейль – частина американського життя, частина нашої культури і системи цінностей. Людям байдуже, що реальність, а що вигадка. Вони лише хочуть, щоби їх розважали» [35].

У своїй праці «Американський характер», вперше виданій у 1944 р. професор Д.У.Броган показував, як «американський досвід» породив серед інших настанов «темперамент гравця» в американських поселенцях. Х.Харе помітив: «… на президентських виборах 2016 р. американці в більшості піддалися темпераменту гравців, проголосувавши за людину, яка суперечила кожному із відомих параметрів надійності, компетентності і доброчесності. Решта світу могла вважати цю ставку несмаком, проте Дональд Трамп розробив кампанію, яка потурала внутрішнім страхам і занепокоєнням американців. Простіше кажучи, Трамп ближче до американського характеру, ніж його супротивники» [21]. До речі, в англійській мові «trump» може перекладатися і як «козир», і як «славний хлопець».

Сам Д.Трамп прагнув бути ближче до своїх співгромадян. Він зробив чимало в якості своєрідного лайфкоуча – буквально, «тренера життя». Діяв не тільки життєвий приклад успішного бізнесу, яким мільярдер волів ділитися. Для цього видавалися книжки з промовистими назвами «Як стати багатим», «Шлях до успіху», «Шлях на вершину. Найкращі поради з бізнесу, які я тільки одержував», «Думай як чемпіон: Неформальне навчання з бізнесу і життя», «Думай як мільярдер. Все, що слід знати про успіх, нерухомість і життя взагалі», «Мистецтво укладати угоди», «Дотик Мідаса», «Трамп ніколи не здається: Як я перетворив мій найбільший виклик на успіх» та ін.

Д.Трампа багато хто з оглядачів називає «шоуменом». Зокрема, М.Флемінг пише: «Трамп походить з довгого ряду галасливих американських шоуменів із вродженою здатність влучати у національний настрій… Ймовірно, краще, ніж будь-хто Трамп розуміє, що наша культура стала культурою знаменитостей, оскільки він сам же допомагав її створити. Слава, подібна його, не може бути відмінусованою, і в практичному сенсі коштує десятків мільйонів доларів, які йому вже не знадобилося витрачати на традиційні пастки передвиборчої кампанії» [20]. В свій час будівельний магнат став одним із найбільш оплачуваних телеведучих. У 2002 р. було запущено у прайм-тайм ріеліті-шоу «Кандидат», учасники якого змагалися між собою за право стати топ-менеджером в його компанії. У 2006 р. мільярдер спільно із NBC викупив компанію Miss Universe Organization, яка займалася організацією конкурсів краси «Міс Всесвіт» і «Міс Америка» (безпосереднє відношення до створення «зірок», до чого американський національний характер має велику прихильність). Двічі він номінувався на премію Еммі за ролі самого себе в серіалах і фільмах, зокрема у фільмі «Один вдома 2», де він пояснює маленькому хлопчику дорогу в власному готелі. Тобто людина має почуття гумору. Риса, варта симпатій багатьох американців.

Американські автори ставлять питання: «Мільйони посадили Трампа в Овальний кабінет. Що це говорить про країну?» [14]. Або: «Що перемога Трампа говорить про американський характер?» [21]. Деякі, зокрема Х.Харе, вважають, «квінтесенція американського характеру знов ствердила себе». Разом із тим він вказує, що «кожні президентські вибори підкреслюють старі лінії напруги і являють увазі нові. Кампанія Трампа черпала свою енергію, яка здавалася невичерпною, із сприйняття її як руху, спрямованого на повалення існуючого порядку… Перемога Дональда Трампа – це не тільки голосування від протилежного, спрямоване на те, аби тримати подалі від Білого Дому «корумповану Гілларі» і її настільки ж нелюбого чоловіка; це і позитивне голосування, яке дало вихід нерозведеній люті білих американців і обіцяє переписати вашингтонські правила відповідно американському характеру». Водночас Х.Харе вважає що Д.Трамп «виніс на поверхню достатньо нашої темної сторони, аби довести до краю загрозу національній безпеці» [21].

Показовою є та обставина, що превалюють жорсткі оцінки у співвідношенні Дональд Трамп – американський характер. Відомо, що обрання нового президента вітали далеко не всі американці. І до, і після того його піддавали критиці насамперед представники інтелектуальної еліти США (а саме невдоволення американців прірвою між елітою і суспільством і відчув Д.Трамп). З іншого боку, наводяться дані, відповідно до яких 32 млн. дорослих у Сполучених Штатах не вміють читати, 44 млн. дорослих неспроможні прочитати своїм дітям просту історію. Дж.Флаттум пише: «…Очевидно, що країною править невігластво. Невже і дійсно Америка така нерозумна?» [19]. Х.Харе висуває риторичне запитання: «Чи дійсно ми – расисти, лицеміри і патологічні брехуни, позбавлені співчуття?» І сам відповідає: «Ні, Трамп і його прихильники не представляють характер усієї Америки, слава Богу. І не всі його прибічники – погані люди. Було б абсурдним так стверджувати. Узагальнення небезпечні» [21].

Хоч «узагальнення небезпечні», проте висновки статті мають бути сформульовані. Насамперед, дослідження національного характеру – складна справа: завжди залишається щось, що не можна осягнути до самого донця. Діалектика виявляється не тільки у цьому. Вона – у поєднанні позитивних і негативних рис національного характеру, а також у його розвиткові. Можна погодитися із І.Коном, який писав: «…суперечливі риси можуть не лише втілюватися у різних людях (чому і ризиковано приймати окрему особистість, навіть найвидатнішу, за втілення національного характеру), але історичні умови, що змінюються, можуть сприяти переважному прояву, а отже, і закріпленню одних рис на шкоду іншим… Національний характер є вельми стійким, його неможна змінити за допомогою адміністративних заходів або просвітництва. Однак, оскільки він є історичним, він змінюється разом із суспільним устроєм» [27].

Перемога на президентських виборах 2016 р. Д.Трампа виявилася для багатьох аналітиків, і не тільки аналітиків, неочікуваною. Як зазначив Е.Зуркер: «Він перевернув з ніг на голову загальноприйняту мудрість щодо того, як стати президентом» [2]. Його висміювали, але його рішення спрацювали. На думку приходять загальновідомі пояснення того, як підносяться видатні історичні особи: вони відчувають масові настрої і виявляються спроможними «осідлати хвилю». 45-му президенту США це вдалося. Перемога Д.Трампа – це перемога тих, хто його підтримував. Пригадується сентенція про народні маси – творців історії. У даному випадку ми маємо яскраве тому підтвердження. Економічна і політична ситуація

можуть або посилювати, або послаблювати міру прояву тих чи інших рис національного характеру. У тому, як завершилися президентські вибори 2016 р. в США, виявилися різні особливості американського характеру. Для дослідника взагалі є цікавим спостереження за тим, як на історію впливають ідеї, прагнення, уявлення, переживання людей. Вивчення Сполучених Штатів Америки являє особливий інтерес і значення, бо їхній суперечливий внутрішній розвиток певною мірою визначає стан світового політичного і економічного середовища, що не може не цікавити Україну.

Література

1. Гоган Е. Чому саме Трамп потрапив до Білого Дому. П'ять причин [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nv.ua/ukr/opinion/gaughan/chomu-same-tramp-potrapiv-v-bilij-dim-p-jat-prichin-264949.html– Дата звернення: – 17.10.2017. – Назва з екрану.
2. Зуркер Е. П’ять причин, чому Трамп переміг [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/11/161109_trump_victory_five_reasons_or_it Дата звернення: – 17.10.2017. – Назва з екрану.
3. Кнігге М. Історична перемога Трампа, безпорадний Захід та багато відкритих питань [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.dw.com/uk – Дата звернення: – 15.10.2017. – Назва з екрану.
4. Реальные причины победы Трампа [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://nk.org.ua/geopolitika/realnyie-prichinyi-pobedyi-trampa-83652 – Дата звернення: – 12.10.2017. – Назва з екрану.
5. Чому переміг Трамп: «наукове» пояснення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/chomu-peremig-tramp-naukove-poyasnennya – Дата звернення: – 10.10.2017. – Назва з екрану.
6. Ланецький О. Як і чому переміг Трамп [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://forbes.net.ua/ua/opinions/1423725-yak-i-chomu-peremig-tramp –Дата звернення: – 6.10.2017. – Назва з екрану.
7. Карпенко А. Чому Трамп переміг? [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://kievvlast.com.ua/mind/chmu_tramp_peremig45520 – Дата звернення: – 6.10.2017. – Назва з екрану.
8. Мацієвський Ю. Чому переміг Трамп? [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zaxid.net/chomu_peremig_tramp_n1410937.– Дата звернення: – 9.10.2017. – Назва з екрану.
9. Михайленко М. Пять главных причин победы Дональда Трампа [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://newssky.com.ua/5-glavnyih-prichin-pobedyi-donalda-trampa/ – дата обращения: 17.10.2017. – Название с экрана.
10. Сердюк Н. Чому Трамп переміг на виборах [Електронний ресурс]– Режим доступу: http://obla.co.ua/news/politics/why-trump-won-the-elections –Дата звернення: – 12.10.2017. – Назва з екрану.
11. Перемога Трампа. Прощання зі стереотипами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukr.lb.ua/world/2016/11/10/350359_peremoga_trampa_proshchannya_zi.html – Дата звернення: – 19.10.2017. – Назва з екрану.
12. Burtka J.A. Face It: Trump Is the Man in America’s Mirror. The American Conservative. [Electronic Resource] – Mode of Access: http://www.theamericanconservative.com/articles/face-it-trump-is-the-man-in-americas-mirror (Last Access: 12th October 2017) – Title from the Screen.
13. Gonzales R. Trump embodies the dark side of American Exceptionalism [Electronic Resource] – Mode of Access: http://www.bakersfield.com/opinion/trump-embodies-the-dark-side-of-american-exceptionalism/article_d72e1f87-09dd-5ad4-a415-e0456937d9be.html (Last Access: 10th October 2017) – Title from the Screen.
14. King C.I. Americans put Trump in the Oval Office. What does that say about the country? [Electronic Resource] – Mode of Access: https://www.washingtonpost.com/opinions/americans-put-trump-in-the-oval-office-what-does-that-say-about-americans/2017/07/14/e6dd8996-67e8-11e7-a1d7-9a32c91c6f40_story.html (Last Access: 12th October 2017) – Title from the Screen.
15. Mcadams D.P. The Mind of Donald Trump. [Electronic Resource] – Mode of Access: https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2016/06/the-mind-of-donald-trump/480771/ (Last Access: 11th October 2017) – Title from the Screen.

16. Mardell M. Tump and Obama: Two characters in search of a legacy [Electronic Resource] – Mode of Access: http://www.bbc.com/news/world-us-canada-38663825 (Last Access: 25th October 2017) – Title from the Screen.

17. Meeropol M. Decline Of American Character Not To Blame. WAMC Northeast Report. [Electronic Resource] – Mode of Access: http://wamc.org/post/michael-meeropol-decline-american-character-not-blame (Last Access: 27th October 2017) – Title from the Screen.

18. Shaffer J. Pulitzer-winning historian on Trump: "Character is destiny…No one should be surprised". [Electronic Resource] – Mode of Access: http://newsobserver.com/news/politics-goverment/article151016877.html (Last Access: 12th October 2017) – Title from the Screen.

19. Flattum J. Trump Defiles American National Character [Electronic Resource] – Mode of Access: https://www.linkedin.com/pulse/trump-defiles-americas-national-character-jerry-flattum (Last Access: 14th October 2017) – Title from the Screen.

20. Fleming M. Donald Trump: An over-the-top American character [Electronic Resource] – Mode of Access: http://delawareonline.com/story/opinion/contributors/2015/08/24/donald-trump-top-american-character/ 32280723 (Last Access: 12th October 2017) – Title from the Screen.

21. Khare H. What Trump's Victory Says About The American Character [Electronic Resource] – Mode of Access: http://www.huffingtonpost.in/harish-khare-/what-trump-s-victory-says-about-the-american-character_a_21605212. (Last Access: 12th October 2017) – Title from the Screen.

22. Henderson S. American character can survive Trump. Detroit Free Press. [Electronic Resource] – Mode of Access: http://www.freep.com/story/opinion/columnists/stephen-henderson/2017/07/02/trump-american-values/442086001 (Last Access: 12th October 2017) – Title from the Screen.

23. Huer J. Donald Trump: Made in the USA. Lanham – Boulder – New-York – Toronto – Plymouth UK: Hamilton Books. – 206 p.

24. Готовкіна Л.Д. Національний характер: проблема дефініції поняття /Л. Готовкіна //Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». – 2008. – Вип. 11. – С. 45–55.

25. Бурдьё П. Практический смысл /П.Бурдьё. – СПб.: Алетейя, М.: «Институт экспериментальной социологии», 2001 г. – 562 с.

26. Collins R. Macrohistory: Essays in Sociology of the Long Run. Stanford: Stanford University Press. – 328 p.

27. Кон И. К проблеме национального характера [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://scepsis.net/library/id_903.html (дата обращения: 2 октября 2017 г.). – Название с экрана.

28. Стефаненко Т.Г. Этнопсихология. 2.2.Национальный характер или ментальность? /Татьяна Гавриловна Стефаненко. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Аспект Пресс, 2004 – 368 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://psy.wikireading.ru/12716. (дата обращения: 2 октября 2017 г.). – Название с экрана.

29. Политическая психология. Учебное пособие для высшей школы. – М.: Деловая книга, 2001 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://studme.org/55923/psihologiya/ponyatie_natsionalnogo_haraktera (дата обращения: 2 октября 2017 г.). – Название с экрана.

30. Джаррет К. Демократия в стране зависит от национального характера? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www/bbc.com/russian/vert-fut-40962685(дата обращения: 2 октября 2017 г.). – Название с экрана.

31. Лернер М. Развитие цивилизации в Америке. Образ жизни и мыслей в Соединенных Штатах сегодня /Пер. с англ. – В 2 тт.– М.: Радуга, 1992. Т.1. – 671 с.; Т.2. – 575 с.

32. Білоколос О. Вибори президента США: як сталося неймовірне, і чого очікувати Україні? [Електронний ресурс]. – Режим доступу:https://dt.ua/internal/vibori-prezidenta-ssha-yak-stalosya-neymovirne-i-chogo-ochikuvati-ukrayini-_.html (дата звернення: 2 жовтня 2017 р.) – Назва з екрану.

33. Токвіль, А. де. Про демократію в Америці /Алексіс де Токвіль / Пер. з фр. Г. Філіпчук, М. Москаленко. – К.: Всесвіт, 1999. – 590 с.

34. Речь Дональда Трампа в Геттисберге, штат Пенсильвания (22 октября 2016 года) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://inosmi.ru/politic/20161023/238066206.html (дата обращения: 2 октября 2017 г.). – Название с экрана.

35. Andersen K. Americans have a longstanding love of magical thinking. It gave us Trump. [Electronic Resource] – Mode of Access: https://www.vox.com/2017/9/29/16349982/americans-love-magical-thinking-it-gave-us-trump (Last Access: 24th October 2017) – Title from the Screen.

References

1. HOHAN, E. (2016) *Chomu same Tramp potrapyv do Biloho Domu. Pyat prychyn* [Online]. Available from: http://nv.ua/ukr/opinion/gaughan/chomu-same-tramp-potrapiv-v-bilij-dim-p-jat-prichin-264949.html [Accessed: 17th October 2017]

2. ZURKER, E. (2016) *Pyat prychyn, chomu Tramp peremih* [Online]. Available from: http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/11/161109_trump_victory_five_reasons_or_it [Accessed: 17th October 2017]

3. KNIHHE, M. (2017) *Istorychna peremoha Trampa, bezporadnyj Zaxid ta bahato vidkrytyx pytan* [Online]. Available from: http://www.dw.com/uk [Accessed: 15th October 2017]

4. *Realnye prychyny pobedy Trampa* (2016) [Online]. Available from: http://nk.org.ua/geopolitika/realnyie-prichinyi-pobedyi-trampa-83652 [Accessed: 12th October 2017]

5. *Chomu peremih Tramp: naukove poyasnennya* (2016) [Online]. Available from: https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/chomu-peremig-tramp-naukove-poyasnennya [Accessed: 10th October 2017]

6. LANECKYJ, O. Yak i chomu peremih Tramp (2016) [Online]. Available from: http://forbes.net.ua/ua/opinions/1423725-yak-i-chomu-peremig-tramp [Accessed: 6th October 2017]

7. KARPENKO, A. (2016) Chomu Tramp peremih? [Online]. Available from: http://kievvlast.com.ua/mind/chmu_tramp_peremig45520 [Accessed: 6th October 2017]

8. MACIYEVSKYJ, Yu. Chomu peremih Tramp? (2016) [Online]. Available from: https://zaxid.net/chomu_peremig_tramp_nl410937 [Accessed: 9th October 2017]

9. MYXAJLENKO, M. (2016) Pyat hlavnyx prychyn pobedy Donalda Trampa [Online]. Available from: http://newssky.com.ua/5-glavnyih-prichin-pobedyi-donalda-trampa/ [Accessed: 17th October 2017]

10. SERDYUK, N. Chomu Tramp peremih na vyborax (2016) [Online]. Available from: http://obla.co.ua/news/politics/why-trump-won-the-elections [Accessed: 12th October 2017]

11. Peremoha Trampa. Proshhannya zi stereotypamy (2016) [Online]. Available from: https://ukr.lb.ua/world/2016/11/10/350359_peremoga_trampa_proshchannya_ zi.html [Accessed: 19th October 2017]

12. BURTKA, J.A. (2017) Face It: Trump Is the Man in America's Mirror. *The American Conservative.* [Online] 12th August. Available from: http://www.theamericanconservative.com/articles/face-it-trump-is-the-man-in-americas-mirror [Accessed: 12th October 2017]

13. GONZALES, R. (2016) Trump embodies the dark side of American Exceptionalism [Online]. Available from: http://www.bakersfield.com/opinion/trump-embodies-the-dark-side-of-american-exceptionalism/article_d72e1f87-09dd-5ad4-a415-e0456937d9be.html [Accessed: 10th October 2017]

14. KING, C.I. (2017) Americans put Trump in the Oval Office. What does that say about the country? *The Washington Post.* [Online] 14th July. Available from: https://www.washingtonpost.com/opinions/americans-put-trump-in-the-oval-office-what-does-that-say-about-americans/2017/07/14/e6dd8996-67e8-11e7-a1d7-9a32c91c6f40_story.html [Accessed: 12th October 2017]

15. MCADAMS, D.P. (2016) The Mind of Donald Trump. *The Atlantic's Politics&Policy Daily.* [Online] June. Available from: https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2016/06/the-mind-of-donald-trump/480771/ [Accessed: 11th October 2017]

16. MARDELL, M. (2017) *Tump and Obama: Two characters in search of a legacy* [Online] Available from: http://www.bbc.com/news/world-us-canada-38663825 [Accessed: 25th October 2017]

17. MEEROPOL, M. (2017) Decline Of American Character Not To Blame. *WAMC Northeast Report.* [Online] 3d March. Available from: http://wamc.org/post/michael-meeropol-decline-american-character-not-blame. [Accessed: 27th October 2017]

18. SHAFFER, J. (2017) *Pulitzer-winning historian on Trump: "Character is destiny…No one should be surprised".* [Online] Available from:http://newsobserver.com/news/politics-goverment/article151016877.html [Accessed: 12th October 2017]

19. FLATTUM, J. (2016) Trump Defiles American National Character [Online] Available from: https://www.linkedin.com/pulse/trump-defiles-americas-national-character-jerry-flattum [Accessed: 14th October 2017]

20. FLEMING, M. (2016) Donald Trump: An over-the-top American character [Online]. Available from: http://delawareonline.com/story/opinion/contributors/2015/08/24/donald-trump-top-american-character/32280723 [Accessed: 14th October 2017]

21. KHARE, H. (2017) What Trump's Victory Says About The American Character [Online] Available from: http://www.huffingtonpost.in/harish-khare-/what-trump-s-victory-says-about-the-american-character_a_21605212. [Accessed: 12th October 2017]

22. HENDERSON, S. (2017) American character can survive Trump. *Detroit Free Press.* [Online] 1st July 2017. Available from: http://www.freep.com/story/opinion/columnists/stephen-henderson/2017/07/02/trump-american-values/442086001 [Accessed: 12th October 2017]

23. HUER, J. (2017) *Donald Tramp: Made in the USA.* Lanham – Boulder – New-York – Toronto – Plymouth UK: Hamilton Books.

24. HOTOVKINA, L.D. (2008) Nacionalnyj xarakter: problema definiciyi ponyattya. *Naukovi zapysky. Seriya Psyxolohiya i pedahohika. – Ostroh: Vydavnyctvo Nacionalnoho universytetu Ostrozka akademiya.* 11, P. 45-55.

25. BURDE, N. (2001) *Praktycheskyj smysl.* S-Peterburg, Moskva: Ynstytut eksperymentalnoj socyolohyy.

26. COLLINS, R. (1999) *Macrohistory: Essays in Sociology of the Long Run.* Stanford: Stanford University Press.

27. KON, Y. K probleme nacyonalnoho xaraktera (1971) [Online] Available from: https://scepsis.net/library/id_903.html [Accessed: 2d October 2017]

28. STEFANENKO, T. (2004) *Etnopsyxolohyya.* Moskva: Aspekt Press. [Online] Available from: https://psy.wilcireading.ru/12716 [Accessed: 2d October 2017]

29. *Polytycheskaya psyxolohyya. Uchebnoe posobye dlya vysshej shkoly* (2001). Moskva: Delovaya knyha. [Online] Available from: http://studme.org/55923/psihologiya/ponyatie_natsionalnogo_haraktera [Accessed: 3d October 2017]

30. DZHARRET, K. (2017) Demokratyya v strane zavysyt ot nacyonalnoho xaraktera? [Online] Available from: http://www.bbc.com/russian/vert-fut-40962685 [Accessed: 6th October 2017]

31. LERNER, M. (1992) *Razvytye cyvylyzacyy v Ameryke. Obraz zhyzny y myslej v Soedynennyx Shtatax sehodnya.* Moskva: Raduha.

32. BILOKOLOS, O. (2016) Vybory prezydenta SShA: yak stalosya nejmovirne, i choho ochikuvaty Ukrayini? [Online] Available from: https://dt.ua/internal/vibori-prezidenta-ssha-yak-stalosya-neymovime-i-chogo-ochikuvati-ukrayini-_.html [Accessed: 19th October 2017]

33. TOKVIL, A. de. (1999) *Pro demokratiyu v Ameryci*. Kyiv.: Vsesvit.

34. Rech Donalda Trampa v Hettysberhe, shtat Pensylvanyya (22 oktyabrya 2016 hoda) (2016) [Online] Available from: http://inosmi.ru/politic/20161023/23 8066206.html [Accessed: 1st October 2017]

35. ANDERSEN, K. (2017) Americans have a longstanding love of magical thinking. It gave us Trump. *Vox.* [Online] Available from: https://www.vox.com/2017/9/29/16349982/americans-love-magical-thinking-it-gave-us-trump [Accessed: 24th October 2017]

Надійшла до редколегії 01.09.2017

Tetiana Orlova, Dr. habil. (history), Professor National Taras Shevchenko University of Kyiv

THE FACTOR OF AMERICAN NATIONAL CHARACTER IN THE VICTORY OF DONALD TRUMP

Abstract. *In the current Ukrainian historical science, the perception of requiring new conceptual approaches for explaining past and current processes and events is growing fast. An important part belongs to interdisciplinarity that considerably increases the opportunities of research in shaping and explaining topical issues, including the factors of influence by the USA and on the USA. The article researches the influences of American national character on the run of 2016 American presidential campaign, combining analyses at the micro- and macro-levels, i.e. electoral and individual. Donald Trump has demonstrated his proximity to the majority of voters, appealing to the American nature. At the same time, the national temper has been manifested in his activities. As history witnesses, under conditions of deep crisis some features of a national temper may come to the forefront, determining people's political behavior. Today's USA wouldn't evade the crisis phenomena both in terms of economy and identity. Donald Trump and his team have sensed it well and used it in their pre-electoral work, whereas their*

adversaries have underestimated the weight of the psychological component in the real historical process. The comments of American analytics on the subject demonstrate the discrepancy between the views of the "elite" and the "masses". The victory in the elections to the highest position in a leading nation of the world serves as another example of the importance of the broad public as the makers of history, as well as of the factors that ensure success to extraordinary personalities, to which Donald Trump most certainly belongs.

Key words: *the USA, presidential elections, national character, Donald Trump.*

УДК 359.09

Ігор Смирнов,
доктор географічних наук, професор,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

РЕСУРСНА БАЗА ВІЙСЬКОВОГО ТУРИЗМУ США ТА ЇЇ РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ПАМ'ЯТОК ВІЙНИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ)

Анотація. *Розкрито особливості ресурсної бази військового туризму на прикладі США, які включають, зокрема, військово-історичні туристичні об'єкти, пов'язані з американською Війною за незалежність та Громадянською війною. Показано поділ військового туризму на такі його підвиди, як військово-історичний, мілітарі, військово-історичні фестивалі та реконструкції. Наведено перелік країн світу – лідерів щодо кількості туристичних прибуттів та обсягу доходів від туризму, а також місце США у цьому реєстрі. Виявлено особливості воєнно-історичних туристичних об'єктів США, пов'язаних з Війною за незалежність (1775-1783 рр.) та з Громадянською війною у Сполучених Штатах (1861-1865 рр.). Проаналізовано географічні особливості ресурсної бази американського військового туризму XVIII та XIX ст. Результати аналізу наведено у таблиці, з якої видно, що об'єкти ресурсної бази туризму, пов'язані з Війною за незалежність, зосереджені у чотирьох штатах США (Вірджинія, Нью-Йорк, Федеральний округ Колумбія та Північна Кароліна), а туристичні об'єкти, пов'язані з Громадянською війною, розташовані у восьми штатах(Пенсільванія, Федеральний округ Колумбія, Південна Кароліна, Теннесі, Меріленд та Міссісіпі).*

Ключові слова*: військовий туризм, ресурсна база, США, Війна за незалежність, Громадянська війна.*

Постановка наукової проблеми. США – держава, яка займає перше місце у світі за туристичними доходами та друге – за туристичними потоками. У цій країні розвинуті усі види туризму, але особливу увагу американці приділяють військово-патріотичному туризму, який орієнтований передусім на власну молодь, але не тільки. Військова історія США, як і уся історія цієї держави, – не така довга, як, для прикладу, України, і налічує трохи більше двох сторіч. Дана стаття орієнтована на розкриття регіональних особливостей ресурсної бази військового туризму США XVIII-XIX ст., коли головними подіями їхньої військової історії були Війна за незалежність (1775-1783 рр.) та Громадянська війна (1861-1865 рр.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема статті в аспекті, що розглядається, практично не знайшла відображення в історичній та туристичній літературі. При цьому сучасні різновиди туризму, у т.ч. військовий, розкрито у

навчальному посібнику М.Кляпа, Ф.Шандора [1], туристичне значення військової логістики – в праці Я.Олійника, І.Смирнова [2], міжнародний досвід діяльності туристичної сфери – в праці Я. Алмашія [3], світовий досвід державного регулювання туристичної діяльності – в праці О.Давидової [4].

Виділення невиділених раніше частин загальної проблеми. У дослідженнях туристичної галузі США, що виконувалися в Україні, не знайшли відображення як військовий різновид туризму, так і його ресурсна база (на прикладі пам'яток Війни за незалежність та Громадянської війни) з її регіональними особливостями.

Метою статті є розкриття регіональних особливостей ресурсної бази військового туризму США на прикладі пам'яток Війни за незалежність та Громадянської війни (XVIII-XIX ст.), тобто її зосередженням у певних штатах.

Виклад основного матеріалу. Актуальність теми дослідження полягає у тому, що військовий туризм, як окремий вид туризму, у світі відомий досить давно, але набув особливої популярності нині. Зокрема цей вид туризму успішно розвивається у таких країнах, як США, Ізраїль, Франція, Чехія, Німеччина, Україна тощо. У даній роботі досліджено ресурсну базу для розвитку військово-історичного туризму у США, тому що це одна з провідних туристичних країн світу, де отримали розвиток усі види туризму, включаючи військово-історичний. На прикладі цієї країни видно, як незважаючи на порівняно коротку історію, можна отримувати значний дохід від мілітарі-туризму. Цікавим є також те, що відвідування більшості військово-історичних туристичних об'єктів США є безкоштовним. У цій країні відкритими для туристів є такі військово-історичні об'єкти, як військові музеї, військові бази, військові академії, мілітарі-парки, меморіали, історичні будинки, пов'язані з важливими постатями та військовими подіями цієї країни. Громадяни США дуже цінують свою історію та гордяться нею, і саме тому спрямовують увагу своєї держави на збереження військово-історичних туристичних об'єктів. Велика увага при цьому приділяється привабленню до історії країни, у тому числі військової, молодого покоління, оскільки за ним майбутнє цієї країни і у значній мірі – всього світу.

Військовий туризм (або воєнний туризм, мілітарі-туризм, зброярський туризм) – це різновид туризму, метою якого є відвідання місцевості, пов'язаної з військовими та воєнними діями [1, с. 205]. Інше визначення окреслює поняття «військовий туризм», як туризм на місцях боїв і історичних битв для усіх зацікавлених, а також для ветеранів і родичів загиблих воїнів, відвідання існуючих та історичних військових об'єктів і полігонів, бойових морських кораблів, підводних човнів, катання на військовій техніці, стрільба зі зброї на полігонах і в тирах, участь у військових навчаннях та маневрах, перебування на полігонах в якості глядачів (militarytour), сюди також можна віднести і тури з відвідування воєнних концтаборів та в'язниць, хоча останні також відносять до т.зв. «похмурого» (dark) туризму. Військовий туризм поділяють на такі підвиди (рис. 1):

а) військово-історичний туризм: відвідування місць історичних битв та музеїв, а також сучасних «гарячих» точок;

б) зброярський туризм: стрільба з різних видів зброї, стрітбол чи пейнтбол, відвідування магазинів вогнепальної та холодної зброї;

в) мілітарі-туризм: життя в армійських умовах і участь у програмах військової підготовки, скаутинг, відвідання різних об'єктів і полігонів, катання на військовій техніці, польоти на військових літаках і гвинтокрилах, танкові тури;

г) військово-історичні фестивалі та реконструкції: відвідування та участь у реконструкціях історичних боїв та військових подій певного періоду.

Цікаво, що цей різновид екстремального туризму відомий досить давно: наприклад, «батько» сучасної туристичної індустрії Томас Кук пропонував тури британським туристам та заможним американцям на поля битв під час Громадянської війни в США. Ще один приклад – відомий письменник Марк Твен відвідав зруйнований Севастополь під час Кримської кампанії (1853-1856 рр.) у складі групи американських туристів. Вистачає подібних випадків і в наші часи. Тож, наскільки цинічно це б не звучало, навіть на війні можна заробляти за допомогою туризму.

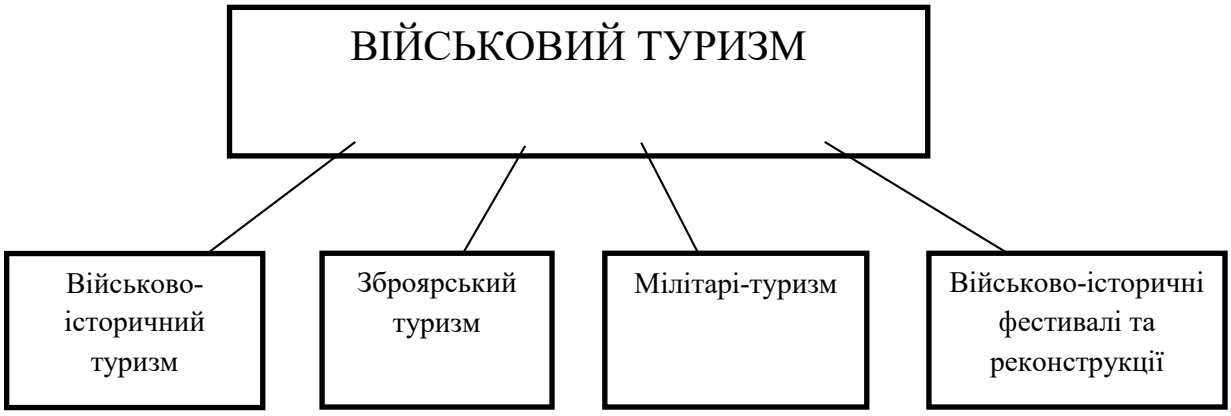

Рис. 1 . Різновиди військового туризму (авторська розробка за [1, с. 205])

Смирнов І. Г. виокремив поняття військової логістики, як важливого туристичного ресурсу для розвитку військово-історичного туризму. Це відноситься до військово-логістичного досвіду I та II Світових війн, які нині активно використовуються у світовій та європейській туристичній практиці. Зокрема, це відноситься до пам'яток I Світової війни, сторіччя з початку якої світ відзначив у 2014 р. та подій II Світової війни, приміром, 70-ї річниці операції з висадки військ союзників у Франції (операція "Оверлорд") [2, с. 345].

Військовий туризм як вид активного відпочинку найбільш популярний у тих країнах, де збройні сили мають розвинуту технічну базу і давню історію. Наприклад, США характеризуються досконалою сучасною військово-технічною базою, і хоча їхня військова історія не така вже й давня, але вона викликає велику цікавість як у вітчизняних, так і у закордонних туристів. Військовий туризм також динамічно розвивається у таких країнах, як Ізраїль, Франція, Чехія, Німеччина, Україна тощо.

США – країна-лідер на світовому туристичному ринку, яка займає перше місце за доходами від міжнародного туризму, друге місце за міжнародними туристичними прибуттями та відповідними витратами [3, с. 2]. Туристична політика США цікава тим, що їй притаманна засада децентралізованого управління галуззю. Тобто суб’єктам туристичної діяльності країни (штатам, туристичним компаніям) надано право самостійно регулювати розвиток туристичного ринку, здійснювати маркетингові заходи для туристичної реклами та приваблення вітчизняних та іноземних туристів [4, с. 3].

Таблиця1. Країни-лідери за кількістю туристичних прибуттів у 2015 р.

№	Назва країни	Кількість туристичних прибуттів (млн. осіб)
1	Франція	84,5
2	США	77,5
3	Іспанія	68,2
4	Китай	56,9
5	Італія	50,7

Таблиця 2. Країни-лідери за обсягом доходів від туризму у 2015 р.

№	Назва країни	Обсяг доходу від туризму ($ млрд)
1	США	204,5
2	Китай	114,1
3	Іспанія	56,5
4	Франція	45,9
5	Велика Британія	45,5

Один прем'єр-міністр Канади свого часу сказав, що у його країні забагато географії та замало історії. Те саме можна сказати і про США, історія якої охоплює трохи більше 200 років. Мабуть, саме тому американці так поважно відносяться до усіх важливих подій з історії своєї країни. Вагоме місце у такому списку займають Війна за Незалежність та Громадянська війна США, Перша та Друга світові війни тощо. Цікавим є також те, що відвідування більшості військово-історичних туристичних об'єктів США є безкоштовним. У цій країні відкритими для туристів є такі військово-історичні об'єкти, як військові музеї, військові бази, військові академії, мілітарі-парки, меморіали, історичні будинки, пов'язані з важливими постатями та військовими подіями цієї країни.

Особливе місце на Атлантичному узбережжі США посідає столичне місто Вашингтон (5 млн мешканців). Місто засновано наприкінці XVIII ст. як столицю Федерації в межах Столичного округу Колумбія на межі штатів Меріленд та Віргінія. Тепер – це насамперед столиця, «продукцією» якої є політичні та економічні рішення, стратегічні питання розвитку США та їхнього впливу на світ. У Вашингтоні розташовано Капітолій – будинок Конгресу, Білий Дім – резиденція президента США, Пентагон – військове міністерство, інші міністерства та іноземні представництва. Вашингтон – науковий, культурний і туристичний центр США. Тут розташована найбільша у світі Бібліотека Конгресу США. До широковідомого комплексу музеїв і дослідницького закладу входить національний музей повітроплавання та космонавтики. Серед численних історичних і культурних пам'яток столиці (серед них Монумент Вашингтона, Меморіали Лінкольна та Джефферсона) є пам'ятник Тарасу Шевченку [5, с. 382].

Таблиця 3. Географія ресурсної бази військового туризму США (XVIII-XIX ст.)

№	Штат	Місто	Пам'ятка (назва)		
			№	українською	англійською
Війна за незалежність (англ.War for Independence), 1775-1783 рр.					
1.	Віргінія	Александрія	1.1	Маунт-Вернон	Mount Wernon
			1.2	Музей битви «Йорктаун» та центр Перемоги	Yorktown Battlefield and Victory Center
2.	Нью-Йорк	Саратога	2.1	Національний військово-історичний парк «Саратога»	Saratoga National History Park
		Вест-Пойнт	2.2	Музей Армії США Військової Академії «Вест-Пойнт»	Museum of USA Army, United States Military Academy "West Point"
3.	Федеральний округ Колумбія	Вашингтон	3.1	Монумент Вашингтона	The Washington Monument
4.	Північна Кароліна	Гілфорд	4.1	Національний військово-історичний парк «Гілфорд Кортхаус»	National Military Park «Guilford Courthouse»
Громадянська війна (англ.Civil War), 1861-1865 рр.					
1.	Пенсильванія	Гаррісберг	1.1	Національний музей Громадянської війни	The National Civil War Museum
		Петерсберг	1.2	Національний музей битви «Петерсберг»	The Petersburg National Battlefield
		Геттісберг	1.3	Національний військово-історичний парк «Геттісберг»	The Gettisburg National Military Park
2.	Федеральний округ Колумбія	Вашингтон	2.1	Меморіал Лінкольна	The Lincoln Memorial
3.	Південна Кароліна	Чарльстон	3.1	Національний монумент «Форт Самтер»	The Sumter Fort National Monument

4.	Теннесі	Шайло	4.1	Національний військовий парк «Шайло»	The Shiloh National Military Park
5.	Меріленд	Шарсберг	5.1	Національний музей битви при Антітамі	The Antietam National Battlefield Museum
6	Міссісіпі	Віксберг	6.1	Національний військовий парк «Віксберг»	The Vicksburg National Military Park

Джерело: [6; 7]

Розглянемо військово-історичні туристичні об'єкти США пов'язані з Війною за Незалежність та Громадянською війною (табл. 3). ВІЙНА ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ (1775-1783 рр.) – війна між королівством Великої Британії і лоялістами (прибічниками британської корони), з одного боку, та революціонерами 13 британських колоній (американськими патріотами) які проголосили свою незалежність від Великої Британії, як самостійна союзна держава 4 липня 1776 р. – з іншого. Конфлікт виник із зростаючої напруженості між жителями 13 Північно-американських колоній Великобританії та колоніального уряду, який представляв інтереси британської корони. Внаслідок перестрілки між британськими військами і силами колоніальної міліції в Лексінгтоні та Конкорді у квітні 1775 р. розпочався збройний конфлікт, а наступного літа, повстанці вже вели повномасштабну війну за незалежність США. Важливою постаттю у цій війні був Джордж Вашингтон, який був обраний головнокомандувачем Континентальної армії США. Після вступу Франції у війну на боці колоністів у 1778 р., конфлікт, по суті, переріс з громадянської війни у міжнародний конфлікт. Після того як Континентальна армія за підтримки французів, перемогла британські війська у Йорктауні, штат Вірджинія, у 1779 р., американці відстояли свою незалежність і у 1789 р. Офіційно обрали першого Президента США – Джорджа Вашингтона. Ця війна стала поворотним моментом у історії США і сьогодні військово-історичні об'єкти, пов'язані з цим періодом, викликають цікавість не лише у американців, особливо молоді, але й у іноземних туристів. Серед таких об'єктів слід відзначити (табл. 3):

1. Монумент Вашингтона (The Washington Monument), м. Вашингтон (округ Колумбія). Джордж Вашингтон вважається найвизначнішим військовим і політичним лідером США, котрий, як головнокомандувач Континентальної армії, виборов перемогу США над Британією в Американській революційній війні та очолював процес написання американської Конституції в 1787 р. Ставши першим Президентом Сполучених Штатів (1789–1797 рр.), він побудував сильну і фінансово спроможну державу, яку стали поважати у світі. Спорудження монументу почалося в 1848 р., а завершилося у 1884 р.

2. Маунт-Вернон (MountVernon), м. Александрія (штат Вірджинія). Маунт-Вернон – це садиба Першого Президента США Джорджа Вашингтона. Сім'я Вашингтона володіла цим маєтком ще з кінця XVII ст., у 1754 р. будинок перейшов у власність Президенту і розбудовувався до 1778 р.. У 1960 р. Маунт-Вернон було визнано Національним історичним парком і внесено до Національного реєстру історичних пам'яток США. Будинок відкритий для туристів щодня, і така традиція

продовжується від часів самого Президента Джорджа Вашингтона, який говорив, що не бачить нічого поганого у цікавості людей до цього будинку.

3. Музей битви «Йорктаун» та Центр Перемоги (Yorktown Battlefieldand Victory Center), м. Йорктаун (штат Вірджинія). Тут у м. Йорктаун, восени 1781 р. генерал Джордж Вашингтон, оточив Першу британську армію, яка згодом капітулювала. У цьому місті у той же період відбулося підписання акту про капітуляцію Другої британської армії. Це знаменувало фактичне закінчення Війни за незалежність США. У м. Йорктаун презентується туристам детальна хроніка подій Війни за незалежність, представлено табір армії континенталів,

Військову форму тих часів, поселення індіанців, а також експонати під відкритим небом, що відтворюють атмосферу бувшої британської колонії.

4. *Національний військово-історичний (мілітарі) парк «Саратога»*

(Saratoga National Historical Park), м. Саратога (штат Нью-Йорк). Битва «Саратога» стала першою значною американською військовою перемогою у Війні за незалежність. Тут у 1777 р. війська США зустрілися з британськими та змусили останніх здатися. Після цієї події Франція визнала незалежність США, а також вступила у війну в якості військового союзника на боці американців. Історичний парк складається з трьох окремих блоків: поле битви, пам'ятник битви «Саратога» та будинок-музей генерала Ф. Шайлера.

5. Національний військово-історичний парк «Гілфорд Кортхаус» (National Military Park Guilford Courthouse), м. Гілфорд (штат Північна Кароліна). Битва «Гілфорд Кортхаус» відбулася 15 березня 1781 р.. Хоча ця битва закінчилася поразкою для американських військ, проте вона значно виснажила британську армію та забрала велику кількість їхніх вояків, що у майбутньому призвело до стратегічної перемоги американців у Війні за незалежність. При національному парку працює центр відвідувачів, працівники якого залюбки дадуть відповідь на всі запитання туристів та нададуть повну інформацію щодо битви «Гілфорд Кортхаус». Також відвідувачам пропонується тридцятихвилинна вистава під назвою «Ще одна така перемога», десятихвилинна анімація на тему «Тактика битви на мапі», різноманітні експонати пов'язані з Війною за незалежність тощо. Туристи можуть замовити пішохідну, вело- або автопрогулянку полем битви.

6. Військова академія США (United States Military Academy), м. Вест Пойнт (штат Нью-Йорк). Під час Війни за незалежність Джордж Вашингтон обрав ділянку на західному березі р. Гудзон для своєї штаб-квартири, приблизно в 50 милях від Манхеттена. Війська Вашингтона значно укріпили цей район, тому Вест-Пойнт так і не був захоплений британцями. Після війни це місце змінило свій статус на «військову академію» і стало закладом для підготовки військових офіцерів США, чим і займається вже більш, ніж 200 років. В академії часто відбуваються такі заходи, як паради, музичні вистави та змагання з американського футболу серед курсантів, які відкриті для громадськості та туристів.

ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА (1861-1865 рр.) – війна між штатами Півночі США і 11 рабовласницькими південними штатами, які намагалися відділитися з метою збереження рабовласницького ладу. Війна почалась з битви за Форт-Самтер 12 квітня 1861 р. і закінчилась 26 травня 1865 р., коли останні війська конфедератів (Півдня) склали зброю. Під час війни відбулося близько 2000 битв. Ця війна була найбільшою за масштабом людських втрат серед усіх війн, де брали участь США. Втрати Півночі склали майже 360 тис. Осіб загиблими і понад 275 тис. пораненими. Втрати конфедератів становили відповідно 258 тис. і близько 100 тис.

осіб. Військові витрати уряду США за період цієї війни досягли 3 млрд доларів. Війна завершилася перемогою Півночі, яку очолював Президент США Авраам Лінкольн. 22 вересня 1862 р. Було видано «Прокламацію Лінкольна» про звільнення рабів на території Півдня. Його вважають набільшим національним героєм США. З періодом Громадянської війни в США пов'язано багато військово-історичних пам'яток, серед яких можна виокремити (табл. 3):

1.Меморіал Лінкольна (Lincoln Memorial), м. Вашингтон (округ Колумбія). Цей меморіал, що зводився у 1914–1922 рр., відбиває віру Президента Лінкольна у те, що всі люди повинні бути вільними. Композиційно будівля символізує США як федерацію штатів. По його периметру проходять 36 доричних колон — саме стільки штатів об'єдналося на момент смерті Лінкольна в результаті замаху. Назви 48 штатів США (а саме стільки їх було до 1922 р. – моменту завершення будівництва меморіалу) вибито уздовж зовнішньої стіни будинку. Табличку з назвами двох останніх штатів, що приєдналися пізніше (Аляска і Гаваї), вміщено на підходах до меморіалу. У приміщенні меморіалу знаходиться статуя Лінкольна: президент сидить, звернений обличчям до обеліску Вашингтона і Капітолію. Статуя Лінкольна має 19 футів (5.79 м) висоти і важить 175 тон.

2. Національний музей Громадянської війни США (The National Civil War Museum), м. Гаррісбург (штат Пенсільванія). Це єдиний музей в США, експозиція якого повністю охоплює всі події Громадянської війни, він був відкритий 2001 р. В експозиції музею налічується близько 24 тис. експонатів, до числа яких належать різноманітні артефакти, зброя, боєприпаси, обладунки, фотографії, документи та інші друковані матеріали. У складі музею також є зали, присвячені історії рабства у США, спогадам вояків та звичайних людей з того часу тощо.

3. Національний монумент «Форт Самтер» (The Sumter Fort National Monument), м. Чарльстон (штат Південна Кароліна). Форт Самтер – місце, де розпочалася Громадянська війна США 12 квітня 1861 р., коли армія конфедератів захопила його через 34 години. До форту можна дістатися на поромі або приватним катером. Також до складу цього національного монументу входить Освітній центр, який нагадує відвідувачам про відмінності між Півднем і Північчю у Громадянській війні.

4. Національний військовий парк «Шайло» (The Shiloh National Military Park), м. Шайло (штат Теннессі). Уособлює місце одного з боїв на західному театрі воєнних дій. У квітні 1862 р. Війська Півночі здобули тут перемогу над

ворогом з великими людськими втратами. Парк розташований у 100 милях на схід від м. Мемфіс. Зараз парк пропонує відвідувачам різноманітні екскурсії: з аудіогідом, автотур полем битви, реконструкції битви, дитячі квести тощо. Також на території парку розміщено багато монументів, пов'язаних з іншими подіями Громадянської війни.

5. Музей битви при Антітамі (The Antietam National Battlefield Museum), м. Шарсберг (штат Меріленд). Битву при Антітамі вважають найкривавішою одноденною битвою у Громадянській війні, під час якої 23 тис. Солдатів було вбито та поранено. Битва відбулася 17 вересня 1862 р.. У музеї представлено експонати, присвячені цій битві, та надаються аудіоекскурсії.

6. Національний військовий парк «Віксберг» (The Vicksburg National Military Park), м. Віксберг (штат Miccicini). Цей парк був відкритий 21 лютого 1899 р. Відновлені форти і окопи викликають спогади про 47 днів облоги, яка припала на період з 18 травня до 4 липня 1863 р. Ця перемога дала змогу військам Півночі

контролювати р. Міссісіпі. Парк містить Державний меморіал «Іллінойс», який включає 1 325 обелісків загиблих воїнів з штату Іллінойс, які брали участь у захисті міста. Цей меморіал має 47 сходинок - по одній сходинці на кожний день облоги.

7. Музей битви «Петерсберг» (The Petersburg National Battlefield), м. Петерсберг (штат Пенсільванія). Це місто було процвітаючим під час Громадянської війни США, воно забезпечувало армію Півночі солдатами, військовою технікою, озброєнням, боєприпасами тощо. Також Петерсберг був важливим транспортним вузлом. Саме тому армія конфедератів вирішила захопити це місто і їй це вдалося. На території музею туристи можуть замовити автотур по полю битви, або ж подивитися документальні фільми, відео чи фото про дні облоги.

8. Національний військово-історичний парк «Геттісберг» (The Gettysburg National Military Park), м. Геттісберг (штат Пенсільванія). Битва під Геттісбергом у липні 1863 р. Була вирішальною та закінчилася перемогою Півночі. У власності парку є близько 43 тис. Військових артефактів періоду Громадянської війни, якими він охоче ділиться з туристами в музеї Геттісбергської битви. На разі активно проводяться роботи з озеленення поля битви, відновлення рослинності та історичного ландшафту, покращення доріг та спорудження історичних скульптур для задоволення цікавості туристів. Також на території міста щорічно проходить реконструкція бойових дій у м.Геттісберг 1863 р.. Усі бажаючі можуть взяти участь в історичній ярмарці одягу, посуду, речей, зброї з часів Громадянської війни, а у другій частині дійства – спостерігати справжню «битву» між військами Півночі та Півдня .

Регіональні особливості ресурсної бази військового туризму США XVIII-XIX ст. показано в табл.3 та 4. З табл.3 видно, що об'єкти ресурсної бази туризму, що відносяться до Війни за незалежність, сконцентровано в чотирьох штатах США, а саме – Віргінії (2), Нью-Йорк (2), Федеральному округу Колумбія (1) та Північній Кароліні (1). Зокрема, у штаті Віргінія знаходяться такі пам'ятки як Маунт-Вернон та Музей битви «Йорктаун» та Центр перемоги; у штаті Нью-Йорк – Національний військово-історичний парк «Саратога» та Музей Збройних сил США військової академії «Вест-Пойнт»; у штаті Північна Кароліна – Національний військово-історичний парк «Гілфорд Кортхаус» і у Федеральному округу Колумбія – монумент Вашингтона. Що стосується пам'яток Громадянської війни, то вони знаходяться у восьми штатах США, при цьому три з них – у штаті Пенсільванія і по одному – у Федеральному округу Колумбія, штатах Південна Кароліна, Теннесі, Меріленд, Міссісіпі. При цьому штат Пенсільванія має такі пам'ятки, як Національний музей Громадянської війни, Національний музей битви «Петерсберг», Національний військово-історичний парк «Геттісберг»; Федеральний округ Колумбія – Меморіал Лінкольна; штат Південна Кароліна – Національний монумент «Форт Самтер»; штат Теннесі – Національний військовий парк «Шайло»; штат Меріленд – Національний музей битви при Антітамі та штат Міссісіпі – Національний військовий парк «Віксберг». З табл.4 видно, що разом пам'яток, що відносяться до Війни за незалежність та Громадянської війни, нараховується 14 і вони знаходяться у 9 штатах, при цьому найбільше пам'яток сконцентровано у штаті Пенсільванія (3, усі пов'язані з Громадянською війною), Федеральному округу Колумбія (2), штаті Віргінія (2, пов'язані з Війною за

незалежність). З 14 пам’яток шість відносяться до Війни за незалежність, а вісім – до Громадянської війни.

Таблиця 4. Регіональний розподіл ресурсної бази військового туризму США

№	Штати	Пам’яток усього	у тому числі пов’язаних з	
			Війною за незалежність	Громадянською війною
1	Пенсільванія	3		3
2	Федеральний округ Колумбія, м.Вашингтон	2	1	1
3	Віргінія	2	2	
4	Нью-Йорк	2	2	
5	Північна Кароліна	1	1	
6	Південна Кароліна	1		1
7	Теннесі	1		1
8	Меріленд	1		1
9	Міссісіпі	1		1
	РАЗОМ	14	6	8

Джерело: табл.1

Висновки та перспективи подальших розвідок. Ресурсна база військового туризму США охоплює, зокрема, військово-історичні туристичні об'єкти, пов'язані з американською Війною за незалежність та Громадянською війною. При цьому враховано поділ військового туризму на такі його підвиди, як військово-історичний, мілітарі, військово-історичні фестивалі та реконструкції. США належать до країн світу – лідерів щодо кількості туристичних прибуттів та обсягу доходів від туризму. До воєнно-історичних туристичних об'єктів США, пов'язаних з Війною за незалежність (1775-1783 рр.), належать: Монумент Вашингтона, особняк Першого президента США «Маунт-Вернон», Музей битви «Йорктаун» та Центр Перемоги, Національний військово-історичний парк «Саратога», Національний військово-історичний парк «Гілфорд Кортхаус», Військова академія США «Вест-Пойнт». З Громадянською війною у Сполучених Штатах (1861-1865 рр.) пов’язані військово-історичні туристичні об'єкти, такі як Меморіал Лінкольна, Національний музей Громадянської війни Сполучених Штатів, Національний пам'ятник "Форт Самтер", Національний військовий Парк "Шайло", Музей битви при Антитамі, Віксбергський національний військовий парк, Музей битви при Петерсберзі, Національний історичний парк «Геттісберг». Регіональні особливості ресурсної бази американського військового туризму XVIII та XIX ст. відображено

у таблиці, з якої видно, що об'єкти військового туризму, пов'язані з Війною за незалежність, зосереджено у чотирьох штатах США, а саме: Вірджинії (2), Нью-Йорку (2), Федеральному окрузі Колумбія (1) та Північній Кароліні (1), а туристичні об'єкти, пов'язані з Громадянською війною, розташовано у восьми штатах, з них три – у штаті Пенсільванія і по одному – у Федеральному окрузі Колумбія, Південній Кароліні, Теннесі, Меріленді та Міссісіпі. Загалом нараховується 14 пам'яток, що відносяться до періодів Війни за незалежність та Громадянської війни, які розташовано у 9 штатах, з найбільшим числом пам'яток – у штаті Пенсільванія (3, всі пов'язані з Громадянською війною), Федеральному окрузі Колумбія (2), Вірджинії (2 – пов'язані з Війною за незалежність). З усіх 14 пам'яток шість пов'язано з Війною за незалежність, а вісім – з Громадянською війною.

Література

1. Кляп М.П. Сучасні різновиди туризму : навч. посіб. / М.П. Кляп, Ф.Ф. Шандор. – К. : Знання, 2011. – 334 с.
2. Олійник Я. Б., Смирнов І. Г. Міжнародна логістика: навч. пос. / Я. Б. Олійник, І. Г. Смирнов. – К. : Обрії, 2011. – 544 с.
3. Алмашій Я.І. Міжнародний досвід діяльності туристичної сфери / Алмашій Я.І. – К : Знання, 2011. – 205 с.
4. Давидова О.Г. Моделі державного регулювання розвитку туристичної діяльності: світовий досвід / О. Г. Давидова // Ефективна економіка. – 2012. – №28 (4). – С. 6.
5. Економічна і соціальна географія світу : підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. / І. Г. Смирнов, Б. П. Яценко, В. К. Кіптенко, О. О. Любіцева та ін. ; за заг. ред. Б. П. Яценка. – К. : Наш час, 2013. – 472 с.
6. Смирнов І. Військовий туризм та його ресурсна база (на прикладі США)/ І.Смирнов, В.Бурніс // Матеріали XXXV Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»: Зб.наук.пр. Переяслав-Хмельницький, 2017. – Вип. 35. – С.137–142.
7. Смирнов І. Ресурсна база військового туризму США (XX-XXI ст.) / І.Смирнов, В.Бурніс // Матеріали XXVIII Міжн. наук.-практ. інтернет-конф. «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»: Зб.наук.пр. – Переяслав-Хмельницький, 2017 . – Вип.28. – С.16-23.
8. Смирнов І.Г. Ресурсна база військового туризму у США / І. Смирнов, В.Бурніс // Туристичний бізнес: Світові тенденції та національні пріоритети. Матеріали VIII міжн.наук.-практ.конф. – Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2017. – С. 198–200.

References

1. KLIAP, M.& SHANDOR, F. (2011) *Suchasni riznovydy turyzmu*. Kyiv : Znannia.
2. OLIYNYK, Y. & SMYRNOV, I. (2011) *Mizhnarodna lohistyka*. Kyiv: Obrii.
3. ALMASHIY, Y. (2011) *Mizhnarodnyi dosvid diialnosti turystychnoi sfery*. Kyiv: Znannia.
4. DAVYDOVA, O. (2012) Modeli derzhavnoho rehuliuvannia rozvytku turystychnoi diialnosti: svitovyi dosvid. *Efektyvna ekonomika.* 28 (4), p. 6.
5. YATSENKO,B. (ed.) (2013) *Ekonomichna i sotsialna geografiia svitu.* Kyiv: Nash chas.
6. SMYRNOV, I. & BURNIS,V. (2017) Viiskovyi turyzm ta yoho resursna baza (na prykladi SShA*). Vitchyzniana nauka na zlami epokh: problemy ta perspektyvy rozvytku.* 35, p.137–142.
7. SMYRNOV, I. & BURNIS,V. (2017). Resursna baza viiskovoho turyzmu SShA (XVIII-XIX st). *Tendentsii ta perspektyvy rozvytku nauky i osvity v umovakh hlobalizatsii.* 28, p.16–23.
8. SMYRNOV, I. & BURNIS,V. (2017). Resursna baza viiskovoho turyzmu u SShA. *Turystychnyi biznes: Svitovi tendentsii ta natsionalni priorytety.* 8, p.198–200.

Надійшла до редколегії 17.11.2017

Igor Smyrnov, Dr. habil (geography), professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE RESOURCE BASE OF US MILITARY TOURISM AND ITS REGIONAL FEATURES (CASE STUDY: MEMORIES OF THE WAR FOR INDEPENDENCE AND THE CIVIL WAR).

Abstract. *The article unfolds the peculiarities of resource base of military tourism (case study: the USA), in particular, the military-historical tourist objects connected with the American War for Independence and the Civil War. The division of military tourism into such subspecies as military and historical, armored, military-tourism, military-historical festivals and reconstructions has been described. The list of countries of the world - the leaders on the number of tourist arrivals and the volume of tourism revenues and the place of the USA in this register has been given. The following features of the US military-historical tourist objects associated with the War of Independence (1775-1783) have been revealed: the Washington Monument, the mansion of the first US president "Mount Vernon", the Yorktown Battle Museum and the Victory Center, the National Military Historical Park "Saratoga", National Military History Park "Gilfort Courthouse", US Military Academy "West Point". The following Civil War-related (1861-1865) military-historical tourist sites have been named: the Lincoln Memorial, the National Museum of the Civil War of the United States, the National Monument "Fort Sumter", the National Military Park "Shailo", the Museum Battle of Antietam, Vicksberg National Military Park, Petersberg Museum of Fight, Gettisberg National Historical Park. The regional features of the US military tourism resource base in the seventeenth and nineteenth centuries have been analyzed. The results of the analysis are summarized in the table, which states that the objects of the resource base of tourism related to the War of Independence are concentrated in four US states, namely, Virginia (2), New York (2), the Federal District of Columbia (1) and North Carolina (1).*

Key words*: military tourism, resource base, USA, the War for Independence, the Civil War.*

УДК 327.88

Natalia Yakovenko,
Dr. habil. (history), Professor,
Institute of International Relations,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Galyna Piskorska,
Senior Research Fellow,
Institute of International Relations,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE STRATEGIC COMMUNICATIONS OF THE USA

Abstract*. The article is aimed at tracing the role and effectiveness of the strategic communications of the United States in defending its geopolitical interests. The problem of strategic communications, as the authors say, has become popular in the world over the past two decades. It is mainly considered in the United States in scientific, political and commercial circles. The American political elites constantly adhere to their practical dominant: under every condition to preserve America's strategic leadership and expand the range of those states considering American model of development to be the most optimal for their own policies. According to official documents of the Ministry of Defense, State Department and other US government agencies, many attempts were made to provide a comprehensive and systematic assessment of the significance of strategic communications in foreign policy and ensuring the country's national security. It is stressed that to implement strategic communication in the world,*

the United States has a number of competitive advantages. Among them it is worth to distinguish the following: the continuing economic, military and scientific predominance of the United States in the modern world; the global system of controlled military-political and economic unions, transnational institutions; the predominance in the sphere of mass culture over the cultural influence of other powers; superiority in the global media over any other country in the world; excellence in the theoretical and practical development of the national concept of strategic communications.

***Keywords**: strategic communications, USA, information opposition, public diplomacy, public relations.*

The problem of strategic communications has become popular in the world over the past two decades. It is mainly considered in the United States in scientific, political and commercial circles. According to Ukrainian analysts, the concept of strategic communications is increasingly beginning to appear in regulatory and analytical documents of various levels in Ukraine as well [1].

From the beginning of the XXI century, in the United States, many attempts were made to provide a comprehensive and systematic assessment of the significance of strategic communications in foreign policy and ensuring the country's national security. Here you can refer to both relevant scientific research [2]and to a great amount of documents of the Ministry of Defense, State Department and other US government agencies [3].

The most common definition of strategic communications characterizes them as purposeful communications carried out by the organization to fulfill its mission. Strategic communications integrate all types of communication activities to secure the mission and provide sustainability of the organization. In turn, the meaning of strategic communications is to exert a targeted influence on key audiences related to the company's activities. It should be noted that American experts clearly define the place of strategic communications in the overall system of national security and closely associate it with the security and defense sector of the state.

Definition of strategic communications is contained in the report of the White House to the US Congress of March 16, 2010 on “National Framework for Strategic Communication” [4] which reflects an official approach to understanding this problem at the presidential level, and therefore has a direct impact on the external strategic communications of the United States.

“We refer to ‘strategic communication (s)’:

(a) the synchronization of words and deeds and how they will be perceived by selected audiences, as well as (b) programs and activities that are consciously aimed at communicating and engaging target audiences, including public diplomacy and information operations through public relations” [4, P. 2].

The need for a new approach to the communication of official structures arose as a result of the fact that after the terroristic attacks of September 11, 2001, the West once lost a communicative struggle against terrorists and insurgents. It was realized that the communicative activity of official structures is predominantly limited with a reaction to the propaganda of the enemy.

J. Bush, Jr., speaking on March 16, 2006 with the presentation of the new National Security Strategy of the USA, spoke for the priority of ‘hard force’ in the foreign policy of the state. In particular, he stressed that “America is in a state of war, so the strategy of national security in wartime is caused by the serious challenge we face – the spread of

terrorism with its aggressive ideology of hatred and murder, which fully manifested itself to the American people on September 11, 2001" [5].

At the same time, the Strategy also contains key elements of soft power, such as the protection of freedom, democracy and human dignity throughout the world, to which the whole range of international political activity of the United States is involved; promotion of freedom as an alternative to authoritarianism and the maintenance of effective democracies; prevention of the proliferation of dangerous weapons, including high-tech, informational ones; stability of relations with the main powers of the world; support for global economic development in the context of transforming the global economic system, ensuring international peace and stability through the rule of law and the global leadership of America.

The pragmatic approach was to apply all possible mechanisms that would stabilize the situation in the world and ensure the further development of the American political system and economic progress [6].

It should be mentioned that during the first term of his presidency, George W. Bush's 'hard power' approach turned out to be false, and was revised during the second term of his presidency in favor of the principles of public diplomacy.

In the United States, there is an old tradition of influencing the peoples of other countries through public diplomacy. Unlike public relations, aimed primarily at informing and influencing the US public and media, public diplomacy includes efforts to directly interact with citizens, public figures, journalists and other public opinion leaders outside the country. Public diplomacy is designed to influence the attitude to the policy and national interests of the United States, to encourage actions in their support throughout the world [7, P. 1].

American public diplomacy includes such methods of influencing foreign societies as information programs, educational exchange, projects in the field of culture and sport, as well as digital diplomacy. Public diplomacy was not only actively used in all areas of foreign policy, but was thoroughly modified during B. Obama's presidency.

Elements of political technologies, propaganda, political communication, large-scale use of social networks have forever changed traditional mechanism of public diplomacy. Personal influence of the President and his experts, new challenges in the international arena, new information technologies turned out to be so strong that the term of 'public diplomacy' was replaced by the term of 'strategic communication' in official US documents, which implies the priority of information campaigns over traditional programs of public diplomacy, and response information reaction to offensive propaganda by opponents.

All three main parts of strategic communications (public relations, public diplomacy and information operations) are interrelated, but they have their own peculiarities. Public diplomacy is defined as an instrument of US foreign policy and national security by influencing and establishing partnerships with the foreign public through exchange programs, training, sports, culture and information. Strategic communication is defined as the promotion of national interests of the United States through information, understanding of foreign audience requests and communication.Strategic communication suggests an emphasis on information tools for involving foreign public into the American agenda.

The essence of strategic communications lies in the fact that messages formulated for different target audiences do not conflict with each other. Strategic communications which are not limited by one specific audience are considered to be effective, but take

into account the probable effects of the perception of a specific message by all other possible target audiences. Strategic communications are aimed at undermining and delegitimizing the enemy in the form of gaining support and recognition from the local population, electorate of their country, international community and all other target groups. Thus, the outcome of conflicts depends not only on whose army will win, but also on whose history will win. These ideas have become widespread in military thought and practice [8].

The military realized that the real results of tactical operations are less important than what the local population thinks about them. Consequently, the content core of strategic communications is the formation of [strategic] narrative – a convincing plot line which can explain events reasonably and from which conclusions can be drawn concerning reasons for the state's participation in the conflict, the significance of this situation and the prospects for the state in case of successful conflict resolution [9].

In the Joint Doctrine of Information Operations of Joint Chiefs of Staff (February 2006), the following definition of information operations is given:"Information operations (IO) are an integral part of the successful completion of military operations. The main objective of the IO is to achieve and maintain the information superiority of the United States and its allies. Information excellence provides united forces a competitive advantage only when it is effectively manifested in relevant decisions. IOs represent the integrated use of radioelectronic warfare, computer network operations, psychological operations, military deception and operational security, including their concomitant and applied aspects, in order to interfere, destroy, spoil or intercept the process of human or automated decision-making by the adversary, while protecting ourselves" [10, P. 1].

It is easy to see that strategic communications in the foreign policy sphere are the synchronization of the impact on friends and allies and the diverse spectrum of communications use within the framework of information confrontation. In today's world, experts note, the boundaries between war and peace, military and civilian systems and spaces, and between information and influence / manipulation are increasingly blurred.These changes naturally raise the question of new ways to protect society [11, P. 629–646].

The spread of the battlefield to the human consciousness took place before as well. However, the professional conduct of combat in the minds and subconsciousness of people, using sophisticated methods of communication influence at the global level, with massive immersion of an increasing part of humanity into the virtual world of the Internet, social networks, allows to develop new types of information impact. Experts argue that today the effectiveness of communication is achieved only when the government (in this case the US Administration) preliminarily studies the signals and assessments coming from the foreign society. Such work is a process of 'listening' to opinions broadcast by the opposite side. This is followed by a reaction in the form of information campaigns aimed at correcting the image in a foreign society and a dialogue with those who make both negative and approving judgments [12, P. 123–139].

It should be noted that B. Obama defined the information sphere as an integral part of the national security and defense of the United States, emphasizing, first of all, the cybersecurity, which was considered the highest priority of the XXI century. Therefore, he contributed to coordinating the efforts of all federal agencies to implement a truly national cybersecurity policy, and proposed specific real recommendations formulated in officially published documents. In particular, B. Obama involved not only state structures, but academic circles and private sector specialists in the development of new

standards and decisions on information security issues, considering that computer networks and infrastructure are strategic assets of the country, the security of which depends on the security of effective public administration and the livelihood of American society. Therefore, he said that national security needs to combine the efforts of the state, industry and academic circles that can best protect the infrastructure supporting economy and called for the development of new security standards to protect critical infrastructure elements. To this end, B. Obama, as the US President, supported funding for a number of research projects on the development of new technologies and information security tools using the created 5-billion-dollar fund aimed at the realization of state security under conditions of digital revolution [13].

From the point of view of B. Obama, the new US information security strategy also required joint activities of all governmental bodies dealing with information security issues, including the appointment of a new information security advisor as a member of the new Administration. This position was still under Presidents B. Clinton and J. Bush, Jr., but the last advisor left the Administration of J. Bush, accusing it of inactivity, since J. Bush, Jr., was never interested in issues of information and communication technologies.

In the speeches of B. Obama, the idea was expressed concerning the strategic nature of the digital infrastructure: “Our digital infrastructure is a strategic national asset whose protection is a priority of national security, which should be carried out taking into account confidentiality and civil freedoms”. Through the Internet, B. Obama called on politicians and the whole American community to unite in actions to transform America into a leading world state, taking into account its political, economic, technological and social power [14].

An important project of the Obama Administration and his Secretary of State, H. Clinton, was establishment of a dialogue between representatives of Google, Facebook, Twitter etc. and foreign activists, politicians, journalists and oppositionists. The project called TechCamp/Civil Society 2.0 is workshops where representatives of foreign non-governmental organizations learn first-hand how to use the Internet when network access failed, how to hold information campaigns, and so on [15].

This project became one of the main results of Secretary of State Hillary Clinton's work, who has always been actively interested in using the US information resource in international politics. In her correspondence, there are a lot of letters from assistants with a detailed description of the development of the program in different countries. For example, at our disposal it is the description of seminars in Kyiv in 2012, which gathered over a hundred leaders of civil society from Belarus and Ukraine. This description presents the following skills acquired by political activists during seminars: using Facebook to conduct information campaigns and gain new supporters, attracting users of social networks to implement new political and social projects, creating videos to attract new supporters, creating websites for non-governmental organizations and promoting social reform projects [16].

As a result, public diplomacy in the form of social networks received a tool for the information impact of the United States on the political situation in foreign countries. Barack Obama radically changed the vector of public diplomacy: communication moves from the US government to a foreign blogger, bypassing the governments of foreign countries. However, mobilization of the opposition with the help of digital diplomacy has another side – revolutions, civil wars and radicalization of the opposition itself. The legacy of Obama's digital diplomacy remains in the laws on financing US foreign policy.

A separate article on the protection of Internet freedom requires the subsequent White House Administrations to allocate $ 50 million in direct dialogue with democratic elements in other countries [17].

The culmination of the use of strategic communication was the change in the Law on US foreign policy information activities. The 1994 Law proclaimed freedom to provide information concerning US foreign policy through such channels as Voice of America, Radio Marti, Radio Free Europe, and others.

In April 2014, the US Congress proposed to change the 1994 Law in order to expand the propaganda of the interests of US government. Tense situation in the world and the aggravation of the information confrontation inside the US itself during 2016 presidential election campaign convinced President of the need to subordinate all US information channels to a unified strategy of US foreign policy. Barack Obama agreed to congressmen's offer, and the Republicans introduced a provision in the bill that the future President will appoint the Head of the Broadcasting Board of Governors (BBG), to which all information activities of the United States in foreign countries are subordinated. Previously, this position was elective and was controlled by the two-party council, which allowed ‘diversify’ of information flow [18].

Assuming the victory of H. Clinton, B. Obama, signing this Law seemed to only strengthen the policy of strategic communication of the United States. However, the election of D. Trump put the democratic Administration in a difficult situation, since the new rule concerning management of all US international information resources gives legal authority to President D. Trump to appoint the Head of the Office a person under control of the President.

The aggregate audience of the US international information resources reaches 215 million people around the world during a week. According to the BBG Chairman, new Executive Director “understands that the transfer and critical assessment of the US official policy is a key component of the BBG mission. The US leading role in the world depends in part on whether the international audience knows about the position of the United States regarding different countries and various problems that affect them" [19].

To implement strategic communication in the world, the United States has a number of competitive advantages. Among them it is worth to distinguish the following:

- The continuing economic, military and scientific predominance of the United States in the modern world;
- The global system of controlled military-political and economic unions, transnational institutions;
- The predominance in the sphere of mass culture over the cultural influence of other powers;
- Superiority in the global media over any other country in the world;
- Excellence in the theoretical and practical development of the national concept of strategic communications.

Література

1. Баровська А. В. Стратегічні комунікації: досвід НАТО / А. В. Баровська // Стратегічні пріоритети. – 2015. – № 1 (34). – С. 147–151; Гуцал С. А. Публічна дипломатія та стратегічні комунікації: визначення концептуальних основ [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/2769/2473 (Дата звернення: 10 вересня 2017) - Назва з екрану; Дубов Д. Стратегічні комунікації: проблеми концептуалізації та практичної реалізації [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ippi.org.ua/sites/default/files/dubov.pdf. – (Дата звернення: 10 вересня 2017) – Назва з екрану; Ліпкан В. А. Роль стратегічних комунікацій в протидії гібридній війні проти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://goalint.org/rol-strategichnix-komunikacij-v-protidii-gibridnij-vijni-proti-ukraini/ (Дата звернення: 10 вересня 2017) – Назва з екрану; Почепцов Г. Г. Стратегічні комунікації: стратегічні комунікації в політиці, бізнесі та державному управлінні / Г.Почепцов. – К.: Альтерп- рес, 2008. – 216 с.; Соловйов С. Г. Основні характеристики стратегічних комунікацій [Електронний ресурс] – Режим доступу :http://nuczu.edu.ua/sciencearchive/PublicAdministration/vol4/24_2016.pdf – (Дата звернення: 10 вересня 2017) – Назва з екрану.

2. Abraham A. J. The Strategic Communications Process – How to Get Our Message Out More Effectively / A. J. Abraham. – Washington: National Defense University, NationalWarCollege Paper. – 2004. – 244 p.; Arquilla J. Information Strategy and Warfare / A Guide to Theory and Practice / J. Arquilla, D. A. Border. – New York – London: Routletge, 2007. – 248 p.; Holtzhausen D. The Routledge Handbook of Strategic Communication / D. Holtzhausen, A.Zerfass. – New York and London, 2015. – 63 p.

3. Handbook for Strategic Communication and Communication Strategy. Version 3.0. – Unites States Joint Forces Command. – 2010. – Suffolk : WarfightingCenter. – June 24. – 232 p.; National Framework for Strategic Communication. – Washington : White House Strategic Communications Report to Congress. – 2010. – March 17. – 16 p.; Report on Strategic Communication. Department of Defense. – December 2009. – Washington, DC. The Secretary of Defense, 20301–1000. – Feb. 11, 2010; Strategic communications and the spectrum of conflict [Electronic Resource] – Mode of access: http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a488153.pdf(last access: September 10, 2017). – Title from the Screen; The President's National Framework for Strategic Communication (and Public Diplomacy) for 2012 [Electronic Resource] – Mode of access: https://mountainrunner.us/2012/03/national-framework-strategic-communication-public-diplomacy(last access: September 10, 2017). – Title from the Screen.

4. National Framework for Strategic Communication. – Washington: White House Strategic Communications Report to Congress. – March 17, 2010. – 16 p.

5. BushG. W. The National Security Strategy (March 16, 2006) [Electronic Resource] – Mode of access: http://www.presidentialrhetoric.com/speeches/03.16.06.html (last access: September 10, 2017). – Title from the Screen.

6. KrauthammerC. DemocraticRealism: AnAmericanForeignPolicyforaUnipolarWorld [Electronic Resource] – Mode of access: http://aei.org/docLib/20040227_book755text.pdf(last access: September 10, 2017). – Title from the Screen.

7. Nakamura K. H. U.S. Public Diplomacy: Background and Current Issues. CRS Report for Congress Prepared for Members and Committees of Congress / K. H. Nakamura, M. C. Weed. – Congressional Research Service, 2009. – 65 p.

8. A National Strategic Narrative by MrY.WoodrowWilsonInternationalCenter for Scholars. – Washington, DC, 2011. [Electronic Resource] – Mode of access: https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/A%20National%20Strategic%20Narrative.pdf (last access: September 10, 2017). – Title from the Screen.

9. Neate Mark C. The Battle of the Narrative — Kansas : School of Advanced Military Studies United States Army Command and GeneralStaffCollegeFortLeavenworth, 2010. – 56 p. [Electronic Resource] – Mode of access: http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/sam/battle_of_narrative_neate.pdf (last access: September 10, 2017). – Title from the Screen.

10. Joint Doctrine for Information Operations. February 2006 / U.S. Department of Defense. Joint Chiefs of Staff. Joint Publications 3–13 [Electronic Resource] – Mode of access:URL://http://www.fas.org/irp/doddir/dod/jp3_13.pdf(last access: September 10, 2017). – Title from the Screen.

11. Brunner E. M. The Formation of Information by the US Military: Articulation and Enactment of Information Threat Imaginaries on the Immaterial Battlefield of Perception / E. M. Brunner, M. D. Cavelty // Cambridge Review of International Affairs. – 2009. – December. – P. 629–646.

12. Cull N. J. The long road to public diplomacy 2.0: the internet in us public diplomacy / N. J. Cull // International studies review. – 2013. – Vol. 15(1). – P. 123–139.

13. Barack Obama's speechatthe University of Purdue (July 16, 2008) / Barack Obama [Electronic Resource] – Mode of access: http://www.cfr.org/publication/16807/barack_obamas_speech_at_the_university_of_purdue.html(last access: June 16, 2017). – Title from the Screen.

14. Remarks by the President in State of the Union Address (January 20, 2015) [Electronic Resource] – Mode of access:https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/01/20/remarks-president-state-union address-january-20-2015 (last access: June 16, 2017). – Title from the Screen.

15. A Network of Ideas: TechCamp creates connections, sparks innovation, and empowers civil society to solve the world's most pressing challenges through technology [Electronic Resource] – Mode of access:https://techcamp.america.gov (last access: June 16, 2017). – Title from the Screen.

16. Techcamp in Kyiv: building a bridge between civil society and technology. A letter from Mills, Cheryl and Ross, Alec to Clinton, Hilary. Doc. No c05792554. [Electronic Resource] – Mode of access:URL: https://wikileaks.org/clintonemails/clinton_email_november_release/c05792554.pdf(last access: January 9, 2017). – Title from the Screen.

17. National defense authorization Act for fiscal year 2017. Public Law 114-328. [Electronic Resource] – Mode of access:URL:https://www.congress.gov(last access: January 9, 2017). – Title from the Screen.

18. BBG Watch-U.S. and International Media [ElectronicResource] – Mode of access: http://bbgwatch.com/bbgwatch (lastaccess: January10, 2017). – Title from the Screen.

19. Джон Лэнсинг назначен новым исполнительным директором Совета управляющих по вопросам вещания США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.golos-ameriki.ru/a/cn-us-bbg-ceo/2922747.html (Дата звернення: 19 вересня 2017). – Назва з екрану.

References

1. BAROVS'KA, A. (2015) Stratehichni komunikatsiyi: dosvid NATO. *Stratehichni priorytety*. 1 (34), p. 147-151; Hutsal, S.A. Publichna dyplomatiya ta stratehichni komunikatsiyi: vyznachennya kontseptual′nykh osnov [Online]. Available from: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/2769/2473(Accessed: September 10, 2017); DUBOV, D. Stratehichni komunikatsiyi: problem kontseptualizatsiyi ta praktychnoyi realizatsiyi [Online]. Available from: http://ippi.org.ua/sites/default/files/dubov.pdf(Accessed: September 10, 2017); LIPKAN, V. Rol′ stratehichnykh komunikatsiy v protydiyi hibrydniy viyni proty Ukrayiny [Online]. Available from: http://goalint.org/rol-strategichnix-komunikacij-v-protidii-gibridnij-vijni-proti-ukraini(Accessed: September 10, 2017); POCHEPTSOV, H. (2008) *Stratehichni komunikatsiyi: stratehichni komunikatsiyi v polityts i, biznesi ta derzhavnomu upravlinni*. Kyiv: Al′terpres; SOLOVYOV, S. *Osnovni kharakterystyky stratehichnykh komunikatsiy* [Online]. Available from: http://nuczu.edu.ua/sciencearchive/PublicAdministration/vol4/24_2016.pdf (Accessed: September 10, 2017).

2. ABRAHAM, A. (2004) The Strategic Communications Process – How to Get Our Message Out More Effectively. Washington: National Defense University, National War College Paper; ARQUILLA, J., BORER, D. (2007) Information Strategy and Warfare / A Guide to Theory and Practice. New York – London: Routletge; Holtzhausen, Derina, Zerfass, Ansgar (2015). The Routledge Handbook of Strategic Communication. New York and London.

3. *Handbook for Strategic Communication and Communication Strategy* (2010) Version 3.0. Unites States Joint Forces Command, Warfighting Center, Suffolk, June 24, 2010; National Framework for Strategic Communication (2010). Washington: White House Strategic Communications Report to Congress. March 17, 2010; *Report on Strategic Communication* (2009). Department of Defense. December 2009. The Secretary of Defense, Washington, DC, 20301–1000. Feb. 11, 2010; Strategic communications and the spectrum of conflict [Online]. Available from: http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a488153.pdf(Accessed: September 10, 2017); *The President's National Framework for Strategic Communication (and Public Diplomacy) for 2012* (2012) [Online]. Available from: https://mountainrunner.us/2012/03/national-framework-strategic-communication-public-diplomacy (Accessed: September 10, 2017).

4. *National Framework for Strategic Communication* (2010). Washington: White House Strategic Communications Report to Congress. March 17, 2010.

5. BUSH, G.W. (2006) *The National Security Strategy (March 16, 2006).*Washington, DC [Online]. Available from: http://www.presidentialrhetoric.com/speeches/03.16.06.html (Accessed: September 10, 2017).

6. KRAUTHAMMER,C. (2004) *Democratic Realism: An American Foreign Policy for a Unipolar World*. [Online]. Available from: http://aei.org/docLib/20040227_book755text.pdf (Accessed: September 10, 2017).

7. NAKAMURA, K.H., WEED, M.C. (2009) U.S. Public Diplomacy: Background and Current Issues. CRS Report for Congress Prepared for Members and Committees of Congress. Congressional Research Service.

8. A National Strategic Narrative by Mr Y. (2011) Woodrow Wilson International Center for Scholars. Washington, DC. [Online] Available from:

https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/A%20National%20Strategic%20Narrative.pdf (Accessed: September10, 2017).

9. NEATE, M. (2010) *The Battle of the Narrative*. School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth. Kansas. [Online] Available from: http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/sam/battle_of_narrative_neate.pdf(Accessed: September10, 2017).

10. *U.S. Department of Defense. Joint Chiefs of Staff. Joint Publications 3–13, Joint Doctrine for Information Operations* (2006) [Online] Available from: URL://http://www.fas.org/irp/doddir/dod/jp3_13.pdf (Accessed June 16, 2017).

11. BRUNNER, E.M., CAVELTY, M.D. (2009) The Formation of Information by the US Military: Articulation and Enactment of Information Threat Imaginaries on the Immaterial Battlefield of Perception. *Cambridge Review of International Affairs.* December, p. 629-646.

12. CULL, N. J. (2013) The long road to public diplomacy 2.0: the internet in us public diplomacy. *International studies review.* 15(1), p. 123-139.

13. *Barack Obama's speech at the University of Purdue* (2008)[Online]. Available from: http://www.cfr.org/publication/16807/barack_obamas_speech_at_the_university_of_purdue.html(Accessed June 16, 2017).

14. *Remarks by the President in State of the Union Address* (2015) [Online]. Available from: https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/01/20/remarks-president-state-unionaddress-january-20-2015 (Accessed June 16, 2017).

15. *A Network of Ideas: TechCamp creates connections, sparks innovation, and empowers civil society to solve the world's most pressing challenges through technology*[Online]. Available from: https://techcamp.america.gov(Accessed June 16, 2017).

16. *Techcamp in Kyiv: building a bridge between civil society and technology. A letter from Mills, Cheryl and Ross, Alec to Clinton, Hilary. Doc. No c05792554* (2016) [Online] Available from: URL: https://wikileaks.org/clintonemails/clinton_email_november_release/c05792554.pdf (Accessed January 9, 2017).

17. *National defense authorization Act for fiscal year 2017. Public Law 114-328. U.S. Congress* (2016) [Online] Available from: URL: https://www.congress.gov/(Accessed January 9, 2017).

18. *BBG Watch-U.S. and International Media* [Online]. Available from: http://bbgwatch.com/bbgwatch (Accessed 10th January 2017).

19. Dzhon Lensing naznachen novym ispolnitel'nym direktorom Soveta upravlyayushchikh po voprosam veshchaniya SSHA [Online]. Available from: https://www.golos-ameriki.ru/a/cn-us-bbg-ceo/2922747.html(Accessed 19th September 2017).

Надійшла до редколегії 19.09.2017

Наталія Яковенко, доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних організацій і дипломатичної служби ІМВ КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

Галина Піскорська, кандидат історичних наук, доцент, старший науковий співробітник ІМВ КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ США

Автори статті ставлять за мету відстежити роль та ефективність стратегічних комунікацій Сполучених Штатів у відстоюванні своїх геополітичних інтересів. Американський політикум завжди чітко дотримується практичної домінанти: за будь яких обставин, всіма можливими засобами зберегти стратегічне лідерство Америки і розширити коло країн, які вважають американську модель розвитку найоптимальнішою для власної політики. Автори зазначають що з початку XXI ст. в США мало місце багато спроб дати різнобічну і системну оцінку значущості стратегічних комунікацій у зовнішній політиці і забезпеченні національної безпеки країни, посилаючись на відповідні наукові дослідження і на великий пласт документів Міністерства оборони, Державного департаменту та інших державних структур США. Наголошується, що для здійснення стратегічної комунікації в світі США мають у своєму розпорядженні цілу низку конкурентних переваг. Серед них слід зазначити: наявне економічне, військове і наукове переважання США в сучасному світі; глобальну систему

підконтрольних військово-політичних і економічних союзів, транснаціональних інститутів; перевагу в сфері масової культури над культурним впливом інших держав; перевагу в глобальних ЗМІ над будь-якою іншою країною світу; перевагу в теоретичній і практичній розробці національної концепції стратегічних комунікацій.

Ключові слова: *стратегічні комунікації; США; информаційне протистояння; публічна дипломатія; зв'язки з громадськістю.*

КАНАДА

УДК 94:327 (73+71)«XX – XXI»

Марина Бессонова,
кандидат історичних наук, доцент,
ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

СПІЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНИМ ІНТЕРЕСАМ США ТА КАНАДИ (кінець XX – початок XXI ст.)

Анотація. *У статті здійснено спробу окреслити основні виклики та загрози національним інтересам наприкінці XX – на початку XXI ст. на прикладі таких країн як США та Канада. Здійснено огляд періоду від часів завершення Холодної війни до сьогодення за двома основними вимірами: ціннісним та географічним. Перший вимір передбачає виявлення основних сутнісних характеристик тих загроз та викликів, що стоять перед зовнішньою політикою США та Канади у контексті базових цінностей, до яких апелюють американські та канадські політики на внутрішній та міжнародній аренах. Другий вимір передбачає окреслення тих основних регіонів, які оцінюються як такі, що становлять небезпеку для США та Канади. Обидві провідні демократичні держави в обґрунтуванні своєї зовнішньої політики поєднують «національні» та «інтернаціональні» цінності, серед яких значну увагу приділяють базовим демократичним та загальнолюдським цінностям. Узагальнено, що основні сучасні небезпеки для обох країн мають здебільшого ціннісний, а не географічний вимір: виклики та загрози національним інтересам вбачаються у таких проявах як тероризм, зміна клімату, розповсюдження ядерної та іншої зброї масового знищення, кібер-атаки, неконтрольована міграція, міжнародна злочинність, неспроможні держави тощо. Зроблено висновок про те, що універсальний характер цінностей, захист яких покладений в основу сучасної зовнішньої політики обох держав, взаємопов'язаний із універсальним характером небезпек, які виникають для американських та канадських національних інтересів.*

Ключові слова: *США, Канада, зовнішня політика, загрози, виклики, національні інтереси.*

Забезпечення та захист національних інтересів покладено в основу зовнішньополітичної діяльності всіх без виключення країн світу. В умовах глобалізації, основною рисою якої на думку експертів, аналітиків та дослідників є взаємозалежність та взаємопов'язаність країн світу, спільні небезпеки національним інтересам стають тим фактором, що істотно впливає на дії різних держав на міжнародній арені.

Метою даної публікації є спроба окреслити основні виклики та загрози національним інтересам на прикладі таких країн як США та Канада наприкінці XX – на початку XXI ст. Розв'язання цього дослідницького завдання має актуальне та практичне значення. З одного боку, таке узагальнення надає можливість у ретроспективі побачити основні виклики та загрози, які визначали зовнішньополітичну стратегію США та Канади у минулому, з іншого – простежити їх еволюцію у постбіполярний період та виокремити найбільш актуальні для сьогодення.

Проблематика захисту національних інтересів провідних держав світу, зокрема США та Канади, вже достатньо досліджена у сучасній вітчизняній та

зарубіжній історіографії та політології. Втім, порівняльного аналізу та узагальнюючої характеристики спільних загроз та викликів національним інтересам вищеназваних держав не здійснено.

У даній публікації пропонується здійснити огляд періоду від часів завершення Холодної війни до сьогодення за двома основними вимірами: ціннісним та регіональним. Перший вимір передбачає виявлення основних сутнісних характеристик тих загроз та викликів, що стоять перед зовнішньою політикою США та Канади у контексті базових цінностей, до яких апелюють американські та канадські політики на внутрішній та міжнародній аренах. Другий вимір спрямований на окреслення тих основних регіонів, які оцінюються як такі, що становлять небезпеку для США та Канади. Перш, ніж визначити спільні риси, спочатку пропонується розглянути кожну країну окремо.

США

У період біполярного протистояння головною небезпекою для національних інтересів США вважався передусім СРСР. Про це свідчить вся офіційна американська риторика того часу. З огляду на важливе значення ідеології у ті часи – демократичні гасла та ідеї займали особливе місце у зовнішньополітичній риториці США: демократія фігурувала як одна з базових цінностей, яку треба відстоювати на міжнародній арені. Радянський Союз та його сателіти інтерпретувалися як такі, що становлять загрозу безпосередньо США, західному світу та демократії. З початком перетворень у країнах колишнього «соціалістичного табору» значення демократії для обґрунтування американської зовнішньої політики зросло завдяки універсальності тих цінностей, які вона передбачала, і через те, що нею можна було обґрунтовувати політику в усіх регіонах світу. Тож, починаючи з другої половини XX ст. демократична риторика стала невід'ємною та традиційною складовою американської зовнішньої політики, і продовжує бути її характерною рисою на початку XXI ст.

Окрім демократії, серед інших цінностей, які найчастіше позиціонувалися як основа американської зовнішньої політики у контексті захисту національних інтересів, варто відзначити як найбільш часто згадувані: права людини, верховенство права, громадянські свободи, які по суті тісно пов'язані із демократією як такою. Американські політики апелювали до того, що американські цінності відображають загальнолюдські цінності, тому США як держава-лідер прагне захищати та підтримувати їх по всьому світу. Звісно, що у кожного очільника Білого дому постбіполярної епохи конкретні виміри загальнолюдських цінностей різнилися. Так, проголошена Б. Обамою підтримка найбільш вразливих до насильства, зловживань та зневаги етнічних та релігійних меншин, людей з інвалідністю, а також сексуальних меншин, переміщених осіб і трудових мігрантів [1, с. 20], не становить пріоритету для його наступника Д. Трампа, якого всередині країни вже у перший рік його президентства різко критикували за те, що він не сповідує американські цінності [2].

Якщо визначати головні небезпеки та загрози для національних інтересів США у їх географічному (регіональному) вимірі, то у період з кінця XX до початку XXI ст. вони еволюціонували. Так, попри те, що біполярне протистояння мало глобальний характер, і американсько-радянське «суперництво» проявлялося так чи інакше по всьому світу, у 1980-х рр. серед головних «принципових» загроз США називався Радянський Союз. Тим не менш, наприкінці Холодної війни акцентувалася увага і на нових загрозах. Так, Р. Рейган у 1988 р. заявляв про

можливість спалахування війни між певними країнами третього світу, або між ними та однією з наддержав [3]. Його наступник – Дж. Буш-старший, під час президентства якого стався розпад Радянського Союзу та завершення Холодної війни, у 1993 р. підкреслював, що на зміну єдиній загрозі (СРСР), що існувала упродовж попередніх 40 років, прийшли багатовимірні загрози, які визначалися як більш складні, неоднозначні та взаємопов'язані [4, с. 1]. Так, серед нових вимірів небезпек згадувалися проблеми біженців та мігрантів, питання екології тощо.

Така «неоднозначність» у виокремленні основних загроз та небезпек для національних інтересів США простежувалася упродовж 1990-х рр., аж до подій 11 вересня 2001 р. Історики та політологи по-різному оцінюють той період: версії варіювалися від формування багатополюсного до закріплення монополярного світу. Не було й однозначності серед самих очільників США, які попри проголошене лідерство Америки часто посилалися на невизначеність епохи та її перехідний період. При цьому при окреслюванні потенційних загроз відзначалися як транснаціональні, так і «внутрішні» виміри [5, с. 128]. Так, серед небезпек того часу називалися держави, які ставили під загрозу суверенітет своїх сусідів та/або міжнародний доступ до ресурсів; а також держави, що удосконалювали свої наступальні можливості, включаючи зусилля з отримання або збереження ядерної, біологічної або хімічної зброї (наприклад – Іран, Ірак, Північна Корея) [6, с. 6]. Окрім цього, серед небезпек часто фігурували такі як: неспроможні держави, що розцінювалися як потенційне джерело регіональної нестабільності через ймовірні внутрішні конфлікти та гуманітарні кризи; поширення небезпечних технологій (зокрема нових видів зброї масового знищення); транснаціональні загрози (тероризм, міжнародна злочинність, торгівля наркотиками, незаконна торгівля зброєю, неконтрольована міграція біженців та екологічна шкода); загрози навколишньому середовищу та здоров'ю тощо. Водночас, небезпеки та загрози оцінювалися як ті, що могли бути нанесені безпосередньо Сполученим Штатам, громадянам США та американським військам за кордоном, а також союзникам США[7, с. 2-3].

Початок активної боротьби проти нового геополітичного ворога, яким був оголошений тероризм, сприяв завершенню попереднього «перехідного» етапу «невизначеності» американської зовнішньої політики. Так, у Стратегії національної безпеки (2002 р.) Дж. Буша-молодшого новим виміром глобальних протиріч було виголошено протистояння між демократією та тиранією, цивілізацією та варварством.

Тероризм – як головна небезпека – залишався важливою складовою у системі захисту національних інтересів США упродовж двох термінів президентства як Дж. Буша-молодшого, так і його наступника – Б. Обами. Критика всередині американського політикуму та суспільства щодо намірів Д. Трампа скоротити бюджет Міністерства внутрішньої безпеки (діяльність якого була започаткована після подій 11 вересня 2001 р.), передбачений для попередження тероризму та насильницького екстремізму, вказує на те, що боротьба як з внутрішнім, так і з міжнародним тероризмом залишається нині головним пріоритетом США [8]. Варто зазначити, що попри негативні оцінки спроб Д. Трампа зменшити американську підтримку на міжнародному рівні (як відомо – його головне гасло «*America first*»), такі пропозиції висувалися і його попередниками. Так, Б. Обама, у передмові до своєї першої Стратегії національної безпеки (2010 р.) підкреслював, що жодна держава не може самотужки протистояти новим викликам [9, с. ii], тому

перешкоджання та запобігання таким небезпекам як військові конфлікти, викликані етнічними та релігійними причинами; транспортування наркотиків; міжнародний тероризм; проблеми довкілля, біженців та зростання кількості населення, – має реалізовуватися через співпрацю з іншими центрами сили.

У цілому, після подій 2001 р. нова глобальна загроза – тероризм – змінив підходи до визначення небезпечних регіонів для США. З огляду на те, що терористи можуть становити загрозу будь-де, навіть на території самих США, «географічний» чинник вимірювання небезпеки відійшов на другий план [10, с. 141-143].

Канада

Канада, яка до середини XX ст. була «тихою країною на околицях глобальних справ» [11], після завершення Другої світової війни активізувалася на міжнародній арені. Тим не менш, варто звернути увагу на наступний момент: специфіка розвитку зовнішньої політики Канади у XX ст. полягала у тому, що після виходу з орбіти Великої Британії, вона майже одразу потрапила під вплив іншого сильного союзника – США.

У роки Холодної війни Канада була втягнута у біполярне протистояння, яке для цієї країни фактично розпочалося із так званої «справи Гузенка» (вересень 1945 р.), шифрувальника з радянського посольства в Оттаві. Ігор Гузенко попросив притулку у Канаді та надав канадській стороні докази того, що Радянський Союз створив цілу шпигунську систему у Північній Америці, попри те, що США та Канада були союзниками по антигітлерівській коаліції. Зазначимо, що деякі історики вбачають початок Холодної війни та вибуху антикомуністичної істерії саме у цих подіях [12, с.2-3]. У будь-якому разі, з того часу найбільшою зовнішньою загрозою для національних інтересів післявоєнної Канади, так само, як і для США та інших країн Заходу, вважався Радянський Союз.

Упродовж Холодної війни головними пріоритетами канадської зовнішньої політики були традиційні захист власної території, збереження національного суверенітету, а також забезпечення національних інтересів за кордоном. Основною небезпекою вбачалася потенційна радянська загроза та розв'язання наступної світової війни, збільшення радянських військових можливостей та тенденції зростання міжнародної нестабільності. Означені загрози сприяли залученню Канади до створення НАТО, спільного американсько-канадського Командування повітряно-космічної оборони Північної Америки (НОРАД) [13], участі у тогочасних конфліктах (як, наприклад, війна у Кореї). У всіх проявах біполярного протистояння Канада відігравала здебільшого другорядну роль, перебуваючи в орбіті більш потужного партнера та союзника.

Як результат, координування канадської безпекової політики із США та співпраця в інших галузях мали наслідком формування специфічних відносин між двома країнами. Асиметричне партнерство Сполучених Штатів та Канади ретельно вивчено як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками, тому у даній публікації це питання не буде детально розглядатися. Варто лише згадати, що після Другої світової війни відносини Канади із США були формалізовані у низці двосторонніх та міжнародних угод та структур, і повоєнна співпраця із США інтенсивно відбувалася у таких сферах як політика, економіка, безпека тощо.

Наприкінці XX ст. Канада та США були тісно інтегровані в рамках двох угод про вільну торгівлю (двосторонню та тристоронню, за участю Мексики), що призвело до того, що всередині Канади актуальним було питання щодо небезпеки з

боку США, які мали істотний вплив на канадську економіку, політику та культуру. Питання ймовірного «поглинання» Канади Сполученими Штатами активно обговорювалося у канадському суспільстві та політикумі, тому можна говорити про те, що окрім СРСР, значну зовнішньополітичну загрозу для Канади становив її найближчий сусід та союзник – США.

З метою уникнення «поглинання» з боку Сполучених Штатів, у канадській зовнішній політиці були визначені такі пріоритети: пошук нових зовнішньополітичних партнерів (диверсифікація зовнішньої політики з метою уникнення «моновекторності», орієнтованої на США) та активна участь у міжнародних організаціях та об'єднаннях (як певна противага Сполученим Штатам). Аби не заглиблюватися у деталізацію цих спроб, які почали здійснюватися з 1970-х рр., пропонуємо ознайомитися з публікацією вітчизняних дослідників Р. Калитчака та О. Антохів-Сколоздри, в якій вдало узагальнені теоретичні аспекти позиціонування Канади на міжнародній арені та її еволюцію у постбіполярний період [14, с. 519-523]. Відзначимо лише той факт, що упродовж другої половини XX ст. канадська зовнішня політика вибудовувалася у бік багатовекторності. І, хоча із завершенням Холодної війни одна з небезпек (СРСР) зникла, проблема впливу США на Канаду зберігає свою актуальність і дотепер.

Серед основних ціннісних засад, які декларувалися як основа зовнішньої політики Канади, особливе значення мали свобода, лібералізм, верховенство закону, загальнолюдські цінності, принципи моралі, національна єдність та готовність взяти на себе міжнародні зобов'язання. Вперше у систематизованому вигляді це було викладено під час меморіальної лекції у 1947 р. тогочасним Державним секретарем закордонних справ (аналог міністра закордонних справ) та майбутнім прем'єр-міністром Канади Луї Сен-Лораном. У лекції, прочитаній в Університеті Торонто, були окреслені основні принципи та інтереси канадської зовнішньої політики, які визначили її спрямування на наступні десятиліття [15].

На початку XXI ст. можна простежити переорієнтацію основних задач зовнішньої політики Канади: такими проголошено не лише забезпечення інтересів усіх канадців, але й захист цінностей, важливих для всього людства. Так, з-поміж ціннісних орієнтирів сучасної канадської зовнішньої політики можна визначити наступні: територіальні цілісність; права людини; демократія; верховенство права; вільна та дружня торгівля [16]. Саме такі пріоритети були названі у червневій промові Міністра закордонних справ Крісті Фріленд (2017 р.), виступ якої у Палаті громад Канади викликав бурхливе обговорення у місцевій пресі, політикумі та експертному середовищі. У цій промові була окреслена роль Канади у сучасному світі та визначені основні цілі канадської зовнішньої політики. Деякі експерти та політичні оглядачі оцінили промову Х. Фріленд як ту, що фактично присвячена прощанню з американським лідерством у світі ("*a retirement speech to American global leadership"*) та в якій висловлена позиція: Канада готова бути лідером у міжнародних відносинах [17; 18].

У згаданому виступі міністра закордонних справ Канади також був визначений і узагальнюючий перелік основних загроз та викликів, які постають перед сучасною канадською зовнішньою політикою. Серед них найбільшу увагу приділено таким небезпекам як: зміна клімату та екологічні проблеми; енергетична та інша безпека; боротьба з тероризмом; нерозповсюдження ядерної зброї; проблема міграції тощо [16].

Стовно питання географічного виміру небезпек для сучасних канадських національних інтересів, то варто відзначити той факт, що у першу чергу звертається увага не на конкретний регіон або країну, а на ту загрозу, з якою ця країна чи регіон пов'язані. Наприклад, Китай викликає занепокоєння Канади своїм економічним зростанням (але таку саму увагу щодо швидкого економічного розвитку, збільшення кількості населення, доступу до технологій – привертають і такі регіони як Латинська Америка та Африка), Росія – своєю політикою в Арктиці (хоча існують проблемні питання і з іншими арктичними державами, та, окрім цього, Росія розглядається як держава, яка незаконно привласнила частину території України, тож порушила базові міжнародні правила – недоторканість кордонів та територіальну цілісність), Сирія – проблемами біженців (однак джерела неконтрольованої міграції та підвищення небезпеки проникнення терористів пов'язані і з іншими регіонами) [16].

У цілому, Канада активно долучається до зусиль світового співтовариства у подоланні означених небезпек. Це відбувається як в односторонньому порядку, так і у рамках міжнародних структур. Втім, однією з актуальних проблем залишається питання американського впливу на Канаду.

Таким чином, спільним для вище розглянутих країн є те, що вони обидві відносяться до провідних країн усталеної демократії, в яких основними суспільними цінностями є права та свободи громадян, безпека, верховенство права, демократія. США і Канада як провідні демократичні держави в обґрунтуванні своєї зовнішньої політики поєднують «національні» та «інтернаціональні» виміри. Серед них значну увагу приділяють базовим демократичним та загальнолюдським цінностям, які декларуються не тільки як основа для захисту власних інтересів на міжнародній арені, але і з метою їх підтримки в інших країнах.

В умовах біполярного світу протистояння між «західним» та «східним» блоками мало глобальний характер, тому реальні та потенційні загрози значною мірою для США та меншою мірою для Канади вбачалися майже у всіх регіонах світу. При тому, що головним джерелом небезпеки вважався Радянський Союз, проблеми становили конкретні держави або регіони.

При визначення сучасних небезпек акценти в обох країнах змінилися: головну увагу приділяють не географічному, а здебільшого ціннісному виміру. Так, виклики та загрози національним інтересам вбачаються у таких проявах як тероризм, зміна клімату, розповсюдження ядерної та іншої зброї масового знищення, кібер-атаки, неконтрольована міграція, міжнародна злочинність, неспроможні держави тощо.

Таким чином, можна стверджувати, що універсальний характер цінностей, захист яких покладений в основу сучасної зовнішньої політики обох держав, тісно взаємопов'язаний із універсальним характером небезпек, які виникають для американських та канадських національних інтересів. Вирішити означені проблеми, які можуть проявлятися локально, але матимуть глобальні наслідки, силами однієї країни – неможливо. Тому у зовнішній політиці обох держав декларується необхідність міжнародної співпраці. Втім, якщо останнім часом США намагаються активніше залучити партнерів, аби розділити з ними відповідальність за ситуацію у світі, то Канада, навпаки, прагне відігравати більш значну роль у міжнародних відносинах та навіть претендувати на роль нового лідера.

Література

1. National Security Strategy. February 2015. [Electronic Resource] – The White House, 2015. – 29 p. – Mode of Access: http://nssarchive.us/wp-content/uploads/2015/02/2015.pdf (last access: November 19, 2017). – Title from the Screen.
2. Weiland N. Does Trump Represent U.S. Values? 'The President Speaks for Himself,' Tillerson Says / N.Weiland // The New York Times. – 2017. – 28 August. [Electronic resource] — Mode of Access: https://www.nytimes.com/2017/08/27/us/politics/trump-tillerson-charlottesville.html (last access: November 10, 2017). – Title from the Screen.
3. National Security Strategy of the United States. 1988. – The White House, 1988. – 48 p. [Electronic Resource] – Mode of Access: http://nssarchive.us/NSSR/1988.pdf (last access: November 18, 2017). – Title from the Screen.
4. National Security Strategy of the United States. 1993. – The White House, 1993. – 26 p. [Electronic Resource] – Mode of Access: http://nssarchive.us/NSSR/1993.pdf (last access: November 18, 2017). – Title from the Screen.
5. Бессонова М.М. «Стратегії національної безпеки» як джерела з вивчення актуальних питань зовнішньої політики США / М.Бессонова // Актуальні проблеми всесвітньої історії: конфлікти як складова міжнародних відносин. Збірник наукових праць. – К.: Фенікс, 2014. – С. 124-131.
6. A National Security Strategy for a New Century. 1998. – The White House, 1998. – 61 p. [Electronic Resource] – Mode of Access: http://nssarchive.us/NSSR/1998.pdf (last access: November 18, 2017). – Title from the Screen.
7. A National Security Strategy for a New Century. 2000. – The White House, 1999. – 54 p. [Electronic Resource] – Mode of Access: http://nssarchive.us/NSSR/2000.pdf (last access: November 18, 2017). – Title from the Screen.
8. Kopan T. Domestic terrorism programs would be cut under Trump / T.Kopan // CNN. – 2017. – 1 November. [Electronic Resource] – Mode of Access: http://edition.cnn.com/2017/10/02/politics/trump-administration-cuts-domestic-terrorism/index.html (last access: November 21, 2017). – Title from the Screen.
9. National Security Strategy. 2010. – The White House, 2010. – 60 p. [Electronic resource] – Mode of Access: http://nssarchive.us/NSSR/2010.pdf (last access: November 18, 2017). – Title from the Screen.
10. Бессонова М.М. Стратегії національної безпеки США пост-біполярної епохи: головні регіональні виміри загроз американським інтересам / М.Бессонова // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2013. – Випуск 75 (№ 8). – С. 141-143.
11. Second World War // The Canadian Encyclopedia [Electronic resource] – Mode of Access: http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/second-world-war-wwii (last access: November 12, 2017). – Title from the Screen.
12. Knight A. How the Cold War Began: The Igor Gouzenko Affair and the Hunt for Soviet Spies / A.Knight. – New York: Avalon Publishing group, 2006. – 384 p.
13. A Brief History of NORAD // North American Aerospace Defense Command. Office of the Command Historian. – 2016. – 42 p. [Electronic resource] – Mode of Access: http://www.norad.mil/Portals/29/Documents/History/A%20Brief%20History%20of%20NORAD_May2016.pdf (last access: November 12, 2017). – Title from the Screen.
14. Калитчак Р.Г. Теоретичні аспекти позиціювання Канади на міжнародній арені / Р. Калитчак, О. Антохів–Сколоздра // Гілея: науковий вісник. – 2015. – Вип. 101. – С. 519-523. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2015_101_139 – Дата звернення: 12.11.2017. – Назва з екрану.
15. The Foundations of Canadian Policy in World Affairs. Duncan & John Gray Memorial Lecture by The Right Honourable Louis St. Laurent, Secretary of State for External Affairs. 13 January 1947. / L. St. Laurent. // Russil Wvong blog. [Electronic resource] – Mode of Access: http://www.russilwvong.com/future/stlaurent.html (last access: November 15, 2017). – Title from the Screen.
16. Address by Minister Freeland on Canada's foreign policy priorities. Speech. / C. Freeland // Government of Canada. – 2017. – 06 June. [Electronic resource] – Mode of Access: https://www.canada.ca/en/global-

affairs/news/2017/06/address_by_ministerfreelandoncanadasforeignpolicypriorities.html (last access: November 20, 2017). – Title from the Screen.

17. Connolly A. Canada must stand up as American leadership withers: Freeland / A. Connolly // Ipolitics.ca. – 2017. – June 6. [Electronic resource] – Mode of Access: http://ipolitics.ca/2017/06/06/canada-must-stand-up-as-american-leadership-withers-freeland – (last access: November 17, 2017). – Title from the Screen.

18. Chrystia Freeland on Canada's foreign policy: Full speech. As the U.S. turns inward, Canada's foreign minister pledges openness – and Canadian leadership – on the international stage // Maclean's. – June 6. – 2017. [Electronic resource] – Mode of Access: http://www.macleans.ca/politics/ottawa/chrystia-freeland-on-canadas-foreign-policy-full-speech (last access: November 19, 2017). – Title from the Screen.

References

1. THE WHITE HOUSE (2015) *National Security Strategy*. [Online] Available from: http://nssarchive.us/wp-content/uploads/2015/02/2015.pdf [Accessed 19th November 2017].

2. WEILAND, N. (2017) Does Trump Represent U.S. Values? 'The President Speaks for Himself,' Tillerson Says. *The New York Times* [Online] – 28 August. – Available from: https://www.nytimes.com/2017/08/27/us/politics/trump-tillerson-charlottesville.html [Accessed 10th November 2017].

3. THE WHITE HOUSE (1988) *National Security Strategy of the United States*. [Online] Available from: http://nssarchive.us/NSSR/1988.pdf [Accessed 18th November 2017].

4. THE WHITE HOUSE (1993) *National Security Strategy of the United States*. [Online] Available from: http://nssarchive.us/NSSR/1993.pdf [Accessed 18th November 2017].

5. BESSONOVA, M. (2014) "Stratehiyi natsional′noyi bezpeky" yak dzherelo z vyvchennya aktual′nykh pytan′ zovnishn′oyi polityky SSHA. *Aktual'ni problemy vsesvitn'oyi istoriyi: konflikty yak skladova mizhnarodnykh vidnosyn.* Kyiv, p.124-131.

6. THE WHITE HOUSE (1998) *A National Security Strategy for a New Century*. [Online] Available from: http://nssarchive.us/NSSR/1998.pdf [Accessed 18th November 2017].

7. THE WHITE HOUSE (1999) *A National Security Strategy for a New Century*. [Online] Available from: http://nssarchive.us/NSSR/2000.pdf [Accessed 18th November 2017].

8. KOPAN, T. (2017) Domestic terrorism programs would be cut under Trump. *CNN*. [Online] Available from: http://edition.cnn.com/2017/10/02/politics/trump-administration-cuts-domestic-terrorism/index.html [Accessed 21st November 2017].

9. THE WHITE HOUSE (2010) *National Security Strategy*. [Online] Available from: http://nssarchive.us/NSSR/2010.pdf [Accessed 18th November 2017].

10. BESSONOVA, M. (2013) Stratehiyi natsional′noyi bezpeky SSHA post-bipolyarnoyi epokhy: holovni rehional′ni vymiry zahroz amerykans′kym interesam. *Hileya: naukovyy visnyk*. Kyiv, vol. 75, p.141-143. [Online] Available from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2013_75_61 [Accessed 12th November 2017].

11. THE CANADIAN ENCYCLOPEDIA (2015) *Second World War*. [Online] Available from: http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/second-world-war-wwii [Accessed 12th November 2017].

12. KNIGHT, A. (2006) *How the Cold War Began: The Igor Gouzenko Affair and the Hunt for Soviet Spies*. New York: Avalon Publishing group.

13. NORTH AMERICAN AEROSPACE DEFENSE COMMAND. OFFICE OF THE COMMAND HISTORIAN (2016) A Brief History of NORAD [Online] Available from: http://www.norad.mil/Portals/29/Documents/History/A%20Brief%20History%20of%20NORAD_May2016.pdf [Accessed 12th November 2017].

14. KALYTCHAK, R. & ANTOKHIV-SKOLOZDRA, O. (2015) Teoretychni aspekty pozytsiyuvannya Kanady na mizhnarodniy areni. *Hileya: naukovyy visnyk*. Kyiv, vol. 101, p. 519-523. [Online] Available from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2015_101_139 [Accessed 12th November 2017].

15. ST. LAURENT, L. (1947) The Foundations of Canadian Policy in World Affairs. *Russil Wvong blog*. [Online] Available from: http://www.russilwvong.com/future/stlaurent.html [Accessed 15th November 2017].

16. FREELAND, C. (2017) Address by Minister Freeland on Canada's foreign policy priorities. Speech. *Government of Canada*. [Online] Available from: https://www.canada.ca/en/global-

affairs/news/2017/06/address_by_ministerfreelandoncanadasforeignpolicypriorities.html [Accessed 20th November 2017].

17. CONNOLLY, A. (2017) Canada must stand up as American leadership withers: Freeland. *Ipolitics.ca*. – [Online] Available from: http://ipolitics.ca/2017/06/06/canada-must-stand-up-as-american-leadership-withers-freeland [Accessed: 17th November 2017].

18. MACLEAN'S (2017) Chrystia Freeland on Canada's foreign policy: Full speech. As the U.S. turns inward, Canada's foreign minister pledges openness – and Canadian leadership – on the international stage. [Online] 6 June. – Available from: http://www.macleans.ca/politics/ottawa/chrystia-freeland-on-canadas-foreign-policy-full-speech [Accessed: 19th November 2017].

Надійшла до редколегії 02.09.2017

Maryna Bessonova, PhD (history), Senior Research Fellow the State Institution "The Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine"

COMMON CHALLENGES AND THREATS TO THE NATIONAL INTERESTS OF THE UNITED STATES AND CANADA (late 20th – early 21st century)

Abstract*. The article attempts to outline the main challenges and threats to the national interests in the late XXth – early XXIst century on the example of the USA and Canada. A review of the period from the end of the Cold War to the present day in two major dimensions, axiological and geographic, has been carried out. The former is focused on identifying the basic and essential features of those threats and challenges which are distinguished for the American and Canadian foreign policies. This dimension has been analyzed within the context of core values to which American and Canadian politicians appeal on both domestic and international arenas. The latter outlines those major regions detached as menacing the United States and Canada.*

Both leading democratic states combine "national" and "international" values in substantiating of their foreign policy. The basic democratic and universal human values are subject to special attention. It is generalized that the main modern dangers for both countries represent mostly axiological, not geographic dimension. That is why among the main threats to the American and Canadian national interests one can distinguish those as follows: terrorism, climate change, proliferation of nuclear and other weapons of mass destruction, challenges to the cyber-security, uncontrolled migration, international crime, failed states etc. It is concluded that the universal nature of the values, the protection of which is the basis of the current foreign policy of both states, is coherent to the universal nature of the dangers that arise for the American and Canadian national interests.

Key words: *USA, Canada, foreign policy, threats, challenges, national interests.*

УДК: 94: 329.733 (477+73+71)«1960/1993»

Володимир Бондаренко,
доктор історичних наук, доцент,
Запорізький національний університет

УКРАЇНСЬКИЙ ВІЛЬНОКОЗАЦЬКИЙ РУХ У США І КАНАДІ У 1960 – 1993 РР.

Анотація. *У статті розглядається актуальна проблема використання військово-політичного досвіду української діаспори у сучасному військовому будівництві України. Досліджується український вільнокозацький рух у 1960 – 1993 рр. у США і Канаді. Аналізуються особливості українського вільнокозацького руху у 60 – 80-х рр. XX ст. Визначаються основні напрями діяльності організацій Вільного козацтва у США і Канаді.*

З'ясовуються причини занепаду руху у середині 80-х рр. ХХ ст. Узагальнено досвід Українського Вільного козацтва у США і Канаді для подальшого використання у діяльності державних органів України. Джерельною базою статті є опубліковані архівні документи, документи особистого походження, зарубіжна та українська преса того часу.

Дослідивши аспект проблеми, який став темою статті, автор дійшов до наступних висновків. Після завершення Другої світової війни український вільнокозацький рух продовжував діяти головним чином, серед української діаспори за межами СРСР і соціалістичних країн. Українське Вільне козацтво було типовою парамілітарною громадською організацією. Новим центром Українського Вільного козацтва на початку 1960-х рр. стала Північна Америка. Напрямами діяльності упродовж післявоєнних років були: збереження національної ідентичності та козацьких традицій; військово-патріотичне виховання представників української діаспори, агітаційно-пропагандистська діяльність із метою антикомуністичної боротьби, розробка воєнної доктрини та місця козацтва в майбутніх Збройних силах України, підготовка ідеології козацького руху та накопичення досвіду діяльності в умовах громадянського суспільства і демократичного ладу.

Ключові слова: українська діаспора, військова еміграція, український вільнокозацький рух, іррегулярні збройні формування, військове будівництво.

Українська діаспора як феномен сучасної історії привертає увагу дослідників не тільки як історичне явище, але й з точки зору практичного значення її досвіду для сучасного українського державотворення. Частиною "другої" та "третьої хвилі" української еміграції були учасники збройних формувань, які боролися за незалежність України. Перебуваючи за межами України вони не тільки зберігали військові традиції та звичаї, займалися військово-патріотичним вихованням серед еміграції, а й вивчали досвід військового будівництва зарубіжних країн. Військові емігранти служили у багатьох арміях і брали участь у локальних війнах і конфліктах другої половини ХХ ст. – на початку ХХІ ст. Це стосується і українців громадян США і Канади. Після початку російсько-української війни багато українців у складі місії з допомоги Збройним силам України та в індивідуальному порядку допомагали у боротьбі з російською агресією. Досвід набутий у військовій сфері українською діаспорою на наш погляд потрібно вивчати та застосовувати у військовому будівництві України. Події 2014 – 2017 рр. довели важливе значення парамілітарних громадських об'єднань та іррегулярних збройних формувань. Згадаємо тільки про добровольчі формування, які стали першими на захист української державності та використання російським керівництвом донських і кубанських козацьких формувань у Криму та на Донбасі. Український вільнокозацький рух який діяв на еміграції з 1920 по 1993 рр. набув значний досвід у військово-політичній діяльності. Його козаки і старшини набули значний досвід участі в локальних війнах і конфліктах та військово-патріотичної роботи серед молоді і військовослужбовців у тому числі у США і Канаді. Тому на наш погляд є доцільним дослідити і узагальнити досвід діяльності Українського вільнокозацького руху у США і Канаді у найбільш близькому до сучасних подій хронологічному періоді 1960– 1993 рр.

Після закінчення війни значна група громадян СРСР та емігрантів опинилася на теренах Німеччини і Австрії. Емігранти, які не були примусово репатрійовані, становили нову хвилю української еміграції. Учасники вільнокозацького руху в складі цієї хвилі відродили Українське Вільне козацтво (УВК) після війни на теренах Америки, Європи і Австралії. Проблема репатріації діяльності таборів

інтернованих, переселення в нові країни перебування, громадсько-політична діяльність нової хвилі еміграції стали предметом вивчення дослідниками. Зазначимо, що гостра заполітизованість теми й відсутність доступу до архівних джерел не сприяли вивченню її радянськими істориками до кінця 1980-х рр. Усе ж таки, окремі радянські історики вивчали репатріацію радянських громадян після війни та виникнення нової еміграції. Робилися спроби спростувати дослідження західних істориків, прикладом є стаття, присвячена дослідженню Миколи Толстого, у якій повторювалися пропагандистські твердження про добровільність репатріації, відсутність репресій щодо репатріантів, перешкоди західних союзників [1]. Незважаючи на заангажованість, увагу дослідників привертає монографія М. Павленка, у якій не тільки розглядається політика СРСР і союзних держав щодо репатріації, але й дається характеристика нової хвилі української еміграції [2]. У 1950 – 1980-х рр. історію нової хвилі української еміграції почали досліджувати історики-емігранти. Безпосередні учасники подій намагалися оцінити чисельність, соціальний склад, країни поселення й особливості цієї хвилі української еміграції [3; 4]. У брошурі Олега Ґеруса, характеризуються хвилі української еміграції до Канади: чисельність, особливості, розміщення, вплив на громадсько-політичне життя українців Канади [5].

У 1990-х рр. українські дослідники вивчали “третю хвилю” української еміграції на основі нових архівних джерел. Спеціальні дослідження з проблеми репатріації українських біженців і переміщених осіб, їхнього проживання в таборах, переселення у країни Америки і Австралії з’явилися тільки на зламі ХХ – ХХІ ст. Людмила Стрільчук у дисертації і статтях визначила чисельність, склад, особливості нової хвилі української еміграції та діяльність міжнародних організацій щодо роботи з ними [6 – 8]. Політику західних країн щодо переселення українських емігрантів до США і Канади розглянув в дисертації Сергій Рудик [9]. Юрій Недужко вивчив діяльність ДЦ УНР в екзилі після Другої світової війни та боротьбу української діаспори за незалежність України у 1950 – 1980-х рр. [10 – 12]. На наш погляд, “третя хвиля” української еміграції потребує подальшого ретельного вивчення українськими істориками, особливо після завершення переселення з таборів переміщених осіб. Фактично недослідженими залишаються аспекти проблеми, що стосуються української військової еміграції в 1945 – 1991 рр. Відзначимо, що український вільнокозацький рух також не був досліджений істориками.

Метою статті є дослідити український вільнокозацький рух у 1960 – 1993 рр. у США і Канаді. Згідно з метою визначені наступні завдання статті. Проаналізувати особливості українського вільнокозацького руху у 60 – 80-х рр. ХХ ст. Визначити основні напрями діяльності організацій Вільного козацтва у США і Канаді. Дослідити причини занепаду руху у середині 80-х рр. ХХ ст. Узагальнити досвід українського Вільного козацтва у США і Канаді для подальшого використання у діяльності державних органів України. Джерельною базою статті є опубліковані архівні документи, документи особистого походження, зарубіжна та українська преса того часу.

Для кращого розуміння особливостей вільнокозацького руху після Другої світової війни необхідно коротко зупинитися на характеристиках української післявоєнної еміграції та порівняти її з еміграцією міжвоєнного періоду. Причинами “третьої хвилі” української еміграції стали, з одного боку, події довоєнного часу. У міжвоєнний період громадяни СРСР пережили голодомори,

колективізацію, масові політичні репресії, релігійні утиски. Все це викликало негативну реакцію українського населення, а особливо в нещодавно приєднаних територіях Західної України. Тому частина населення намагалася уникнути повтору таких явищ і мала стійкі антикомуністичні настрої. Під час Другої світової війни нацистська окупаційна політика перемістила примусово значні маси українського населення до Німеччини. Це були військовополонені, остарбайтери, біженці та евакуйовані німецькою владою. Під впливом військових подій збройні колабораціоністські формування відступили разом з німецькими військами й опинилися на територіях Німеччини та Австрії. Міжвоєнні українські емігранти, намагаючись уникнути репресій з боку радянських органів державної безпеки і комуністичних режимів Східної Європи, відступили разом із гітлерівцями до Німеччини. Всі ці групи мали значну кількість людей, які не бажали повертатися на батьківщину, небезпідставно побоюючись репресій. Третя група причин виникла після закінчення війни, коли стало відомо про новий голод 1946 – 1947 рр., масові репресії, релігійні та національні утиски. Учасники ОУН і УПА після поразки в боротьбі змушені були емігрувати, щоб уникнути репресій. Таким чином, комплекс причин викликав нову хвилю української еміграції. На відміну від міжвоєнного періоду вона носила виключно політичний характер і була примусовою. Так само, як і у 1920 – 1930-х рр., вона була національно-політичною.

За типологією “третя хвиля” еміграції була головним чином компактно-масовою, причому її особливістю було те, що вона “стартувала” не з самої України, а з території західних окупаційних зон Австрії та Німеччини, а також Італії. Чисельність індивідуальної еміграції була незначною. Пізніше, після переселення емігрантів, центрами “третьої хвилі” української еміграції стали США, Канада, країни Південної Америки та Австралія. До них і перемістилися центри вільнокозацького руху в 1960 – 1980-х рр.

Частиною “третьої хвилі” української еміграції була військова еміграція. УВК, як і в міжвоєнний період, було частиною військової еміграції. Тому зосередимо увагу на характеристиці післявоєнної військової еміграції. Вона складалася з декількох груп: колишні вояки Армії УНР, колишні командири та бійці Червоної армії з військовополонених, вояки колабораціоністських збройних формувань, вояки УПА. Необхідно звернути увагу, що ці групи часто перемішувалися, бо багато колишніх вояків Армії УНР служили в колабораціоністських формуваннях або в УПА. Колишні червоноармійці й командири також воювали в УПА та збройних колабораціоністських формуваннях. Все ж таки, найбільшу групу становили ті, хто воював в колабораціоністських формуваннях. Це відрізняло післявоєнну еміграцію від міжвоєнної. Більшість нової хвилі еміграції становили на відміну від попередньої, представники західноукраїнських земель. Це ще більше стосується військової еміграції. Значну частину колабораціоністських формувань становили військовополонені, які були представниками Наддніпрянської України, а тому підпадали під примусову репатріацію. Наочним прикладом цього може бути так звана 2-а дивізія Української національної армії, яка за різними оцінками від 30 до 50% складалася з наддніпрянців. Фактично більшу її частину було примусово репатрійовано до СРСР. Те ж саме взагалі необхідно віднести і до 75 тис. інших колабораціоністських формувань, які наприкінці війни формально ввійшли до Української національної армії (УНА). Визначення чисельності української військової еміграції після Другої світової війни ускладнюється тим, що учасники колабораціоністських формувань побоювалися примусової репатріації, а тому

намагалися сховатися серед цивільних осіб. Багато хто змінював прізвище й навіть місце народження, бо західні українці не підпадали під визначення радянських громадян і переважно не видавалися на вимоги представників СРСР. Наочним прикладом цього є 1-а дивізія УНА, у якій наддніпрянці становили за різними даними від 20 до 30%, але приховали своє походження і в більшості не були видані. Багато хто приховував участь у військових формуваннях на боці нацистської Німеччини, тому що йому могли відмовити у праві переселитися до США та Канади. Все ж таки, чисельність військової еміграції ніяк не була меншою, як у міжвоєнний період. Взагалі ця проблема потребує подальшого детального дослідження. Серед тих, хто опинився на еміграції, були й вояки козацьких колабораціоністських формувань, і це сприяло розгортанню вільнокозацького руху після війни. Крім того, серед українських вояків завжди пропагувалася козацька ідея та козацькі військові традиції. Тому багато представників військової еміграції прихильно ставилися до УВК і брали у ньому участь.

На наш погляд, цікавою є доповідь американського дипломата Ландрефа Гаррісона "Український народ, як фактор боротьби проти радянського режиму", яку було підготовлено влітку 1952 р. у Парижу для американського уряду. Вона на наш погляд, характеризувала українську еміграцію з точки зору тодішнього американського істеблішменту. Один із розділів автор присвятив стану української еміграції та її можливостям і завданням у боротьбі з комунізмом. Американський дипломат вважав, що еміграція ввібрала в себе історичні проблеми та заплутаність у міжнародному положенні України минулих часів. З одного боку, довоєнний поділ України та еміграція формально різних країн – Польщі, Румунії, Чехословаччини, СРСР – надавала проблемі української еміграції міжнародного характеру. З іншого боку, емігранти виступали як з антикомуністичних і антиросійських позицій, так і проти поляків. Значною проблемою, на думку американця, були розбіжності між західними та східними українцями у трактуваннях сутності комуністичного режиму, головних ворогів, мети боротьби. Серед недоліків української еміграції Л. Гаррісон зазначав міжусобну боротьбу, непослідовність у тактиці, відсутність чітких програм та ідеологічних установ, конфлікти з російською еміграцією й поляками. Він, головним чином, зосереджувався на західноукраїнській еміграції й визнавав її найбільш впливовою, та такою, яка підпорядкувала собі вихідців з Наддніпрянської України. Американський дипломат вважав великою проблемою західноукраїнської еміграції намагання перенести методи боротьби з польським урядом у міжвоєнний період на протидію режиму в СРСР. Неправильною була і концентрація уваги представників західноукраїнської еміграції тільки на західні регіони. Далі автор наголошував на розбіжностях у поглядах наддніпрянців і західних українців щодо проблем сутності радянського режиму та розбудови незалежної держави, але не бачив протиріч у соціальних питаннях. Об'єднавчими ідеями для всієї української еміграції Л. Гаррісон називав шовінізм, націоналізм та ідею великодержавності. Ці ідеї, відштовхували, на його думку, інші народи СРСР від українського руху, але з іншого боку – допомагали консолідували його та підтримували віру народу у власну перемогу.

Після перерви в активній діяльності український вільнокозацький рух відновився в нових організаційних формах та на нових засадах. Табори переміщених осіб залишилися в минулому, а їхні мешканці розпорошилися по нових країнах перебування. Центр українського життя перемістився до США і Канади. Після певного періоду пристосування до нових обставин та пошуків

засобів до існування, представники “третьої хвилі” еміграції активізували власну діяльність.

На всіх етапах діяльності українського вільнокозацького руху важливе місце приділялося виданню офіційних органів УВК. Після перенесення центру діяльності Українського Вільного козацтва до Північної Америки постало питання про відновлення друку офіційного органу УВК. З 1964 р. у Чикаго почав виходити неперіодичний орган “Українське Козацтво”. З 1969 р. виходив журнал накладом уже у 500 примірників, але також не періодично. Після публікації першого номера редакція звернулася до своїх читачів із роз’ясненням власного ідейного напряму: “… Це напрям соборно-державницький з об’єктивним відношенням до історичної правди, бо “правдиве слово і камінь крушить”, та толерованням кожного самостійницько-державного світогляду. Ми підкреслюєм позитивні дії і не роздуваємо нападів, лайок і критики за хиби наших державних мужів з давнього і недавнього минулого. Цього напряму редакція тримається тому, що вірить, що і ті Побратими, які хотіли б бачити наш орган тільки скерованим у вузькому напрямі обслуговування лише політичної ідеології будь-якого одного середовища, з часом таки прийдуть до переконання в природній істині, що українська нація, а тому й українське козацтво, складаються з різно-світоглядових мас. А для кращих провідних представників тих середовищ має бути святим ідеалом любити і боротись за одну Україну і за один український народ!...” [13]. Подальші числа журналу викликали різні думки читачів, але більшість підтримувала відсутність політичного суперництва на сторінках і намагання журналу об’єднати представників різних ідеологічних напрямів [14]. З 1972 р. “Українське Козацтво” стало щоквартальником накладом у 1 000 примірників. Коштів на видання органу в Генеральній Управі УВК не було, але передплата та пожертви фінансували журнал. Пізніше він став друкуватися в Торонто. Співробітники та кореспонденти не одержували гонорари за публікацію в ньому [15]. Головним редактором органу УВК був до початку 1980-х рр. А. Кущинський, а потім його змінили Петро Коршун-Федоренко, Матвій Гута, Теодосій Волошин [16]. “Українське Козацтво” було науково-популярним виданням. У ньому публікувалися статті з воєнно-політичної історії України, спогади, рецензії на наукові видання. Серед науковців на його шпальтах друкувалися Теодор Мацьків, Юрій Гаєцький, Роман Климкевич. Активні члени редколегії – Михайло Петруняк, Павло Баб’як, Володимир Засадний, Євген Курилюк, Ніна Котис, Аріадна Шум, часто виступали як автори статей та інших матеріалів журналу [17]. Регулярно щоквартальник видавався до 1982 р., були також спроби відновити його 1985 р.

Переходячи до висвітлення правового оформлення та організаційної структури УВК, необхідно зазначити, що організаційно-правові основи УВК було затверджено у 1946 – 1948 рр. Президентом УНР в екзилі А. Лівицьким та Українською національною радою. Відповідно до них збиралася Велика Козацька Рада, яка обирала Президію на час Ради і постійну Генеральну Раду, а також Військового Отамана, Генерального Секретаря, Генерального Контролера, Генерального Суддю та за пропозицію Військового Отамана Голову Генеральної Управи – заступника військового Отамана [18].

Зміни у становищі української еміграції та значне поширення вільнокозацького руху у світі змусили провести реформи в законодавчій базі та організаційній структурі УВК. Для цього було скликано Велику Козацьку Раду з 1 квітня 1973 р. по 25 квітня 1974 р., яка проходила кореспонденційним способом.

Було внесено зміни до Статуту, згідно з якими термін скликання Великої Козацької Ради було скорочено до трьох років. Термін дії органів управління та посадових осіб також скорочено до трьох років. Назву найвищої посади УВК було змінено з "Військового Отамана" на "Кошового Отамана УВК". Первинні осередки організацій Вільного козацтва змінили назву зі "станиць" на "курені". Їхні керівники одержали назву "курінні отамани". Первинні організації раніше об'єднувалися в "область", Велика Козацька Рада змінила їхню назву на "паланку". Відповідно їх очолили "паланкові отамани". Козацькі ранги, у тому числі і генеральські, поверталися до системи Української Держави 1918 р. "Генеральна Управа" одержала нову назву "Генеральна Булава". Кошовий Отаман одержав право призначати Генерального Писаря та редактора журналу "Українське Козацтво" [19]. Ще раніше у 1971 р. із метою розширення організації та набуття нею станового характеру було введено козацьке право. Відповідно до нього члени родини козака автоматично входили до козацтва. Позбавити членів УВК належності до козацького стану можливо було тільки за безчестя згідно з рішенням центрального органу організації [20].

Одним із головних напрямів діяльності УВК на еміграції було збереження військових традицій Запорозького козацтва та українських збройних формувань першої половини XX ст. Військова символіка та її застосування займали важливе місце в заходах зі збереження традицій українського війська. Будь-яка військова частина бере початок із вручення військового прапора, а його втрата автоматично веде до розформування підрозділу. Тому не дивно, що виготовлення та посвята прапорів окремих станиць, а з 1974 р. куренів, займали велике значення в діяльності вільнокозацьких організацій. До того ж, це було значним інформаційним приводом та важливою формою агітаційно-пропагандистської роботи. 21 листопада 1961 р. у Чикаго (США) було засновано фактично першу станицю у Північній Америці ім. Івана Омеляновича-Павленка. 8 листопада 1964 р., на другу річницю смерті І. Омеляновича-Павленка відбулася посвята прапору цієї станиці [21 – 23]. Пізніше більшість прапорів для станиць куренів УВК виготовляв Т. Бабюк з Рочестера (США). Прапори мали дві сторони жовто-блакитного та малинового кольорів. На малиновому тлі було зображено ікону Св. Покрови. Уперше такий прапор було посвячено 26 травня 1968 р. для станиці УВК № 5 ім. гетьмана Пилипа Орлика м. Валлей (Канада) [24].

Значну увагу осередки Вільного козацтва приділяли святкуванню різноманітних козацьких і патріотичних свят та пам'ятних дат. 14 жовтня кожного року всі станиці УВК на чотирьох континентах відзначали день Св. Покрови як свято українського козацтва та Збройних сил України новітньої доби. Почесний отаман П. Шандрук і його наступники видавали до кожного свята звернення до всіх станиць УВК [25]. З початку відродження організацій Вільного козацтва на початку 1960-х рр. станиці у Північній Америці, а потім і курені стали іменними. У назвах використовувалися як прізвища відомих діячів української історії різних часів – князя Володимира, княгині Ольги, С. Петлюри, П. Скоропадського, Т. Чупринки, так і пам'ятні події української історії – 22 січня, 1 листопада. Це пояснювалося регіональними, політичними та історичними уподобаннями членів УВК. Вихідці з Наддніпрянської України використовували історичні постаті Київської Русі, Козаччини, національно-визвольного руху 1917 – 1923 рр. Емігранти із західноукраїнських земель називали власні станиці на честь історичних постатей Галичини і Волині, діячів ОУН та УПА, або військових

формувань, які воювали на боці нацистської Німеччини. У виховній та агітаційно-пропагандистській роботі використовувалися заходи з увіковічнення пам'яті людей, на честь яких було названо станиці.

Одним із напрямів діяльності УВК було виховання української молоді на теренах перебування діаспори. Для цього створювалися окремі станиці, виховна робота проводилася і на тих, які було вже створено. 18 лютого 1973 р. у Чикаго було створено юнацьку станицю УВК № 26 ім. о. Агапія Гончаренка. Ініціатором була молодь, яку об'єднав священик Микола Литваківський [26]. Керівництво УВК приділяло багато уваги роботі з молоддю. Занепокоєння багатьох старих емігрантів викликало те, що українська молодь не може одержати вищу освіту, тому що платня за навчання постійно підвищується. На зустрічі з юнацькою станицею 30 грудня 1973 р. обласний отаман І. Сарвадій запропонував створити фінансовий фонд для навчання молоді. Він вніс для заснування фонду 1 000 доларів. Передбачалося відшукати гроші серед старих бездітних емігрантів, які б могли залишити спадок на освіту молоді. Гроші повинні були збиратися на різноманітних заходах та козацьких святах [27].

У 1960 – 1980-х рр. український вільнокозацький рух активно продовжував антикомуністичну боротьбу в усьому світі. У червні 1970 р. Президенту США Річарду Ніксону було надіслано телеграму від керівництва УВК з підтримкою його політики у В'єтнамі. Керівники ВК П. Шандрук, В. Дяченко та В. Чопівський наголосили на продовженні боротьби проти комунізму. Зазначили, що українці пізнали підступність і злочинність тоталітарного режиму, а тому закликають твердо й безкомпромісно добиватися справедливого миру у В'єтнамі. На цю телеграму вони одержали відповідь від Р. Ніксона, у якій він висловив подяку за підтримку вояків у В'єтнамі та продовження безкомпромісної боротьби з комунізмом [28]. Антикомуністичні акції відбувалися і на теренах західних країн за участю емігрантів. Приводом до них були виступи радянських артистів у Ванкувері 22 – 23 серпня 1970 р. там виступав відомий танцювальний ансамбль Мойсєєва. Козаки і старшини 5-ї станиці УВК організували демонстрацію та пікетування. Було виготовлено летючки українською й англійською мовами з викладенням злочинів комуністичного режиму та закликами бойкотувати виступи радянських артистів. В акції брали участь не тільки члени ВК, але до них приєдналися багато українських емігрантів [29].

Зміни в СРСР у другій половині 1980-х рр. призвели до відродження козацького руху в Україні. Здобуття незалежності України ще більше активізувало козацький рух. Такі зміни в Україні вимагали від УВК співпраці з новими козацькими організаціями. Газета "Народна Армія" від 5 березня 1993 р. повідомила, що до організації "Українського козацтва" вирішили вступити осередки УВК у діаспорі і це питання буде розглянуто на позачерговій Великій Раді, яка пройде 15 – 16 травня 1993 р. у м. Луганськ [30]. Раніше, наприкінці 1992 р., Генеральна Булава УВК у Канаді прийняла рішення про об'єднання з новою козацькою організацією в Україні. Остаточне рішення про прийняття УВК колективним членом до "Українського козацтва" було прийнято в Києві 22 – 23 квітня 1993 р. і пізніше підтверджено на згаданій Великій Раді [31].

5 березня 2011 р., у м. Баффало (штат Нью-Йорк, США) в Українському культурному центрі "Дніпро" відбулася Велика Козацька Рада Українсько-Американського козацького Братства "Кіш Українського Вільного Козацтва у США". Учасники: представники від організацій УВК з Клівленду, Чикаго,

Рочестера, Нью-Джерсі, Канади та України; представники громадських патріотичних організацій. Велику Козацьку Раду очолив отаман УВК США Дармограй Юрій (м. Баффало), добре відомий у США громадський діяч і бізнесмен. Рада обговорила питання про стан і перспективи розвитку козацьких організацій УВК, офіційну реєстрацію Українсько-Американського козацького братства "Кіш Українського Вільного Козацтва у США", створення станиць Коша УВК у США, призначення станичних отаманів, основні напрями діяльності УВК у США і в Україні [32]. Узагальнюючи все вищевикладене, зробимо наступні висновки. Після завершення Другої світової війни український вільнокозацький рух продовжував діяти головним чином, серед української діаспори за межами СРСР і соціалістичних країн. УВК було типовою парамілітарною громадською організацією. Членами організації були як колишні військові різних українських збройних формацій, так і емігранти "третьої хвилі", представники інших хвиль української діаспори. Новим центром УВК на початку 1960-х рр. стала Північна Америка. Напрямами діяльності упродовж післявоєнних років були: збереження національної ідентичності та козацьких традицій; військово-патріотичне виховання представників української діаспори, агітаційно-пропагандистська діяльність із метою антикомуністичної боротьби, розробка воєнної доктрини та місця козацтва в майбутніх Збройних силах України, підготовка ідеології козацького руху та накопичення досвіду діяльності в умовах громадянського суспільства і демократичного ладу. У 1960 – 1980-ті рр. УВК зберігало єдність і не мало серйозних конфліктів усередині організації. Після здобуття незалежності України український вільнокозацький рух об'єднався з новими козацькими організаціями і продовжує свою діяльність до цього часу.

Література

1. Васильев В. По поводу одной фальшивки / В. Васильев, В. Соколов // Международная жизнь. – 1978. – № 8. – С. 124–128.
2. Павленко М. І. Біженці та переміщені особи в політиці імперіалістичних держав 1945 – 1949 рр. / М. Павленко. – К. : Наукова думка, 1979. – 123 с.
3. Коссар В. Шістдесят років в Канаді / В. Коссар // Календар-альманах "Нового Шляху" на 1951 рік. – Вінніпег : Друком і накладом "Нового Шляху", 1950. – С. 127–153.
4. Мудрий В. Нова українська еміграція / В.Мудрий // Українці у вільному світі : ювілейна книга Українського Народного Союзу (1894 – 1954) / [зредагували Л. Мишуга, А. Драган]. – Нью-Йорк : Видання УНС, 1954. – С. 115–136.
5. Gerus O. W. The Ukrainians in Canada / O. Gerus, J. Rea. – Ottawa, 1985. – 24 p.
6. Стрільчук Л. В. Українські політичні біженці та переміщені особи після Другої світової війни : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 / Стрільчук Людмила Василівна. – Луцьк, 1999. – 174 с.
7. Стрільчук Л. В. Еміграція з України в роки Другої світової війни та після її закінчення : політичний, національний та релігійний аспекти / Л. Стрільчук // Друга світова війна і доля народів України : матеріали 2-ї Всеукраїнської наукової конференції, м. Київ, 30-31 жовтня 2006 р. – К. : "Зовнішторгвидав України", 2007. – С. 211–216.
8. Стрільчук Л. В. Українське політичне біженство наприкінці Другої світової війни та після її завершення / Л.Стрільчук // Друга світова війна і доля народів України : тези доповідей 3-ї Всеукраїнської наукової конференції. – К. : "Зовнішторгвидав України", 2008. – С. 56–57.
9. Рудик С. Я. Переселення українських біженців і переміщених осіб до США та Канади після Другої світової війни : причини, особливості, наслідки (1945 – 1953 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02/ Рудик Сергій Ярославович. – К., 2003. – 177 с.
10. Недужко Ю. В. Державний центр Української Народної Республіки в екзилі (друга половина 40-х – 50-ті роки XX ст.) / Ю. Недужко. – НАН України, Ін-т історії України. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2007. – 87 с.
11. Недужко Ю. В. Українська діаспора в процесі відновлення державної незалежності України (середина 40-х – початок 90-х років XX століття) : монографія / Ю. В. Недужко . –

НАН України, Ін-т європ. дослідж. НАН України. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2009. – 618 с.

12. Недужко Ю. В. До причин державотворчої діяльності української діаспори в 40 – 90-х роках ХХ ст. / Ю. Недужко // Мандрівець. – 2009. – № 4. – С. 18–25.

13. Пу-гу! Козаки з лугу! (Про наш журнал) // Українське Козацтво. – 1968/69. – № 2. – С. 45.

14. Пу-гу! Козаки з лугу! (З листів про наш журнал) // Українське Козацтво. – 1969. – № 3 – 4. – С. 55.

15. В п'ятирічний ювілей "Українського козацтва" // Українське Козацтво. – 1974. – № 1. – С. 40.

16. Ковальський М. До високоповажного побратима д-ра Матвія Гути сотника УВК / М. Ковальський // Українське Козацтво. – 1983. – № 2. – С. 76.

17. Мицик Ю. А. Українське козацтво / Ю. Мицик // Українське козацтво : мала енциклопедія / [кер. авт. колект. Ф. Г. Турченко]. – Вид. 2-е, доп. і перероб. – Київ : Генеза ; Запоріжжя : Прем'єр, 2006. – С. 493.

18. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 5235, оп. 1, т. 1, спр. 1284, арк. 2–8.

19. Велика Козацька Рада // Українське Козацтво. – 1974. – № 3. – С. 4–7.

20. Шандрук П. Звернення до Генеральної Управи і всього Українського козацтва / П. Шандрук // Українське Козацтво. – 1971. – № 2. – С. 41 – 42.

21. Гайдук-Боберський В. Станиця УВК ім. генерал-бунчужного Івана Омеляновича-Павленка в Чикаго, США / В.Гайдук-Боберський // Українське Козацтво. – 1968/1969. – № 2. – С. 39 – 43.

22. Витвицький С. Посвячення козацького прапора / С.Витвицький // Батьківщина. – 1964. – 26 грудня.

23. Українське вільне козацтво : Посвячення прапору станиці ім. генерала Івана Омеляновича Павленка. – Чикаго, 1964. – 6 с.

24. Ткачук В. Посвячення прапора / В.Ткачук // Українське Козацтво. – 1968/69. – № 2. – С. 43–45.

25. Шандрук П. З нагоди свята Покрови в 1972 році / П.Шандрук // Українське Козацтво. – 1973. – № 1. – С. 39.

26. Репа Г. Перш юнацька станиця УВК / Г.Репа // Українське Козацтво. – 1973. – № 2. – С. 47 – 48.

27. Репа Г. Обласний отаман відвідав юнацьку станицю / Г.Репа / Українське Козацтво. – 1974. – № 2. – С. 46–47.

28. Телеграма Президентові США і відповідь на неї // Українське Козацтво. – 1971. – № 1. – С. 41.

29. Проти червоного дурману – проти московських танцюристів // Українське Козацтво. – 1971. - № 1. – С. 45–46.

30. Козак скаже – як зав'яже // Народна Армія. – 1993. – 5 березня.

31. Зубков А. Канадські козаки – знову наші / А. Зубков // Народна Армія. – 1993. – 4 травня.

32. Велика Козацька Рада УВК в США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bratkozak.com.ua/news/velika_kozacka_rada_uvk_v_ssha/2011-03-05-118 – Дата звернення: 15. 07. 2015. – Назва з екрану.

References

1. VASIL'EV,V., SOKOLOV,V. (1978) Po povodu odnoj fal'shivki. *Mezhdunarodnaja zhizn'*. 8, p. 124–128.

2. PAVLENKO, M. (1979) *Bizhentsi ta peremishcheni osoby v polityts imperialistychnykh derzhav 1945 – 1949 rr*. K. : Naukova dumka.

3. KOSSAR, V. (1950) Shistdesiat rokiv v Kanadi. *Kalendar-almanakh "Novoho Shliakhu" na 1951 rik*. Vinnipeh : Drukom i nakladom "Novoho Shliakhu", p. 127–153.

4. MUDRYI, V. (1954) *Nova ukrainska emihratsiia. Ukraintsi u vilnomu sviti : yuvileina knyha Ukrainskoho Narodnoho Soiuzu (1894 – 1954).* New York : Vydannia UNS, p. 115–136.

5. GERUS, O., REA, J. (1985) *The Ukrainians in Canada*. Ottawa.

6. STRILCHUK, L. (1999) *Ukrainski politychni bizhentsi ta peremishcheni osoby pislia Druhoi svitovoi viiny*. Unpublished Thesis (PhD), Volynskyi Derzhavniy Universytet imeni Lesi Ukrainki.

7. STRILCHUK, L. (2007) Emihratsiia z Ukrainy v roky Druhoi svitovoi viiny ta pislia yii zakinchennia : politychnyi, natsionalnyi ta relihiinyi aspekty. Druha svitova viina i dolia narodiv Ukrainy : *materialy 2-yi Vseukrainskoi naukovoi konferentsii, m. Kyiv, 30-31 zhovtnia 2006 r*. K. : "Zovnishtorhvydav Ukrainy". P. 211–216.

8. STRILCHUK, L. (2008) Ukrainske politychne bizhenstvo naprykintsi Druhoi svitovoi viiny ta pislia yii zavershennia. Druha svitova viina i dolia narodiv Ukrainy : *tezy dopovidei 3-yi Vseukrainskoi naukovoi konferentsii*, K. : "Zovnishtorhvydav Ukrainy". P. 56–57.

9. RUDYK, S. (2003) *Pereselennia ukrainskykh bizhentsiv i peremishchenykh osib do SShA ta Kanady pislia Druhoi svitovoi viiny : prychyny, osoblyvosti, naslidky (1945 – 1953 rr.)* Unpublished Thesis (PhD), Chernivetskiy national'niy universitet imeni Yuriya Fed'kovycha.

10. NEDUZHKO, YU. (2007) *Derzhavnyi tsentr Ukrainskoi Narodnoi Respubliky v ekzyli (druha polovyna 40-kh – 50-ti roky XX st.).* NAN Ukrainy, In-t istorii Ukrainy. Lutsk : Volynska oblasna drukarnia.

11. NEDUZHKO, YU. (2009) *Ukrainska diaspora v protsesi vidnovlennia derzhavnoi nezalezhnosti Ukrainy (seredyna 40-kh – pochatok 90-kh rokiv XX stolittia) : monohrafiia*. NAN Ukrainy, In-t yevrop. doslidzh. NAN Ukrainy. Lutsk : Volynska oblasna drukarnia.

12. NEDUZHKO, YU. (2009) Do prychyn derzhavotvorchoi diialnosti ukrainskoi diaspory v 40 – 90-kh rokakh XX st. *Mandrivets*. 4. P. 18–25.

13. Pu-hu! Kozaky z luhu! (Pro nash zhurnal) (1968/69). *Ukrainske Kozatstvo*. 2,. P. 45.

14. Pu-hu! Kozaky z luhu! (Z lystiv pro nash zhurnal) (1969). *Ukrainske Kozatstvo*. 3 – 4. P. 55.

15. V piatyrichnyi yuvilei "Ukrainskoho kozatstva" (1974). *Ukrainske Kozatstvo*. 1. P. 40.

16. KOVALSKYI, M. (1983) Do vysokopovazhnoho pobratyma d-ra Matviia Huty sotnyka UVK. *Ukrainske Kozatstvo*. 2. P. 76.

17. MYTSYK, YU. (2006) *Ukrainske kozatstvo. Ukrainske kozatstvo : mala entsyklopediia. Vyd. 2-e, dop. i pererob*. Kyiv : Heneza ; Zaporizhzhia : Premier.

18. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy, Kyiv (TSDAVO Ukrainy), f. 5235, op. 1, t. 1, spr. 1284, ark. 2–8.

19. Velyka Kozatska Rada (1974). *Ukrainske Kozatstvo*. 3. P. 4–7.

20. SHANDRUK, P. (1971) Zvernennia do Heneralnoi Upravy i vsoho Ukrainskoho kozatstva. *Ukrainske Kozatstvo*. 2. P. 41–42.

21. HAIDUK-BOBERSKYI, V. (1968/1969) Stanytsia UVK im. heneral-bunchuzhnoho Ivana Omelianovycha-Pavlenka v Chykaho, SSHA. *Ukrainske Kozatstvo.* 2. P. 39–43.

22. VYTVYTSKYI, S. (1964) Posviachennia kozatskoho prapora. *Batkivshchyna*. 26 hrudnia.

23. Ukrainske vilne kozatstvo : Posviachennia praporu stanytsi im. henerala Ivana Omelianovycha Pavlenka (1964). Chicago.

24. TKACHUK, V. (1968/69) Posviachennia prapora. *Ukrainske Kozatstvo*. 2. P. 43–45.

25. SHANDRUK, P. (1973) Z nahody sviata Pokrovy v 1972 rotsi. *Ukrainske Kozatstvo*. 1. P. 39.

26. REPA, H. (1973) Persha yunatska stanytsia UVK. *Ukrainske Kozatstvo*. 2. P. 47 – 48.

27. REPA, H. (1974) Oblasnyi otaman vidvidav yunatsku stanytsiu. *Ukrainske Kozatstvo*. 2. P. 46–47.

28. Telehrama Prezydentovi SSHA i vidpovid na nei (1971). *Ukrainske Kozatstvo*. 1. P. 41.

29. Proty chervonoho durmanu – proty moskovskykh tantsiurystiv (1971). *Ukrainske Kozatstvo*. 1. P. 45 – 46.

30. Kozak skazhe – yak zaviazhe (1993). *Narodna Armiia,* 5 bereznia.

31. ZUBKOV, A. (1993) Kanadski kozaky – znovu nashi. *Narodna Armiia,* 4 travnia.

32. Velyka Kozatska Rada UVK v SSHA (2015). [Online] Available from: http://www.bratkozak.com.ua/news/velika_kozacka_rada_uvk_v_ssha/2011-03-05-118 [Accessed: 15 th July 2015].

Надійшла до редколегії 07.10.2017

Volodymyr Bondarenko, Dr. habil. (history), Associate Professor Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhia

THE UKRAINIAN FREE COSSACKS MOVEMENT IN THE USA AND CANADA IN 1960 – 1993

Abstract. *The article considers the basic problem of using the military-political experience of the Ukrainian Diaspora in the modern military construction of Ukraine. The Ukrainian Free Cossacks movement in 1960-1993 in the USA and Canada has been investigated. The peculiarities of the Ukrainian Free Cossacks movement in the 60's and 80's of the 20th century have been analyzed. The main directions of activity of organizations of the Free Cossacks in the USA and Canada have been determined. The reasons for the decline of movement in the mid-80's of the 20th century have been distinguished. The experience of the Ukrainian Free Cossacks in the United States and Canada is summarized for the further use in the activities of state bodies of Ukraine.*

After the end of the Second World War, the Ukrainian Free Cossacks movement continued to operate mainly among the Ukrainian Diaspora outside the USSR and the socialist countries. The Ukrainian Free Cossacks was a typical paramilitary non government organization. North America was the new center of the Ukrainian Free Cossacks in the early 1960s. The following activities during the post-war years have been as follows: preserving the national identity and Cossack traditions; military-patriotic education of representatives of the Ukrainian Diaspora, propaganda campaign for the purpose of anti-communist struggle, developing the military doctrine and place of the Cossacks in the future Armed Forces of Ukraine, preparing the ideology of the Cossack movement and accumulating the experience in the conditions of civil society and democratic system.

Key words: *Ukrainian Diaspora, military emigration, Ukrainian Free Cossacks movement, paramilitary public association, irregular armed formations, military construction, "third wave" of Ukrainian emigration.*

УДК 94:325.54 (71)«1976»

Марія Бурцева,
аспірантка,
Державна установа
«Інститут Всесвітньої історії НАН України»

ЗАКОН ПРО ІММІГРАЦІЮ 1976 Р. ТА ПОЧАТОК НОВОЇ ЕРИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ КАНАДИ

Анотація. *У статті приділено увагу огляду переламних років для канадської історії загалом та імміграційної політики Канади зокрема, якими була друга половина 1970-х рр. Знаковою подією цього періоду стало прийняття Закону про імміграцію 1976 р., який визначив напрямок, пріоритети та цілі канадської політики щодо переселенців фактично до кінця XX ст. У тексті простежено пошук нового бачення імміграційної системи Канади, тому розглянуто часовий проміжок напередодні прийняття Закону 1976 р., а також перші роки після цього, оскільки саме тоді було покладено початок новій ері канадської політики щодо переселенців.*

Авторкою проаналізовані фундаментальні законодавчі норми у питаннях політики щодо переселенців, запроваджені протягом 1975–1978 рр. Зокрема, окреслено нововведення і основні положення Закону про імміграцію 1976 р. Зрештою, дослідження містить інформацію про зміни у соціальній структурі переселенців до Канади, відстежені за даними статистики з імміграції у період до та після прийняття Закону 1976 р.

Ключові слова: *Канада, імміграційна політика, Закон про імміграцію 1976 р., імміграційне законодавство, біженці, лібералізація, дискримінація.*

Імміграційні процеси останніх десятиліть стали головною причиною загострення різних аспектів політики та економіки у країнах, які стали основним напрямком міграції для переселенців. Підвалинами цього кризового стану стало падіння ідеалів толерантного та багатокультурного суспільства, які переважали у багатьох країнах до певної межі зростання чисельності біженців та інших іммігрантів. Відтак, останнім часом чимало країн перебувають у пошуку нових підходів до вирішення питань, пов'язаних із переселенським рухом.

У зв'язку із таким розвитком подій, вивчення конкретних історичних прикладів імміграційної політики різних країн світу є важливим напрямом сучасних гуманітарних досліджень. На особливу увагу заслуговують такі «країни іммігрантів» як Канада, оскільки її владі вдалося поєднати цінності демократичного та багатокультурного суспільства із потребами іммігрантів і біженців. Завдяки методичним крокам вдалось уникнути серйозної імміграційної кризи у державі та у канадському суспільстві загалом. З цих причин наукові дослідження, присвячені вивченню імміграційної політики Канади, мають важливе теоретичне та практичне значення.

Досліджуючи переселенський рух до Канади та державну політику у цьому напрямку, неможливо оминути одну зі знакових подій канадської історії – прийняття Закону про імміграцію 1976 р. Цей закон започаткував нову еру політики Канади з питань імміграції. Події середини та другої половини 1970-х рр. стали завершенням поступового процесу лібералізації канадської державної політики щодо переселенців, який тривав протягом 60-х та 70-х рр. XX ст. У ці роки було ухвалено чимало важливих законодавчих рішень. Ставши ключовим документом цього періоду, Закон про імміграцію 1976 р. визначав подальший розвиток імміграційної політики Канади, який полягав у ліберальній політиці «відкритих дверей», та яка не втрачала своєї актуальності до початку XXI ст.

Різні аспекти канадської політики щодо переселенців певною мірою вивчалися зарубіжними та вітчизняними науковцями. Цілком закономірно, що найбільше уваги цим питанням приділяють канадські дослідники, серед яких такі науковці як Валері Новлс [1; 2], Нінетт Келлі та Майкл Требілкок [3], які присвятили свої праці узагальнюючому огляду історії канадської імміграційної політики та характеристиці її різноманітних аспектів. Інший канадський дослідник, професор права Крістофер Виджинські зосереджує свою увагу на аналізі імміграційного законодавства Канади у другій половині 1970-х рр. Зокрема, він розглядає Закон про імміграцію 1976 р. із позиції юридичних особливостей документу та його співвідношення із принципами тодішнього міжнародного права [4]. Ще одна дослідниця, професорка кафедри політичних наук університету Альберти – Абу-Лабан Ясмін, зосереджує увагу на питаннях дискримінації та упередження в імміграційній політиці Канади, які залишались після запровадження лібералізаційних законодавчих змін протягом 1960-х – 1970-х рр., зокрема, і Закону про імміграцію 1976 р. [5]. Зрештою, серед українських науковців питання канадської імміграційні процеси цієї країни з політологічної точки зору вивчає Тарас Лупул [6; 7].

Метою дослідження у рамках даної публікації є спроба виявити специфіку Закону 1976 р. та чому він вважається одним з переламних в історії канадської імміграційної політики. Вивчення означеного наукового питання здійснювалося на підставі аналізу законодавчих документів, які стосуються імміграційних питань у Канаді, а також офіційних статистичних даних.

Як згадувалось вище, у 1960-х рр. відбувалася лібералізація канадського законодавства, яке регулювало різні області імміграційної політики. Низка законів, ухвалених у цей час, були направлені на ліквідацію дискримінації у процесі імміграції.

Так, першим великим кроком у напрямку лібералізації канадської політики щодо переселенців були ухвалені у 1962 р. Правила імміграції (Розпорядження Р.С. 1962-86), які практично ліквідували расову дискримінацію у сфері імміграційної політики Канади. За цими правилами, всі переселенці, які мали необхідну освіту, професійні навички, або інші кваліфікації, вважалися підходящими для імміграції, незалежно від їхнього кольору шкіри, раси чи національного походження [1]. Втім, водночас документ зберігав обмеження можливостей для іммігрантів-родичів із деяких регіонів (передусім, із Азії та Африки), оскільки розширена програма спонсорства, що передбачалася новим документом, була доступною тільки вихідцям із країн Європи, Туреччини, Північної та Південної Америки, і деяких держав Близького Сходу (Єгипет, Ізраїль, Ліван) [8]. Однак, навіть враховуючи названий недолік прийнятого документу, нові Правила імміграції були значним зрушенням у процесі скасування дискримінаційних положень: вони фактично ознаменували завершення майже сторічного етапу, протягом якого вибудовувалась концепція імміграційної політики «Білої Канади».

Іншим знаковим кроком для державної політики Канади щодо переселенців стало встановлення нового принципу відбору іммігрантів – так званої бальної системи *(Points system)*, яку було запроваджено Правилами імміграції 1967 р. (Розпорядження Р.С. 1967-1616). Нова система полягала в оцінці потенційних іммігрантів за такими критеріями, як освіта та кваліфікація, персональні якості, попит професії, попит навичок, вік, наявність домовленості щодо працевлаштування, знання англійської або французької мови, наявність родичів у Канаді, а також можливості працевлаштування у регіоні призначення. Система оцінювання була стобальною, а прохідний бар'єр становив п'ятдесят балів [9].

Проте, не зважаючи на запроваджені законодавчі зміни 1960-х рр., станом на початок 1970-х рр. основою імміграційної політики Канади залишався Закон про імміграцію від 1952 р., який містив (як і попередні Закони про імміграцію від 1910 і 1919 рр.) низку дискримінаційних норм, надавав спеціальним посадовцям повноваження відмовляти кандидату в імміграції на підставі їх власного суб'єктивного рішення. У Законі було визначено такі причини для відмови, як належність до певної національності, етнічної групи, громадянства, класу, географічного регіону походження; особливі звичаї та звички, стиль життя; невідповідність стану здоров'я, а також кліматичним, соціальним, економічним, виробничим, трудовим та освітнім умовам [10, с. 28]. Цей документ містив також широкий перелік заборонених для в'їзду осіб, серед яких були психічно та фізично хворі особи; люди із небезпечними для здоров'я суспільства захворюваннями; особи із алкогольною чи наркотичною залежністю; гомосексуали; порушники закону; та особи, звинувачені у шпигунстві або противладній діяльності. По суті, кожен пункт із цього переліку був дискримінацією за різними ознаками [10, с. 30].

Очевидно, що цей законодавчий документ 20-річної давнини суперечив ліберальним принципам Правил імміграції 1962 і 1967 рр., а також втратив актуальність для потреб та викликів нового часу, оскільки не відповідав поточним соціальним, економічним та політичним умовам Канади початку 1970-х рр. Такий

стан речей вимагав серйозного реформування канадського законодавства в імміграційній сфері.

З метою перегляду наявного стану речей, у 1974 р. Роберт Андраш, голова Міністерства трудових ресурсів та імміграції у ліберальному уряді П'єра Трюдо, оголосив про початок публічних дебатів щодо ролі імміграції для Канади. Більше того, він закликав приєднатися до цього процесу уряди провінцій та всі зацікавлені організації. Окрім цього, було організовано комісію, яка повинна була дослідити фактичну попередню історію імміграційних питань у Канаді, та розробити подальші варіанти політики щодо переселенців [1]. За рік, у 1975 р. комісія представила у Палаті громад чотири документи. Загальна назва цих документів – Зелена книга з питань імміграції *(«Green Paper on Immigration and Population»)*. Основні складові частини було присвячено таким аспектам, як перспективи імміграційної політики; імміграційна програма; імміграція та демографічна статистика Канади, а також звіт щодо економічної та соціальної адаптації іммігрантів протягом останніх трьох років [11, с. xi]. Після презентації перед парламентом, матеріали було представлено для широкого загалу.

Протягом 1975–1976 рр. Спеціальний об'єднаний комітет Сенату та Палати громад фіксував та аналізував результати публічних дебатів у різних регіонах Канади. Після проведення і присутності на півсотні громадських слухань у двох десятках канадських міст, та опрацювавши майже півтори тисячі запитів, цей комітет підготував звіт щодо Зеленої книги з питань імміграції. Більшість рекомендацій цього звіту було схвалено та прийнято урядом, що стало основою подальшої законодавчої реформи у цій сфері та базою для нового імміграційного закону [1]. Таким чином, цей довгостроковий, проте ефективний робочий процес над Зеленою книгою з питань імміграції, став важливим внеском до подальшої лібералізації канадської імміграційної політики та становив початок її нового етапу.

Зрештою, у 1976 р. було представлено новий Закон про імміграцію. Цей документ вперше містив основоположні принципи та цілі канадської імміграційної політики. Втім, хоча Закон і був проголошений у 1976 р., набрав чинності він лише за два роки, у 1978 р. Згідно із новим законом, імміграційна політика у цілому повинна була сприяти внутрішнім та міжнародним інтересам Канади у різних аспектах. Наприклад, у питаннях демографічного стану населення, а також у питаннях культурного, соціального, економічного розвитку. Проголошувалась підтримка політики возз'єднання канадців із їхніми родичами за кордоном, подальший розвиток програми адаптації для іммігрантів та багатьох інших питань. Окрім цього, за документом заохочувались візити громадян інших держав до Канади, оскільки це мало сприяти зростанню торгівлі, розвиткові туризму, наукової діяльності та міжнародному взаєморозумінню.

Новий Закон про імміграцію запровадив розподіл осіб, які подавалися на отримання статусу іммігрантів, на чотири категорії, кожна із яких мала певні особливості процесу імміграційного відбору. До першої належали родичі канадців, які підпадали під умови спонсорських програм. Другу категорію формував так званий гуманітарний клас, до якого належали біженці та примусово переміщені особи. Наступною групою визначали незалежних заявників, які подавалися на отримання статусу іммігранта. Та, зрештою, четверту групу становили далекі родичі канадських жителів, які частково отримували спонсорську допомогу від

родичів-канадців та які відповідали певним критеріям відбору незалежного класу претендентів на переселення [1].

Іншим, не менш важливим аспектом нового законодавчого документу стало зазначення намірів про виконання урядом Канади міжнародно-правових зобов'язань щодо статусу та забезпечення допомоги біженцям. Візначимо, що це було продовженням політики, започаткованої ще у повоєнний період. Саме у перші десятиліття після Другої світової війни Канада долучилася до багатьох міжнародних ініціатив, які були спрямовані на побудову міжнародного миру і безпеки, забезпечення рівних можливостей без дискримінації та на захист основних прав кожної людини. Такими організаціями стали ООН (1945 р.), ООН з питань освіти, науки і культури (1946 р.), Всесвітня організація охорони здоров'я (1946 р.) тощо. Зокрема, у політиці щодо біженців Канада долучилась до діяльності Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (1951 р.) та Міжнародної організації з міграції (1951 р.). Окрім цього, канадська влада ратифікувала такі міжнародні угоди, як Загальна Декларація Прав Людини (1948 р.), Заключний акт Конференції уповноважених представників ООН щодо статусу біженців та осіб без громадянства (1955 р.), та Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1969 р.). Відповідно до положень цих документів, Канада взяла на себе зобов'язання забезпечити свободу переконань, віросповідання і традицій тощо [12], виконувати усі права людини для біженців, сприяти їхній асиміляції та натуралізації [13], ліквідувати всі форми расової дискримінації, а також пропагувати толерантність, взаємодію і порозуміння між всіма расами [14]. У новому законі було проголошено повну заборону дискримінації за ознакою раси, національного чи етнічного походження, кольору шкіри, релігії та статі [15, с. 1197–1199].

Положення документу, які стосувалися біженців, мали певні особливості. Дослідник Крістофер Виджинські зауважує, що біженці позиціонувалися у законодавстві не на одному рівні з іншими іммігрантами, що надавало їм розширені можливості. Перш за все, Закон про імміграцію 1976 р. застосовував необхідні норми міжнародного законодавства з питань біженців, встановлені згадуваним раніше Протоколом у справах біженців, який у 1967 р. було прийнято агентством УВКБ ООН. Проте нове канадське іммміграційне законодавство не обмежилось наявними положеннями, а додало свої нововведення. Наприклад, саме розширене визначення «біженців» у Законі надало можливість подаватись до Канади переміщеним та переслідуваним особам, які не відповідали міжнародному визначенню цієї категорії [4, с. 163–166].

Варто зазначити, що не зважаючи на ліберальні засади Закону про імміграцію 1976 р., серед його положень збереглись певні обмежувальні норми (які більшою чи меншою мірою містились в усіх попередніх законах про імміграцію, починаючи із 1869 р.). А саме, документ містив перелік груп переселенців, яким заборонялося в'їжджати на територію Канади. Зокрема, це стосувалося осіб, пов'язаних із кримінальною діяльністю, підозрюваних у шпіонажі, із діяльністю, спрямованою проти демократичного устрою Канади або тих, кого підозрювали у антидержавній діяльності чи у планах проведення насильницьких дій проти канадського суспільства [15, с. 1205–1208]. Заборона в'їзду таким особам була зумовлена інтересами безпеки населення, владних структур і державного устрою загалом. Окрім цих категорій переселенців, до Канади не допускали також заявників із захворюваннями, розладами чи іншими порушеннями, та недієздатних осіб, які

потребували сторонньої допомоги у догляді, або вимагали «надмірної уваги соціальних чи медичних служб» або становили небезпеку для здоров'я інших членів суспільства [15, с. 1205–1208].

Також варто додати, що як перед вступом Закону в силу, так і одразу після цього, було прийнято деякі законодавчі документи, які деталізували, доповнювали та регулювали різні аспекти, визначені у Законі. Запроваджені до цього моменту норми набували чинності водночас із Законом про імміграцію 1976 р., а саме – 1 квітня 1978 р.

Так, серед подібних законодавчих доповнень варто виокремити Правила імміграції (Розпорядження Р.С. 1978-486), затверджені у лютому 1978 р., які скасовували документи, що регулювали питання щодо переселенців до прийняття Закону про імміграцію 1976 р. Ці Правила було спрямовано на регулювання та дотримання інтересів у питаннях в'їзду та виїзду осіб, які не були канадськими громадянами. Головним чином, відповідно до Розпорядження Р.С. 1978-486, було розширено систему спонсорства та програму для біженців [16].

Правила імміграції встановлювали порядок пріоритету розгляду заявок на імміграцію до Канади, згідно із яким першочергово розглядали подання спонсорованих родичів та біженців. Наступними могли розглядатися документи кваліфікованих кадрів; потім – заявки осіб, які мають домовленість щодо працевлаштування у Канаді; лише після того розглядали справи самозайнятих осіб та пенсіонерів; далі – документи заявників, професійний напрям яких відповідав попиту на їхню спеціальність у регіоні, до якого вони подавались; зрештою, наостанок, залишалися ті подання, що не входили до попередніх груп [16, с. 761, 785].

Іншим документом стали Правила щодо Апеляційної ради з питань імміграції (Розпорядження Р.С. 1978-987), ухвалене у квітні 1978 р., яким регулювалися порядок звернення, розгляду та інші питання, що стосувалися процедури оскарження заявників, яким було відмовлено в імміграції до Канади. Наприклад, було встановлено 30-ти денний термін для звернення до Апеляційної ради з імміграції, перелік необхідних документів, строки і процедура розгляду тощо. Зазначимо лише, що суттєво принципи Розпорядження Р.С. 1978-987 не відрізнялися від змін, внесених до Закону щодо Апеляційної ради з імміграції у 1973 р. Як і раніше, автоматичне право на оскарження рішення імміграційної служби, не відновлювалося. Втім, нові Правила охоплювали аспекти оскарження не лише загальної групи переселенців, але і біженців [17].

Окрім цього, як і раніше, запроваджувались законодавчі акти, які не впливали істотно на імміграційну політику, однак упорядковували конкретні процедури реалізації політики щодо переселенців. Вони містили інформацію стосовно поточних справ, резолюцій та рішень. Наприклад, такими документами, виданими у 1978 р., було кілька Положень про спеціальну допомогу з питань імміграції [18].

Запроваджені зміни істотно вплинули на імміграційний рух до Канади. Головним чином, ліберальні кроки призвели до зростання кількості заявок на імміграцію від осіб, які були вихідцями із регіонів, які донедавна вважалися небажаними або взагалі забороненими для в'їзду до Канади. Відтепер бальна система відбору та Закон про імміграцію 1976 р. забезпечували рівні можливості для усіх переселенців, незалежно від країни їхнього походження або приналежності до певної раси, етнічної групи, національності чи багатьох інших факторів. За даними, наведеними у праці дослідниці В. Новлс, у 1966 р. 87%

іммігрантів до Канади були вихідцями із європейських держав. Станом на 1970 р. вже 50% переселенців були вихідцями із Вест-Індії, Гаяни, Гаїті, Гонконгу, Філіппін, Індії та Індокитаю. Зрештою, у 1970-ті – 1980-ті рр., переважна більшість іммігрантів прибувала із країн Африки, Азії, Карибського регіону, або із Латинської Америки [2, с. 211].

З метою проілюструвати такі зміни і для порівняння з наступними роками, після запровадження Закону про імміграцію 1976 р., назвемо дані за кілька років.

За даними статистики імміграції найчисельнішими групами переселенців до Канади протягом 1967 р. були вихідці з Британії та Ірландії, які становили 29% від загальної кількості новоприбулого населення; 13,4% становили іммігранти з Італії; 8,6% – із США; 5,3% – із Німеччини; 4,6% – із Греції; 4,5% – із Франції; та 4,2% – із Португалії [19, с. 2].

Упродовж 1976 р. 14,4% переселенців до Канади становили вихідці із Британії; 11,6% були вихідцями із США; 7,2% – із Гонконгу; 4,9% – з Ямайки; 4,8% – із Лівану; 4,5% – з Індії; та 3,9% – із Філіппін [20, с. 2]. Ці показники підтверджують результативність відходу від політики «Білої Канади», і репрезентують стан та склад імміграції до Канади у рік прийняття Закону про імміграцію 1976 р., але до набуття чинності норм нового законодавства.

Зрештою, розглянемо статистичні дані щодо руху переселенців до Канади за рік після фактичного запровадження нових норм. Так, протягом 1979 р. найчисельнішою групою були іммігранти із В'єтнаму, які становили 17,7% від загальної кількості переселенців; 11,5% були вихідцями із Британії; 8,6% – із США; 5,3% – із Гонконгу; 4% – з Індії; 3,5% – із Лаосу; та 3,5% іммігрантів походили із Філіппін [21, с. 2]. Насамкінець, серед 112 тис. новоприбулого населення протягом 1979 р., 69,5 тис. осіб були вихідцями із усіх регіонів, окрім США та країн Європи. При цьому найчисельніша група переселенців походила із країн Азії, яка становила 50,5 тис. осіб [21, с. 5-7]. Таким чином, наведені дані свідчать про ефективну реалізацію нових законодавчих норм, які не просто надали можливість в'їзду до Канади вихідцям із частин світу, але й зробили іммігрантів із раніше заборонених регіонів найчисельнішою групою переселенців.

Втім, на думку професорки кафедри політичних наук університету Альберти – Абу-Лабан Ясмін, цілковито ідеалізувати досягнення канадського імміграційного законодавства також не варто. Ця канадська дослідниця наголошує на тому, що антидискримінаційні зміни та більш ліберальні норми не могли одразу повністю ліквідувати дискримінацію. На думку авторки, навіть після запровадження змін, які ліквідували формальний расизм у канадському законодавстві, залишалися «життєздатними» упередження щодо приналежності особи до певної статі, раси, етнічної групи або до певного прошарку суспільства [5, с. 70–71]. Зрештою, ми розглядаємо таку позицію Абу-Лабан Ясмін як заклик до дискусії. А це, своєю чергою, спонукає до розвитку подальших досліджень, спрямованих на вивчення різноманітних аспектів ефективності законодавчих норм кінця 1970-х рр., а також на виявлення інформації щодо дискримінації певних груп осіб під час імміграційного відбору.

Узагальнюючи вищевикладене, можна стверджувати, що запровадження нового законодавства щодо переселенців, і передусім – Закону про імміграцію 1976 р. було одним із послідовних та заздалегідь продуманих кроків канадського уряду. Головними поштовхами до перегляду імміграційного законодавства стали незадовільний стан економіки та ринку праці Канади, а також застарілі

імміграційні норми, які не відповідали тогочасним потребам канадського суспільства.

Таким чином, необхідність актуалізації та оновлення правових аспектів, які регулювали політику щодо переселенців, призвела до копіткого і тривалого процесу розробки нових законів. Результатом цього стали Зелена книга з питань імміграції 1975 р. та побудований на її принципах Закон про імміграцію 1976 р., які визначили нові головні цілі державної політики щодо переселенців, та зафіксували основоположні принципи цієї сфери. Відтепер імміграційна політика повинна була сприяти розвитку внутрішніх та міжнародних інтересів Канади. А заборона дискримінації за будь-якими ознаками сприяла подальшому ліберальному державному розвитку та започаткуванню політики «відкритих дверей» для переселенців.

Зрештою, про ефективність нового імміграційного законодавства та принципів рівного в'їзду свідчать дані статистики з імміграції, відповідно до яких вихідці із «білих країн» – континентальної Європи, Великої Британії та США втрачали пріоритетний статус переселенців. Натомість, відтепер новоприбуле населення репрезентувало різноманітні географічні регіони, а іммігранти з Азії (які раніше мали найбільш жорсткі обмеження в'їзду згідно з канадським законодавством) стають найчисельнішою групою, яка прибуває до Канади.

Таким чином, Закон про імміграцію 1976 р. став логічним завершенням тривалого етапу пошуків оптимального напрямку імміграційної політики Канади та розпочав новий етап її розвитку.

Література

1. Knowles V. Forging our Legacy: Canadian Citizenship and Immigration, 1900–1977 / V. Knowles. – Ottawa: Public Works and Government Services Canada, 2000 [Electronic Resource]. – Mode of Access: http://www.cic.gc.ca/english/resources/publications/legacy/chap-4b.asp – (last access: 5.08.2017). – Title from the Screen.
2. Knowles V. Strangers at Our Gates: Canadian Immigration and Immigration Policy, 1540–2015 / V. Knowles. – Toronto, High Town, Tonawanda: Dundurn Press, 2016. – 336 p.
3. Kelley N. The Making of the Mosaic: a History of Canadian Immigration Policy / N. Kelley, M. Trebilcock. – Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, 2000. – 623 p.
4. Wydrzynski C.J. Refugees and the Immigration Act / C. Wydrzynski // McGill Law Journal. – 1979. – Vol. 25 – P. 154–192.
5. Abu-Laban Y. Keeping 'em Out: Gender, Race, and Class Biases in Canadian Immigration Policy / Y. Abu-Laban // Painting the Maple: Essays on Race, Gender, and the Construction of Canada [/ V. Strong-Boag, S.Grace, A. Eisenberg, and J.Anderson]. – Vancouver, 1998. – P. 69–82.
6. Лупул Т. Імміграція як фактор етнодемографічних змін в аналізі сучасного вітчизняного та зарубіжного мігрантознавства / Т. Лупул // Вісник Одеського національного університету: Соціологія і політичні науки. – 2007. – 15 (52). – С. 58–73.
7. Лупул Т. Сучасна імміграція як структурний компонент формування політичної нації в Канаді / Т. Лупул // Політологічні та соціологічні студії: Зб. наук. праць. – 2010. – XI. – С. 494–506.
8. Immigration Act, Immigration Regulations, Part I, II, Amended: Order-in-Council P.C. 1962-86 from 18 January & 1 February 1962 // RG2-A-1-a. – 1962. – Vol. 2269. – 11 p. – (Library and Archives Canada).
9. Immigration Act, Immigration Regulations, Part I, Amended: Order-in-Council P.C. 1967-1616 from 16 August 1967 // RG2-A-1-a. – 1967. – Vol. 2380. – 9 p. – (Library and Archives Canada).
10. An Act Respecting Immigration: from 4 July 1952. – Statutes of Canada. – Ottawa: Edmond Cloutier, C.M.G., O.A., D.S.P., Queen's Printer and Controller of Stationery, 1952. – P. 235–266. – (Library and Archives Canada).
11. Canadian Immigration and Population Study: «Green Paper on Immigration and Population» from 3 March 1975 / Department of Manpower and Immigration. – Ottawa: Information Canada, 1974 [Electronic Resource]. – Mode of Access:

https://lop.parl.ca/ParlInfo/Compilations/FederalGovernment/PaperDetail.aspx?Paper=ee6513cb-c1d9-4404-a192-b99feefd616a&Document=ccb74f01-9d42-4a84-819d-6fa54738b053&Language=E (last access: 17.08.2017). – Title from the Screen.

12. Universal Declaration of Human Rights: 217 A(III) from 10 December 1948 / UN General Assembly [Electronic Resource]. – Mode of Access: http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/ (last access: 10.02.2017). – Title from the Screen.

13. Final Act of the United Nations Conference of Plenipotentiaries on the Status of Refugees and Stateless Persons: 25 July 1951 / The UN Refugee Agency [Electronic Resource]. – Mode of Access: http://www.unhcr.org/protection/travaux/40a8a7394/final-act-united-nations-conference-plenipotentiaries-status-refugees-stateless.html (last access: 15.03.2017). – Title from the Screen.

14. International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination: 21 December 1965 / UN Human Rights Office of the High Commissioner [Electronic Resource]. – Mode of Access: http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx (last access: 5.04.2017). – Title from the Screen.

15. An Act Respecting Immigration to Canada: from 5 August 1976. – Statutes of Canada 25–26 Elizabeth II. – Ottawa: Queen's Printer for Canada, 1977. – P. 1193–1279. – (Library and Archives Canada).

16. Immigration Regulations: P.C. 1978-486 from 23 February 1978 // Canada Gazette Part II. – 1978. – Vol. 112, no 5. – P. 757–788. – (Library and Archives Canada).

17. Immigration Appeal Board Rules: P.C. 1978-987 from 6 April 1978 // Canada Gazette Part II. – 1978. – Vol. 112, no 8. – P. 1422–1430. – (Library and Archives Canada).

18. Immigration Special Relief Regulations, No. 11: P.C. 1978-989; Immigration Special Relief Regulations, No. 12: P.C. 1978-990; Immigration Special Relief Regulations, No. 13: P.C. 1978-991; Immigration Special Relief Regulations, No. 14: P.C. 1978-992; Immigration Special Relief Regulations, No. 15: P.C. 1978-993; Immigration Special Relief Regulations, No. 16: P.C. 1978-994; Immigration Special Relief Regulations, No. 17: P.C. 1978-995 from 11 April 1978 // Canada Gazette Part II. – 1978. – Vol. 112, no. 8. – P. 1442–1560. – (Library and Archives Canada).

19. 1967 Immigration Statistics / Department of Manpower and Immigration. Canada Immigration Division. – Ottawa: Roger Duhamel, F.R.S.C., Queen's Printer and Controller of Stationery, 1968. – 25 p.

20. 1976 Immigration Statistics / Department of Manpower and Immigration. Canada Immigration Division. – Ottawa: Minister of Supply and Services Canada, 1977. – 50 p.

21. 1979 Immigration Statistics / Department of Employment and Immigration. Immigration and Demographic Policy Group. – Ottawa: Minister of Supply and Services Canada, 1981. – 50 p.

References

1. KNOWLES, V. (2000) *Forging our Legacy: Canadian Citizenship and Immigration, 1900–1977*. Ottawa: Public Works and Government Services Canada [Online]. Available from: http://www.cic.gc.ca/english/resources/publications/legacy/chap-4b.asp [Accessed: 5th August 2017].

2. KNOWLES, V. (2016) *Strangers at Our Gates: Canadian Immigration and Immigration Policy, 1540–2015*. Toronto, High Town, Tonawanda: Dundurn Press.

3. KELLEY, N., TREBILCOCK, M. (2000) *The Making of the Mosaic: a History of Canadian Immigration Policy*. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press.

4. WYDRZYNSKI, C. J. (1979) Refugees and the Immigration Act. *McGill Law Journal*. 25, P. 154-192.

5. ABU-LABAN, Y. (1998) Keeping 'em Out: Gender, Race, and Class Biases in Canadian Immigration Policy. *Painting the Maple: Essays on Race, Gender, and the Construction of Canada.* Vancouver: UBC Press. P. 69–82.

6. LUPUL, T. (2007). Immihratsiia iak faktor etnodemohrafichnykh zmin v analizi suchasnoho vitchyznianoho ta zarubizhnoho mihrantoznavstva. *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu: Sotsiolohiia i politychni nauky*. 15 (52). P. 58–73.

7. LUPUL, T. (2010). Suchasna immihratsiia iak strukturnyj komponent formuvannia politychnoi natsii v Kanadi. *Politolohichni ta sotsiolohichni studii: Zb. nauk. prats'.* XI. P. 494–506.

8. CANADA. *Immigration Regulations, Part I, Part II, Amended, P.C. 1962-86* (1962) Ottawa [Online] Available from: http://www.pier21.ca/research/immigration-history/immigration-regulations-order-in-council-pc-1962-86-1962 [Accessed: 7th April 2017].

9. CANADA. *Immigration Regulations, Part I, Amended, P.C. 1967-1616* (1967) Ottawa [Online] Available from: http://www.pier21.ca/research/immigration-history/immigration-regulations-order-in-council-pc-1967-1616-1967 [Accessed: 7th April 2017].

10. CANADA. *An Act Respecting Immigration: Elizabeth II, Chapter 42.* (1952) Ottawa: Edmond Cloutier, C.M.G., O.A., D.S.P., Queen's Printer and Controller of Stationery.

11. CANADA. Department of manpower and immigration. (1974) *Canadian Immigration and Population Study: «Green Paper on Immigration and Population».* Ottawa: Information Canada [Online] Available from: https://lop.parl.ca/ParlInfo/Compilations/FederalGovernment/PaperDetail.aspx?Paper=ee6513cb-c1d9-4404-a192-b99feefd616a&Document=ccb74f01-9d42-4a84-819d-6fa54738b053&Language=E [Accessed: 17th August 2017].

12. UNITED NATIONS GENERAL ASSEMBLY (1948) *Universal Declaration of Human Rights.* 217 A (III) New York: United Nations Dept. of Public Information [Online] Available from: http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights [Accessed: 10th February 2017].

13. UN CONFERENCE OF PLENIPOTENTIARIES ON THE STATUS OF REFUGEES AND STATELESS PERSONS (1951) *Final Act of the United Nations Conference of Plenipotentiaries on the Status of Refugees and Stateless Persons*. New York: United Nations Publications [Online] Available from: http://www.unhcr.org/protection/travaux/40a8a7394/final-act-united-nations-conference-plenipotentiaries-status-refugees-stateless.html [Accessed: 15th March 2017].

14. UN HUMAN RIGHTS OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER (1965) *International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*. New York: United Nations Publications [Online] Available from: http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx [Accessed: 5th April 2017].

15. CANADA. *An Act Respecting Immigration to Canada: Elizabeth II. Chapter 52.* (1976) Ottawa: Queen's Printer for Canada.

16. CANADA. *Immigration Regulations, P.C. 1978-486* (1978) SOR/78-112.

17. CANADA. *Immigration Appeal Board Rules, P.C. 1978-987* (1978) SOR/78-112.

18. CANADA. *Immigration Special Relief Regulations, No. 11, P.C. 1978-989*; *Immigration Special Relief Regulations, No. 12, P.C. 1978-990; Immigration Special Relief Regulations, No. 13, P.C. 1978-991; Immigration Special Relief Regulations, No. 14, P.C. 1978-992; Immigration Special Relief Regulations, No. 15, P.C. 1978-993; Immigration Special Relief Regulations, No. 16, P.C. 1978-994; Immigration Special Relief Regulations, No. 17, P.C. 1978-995* (1978) SOR/78-112.

19. CANADA. Department of Manpower and Immigration. (1968) *1967 Immigration Statistics. Canada Immigration Division.* Ottawa: Roger Duhamel, F.R.S.C., Queen's Printer and Controller of Stationery.

20. CANADA. Department of Manpower and Immigration. (1977) *1976 Immigration Statistics. Canada Immigration Division.* Ottawa: Minister of Supply and Services Canada.

21. CANADA. Department of Employment and Immigration. Immigration and Demographic Policy Group. (1981) *1979 Immigration Statistics*. Ottawa: Minister of Supply and Services Canada.

Надійшла до редколегії 10.10.2017

Mariia Burtseva, Graduate student, the State Institution "The Institute of the World History of the National Academy of Sciences of Ukraine", Kyiv, Ukraine

THE IMMIGRATION ACT OF 1976 AND THE START OF THE NEW ERA OF CANADIAN STATE POLICY

Abstract. *The immigration had played an important role in the whole Canadian history. In the middle of the 1970s, the Canadian immigration policy made a turning point from discrimination to liberal principles in politics towards the newcomers. These years were marked by the most crucial changes, for the Immigration Act was passed in 1976. Moreover, this document was one of the most significant Acts in the history of Canadian immigration policy, as far as it played a key role in building up of the new liberal strategy in Canadian immigration.*

Therefore, this study is focused on the development of Canadian immigration legislation from 1974 to 1978. This article provides an overview of the main preconditions for the adoption

of the Immigration Act in 1976, and early visible results of the beginning period of New Era of domestic politics and immigration policy in Canada. The present research investigates the immigration regulations of this period; in particular, it concentrates on the Immigration Act 1976. In addition, this paper examines some statistical data collected by the Canada Employment and Immigration Commission. This information shows the changes of the movement of the newcomers to Canada in the first years of the implementation of the new immigration policy.

Key words: *Canada, Immigration Policy, Immigration Act 1976, Immigration Legislation, Refugees, Liberalization, Discrimination.*

УДК 94:339.924 (71)«1988/1995»

Олег Булка
аспірант,
Державна установа
«Інститут всесвітньої історії НАНУ»

ПОЗИЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ КАНАДИ ЩОДО ПРОЦЕСУ ПІВНІЧНОАМЕРИКАНСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ (КІНЕЦЬ 1980-Х – СЕРЕДИНА 1990-Х РР.)

Анотація: *У статті крізь призму позицій політичних еліт Канади щодо інтеграційних процесів на північноамериканському континенті розглянуто причини й передумови формування канадсько-американської зони вільної торгівлі (ФТА) та північноамериканської зони вільної торгівлі (НАФТА) між Канадою, США та Мексикою. Особлива увага звертається на те, що проблема вільної торгівлі для канадців була пов'язана не тільки з економікою, а й з політикою. Показано, що тогочасний дискусійний ландшафт навколо проблеми було сформовано двома ідеологічними підходами, що мали власну економічну й політичну аргументацію. У канадському політикумі не було одностайності стосовно значення та переваг для Канади від зміцнення економічних зв'язків з США і від процесу північноамериканської інтеграції загалом. Дискусії, які велися в середовищі канадської політичної еліти з приводу означеної проблеми продемонстрували наявність відмінних позицій, які отримали назву "континенталізм" та «економічний націоналізм». Під тиском економічних потреб Канади економічні націоналісти, представлені канадськими лібералами, зазнали поразки та прийняли точку зору своїх опонентів. Виявлено, що підписання обох угод мало позитивні наслідки для подальшого економічного розвитку Канади.*

Ключові слова: *північноамериканська інтеграція, Канада, США, Мексика, НАФТА, вільна торгівля, політичні еліти.*

Період з кінця 1980-х – до середини 1990-х років в історії Канади позначився процесом її тісної економічної інтеграції з іншими країнами північноамериканського континенту, а саме – зі США та Мексикою.

Конкретні вияви цієї інтеграції пов'язані з підписанням та початком дії двох торговельних угод, відомих як ФТА (FTA, Free Trade Agreement – Угода про вільну торгівлю; також зустрічається назва CUSFTA, Canada-US Free Trade Agreement – Канадсько-американська угода про вільну торгівлю), підписана урядами Канади та США та НАФТА (NAFTA, North American Free Trade Agreement – Північноамериканська угода про вільну торгівлю), підписана Канадою, США та

Мексикою. 1 січня 1989 р. набула чинності та почала діяти ФТА, а з 1 січня 1994 р. – НАФТА (підписана 1992 року).

У цей період у середовищі канадської політичної еліти виникали суперечки щодо доцільності процесу інтеграції для Канади, її переваг для подальшого економічного розвитку країни та загроз для її суверенітету. Ці суперечки заклали фундамент для появи діаметрально протилежних позицій у ставленні до північноамериканської інтеграції серед канадських політичних партій і призводили до активних дебатів у стінах парламенту Канади. З огляду на наявність схожих інтеграційних проблем для України, що зберігались упродовж всієї її найновітнішої історії, актуальним є дослідження форм, напрямів і способів формування інтеграційних об'єднань, до яких залучаються периферійні та центральні країни у контексті вибудовування стратегії захисту національних інтересів їх учасників. Тому метою дослідження в рамках даної публікації є виявлення основних позицій канадської політичної еліти щодо процесу північноамериканської інтеграції наприкінці 1980-х – в середині 1990-х років. Така мета зумовлює розв'язання наступних завдань: розгляд цих позицій, виявлення передумов їх виникнення, аналіз аргументації, що наводилася на підкріплення тієї чи іншої позиції з боку представників різних частин канадської політичної еліти.

Очевидно, що характеристика історіографічного доробку з проблеми даної статті і дотичних до неї потребує окремого дослідження, однак можна запропонувати певні узагальнення. Варто зазначити, що у вітчизняній історіографії даній проблематиці не приділялося значної уваги. В Україні відсутні монографії, які були б повністю присвячені темі північноамериканської інтеграції. Праці ж, які містять інформацію про історію створення та функціонування ФТА і НАФТА, переважно є підручниками, посібниками або довідниками з міжнародної економіки, економічної теорії, міжнародних відносин та всесвітньої історії.

У той же час зарубіжні публікації (канадські, американські, російські) репрезентують собою досить широке коло робіт, від окремих статей до монографій, в яких визначені та певною мірою висвітлені основні проблеми вільної торгівлі, детально проаналізовані передумови виникнення ФТА та НАФТА. Багато праць присвячено інтерпретації статистичних матеріалів, що дає змогу побачити результати економічної інтеграції в межах північноамериканського регіону. Для американських та російських публікацій характерним є найбільший інтерес до вивчення економічних результатів інтеграції в рамках ФТА та НАФТА. У той час як канадські автори цікавляться більш широким спектром проблем, які викликала інтеграція. Серед них питання не тільки економіки, а й політики, культури, державної незалежності тощо.

Для кращого розуміння питання слід розглянути процеси, які можна назвати попередниками північноамериканської інтеграції. Ще з XIX ст. канадські провінції мали домовленості зі США про вільну торгівлю. З 1879 р. Канада почала проводити протекціоністську політику, побоюючись, що союз зі Сполученими Штатами матиме наслідком втрату суверенітету. Ця, так звана Національна політика тарифів, розглядалась тогочасним прем'єр-міністром Канади Дж. Макдональдом як інструмент національного будівництва, та одним з її основних напрямків було сприяння розташуванню виробництва саме в Канаді [1, с. 525]. Внаслідок введення митних тарифів американським фірмам стало невигідно продавати свою продукцію на канадському ринку, що згодом призвело до виникнення традиції утворювати в Канаді філіали великих американських

компаній. Уже в ті часи торговельна та тарифна політики були для Канади більш ніж економічними питаннями, тому що тісна економічна співпраця зі США розглядалася як підґрунтя до можливої політичної інтеграції.

Після Другої світової війни тісне співробітництво між Канадою та США продовжувалося. Так, у 1947 р. в Оттаві був прийнятий так званий «план Еббота», за яким передбачалося виробництво товарів для потреб американського ринку, що сприяло надходженню американського капіталу до канадської економіки. У 1948 р. США запросили свого північного сусіда взяти участь у постачанні товарів до Західної Європи за «планом Маршалла». Саме з цього періоду почалося створення основи для майбутньої північноамериканської економічної інтеграції. Першим же її виявом можна назвати так званий Автопакт (Autopact) – угоду 1965 р., яка дозволяла вільну торгівлю автомобілями та автозапчастинами між Канадою та США.

Спробу змінити характер відносин між Канадою та США намагався здійснити уряд П. Трюдо (1968-1979 рр. та 1979-1984 рр.), коли головним завданням для країни було проголошено забезпечення суверенітету та безпеки Канади. У 1972 р. обрано нову концепцію політики щодо США, сутність якої полягала в розвиткові та посиленні канадської економіки з метою зменшення залежності від впливу США. Цей курс дістав назву «третьої альтернативи» як протиставлення двом на той час традиційним для канадського політикуму «першій альтернативі» (тісна співпраця з колишньою метрополією – Великою Британією) та «другій альтернативі» (активна взаємодія зі своїм південним сусідом – США). Політика «третьої альтернативи» мала за мету врівноважити колосальну економічну залежність Канади від США за рахунок співпраці з ЄЕС, а також з Японією, КНР та іншими країнами Азійсько-Тихоокеанського Регіону.

Проте, Канада та США залишалися важливими економічними партнерами один для одного. Якщо поглянути на структуру канадського експорту по регіонах, то можна побачити, що на час початку переговорів про створення ФТА США як економічний партнер Канади займали перше місце: у 1985 р. канадський експорт до США становив 79,7 % від усього експорту, у 1990 р. – 74,5 %, у 1995 р. – 79,2 %. Стосовно імпорту така ж ситуація: у 1985 р. імпорт з США до Канади становив 71 % від усього, у 1990 р. – 64,6 %, у 1995 р. – 66,8 %. У досліджуваний період серед прямих інвесторів у Канаду також домінували США – їх доля у 1985 р. становила 75,6 %, у 1990 р. – 62 %, у 1995 р. – 67 % від усіх інвестицій. Окрім того, кілька ключових секторів канадської економіки майже на половину залежали від іноземних інвестицій, серед яких найбільша доля також належала США. Наприклад, за даними на 1993 р. 68 % інвестицій у виробництво електричного та електронного обладнання були іноземного походження, при чому доля інвестицій США в цю галузь становила 49 %, а Канади – 32 %. Схожа ситуація була і в хімічній та текстильний галузях: доля США 42 %, у той час як канадські інвестиції становили лише 36 % [2, с. 24].

Таким чином, проблема вільної торгівлі для канадців була пов’язана не тільки з економікою, а й з політикою. І перед підписанням обох угод, і з початком їх дії висувалося багато аргументів, як «за», так і «проти».

Ще в середині 1980-х рр. у Канаді з приводу проблем економічної інтеграції з США, а потім і з приводу північноамериканської інтеграції чітко оформилися дві протилежні позиції, які отримали назви континенталізм (прибічники інтеграції) та економічний націоналізм (противники інтеграції).

Континенталісти вважали, що економічна інтеграція зі США сприятиме позитивному розвитку та укріпленню добробуту Канади, її довготривалому виживанню як незалежної нації. Основні їх аргументи полягали в тому, що інтеграція канадської економіки в значно більший континентальний ринок матиме наслідком ефективніше виробництво, вищий рівень зайнятості населення, що в цілому надасть можливість краще підтримувати ті інститути та програми, які захищають соціальну та культурну специфіку країни.

Ліквідація тарифних бар'єрів на кордонах США та Канади, а згодом і поширення цих заходів на Мексику, на думку континенталістів, мали б дати значну користь для Канади. Більшість канадського експорту припадала на США, тому будь-яка домовленість, яка закріплювала відносини між двома країнами, здавалася позитивною.

Деякі прибічники вільної торгівлі аргументували позицію «за» ще й тим, що торгівля як зі США, так і з Мексикою сприятиме реструктуризації канадської промисловості. Її наслідком мала б стати промисловість, в якій домінують сильні корпорації, готові до змагання з іноземними конкурентами. Ще один аргумент «за» – регіональні домовленості ФТА та НАФТА були своєрідною новою формою протекціонізму, що базується на географічних регіонах, а не на окремих країнах. Участь Канади в означених угодах давала їй більше можливостей під час переговорів з іншими країнами з приводу торговельних питань, ніж якби вона діяла індивідуально. Окрім того, угода НАФТА розглядалася континенталістами як каталізатор для виникнення більш ліберальної глобальної торговельної системи, а лібералізація Канадою континентальної торгівлі була, на їх думку, необхідним компонентом зростання національної економіки країни [3, с. 524].

У досліджуваний нами період часу (кінець 1980-х – середина 1990-х років) позиції континенталізму підтримувала Прогресивно-консервативна партія Канади.

Консерватори, очолювані Б. Малруні, бачили рішення головних економічних проблем Канади в рішучому зближенні зі США (на той час основними економічними проблемами Канади були високий рівень безробіття і дефіцит державного бюджету). Прийшовши до влади в 1984 р., вони, в першу чергу, відмовилися від політики «Третьої альтернативи». У 1988 р. вони домоглися, всупереч протидії опозиційної партії лібералів, укладення зі США двосторонньої угоди про вільну торгівлю (ФТА), що являло собою реалізацію «другої альтернативи» – політики заохочення економічної інтеграції зі США.

Але коли 11 червня 1990 року президенти США та Мексики, Джордж Буш та Карлос Салінас, зустрілись з метою розпочати переговори про утворення зони вільної торгівлі між двома країнами, тодішній прем'єр-міністр Канади і лідер консерваторів Б. Малруні не виявив зацікавленості в ній. Однак, коли партнери зібралися повторно, на рік пізніше (12 червня 1991 року), до країн-учасниць долучилася і Канада. Це сталось з огляду на те, що через об'єднання в нову зону вільної торгівлі лише США та Мексики виникала б прихована загроза обмеження досягнень та дії Канадсько-американської угоди про вільну торгівлю 1989 року (CUSFTA) і витіснення з ринку США канадських товарів і послуг мексиканськими. Зацікавленість Канади в членстві в НАФТА також була пов'язана з можливістю не тільки збереження переваг CUSFTA, а й модифікації деяких її положень, а також забезпечення надійного доступу своїх товарів на мексиканський ринок, а в майбутньому – й на ринки латиноамериканських країн.

Укладення угоди з боку Канади було певною мірою вимушеним кроком. Глибина і масштаби процесу її економічної інтеграції зі США досягли до цього моменту такого рубежу, за яким колишніх механізмів регулювання економічних взаємин стало недостатньо.

З іншого боку, переваги «вільної торгівлі» як зі США, так і в межах континенту видавалися частині канадського істеблішменту не такими вже й очевидними. Економічні націоналісти вважали, що розширення економічної інтеграції зі США суперечить канадським національним інтересам. Вони наводили наступні головні аргументи. По-перше, прийняття економічної політики Канади залежатиме від економічної політики США, а згодом і канадська політика має пристосовуватися до змін в американській політиці, що відображатиметься на рівні інфляції, безробіття та інших важливих економічних показників. По-друге, в процесі економічної інтеграції зі США Канаді, скоріше за все, буде відведено роль постачальника природної сировини для американської індустрії. Отже, канадська економіка експортуватиме менше готової продукції, ніж інші розвинуті країни. По-третє, з огляду на те, що в Канаді велику вагу у виробництві мають філіали американських фірм та компаній, то їх діяльність відбуватиметься в напрямі «батьківських» корпорацій. Тобто, в цілому, економічна активність у Канаді спрямовуватиметься в інтересах скоріше американських, ніж канадських підприємств.

Ще одним аргументом «проти» вільної торгівлі було те, що на думку опонентів угоди, канадська промисловість не була готовою до боротьби з іноземними конкурентами, тому вона нестиме значні втрати.

Найбільше ж побоювань викликало те, що бізнес та працівники могли частково переміститися до США та Мексики. Адже до підписання договору НАФТА 1992 р. багато корпорацій розташовувались у Канаді тому, що їм це дозволяло утримуватися від сплати митних тарифів. Ліквідація ж торговельних бар'єрів мала створити умови для їх перенесення в ті регіони, де витрати на пенсії, страхування безробітним та компенсації робітникам будуть найменшими. У Канаді всі ці сплати були значно вищими, ніж у США та особливо, ніж у Мексиці.

Позиції економічного націоналізму на кінець 1980-х років відстоювала Ліберальна партія Канади.

Хоча цій політичній силі не вдалося скасувати підписання двостороннього договору про вільну торгівлю зі США у 1989 році, проте її представники активно критикували положення угоди, особливо за нечітке визначення понять «субсидії» та «демпінг», що, на їх думку, давало можливість американцям маніпулювати угодою і шкодило економіці Канади. Ліберали критикували і договір 1992 року.

Уже під час виборчої кампанії восени 1993 р. лідер лібералів Ж. Кретьєн заявив, що в разі перемоги вони або доб'ються поліпшення умов НАФТА, або поставлять питання про його розірвання [4]. Парламентський критик від ліберальної партії з питань зовнішньої політики, майбутній міністр закордонних справ Канади Л. Ексуорзі запевняв виборців, що ліберали здійснять «альтернативу континенталістським поглядам уряду Малруні» [5, с. 173].

Після приходу до влади 25 жовтня того ж року уряд Ж. Кретьєна намагався нав'язати американцям нові переговори щодо вже схваленого канадським парламентом тексту угоди. Але в кінці листопада документ було схвалено палатою представників і потім ратифіковано сенатом Конгресу США без будь-яких змін.

Ліберали не наважилися на відкликання підпису Канади під НАФТА. До цього моменту в результаті дії двосторонньої ФТА 1989 р. прискорене зростання канадського експорту в США вже стало очевидним фактором порятунку канадської економіки від сповзання в серйозну депресію. Пов'язані з експортними галузями урядові та бізнесові кола вимагали від уряду не розриву раніше укладених угод про вільну торгівлю, а прискорення темпів їх реалізації. Повернення до курсу «третьої альтернативи» стало неможливим.

Ліберали були змушені не просто змиритися з поразкою політики «Третьої альтернативи» і з тим, що політичні рішення консервативного уряду Б. Малруні 1988 і 1992 рр. в області канадсько-американських відносин носили незворотній характер, а й прийняти до виконання ці рішення – політику «другої альтернативи», заохочення економічної інтеграції зі США. Виступаючи в столиці Бразилії в січні 1998 року, канадський міністр міжнародної торгівлі С. Маркі чесно визнав: «Уклавши угоду про вільну торгівлю зі США, а потім і НАФТА за участю Мексики, ми перегорнули сторінку нашої історії ... Ми перестали думати про вільну торгівлю, як про щось, чому слід противитися, і стали розглядати її, як щось таке, що слід прийняти» [5, с. 174].

Одним з важливих наслідків такого розвитку подій стала фактична ліквідація в країні проявів політичної опозиції до НАФТА, оскільки ще більш непримиренний противник цієї угоди – Нова Демократична партія (НДП) зазнала на виборах 1993 року серйозної поразки, і рух економічного націоналізму у країні зійшов нанівець.

Як показав час, укладення ФТА і НАФТА не тільки гарантувало вільний доступ канадським товарам на ринок США, а потім і Мексики, але одночасно стало потужним прискорювачем структурної перебудови і модернізації канадської промисловості. Це призвело, як і розраховували Б. Малруні і його прихильники в середині 80-х рр., до підвищення конкурентоспроможності канадських товарів, а канадські експортери отримали нові можливості розширення своєї діяльності на американському ринку. Укладення договорів ФТА і НАФТА сприяло подоланню бюджетного дефіциту та зниженню рівня безробіття в Канаді.

Таким чином ми бачимо, що на кінець 1980-х років у середовищі політичної еліти Канади з приводу проблем економічної інтеграції з США, а потім і з приводу північноамериканської інтеграції чітко оформилися дві протилежні позиції – континенталізм та економічний націоналізм. Це було викликано попереднім досвідом як дуже тісної та економічної співпраці з південним сусідом, так і намаганнями канадської влади зменшити надмірний економічний вплив США, що розглядався як загроза економічному суверенітету країни. Також з наведених вище даних можна зробити наступні узагальнення щодо аргументації, яка наводилася на підтримку своєї позиції з боку представників різних частин канадської політичної еліти. Континенталісти, представлені членами канадської Прогресивно-консервативної партії, сприймали участь Канади в означених інтеграційних угодах як сприяння більш ліберальній глобальній торговельній системі та як підвищення конкурентоспроможності канадської економіки. Натомість економічні націоналісти, представлені канадськими лібералами – навпаки, трактували інтеграцію зі США і північноамериканську інтеграцію загалом як регіональну обмеженість Канади. Однак під тиском несприятливих умов для економіки країни націоналісти були вимушені відмовитися від своїх позицій.

Література

1. Stritch A. The Costs of Free Trade /A.Stritch // Crosscurrents: contemporary political issues. – Nelson Canada, 1994. – P. 525-536.

2. Бессонова М.М. Основні виміри проблем економічної інтеграції Канади з США (кінець 1980-х – початок 1990-х рр.) / М.Бессонова // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. Науковий журнал. – № 9 (79). – Луганськ, 2004. – С. 22-28.

3. Wooton I. The Case for a More Liberal Trade Regime / I.Wooton // Crosscurrents: contemporary political issues. – Nelson Canada, 1994. – P. 516-524.

4. The Liberal Party of Canada Red Book [Electronic Resource] – Mode of Access: https://web.archive.org/web/19961109135653/http://www.liberal.ca/english/policy/red_book/red_index.html (last access: 21st November 2017). – Title from the Screen.

5. Канада: взгляд из России. Экономика, политика, культура. /Отв. ред. Соколов В.И., М.: «Анкил», 2002. – 288 с.

References

1. STRITCH, A. (1994) The Costs of Free Trade. *Crosscurrents: contemporary political issues.* Scarborough, Ont., Nelson Canada. P. 525-536.

2. BESSONOVA, M. (2004) Osnovni vymiry problem ekonomichnoyi intehratsiyi Kanady z SSHA (kinets′ 1980-kh – pochatok 1990-kh rr.). *Visnyk Skhidnoukrayins'koho natsional'noho universytetu im. V. Dalya. Naukovyy zhurnal.* 9 (79). P. 22-28.

3. WOOTON, I. (1994) The Case for a More Liberal Trade Regime. *Crosscurrents: contemporary political issues.* P. 516-524.

4. INTERNET ARCHIVE WAYBACK MACHINE. (1996) *The Liberal Party of Canada Red Book.* [Online] Available from: https://web.archive.org/web/19961109135653/http://www.liberal.ca/english/policy/red_book/red_index.html [Accessed: 21st November 2017].

5. SOKOLOV, V. (ed.) (2002) *Kanada: vzglyad iz Rossii. Ekonomika, politika, kul'tura.* Moscow. Ankil.

Надійшла до редколегії 10.08.2017

Oleh Bulka, Graduate Student, State Organization "The Institute of the World History", National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

THE POSITIONS OF CANADIAN POLITICAL ELITES TOWARDS PROCESS OF THE NORTH AMERICAN INTEGRATION (LATE 1980-S – MIDDLE 1990-S)

Abstract. *The article touches upon the causes and prerequisites for signing of Canada-United States Free Trade Agreement (FTA) and North American Free Trade Agreement (NAFTA) between Canada, the United States and Mexico which are examined through the prism of the positions of the political elites of Canada regarding integration processes on the North American continent. It is noted that for Canada, the integration problem has not only been economic, but also political and cultural, taking into account the danger of the possible presence in the wake of a more powerful neighbor – the United States. It is shown that back in the time proposed, the controversial landscape around the problem was formed by two ideological approaches that had their own economic and political arguments. This discussion may be described as a debate of positions which in Canada are called continentalism and economic nationalism. It is pointed out that under pressure of economic needs of Canada, the position of the so-called «second alternative» or continentalism, which had focused on strengthening cooperation with the United States and represented by Canadian conservatives, has succeeded to prevail. Instead, economic nationalists, represented by Canadian liberals, have failed. It was revealed that the signing of free trade agreements had had positive consequences for the further economic development of Canada.*

Key words: *North American integration, Canada, USA, Mexico, NAFTA, free trade, political elites.*

УДК 94(71)"1867/1931"

Олег Машевський,
доктор історичних наук, професор,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
Андрій Кобалія,
студент IV курсу,
Київський національний
університет імені Тараса Шевченка

ПРИЧИНИ ТА ПЕРЕДУМОВИ КВЕБЕКСЬКИХ «ВЕЛИКОДНІХ БУНТІВ» НА ТЛІ МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ КРИЗИ В КАНАДІ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Анотація. *У статті розглядаються причини та передумови Квебекських великодніх бунтів 1918 р. та досліджується мобілізаційна криза в Канаді. Аналізуються глибинні причини, антагонізм між англо- і франкоканадцями, відмінності в релігії, мові та стилі життя, колоніальна політика Британської імперії в Канаді та, особливо, у франкомовних провінціях домініону. Разом з тим, аналізуються ті передумови, що виникли в останні довоєнні роки в Канаді, суспільні настрої та соціальна специфіка, яка розділяла соціум на прихильників або противників урядової мобілізаційної політики. Поміж різних груп джерел, аналізується вплив тогочасної преси на настрої в провінції Квебек та англомовній Канаді, досліджуються як англомовна, так і франкомовна преса що описували настрої у Квебеці та висвітлювали заворушення 1917 р.*

Дослідження здійснюється на основі новітньої зарубіжної історіографії, залучення до наукового обігу англомовних та франкомовних джерел, котрі раніше не використовувалися під час аналізу мобілізаційної кризи в Канаді в роки Першої світової війни, а також загального аналізу та типологізації наявних історіографічних здобутків, як американських, так і європейських істориків.

Ключові слова: *Квебек, англоканадці, франкоканадці, Перша світова, «Регуляція 17».*

Актуальність даного дослідження полягає у тому, що Квебекські великодні бунти – це характерна сторінка взаємовідносин двох великих груп населення з різною релігією та мовою. Сьогодні ми живемо в часи глобалізації і високого рівня міграцій представників різних культур. Як правило, ці міграції здійснюються з країн, що розвиваються (частини країн Азії, Африки та Латинської Америки) до економічно розвинених країн. У такій ситуації на території цих держав починають мешкати представники різних культур, які розмовляють різними мовами, відрізняються релігійними поглядами, системою ключових життєвих цінностей. Усі ці культури неминуче контактують, взаємозбагачуються, але й досить часто конфліктують. За таких умов уявлення про державу як про моноетнічне утворення починає відходити у минуле. Натомість питання співіснування різних культур на території однієї держави стає дуже актуальним. Крім того, у перебігу бунтів, революцій та громадянських війн є певні схожі риси, закономірності. Дослідження одного конкретного конфлікту може допомогти зрозуміти природу та систему, за якою вони розвиваються.

Історіографія дослідження представлена англоканадською та франкоканадською школами. Пропоноване питання також розробляли

американські та російські історики. Проте варто зазначити, що нині немає жодної роботи, в якій би із залученням усіх необхідних груп джерел акцентувалась увага конкретно на великодніх бунтах. Мобілізаційна криза загалом стисло висвітлюється в контексті участі Канади у Першій світовій війні [1; 2], а бунти, як правило, коротко описуються в контексті цієї кризи [3; 4].

Франкоканадська історіографія представлена працями М. Оже [5], Ж. Кутарда [6] і К. Шеппарда [7]. М. Оже зробив найдетальніший опис квебекських великодніх бунтів, використовуючи мемуари та періодику, проаналізував політику канадського уряду і використання військової сили для придушення антимобілізаційних повстань. Саме М. Оже висунув тезу про те, що бунти могли перейти у справжню громадянську війну. Цікаво, що у розвідці автор не став на позицію жодної сторони і аргументовано пояснював, чому кожна сторона вчинила так, а не інакше. Роботи Ж. Куттарда цінні аналізом пропагандисткої кампанії та цензури у Канаді під час війни. К. Шеппард зосередив увагу на мовних законах, зокрема на «Регуляції 17», яка інтерпретується істориком як тиск на франкомовну спільноту провінції Онтаріо.

Англоканадська історіографія представлена роботами Д. Гранштейна, Д. Хітсмена [3], М. Макхая [8], Д. Мортона [9] і М. Вільямса [11], які згуртувались навколо Університету Торонто. У спільних роботах Д. Гранштейна і Д. Хітсмена розглядаються гострі питання на зразок: «Чи варто вводити військову повинність, якщо це загострює питання національної єдності?». Під схожим кутом мобілізацію досліджував і М. Макхай. На відміну від Д. Мортона і М. Вільямса, ці троє істориків доволі нейтрально розглянули мобілізаційну кризу та бунти. М. Вільямс, наприклад, стверджував, що якби всі члени Антанти так само воювали, як франкоканадці, то у Першій світовій виграв би Четверний союз [12]. Д.Мортон хоч і критикував франкоканадців, проте доводив, що мобілізаційна криза Канади у Першій світовій війни стосувалося не лише франкоканадців, але й англомовних фермерів Онтаріо та інших провінцій [10; 14].

Американська історіографія представлена працями Б. Бребнера [11] і М. Вейда і є дуже важливою в дослідженнях історії Канади у Першій світовій війні, адже історики зі Сполучених Штатів можуть незаангажовано описувати події Великої війни. Так, М. Вейд [12] багато в чому виправдовував франкоканадців, але доводив, що значною мірою Великодні бунти спровокували самі протестуючі. У роботі «Франкоканадці 1760-1945» автор розглянув історію франкоканадців від Семирічної війни до кінця Другої світової війни. Періоду 1914-1918 років присвячені окремі розділи, де на основі нової статистики, документів та детального аналізу відтворені події літа 1917 р.

Російська історіографія майже не акцентувала увагу на Мобілізаційній кризі Канади у Першій світовій війні. У загальних працях В. Коленка [13] та С. Данилова [14] побіжно згадуються проблеми Канади під час війни. І. Нохріна присвятив темі Канади у Першій світовій війні окрему статтю, де змалював вибух ура-патріотизму, що був притаманний для кожної країни у тій війні.

Загалом, можна констатувати незначну кількість літератури на тему дослідження. Причин Квебекських бунтів розглядаються або в контексті участі Канади у Першій світовій війні, або англо-франкоканадського антагонізму.

З початком Першої світової війни у серпні 1914 р., Канада як домініон Великої Британії вступила у війну на боці країн Антанти. На той час це була країна з восьмимільйонним населенням, величезними територіями та економікою, яка

розвивалась швидкими темпами. На початок XX століття Канада складалась з 11 провінцій. Для ¾ населення англійська була або рідною мовою, або у випадку китайських, слов'янських, німецьких, єврейських іммігрантів слугувала інструментом для комунікації з іншими етнічними групами. Близько чверті мешканців Канади розмовляли французькою мовою. Абсолютна більшість цих осіб були нащадками колонізаторів з Франції, адже після 1763 р. франкоканадська популяція не поповнювалась за рахунок іммігрантів з Франції або франкомовних країн.

Франкоканадці мешкали не лише у Квебеці, який був оплотом та цитаделлю франкоканадського націоналізму; численні франкоканадські меншини існували у Онтаріо, Манітобі, Саскачевані, Н'ю Фаундленді, Альберті. Загалом на 1911 р. франкоканадці складали 28% населення Канади.

Основі відмінності між франкоканадцями та англоканадцями полягали не лише у конфесії та мові. Протестантство та католицизм, англійська і французька – це лише ті речі, які відрізняли дві групи у повсякденному житті. Однак ще одним важливим моментом було питання ідентичності. Франкоканадець вважав Канаду своє батьківщиною і не мав сильних сентиментів ані до Франції, ані до Британії. Під час Першої світової англоканадці показали набагато більшу відданість імперії, краще сприймали шовіністичні антинімецькі гасла і, що важливо, пропорційно становили значно більший відсоток серед добровільно мобілізованих солдатів на фронт.

Доволі важливою особливістю франкоканадців провінції Квебек було те, що більшість з них жили у сільській місцевості, тому відлучення хоча б однієї пари рук з сім'ї, зменшувало її ефективність під час роботи на землі. Навіть, якщо молодий франкоканадець прагнув піти на фронт, його сім'я, скоріш за все, була проти, адже аби заробити гроші та прогодувати сім'ю, він потрібен був вдома. Подібна ситуація склалась у західних районах Онтаріо, де теж жило здебільшого сільське населення, однак навіть там відсоток добровольців був вищим [9, с. 53].

Після відносно ліберального управління прем'єр-міністра Вілфріда Лор'є, який мав велику підтримку франкоканадського населення, у 1911 р. прем'єр-міністром Канади став англоканадець і консерватор Роберт Борден. Новий прем'єр-міністр прислухався до порад Лондона [1, с. 43] і потурав англоканадським провінційним урядам, які вели дискримінаційну політику щодо франкомовної меншини [14, с. 109].

Однією з ключових причин низького рівня мобілізації серед франкоканадців була так звана «Регуляція 17» – закон, який був спрямований проти використання французької мови в освітній системі провінції Онтаріо, виданий провінційним урядом. Цей документ стосувався впровадження англійської мови у всіх школах Онтаріо. Французьку мову вивчали ті діти, батьки яких давали на це згоду. Вчитель мав знати обидві мови. Більшість вчених погоджуються, що справжнім наслідком цього документу було скасування вивчення французької мови. Частина франкомовних батьків прагнула, аби їхні діти розмовляли англійською, адже зі знанням цієї мови їм відкривалось набагато більше кар'єрних можливостей у подальшому житті. Франкоканадці обирали англійську там, де їхня етнічна група становила меншість. Англоканадці Монреалю не бажали вчити французьку та намагались ізолюватись від франкоканадської культури та мови [12, с. 689]. Проект цього документу з'явився у 1911 р., а вже за два роки був прийнятий місцевою владою Онтаріо зі згоди центрального уряду [12, с. 627].

Дебати навколо “Регуляції 17” не вщухали впродовж усієї війни. Франкоканадці Онтаріо, які складали 8% загального населення провінції, у дискусіях з урядом завжди використовуватимуть цей документ як аргумент; франкоканадець не може думати про війну по той бік океану, коли його власні права під загрозою тут, в Онтаріо та інших провінціях Канади.

З початком війни уряд прийняв «Акт про військові заходи», за яким усі тексти, статті в газетах, фотографії могли вилучатись, проходити цензуру та заборонятись до публікації. Зазначалося про арешт та депортацію можливих шпигунів. Встановлювався контроль над усіма гаванями та портами. Можливою була експропріація приватної власності не більше, ніж на 5 років або з компенсацією до 5 тисяч канадських доларів [15]. Голова відділу цензури Ернест Чемберс критично ставився до політичних та етнічних меншин, усіляко намагався заборонити їхні видання, бо вважав, що серед них є шпигуни і п’ята колона або ж ліві радикали. Франкоканадців Е. Чемберс публічно звинувачував у зраді вітчизни [16].

У серпні 1914 р. канадський уряд оголосив про добровільну мобілізацію на війну. Створювався тренувальний табір неподалік Квебек-Сіті – Волкартьє. 22 вересня 1914 р. на фронт відправили перші 32 тисячі добровольців [1, с. 43]. У цілому впродовж 1914-1915 рр. притік добровольців у лави армії залишався стабільно високим. На війну шли не лише колишні іммігранти з Британії та патріоти. Для багатьох це була гарна можливість заробити, адже зарплатня у канадській армії була відносно високою, її можна порівняти з зарплатнею клерка, фермера або робітника. Лейтенант отримував 7 канадських доларів на день, солдат майже півтора долара, до цього додавалися одяг, харчування та підтримка Канадського патріотичного фонду [2].

На 23 серпня 1914 р. 23,300 франкоканадців записались у добровольці. У 1914 р. франкокадаці складали 10% від загальної кількості добровольців [9, с. 56]. Варто наголосити, що це дуже високий показник, адже 70% добровольців першої хвилі (серпень-жовтень 1914 р.) складали колишні іммігранти з Британії, які оселились в Канаді кілька років до того [2, с. 37]. Загалом протягом війни 37,5% британських канадців пішли на фронт [2, с. 64]. Вже тоді франкоканадці зустрілися з великою проблемою. Замість того, аби формувати з франкоканадців окремі загони, їх нерідко розташовували по різним загонами, де здебільшого розмовляли англійською [3, с. 182]. Серед офіцерів більшість становили англоканадці, бо саме їм віддавав перевагу голова Міністерства поліції та оборони генерал Сем Г’юз [12, с. 648]. Цей момент є дуже важливим при аналізі причин та передумов мобілізаційної кризи та подальших бунтів. Франкоканадці, особливо мешканці Квебеку, які становили велику частку від загальної кількості франкоканадського населення, мали розвинену локальну ідентичність, тому для них було дуже важливо, аби в окопах Західного фронту вони перебували поряд з такими ж як вони. Жити в оточенні англомовних людей іншої конфесії та ще й в екстремальних умовах було доволі непросто. Поява 22 корпусу, який складався виключно з франкоканадців, у вересні 1914 р. була радше виключенням з правил. Нерідко франкоканадців відправляли не на гарячий Західний Фронт, а на Бермуди, де не було майже жодних бойових дій [12, с. 655]. Вже восени 1914 р. у франкоканадців на зміну патріотичним настроям прийшла апатія. Замість того, щоб скористатись патріотичним запалом франкоканадців влітку-восени 1914 р., уряд, фактично, проігнорував їх [17].

1915 р. з його позиційними боями практично на всіх ділянках Західного фронту зруйнував надію на те, що війна буде швидкою і однозначно переможною. У битві при Іпрі в квітні – травні 1915 р. Антанта втратила 35 тисяч чоловік, 6 000 з яких були канадцями [2, с. 42]. Проте тоді відсоток рекрутованих ще перевищував відсоток втрачених, поранених або полонених солдатів. За 1915 р. на добровільну службу прийшло 180 тисяч канадців, загальна чисельність канадської армії складала приголомшливі 212 тисяч чоловік. У цей же час у Квебеці більше турбувались про франкомовні школи в Онтаріо, ніж про втрати за океаном. Саме взимку 1915 р. мешканці Квебеку почали демонстрації на підтримку франкоканадців англомовних провінцій та проти влади Онтаріо [12, с. 661-665]. 7 березня 1915 р. франкоканадці влаштували демонстрацію в Оттаві проти «Регуляції 17» [12, с. 669].

1916 рік позначився величезними втратами. Лише у битві на Соммі загинуло 24 тисяч канадців [2, с. 50], а це був лише один з трагічних епізодів для канадських підрозділів на фронті. Можна також згадати бої на території Бельгії та Верденську кампанію, яка тривала впродовж весни-осені 1916 р. і завдала ще більш відчутних втрат канадській армії. У перші шість місяців 1916 р. – 120 тис. канадців рекрутувались на фронт, у наступні півроку рівень набору впав у три рази до 40 тисяч. Враховуючи восмимільйонне населення Канади ці показники здаються феноменальними, але ситуація на фронті була такою, що для утримання всього фронту довжиною у кількасот кілометрів та контрнаступу, генеральне канадське командування потребувало 250 тис. рекрутів у 1916 році [12, с. 709]. Тобто ще у 1916 р. з'явився дефіцит живої сили у 90 тисяч чоловік.

17 січня цього ж року прем'єр міністр Р. Борден заявляв, що уряд в жодному разі не застосує примусову мобілізацію, але величезні втрати та низькі шанси закінчити війну протягом найближчих місяців змушували канадський уряд обміркувати застосування крайніх заходів. У грудні 1916 р. прем'єр-міністр у кількох інтерв'ю наголосив на тому, що у наступному році можливе введення примусової мобілізації [12, с. 728]. У 1917 р. країни Антанти вступали вкрай ослабленими. Франція тримала з фронти на півночі країни, Британія воювала на Західному, Італійському та Месопотамському фронтах. Росія була виснаженою після боїв на Північно-Східному фронті, поразок 1915 р. та Брусиловського прориву 1916 р. Італія у війні проти Австро-Угорщини втратили кілька мільйонів солдатів та безліч технічних ресурсів. Сполучні Штати ще не вступили у війну на боці Антанти. У березні в Росії відбулася Лютнева революція. На тлі цих подій уряд Р. Бордена усвідомлював, що для утримання фронту необхідні нові людські ресурси, почалася розробка проекту примусової мобілізації. Тим часом кількість добровольців ставала все меншою. З січня по травень 1917 р. всього 34,580 канадців записались добровольцями на фронт, втрати за перші п'ять місяців складали 56,860 осіб [12, с. 399]. Якщо проаналізувати ці дані по місяцях, то бачимо, що з п'яти місяців у трьох випадках кількість рекрутів була в рази меншою за втрати – лютий: рекрутовано 6,809 чоловік, втрати 21,955 чоловік; квітень рекрутовано – 5,530, втрати – 10,894; травень – рекрутовано 6,407, втрачено 13,457. У березні відсоток рекрутів та втрат був майже однаковим і лише в січні рекрутованих було у два рази більше за вбитих та тяжкопоранених.

З погляду федерального уряду, мобілізація була логічним кроком. Подібні питання з'явились і в інших домініонах Британської імперії. В Австралії було проведено два референдуми у жовтні 1916 та грудні 1917 рр.; населення

проголосувало проти – (51,6% у 1916 р. та 53,7% у 1917 р.) [18]. Канадський уряд Р. Бордена мав підтримку з боку більшості англоканадців, але низка помилок у політиці щодо франкоканадців зумовила бунти, мітинги, теракти та кровопролиття.

Потрібно підкреслити, що важливою деталлю у подіях 1917 – 1918 рр. є збурення атмосфери англоканадськими та англійськими ЗМІ, які звинувачували франкоканадців у зраді Батьківщини та імперії [3, с. 198]. Радикальні франкоканадські ЗМІ на зразок «Le Devoir» Анрі Бурасси навпаки заявляли, що Канада не зобов'язана брати участь у заокеанському фронті, і якщо дехто вважає, що Квебек заважає Канаді воювати, то Квебек може вийти зі складу Канади. 27 грудня 1917 р. про це написало католицьке церковне видання «L`action catolique» [12, с. 755]. На три дні раніше видання, яке до цього доволі позитивно ставилось до участі Канади у війні, заявило, що Квебек може стати окремими домініоном з британським підданством [12. С. 755]. Видання «Saturday night» у кількох статтях підкреслювало, що франкоканадці за три роки війни не зробили достатньо, аби підтримати армію [3, с. 192]. Нерідко у цих конфліктах між ЗМІ тональність дискусії нагадувала не конструктивний діалог, а радше вуличну сварку, яка рано чи пізно спричиняє бійку.

Окрім ЗМІ важливий вплив на події у Квебеці мало католицьке духовенство. Католицька конфесія та підпорядкування Папі Римському були частиною ідентичності франкоканадця. На 1911 р. 12% населення провінції Квебек не вміли читати [12, с. 611-612], але мережа церков охоплювала усі міста, містечка та селища. Тому великий вплив на оцінку війни та канадського уряду мало католицьке духовенство. У перші три з половиною роки війни більшість представників цієї групи підтримували участь франкоканадців у війні [13, с. 86]. Офіційні видання та газети католицької церкви закликали захистити Батьківщину та описували, чому війна проти ворога імперії не є гріхом. Архієпископ Бручесті закликав допомогти матінці-державі у боротьбі проти «німецького варвара» [12, с. 645]. Однак на думку деяких істориків позиція католицької верхівки та офіційних видань суттєво відрізнялась від того, про що говорило на проповідях нижче духовенство [2, с. 116]. З травня 1917 р. верхівка духовенства перестала бути лояльною до центральної влади, адже підтримка добровільного рекрутського руху в цілому не викликала сильного опору з боку франкоканадців, примусова мобілізація кардинально змінила ставлення більшості населення Квебеку до влади та війни. Католицька церква не могла йти проти своєї пастви [12, с. 745].

18 травня 1917 р. прем'єр міністр Канади Роберт Борден оголосив про впровадження примусової мобілізації на фронт. За новим законом «Military Service Act» чоловіче населення віком від двадцяти до сорока п'яти років підлягали призову.

Голова Ліберальної партії та прем'єр міністр Квебеку Вілфрід Лор'є, який раніше підтримував участь Канади у війні відразу виступив проти примусової мобілізації та заявив, що уряд не має права приймати такі серйозні рішення без референдуму [6, с. 106].

Починаючи з травня 1917 р. формат опору франкоканадців змінився. Якщо у попередні три з половиною роки війни протест виявився у формі радикальних статей, заяв політиків, антивоєнних закликах у проповідях нижчого католицького духівництва, то пізньої весни 1917 р. протест перейшов у форми мітингів, демонстрацій, бійок із застосуванням вогнепальної зброї, актів терору та навіть міських сутичок.

24 травня 1917 р. зібрався черговий багатотисячний мітинг у Монреалі [2, с. 124]. Дрібні протести також відбувались у менших містах провінції у червні та липні. Якщо у травні мітинги мали здебільшого мирний характер, то у серпні протест досягнув свого апогею. У цей же час англоканадські ЗМІ проводили анти французьку та антикатолицьку кампанію, на яку газета «La verite» заявляла, що франкоканадці не відчувають себе зрадниками на своїй же землі, і що для них власні інтереси завжди будуть вищими за інтереси імперії [19].

8 серпня 1917 р. голова антиконскрипційної ліги в Монреалі, яка була сформована з націоналістичних політиків у травні, Еллі Лалюм'єр на мітингу у парку Лафонтена закликала стріляти в офіцерів армії, які приходять в будинки, аби сповістити про мобілізацію члена сім'ї. «Якщо офіцер з мобілізаційного пункту прийшов до тебе, не бійся йому відповісти; якщо маєш чим стріляти, не бійся стріляти» [20]. Наступного дня вибухнув будинок редактора газети «Monreal Star» Г'ю Грема [12, с. 747-753]. Буквально за три тижні з 25 по 30 серпня 1917 р. мітингарі у Монреалі та Квебеці застосовували вогнепальну зброю проти поліції. Газета "La Verite" закликала зберігати спокій та описувала тривожну ситуацію у містах. Під час протестів протестувальники громили англоканадські магазини, нападали на англоканадських урядовців та політиків. Видання закликало не використовувати агресивних методів проти влади. Зазначалося, що найбільші вороги революції – це демагоги та соціалісти. Засновники антиконскрипційної ліги – Ежен Дісо, Оскар Друан, Еллі Лалюм'єр, Вілфрід Лакруа, Шарль Доріон та Ернест Беланже взяли активну участь у протестах. Однак ставлення до протестів та бачення подальшої стратегії у лідерів сильно відрізнялось. Еллі Лалюм'єр та Оскар Друан не виключали агресивних методів з використанням зброї, інші лідери говорили про конституційні та правові методи скасування примусової мобілізації [21]. Невеликий мітинг відбувся 5 вересня у Монреалі [22].

Попри існування двох радикальних політичних лідерів у провінції Квебек, протести весни-літа 1917 р. були абсолютно стихійними. Здебільшого у них брали участь молоді чоловіки, які і підлягали мобілізації. Револьвери та рушниці були у вільному доступі та продавались у більшості крамниць великих міст. Вибухівка, якою підірвали будинок голови редакції «Monreal Star» та замінували кілька державних структур була викрадена з каменярень. Провладні газети того часу часто говорили про німецьких провокаторів та соціалістів. На нашу думку, ці чутки не мають ніякого фактичного підґрунтя. Більшість німців були депортовані ще у 1914 р., усі гавані, порти та кордони добре контролювались, за всі роки війни жодного шпигуна не було виявлено. Антиконскрипційний рух не робив акценту на лівих ідеях.

Отже, антагонізм між англо- і франкоканадцями, протести весни-літа 1917 р., "великодні бунти" 1918 р. та глобальніша мобілізаційна криза Канади у Першій світовій війні мала певні причини та передумови: "Регуляція 17" як тиск місцевої влади на франкоканадську культуру Онтаріо при потуранні з боку центральної влади; несприятливі початкові умови для добровольців франкоканадців у канадській армії; відсутність сентиментів до імперії, ізольованість в межах франкоканадських громад; тиск з боку англомовних ЗМІ та нагнітання і радикалізація з боку франкомовних; великі втрати на війні протягом 1914-1917 рр; консервативна партія, що не досить підтримувалась франкоканадцями знаходилась при владі протягом усієї війни; крім того більшість населення Квебеку жило в

сільській місцевості й відтак відлучення одного члена сім'ї зменшувало кількість рук під час роботи на землі.

Література

1. Castel H. Canada at War / H.Castel. – New York: George H. Doran Company, 1919. – 236 p.
2. MacKenzie D. Canada and the First World War: essays in honour of Robert Craig Brown / D.MacKenzie. – Toronto: University of Toronto Press, 2014. – 453 p.
3. Granatstein J. Broken promises: A History of Conscription in Canada / J. Granatstein. – Toronto: University of Toronto Press, 1977. – 342 p.
4. Willms M. Conscription, 1917: a brief for the defence / M. Willms // The Canadian Historical review. – 2011. – №8. – P. 338–351.
5. Auger M. On the Brink of Civil War: The Canadian Government and the Suppression of the 1918 Quebec Easter Riots / M. Auger // Canadian Historical Review. – 2008. – №89. – P. 503–540.
6. Coutard J. Des Valeurs en guerre. presse, propagande et culture de guerre au Quebec 1914-1918 / J. Coutard. – Quebec: Laval presse, 1999. – 365 p.
7. Sheppard C. The Law of Languages in Canada. Studies of the Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism / C. Sheppard // Information Canada. – 2011. – №11. – P. 34–43.
8. McHugh M. The Invasion of the Home Front: Revisiting, Rewriting, and Replaying the First World War in Contemporary Canadian Plays / M. McHugh. – Ottawa: UO Press, 2013. – 212 p.
9. Morton W. The Canadian Identity / W. Morton. – Toronto: University of Toronto Press, 1961. – 345 p.
10. Morton D. Did the French Canadians Cause the Conscription Crisis of 1917? / D. Morton // Canadian Military History. – 2015. – №24. – P. 88–99.
11. Brebner B. Canada. A modern history. / B.Brebner. – New York: The University of Michigan Press, 1970. – 546 p.
12. Wade M. The French Canadians. 1760-1945 / M.Wade. – New York: The Macmillan Company, 1955. – 879 p.
13. Коленко В. Французская Канада в прошлом и настоящем. Очерки истории Квебека XVII – XX века / В. Коленко. – М: Наука, 2006. – 314 с.
14. Данилов С. История Канады / С.Данилов.– Москва: Весь мир, 2006. – 467 с.
15. War Measures Act, 1914 // Wikimedia. – 1914. [Electronic Resource] – Mode of Access: https://en.wikisource.org/wiki/War_Measures_Act,_1914. – (Last Access: 01.09.2017). – Title from the Screen.
16. Jeffrey K. Propaganda and Censorship During Canada`s Great War / K. Jeffrey. – Alberta: The University of Alberta Press, 1997. – 435 p.
17. L'Autorité (1913-1955) [Electronic Resource] – Mode of Access: http://collections.banq.qc.ca/ark:/52327/2086124. – (Last Access: 01.09.2017). – Title from the Screen.
18. Conscription referendums, 1916 and [Electronic Resource] – Mode of Access: http://www.naa.gov.au/collection/fact-sheets/fs161.aspx – (Last Access: 24.11.2017). – Title from the Screen.
19. Quebec Telegraph [Electronic Resource] – Mode of Access: https://news.google.com/newspapers?nid=5Y1KH4bkPm0C&dat=19170809&printsec=frontpage&hl=en – (Last Access: 25.05.1917). – Title from the Screen.
20. La Patrie 1879-1978 [Electronic Resource] – Mode of Access: http://collections.banq.qc.ca/ark:/52327/828247#http://collections.banq.qc.ca/ark:/52327/828247# – (Last Access: 01.09.2017). – Title from the Screen.
21. La Patrie 1879-1978 [Electronic Resource] – Mode of Access: http://collections.banq.qc.ca/ark:/52327/828247#http://collections.banq.qc.ca/ark:/52327/828247# – (Last Access: 01.09.2017). – Title from the Screen.

References

1. CASTEL, H. (1919) *Canada at War*. New York: George H. Doran Company.
2. MACKENZIE, D. (2014) *Canada and the First World War: essays in honour of Robert Craig Brown*. Toronto: University of Toronto Press.
3. GRANATSTEIN, J. (1977) *Broken promises: A History of Conscription in Canada*. Toronto: University of Toronto Press.
4. WILLMS, M. (2011) Conscription, 1917: a brief for the defence. *The Canadian Historical review*. №8. P. 338–351.

5. AUGER, M. (2008) On the Brink of Civil War: The Canadian Government and the Suppression of the 1918 Quebec Easter Riots. *Canadian Historical Review*, 89(4), P.503-540.
6. COUTARD, J. (1999) *Des Valeurs en guerre. presse, propagande et culture de guerre au Quebec 1914-1918*. Quebec: Laval presse.
7. SHEPPARD, C. (2011) The Law of Languages in Canada. Studies of the Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism. *Information Canada*. №11. P. 34–43.
8. McHUGH, M. (2013) *The Invasion of the Home Front: Revisiting, Rewriting, and Replaying the First World War in Contemporary Canadian Plays*. Ottawa: UO Press.
9. MORTON, W. (1961) *The Canadian Identity*. Toronto: University of Toronto Press.
10. MORTON, D. (2015) Did the French Canadians Cause the Conscription Crisis of 1917? *Canadian Military History*. №24. P. 88–99.
11. BREBNER, J. (1960). *Canada*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
12. WADE, M. (1955) *The French Canadians. 1760-1945*. New York: The Macmillan Company.
13. KOLENKO, V. (2006) *Frantsuzskaya Kanada v proshlom I nastoyaschem. Ocherki istorii Kvebeka XVII – XX veka*. M: Nauka.
14. DANILOV, S. (2006) *Istoriya Kanady*. M.: Ves' mir.
15. War Measures Act, 1914 (1914) *Wikimedia*. [Online] – Available from: https://en.wikisource.org/wiki/War_Measures_Act,_1914. – [Accessed: 01.09.2017].
16. JEFFREY, K. (1997) *Propaganda and Censorship During Canada`s Great War*. Alberta: The University of Alberta Press.
17. *L'Autorité (1913-1955)* (1955) [Online] – Available from: http://collections.banq.qc.ca/ark:/52327/2086124 – [Accessed: 01.09.2017].
18. *Conscription referendums, 1916 and 1917* (1918) [Online] – Available from: http://www.naa.gov.au/collection/fact-sheets/fs161.aspx – [Accessed: 24.11.2017].
19. *Quebec Telegraph* (1987) [Online] – Available from: https://news.google.com/newspapers?nid=5Y1KH4bkPm0C&dat=19170809&printsec=frontpage&hl=en – [Accessed: 25.05.1917].
20. *La Patrie 1879-1978* (1978) [Online] – Available from: http://collections.banq.qc.ca/ark:/52327/828247#http://collections.banq.qc.ca/ark:/52327/828247# – [Accessed: 01.09.2017].
21. *La Patrie 1879-1978* (1978) [Online] – Available from: http://collections.banq.qc.ca/ark:/52327/828247#http://collections.banq.qc.ca/ark:/52327/828247# – [Accessed: 01.09.2017].

Надійшла до редколегії 09.06.2017

Oleg Mashevskyi, Dr. habil. (history), Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv
Andriy Kobalia, IV year student Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE QUEBEC "EASTER RIOTS" AGAINST THE MOBILIZATION CRISIS IN CANADA DURING THE FIRST WORLD WAR

Abstract*. The article attempts to discover and characterize the causes and preconditions of the Quebec Easter rebellion and explore the mobilization crisis in Canada. The underlying causes, the antagonism between the Anglo-French and the Canadians, differences in religion, language and lifestyles, the colonial policy of the British Empire in Canada and, in particular, in the Francophone provinces of the Dominion, have been investigated. The proposed research aims to embrace all strata of the Canadian society, from peasants and soldiers to city dwellers and clergy. The article also focuses on a different level of political leadership explaining that the politics of the home front was not just a conflict between the imperialists and the nationalists, while at the same time providing the background of the issues surrounding Regulation 17. The preconditions which had arose in Canada in the last pre-war years, as well as the social specifity, which divided the society into either supporters or opponents of the governmental*

mobilization policies, have been analyzed. Among different groups of sources, the influence of media on the intentions in Quebec province and English Canada have been explored.

The research has been based on the newest foreign historiography, including that in English and French first-ever used for the analysis of the mobilization crisis in Canada in the First World War, as well as the general analysis and typology of the available historiographical achievements of both American and European historians.

***Key words**: Quebec, Anglo-Canadians, Franco-Canadians, First World War, "Regulation 17".*

НАУКОВА ХРОНІКА

УДК 94(73)

Марія Кравченко,
аспірант кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ДРУГА МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ «УКРАЇНА І США: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ СПІВПРАЦІ», ПРИСВЯЧЕНА 25-РІЧЧЮ ВСТАНОВЛЕННЯ ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН МІЖ УКРАЇНОЮ ТА США

Налагодження дослідницької комунікації та нетворкінгу є невід'ємною частиною наукового життя в світі та в кожній країні окремо. Обмін думками та досвідом між знаними та молодими дослідниками, між представниками різних установ, регіонів та країн сприяє пожвавленню наукових досліджень та дискусій, відкриває перспективи до вивчення нових аспектів, тем, напрямків та навіть цілих наукових дисциплін. Одним з найефективніших інструментів цього процесу є проведення наукових конференцій.

23 листопада 2017 року з ініціативи кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн та громадської організації «Українська асоціація американістики» на історичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка була проведена Друга міжнародна наукова конференція «Україна і США: досвід та перспективи співпраці», присвячена 25-річчю встановлення дипломатичних відносин між Україною та США. Співорганізаторами заходу виступили Київський офіс інституту Кеннана, Вища школа міжнародних відносин та американістики (м. Варшава) громадська організація «Українська асоціація американістики», благодійний фонд «Національний центр Сікорського», адвокатське об'єднання «Кодекс-груп».

Пленарне засідання конференції відкрив завідувач кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн, професор, співголова оргкомітету Олег Машевський, який зазначив про важливість проведення міжнародних та всеукраїнських наукових заходів для розвитку комунікації між дослідниками та наукового обміну. Так, за словами Олега Машевського, Друга міжнародна конференція «Україна і США: досвід та перспективи співпраці» зібрала цвіт української американістики від Закарпаття до Луганщини, також відомих дослідників з Італії, Ізраїлю, Польщі.Доповідач також наголосив, що історичний факультет, кафедра яку він представляє в останні роки мають значні здобутки на ниві американістики, зокрема проводять наукові конференції, семінари, експертні обговорення, шкільні всеукраїнські олімпіади. Кафедра разом з громадською організацією «Українська асоціація американістики» заснували у 2016 р. єдиний в Україні фаховий науковий журнал «Американська історія та політика», який став ефективним майданчиком для співпраці, оприлюднення наукових здобутків провідних українських та закордонних американістів.

Зі вступним словом на пленарному засіданні виступив також декан історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, професор Іван Патриляк. Він підкреслив важливість та актуальність

досліджень американсько-українських відносин та їхніх перспектив в умовах російської агресії на території України. Професор Патриляктакож від імені адміністрації університету привітав всіх учасників конференції з чудовою нагодою поділитися власними результатами досліджень.

Радник відділу США та Канади Міністерства закордонних справ України Максим Кравчук у своєму виступі, присвяченому проблематиці зовнішньої політики Сполучених Штатів щодо України, окреслив основні напрямки співпраці між США та Україною після 2014 року. Український дипломат також закликав науковців, особливо молодих дослідників, звертатися безпосередньо до відділу США та Канади МЗС для отримання нових даних, джерел та інформації для проведення актуальних досліджень проблем українсько-американського співробітництва.

Результати такого співробітництва у сфері юстиції та його перспективи представив у своїй доповіді заступник міністра юстиції України ГіяГецадзе. У свою чергу, безпекова складова американсько-українських відносин вичерпно була представлена під час виступу голови правління Благодійного фонду «Національний центр Сікорського», співголови оргкомітету конференції Віктора Ягуна. Зокрема, були наведені наступні цифри щодо підтримки американською стороною безпеки України: у 2014 р. обсяг американської допомоги у цій сфері складав 50 млн. дол., а у 2016 р. – вже 335 млн. дол. Детально на кожному напрямку військової співпраці між США та Україною зупинився у своїй доповіді полковник Головного управління військового співробітництва та миротворчих операцій Генерального штабу Збройних Сил України Олександр Черепанський.

Про діяльність Київського офісу Інституту Кеннана та його проекти для налагодження українсько-американської співпраці в академічній та гуманітарній сферах розповіла директор офісу Катерина Смаглій, співголова оргкомітету конференції. За останній рік Київський офіс Інституту Кеннана особливу увагу приділив підтримці студентів-переселенців та переміщених із зони АТО університетів. Впродовж 2017 року випускники дослідницьких програм Інституту відвідали з лекціями 10 переміщених університетів. Київський офіс Інституту Кеннана організував чотири Школи лідерства та демократії для 100 студентів-переселенців. Також важливим напрямком діяльності офісу залишається підтримка культурної дипломатії в Україні: з 2015 р. вже проведено у співпраці з МЗС України та Дипломатичною Академією України три форуму культурної дипломатії та видано три спеціалізованих числа журналу «Агора», присвячених аналізу ефективності культурної та публічної дипломатії України в країнах-членах ЄС, США та Канади.Наостанок, Катерина Смаглій побажала присутнім більше долучатися до промоцій іміджу України в США та активніше висловлювати свої думки на шпальтах американських видань. Зокрема, з жовтня 2017 року Інститут Кеннана випускає онлайнблог «FocusUkraine», у якому директор Київського офісу інституту Кеннана запропонувала публікуватися присутнім українським авторам для інформування американської та західної аудиторії про процеси в нашій державі.

Серед випускників дослідницьких програм Інституту Кеннана багато знаних в Україні американістів – Володимир Дубовик (Одеса), Сергій Федуняк (Чернівці), Роман Калитчак (Львів), Олександр Потєхін (Київ). Як один з найвідоміших дослідників-американістів на конференції виступив кеннанівський випускник, головний науковий співробітник Інституту всесвітньої історії Олександр Потєхін.

Про перспективи розвитку американістики в Україні ґрунтовно розповів голова правління громадської організації «Українська асоціація американістики» («UKRAINIAN ASSOCIATION FOR AMERICAN STUDIES» http://uaas.org.ua/), доцент кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн, заступник голови оргкомітету Макар Таран. Науковець привітав учасників конференції з американським святом – Днем подяки, розповів про відносно нещодавно створену громадську організацію «Українська асоціація американістики» та її діяльність. Важливою складовою розвитку американістики в Україні, на думку Макара Тарана, є підтримка постійної наукової комунікації. Тому він закликав єднатися присутніх американістів навколо представленої ним громадської організації, відвідувати її сайт, ю-туб канал та сторінки у соціальних мережах та, передусім, долучатися до опублікування наукових статей на сторінках профільного журналу, присвяченого проблемам американістики.

Саме презентацією третього номеру журналу «Американська історія та політика» (голова редколегії проф. Олег Машевський) і завершилось пленарне засідання Другої міжнародної наукової конференції «Україна і США: досвід та перспективи співпраці». Далі учасники мали можливість подискутувати та обговорити власні дослідження під час засідань наступних секцій: українсько-американські відносини, зовнішня політика Сполучених Штатів, США та країни Латинської Америки, сучасне американське суспільство, українська діаспора в країнах Америки, актуальні проблеми американської історії.

Захід відзначився гідним рівнем проведення. Участь у конференції взяли близько 200 науковців, експертів та громадських діячів. Найкращі дослідження за підсумками конференції опубліковані у четвертому номері журналу «Американська історія та політика» (онлайн версія – http://www.americanstudies.history.knu.ua/uk/sample-page/).

Нагадаємо, що дана конференція, присвячена проблемам американістики, на базі кафедри нової та новітньої історії зарубіжний країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка проводилась вже вдруге. Вперше подібний захід був організований 17-18 березня 2016 р., присвячений пам’яті професора Б. М. Гончара, який очолював кафедру нової та новітньої історії зарубіжних країн майже 25 років. У планах організаторів конференцій продовжити традицію їхнього щорічного проведення.

Перспективи розвитку української американістики виглядають обнадійливими не лише у зв’язку з численними позитивними відгуками про Другу міжнародну конференцію «Україна та США: досвід та перспектив співпраці» серед її учасників та організаторів. На особливу увагу заслуговують також і студенти відкритої у 2015 році на історичному факультеті освітньої програми «американістика та європейські студії», які гідно представляли на Другій міжнародній конференції «Україна та США: досвід та перспективи співпраці» нове покоління українських американістів, які починають свій науковий шлях.

Отже, Друга міжнародна наукова конференція «Україна – США: досвід та перспективи співпраці» стала ще одним важливим кроком на шляху до осмислення різних аспектів американознавчої проблематики та виявила потребу у щорічному проведенні подібних заходів в Україні, де, як підтвердила дана конференція та чергове видання фахового наукового журналу «Американська історія та політика», вже сформувалась потужна школа американістів гідного рівня.

MariiaKravchenko, Posgraduate student, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv.

SECOND INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE «UKRAINE AND THE USA: EXPERIENCE AND PROSPECTS FOR COOPERATION (DEDICATED TO THE 25TH ANNIVERSARY OF ESTABLISHMENT OF DIPLOMATIC RELATIONS)»

Abstract*. An overview of the details of the Second International Scientific Conference «Ukraine and the USA: Experience and Prospects of Cooperation» (Dedicated to the 25th Anniversary of Establishment of Diplomatic Relations), which took place on November 23, 2017, in the walls of Shevchenko University, is presented in the article.*

Establishment of research communication and networking is an integral part of scientific life in every country of over the world. Exchange of the thoughts and experience opens the prospects of researching of new aspects, topics, directions and even entire scientific disciplines. One of the most effective channels in this process is providing scientific conferences.

In order to support American studies in Ukraine the Department of Modern and Contemporary History of Foreign Countries of the History faculty of the Taras Shevchenko National University of Kyiv and its partners have already held the international scientific conference «Ukraine and the USA: Experience and Prospects of Cooperation» for the second time.

As a result, the author of the article claims that the second conference «Ukraine and the USA: Experience and Prospects of Cooperation» has become another important step towards comprehensive development of American studies in Ukraine and revealed the need of annual providing of such events.

Key words*: international conference, Ukraine, USA, American Studies, the Department of Modern and Contemporary History of Foreign Countries, American History & Politics: scientific edition.*

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА НОВОЇ ТА НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН
УКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ АМЕРИКАНІСТИКИ

АМЕРИКАНСЬКА ІСТОРІЯ ТА ПОЛІТИКА

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
№ 4

Голова редколегії – доктор історичних наук, проф. Машевський Олег Петрович
Заступник голови редколегії – доктор політичних наук, проф. Ткач Олег Іванович
Заступник голови редколегії – канд. іст. наук, доц. Грищенко Тарас Арнольдович
Відповідальний секретар – канд. іст. наук, ас. Корнієнко Аліна Юріївна

ЖУРНАЛ ВИДАЄТЬСЯ ЗА ПІДТРИМКИ
«УКРАЇНСЬКОЇ АСОЦІАЦІЇ АМЕРИКАНІСТИКИ»

Комп'ютерна верстка
Скульська Ірина Петрівна

Автори статей несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей. Тексти подаються в авторській редакції.